

МОНГОЛ УЛС

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДАА

Олон улсын болон үндэсний хэмжээнд шилдэг
эрх зүйн туршлагад хийсэн дүн шинжилгээ

АНУ-ын Төрийн департаментаас олон улсын хар тамхи, хууль
сахиулах товчоогоор дамжуулан санхүүжүүлэв.

Дүн шинжилгээ хийсэн:

Жеймс Вингард, Legal Atlas
Даниела Киркпатрик, Legal Atlas
Мариа Паскуал, Legal Atlas

Хянасан:

Катерин Брантли, ICCF
Жеймс Вард, ICCF
Болорцэцэг Санжаа, WCS

Хавтасны зураг:

© Б.Бүүвэйбаатар, WCS

Иш татах бичвэр:

Вингард Ж.Р, Д. Киркпатрик, М. Паскуал. (2023) Монгол Улс дахь зэрлэг амьтдын худалдаа: Олон улсын болон үндэсний шилдэг эрх зүйн туршлагад хийсэн дүн шинжилгээ

Агуулгын болон найруулгын зөрүү гарсан тохиолдолд Англи хэл дээрхи бичвэрийг үндэслэнэ.

2005, 2015 онуудад Монгол Улсад хийгдсэн зэрлэг амьтдын худалдааг нарийвчлан судалсны үндсэн дээр хууль бус худалдаатай тэмцэх эрх зүйн орчны нөхцөл байдлыг судлахад энэхүү тайлан нь чиглэгдсэн болно.

Уг судалгааны үндэс нь холбогдох суурь конвенциуд (CITES), олон улсын байгууллагууд (ICCWC, WOAH) зэрэгт хамаарах улс орнуудын хууль эрх зүйн орчныг Legal Atlas бүхэлд нь үнэлж, судлав.

АГУУЛГА

ХУРААНГУЙ	6
ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДАА	6
ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ӨВЧИН	7
ГОЛЛОХ ШИНЭЧЛЭЛҮҮД	7
ОРШИЛ	9
АРГАЧЛАЛ	9
ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДААНЫ ТУХАЙ	13
ОЛОН УЛСЫН ТҮВШИНД ОРХИГДЛЫН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ	24
ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭ ХЭЛЭЛЦЭЭР	24
CITES ДЭХ НИЙЦЭЛ	27
ҮНДЭСНИЙ ТҮВШИНД ОРХИГДЛЫН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ	31
ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДАА	33
ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ӨВЧИН	57
ДҮГНЭЛТ	60
ХАВСРАЛТ I. ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН- ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДАА	62
ХАВСРАЛТ II. ЗЭРЛЭГ АМЬТАН БА УРГАМЛЫН АЙМГИЙН ХОВОРДСОН ЗҮЙЛИЙГ ОЛОН УЛСЫН ХЭМЖЭЭНД ХУДАЛДААЛАХ ТУХАЙ КОНВЕНЦЫГ (CITES) ДАГАЖ МӨРДӨХ	71
ХАВСРАЛТ III. ШИЛДЭГ ТУРШЛАГУУД – ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДАА	84
ХАВСРАЛТ IV. ШИЛДЭГ ТУРШЛАГУУД – ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ӨВЧИН	116
ХАВСРАЛТ V. ХУУЛЬ ЭРХ ЗҮЙН ОРЧИН – ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ӨВЧИН	125

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДАА

Олон улсын болон үндэсний эрх
зүйн шилдэг туршлагад хийсэн дүн
шинжилгээ

© Б.Бүүвэйбаатар

ХУРААНГУЙ

Үндэсний хэмжээнд 2017 онд Эрүүгийн хууль, 2018 онд Амьтны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаас хойш эмийн худалдаатай холбоотой зарим нэмэлт зохицуулалтыг эс тооцвол Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх эрх зүйн үндэс дорвитой өөрчлөгдөөгүй. Үүнийг 2015 онтой харьцуулахад илүү олон хууль батлагдсан ч эдгээрийн дийлэнх нь Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тогтолцоог өргөжүүлэх, улмаар Эрүүгийн хуулийг худалдаанаас хамгаалах эрх зүйн хамгаалалт болгон ашиглаж байна. Хамгаалалт болон хязгаарлалтын бусад хэлбэрийг нэмээгүй бөгөөд хууль эрх зүйн хүрээнд тодорхойлсон худалдааны актуудын тоо үндсэндээ ижил байна. Ялангуяа CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтад, түр хугацаанд хориотой амьтад, гадны улсын амьтдын төрөл зүйлийн хууль бус дотоодын худалдаа зэрэгт шинэчлэл хийх нь ач тустай байна. Төрөл бүрийн хуулиудын бодлогын уялдаа холбоо, зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн хэлбэрүүд ямар байх ёстойг зохицуулах, анхаарах шаардлагатай худалдааны гол актууд ч байна.

ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДАА

Үнэлгээгээр авч үзсэн бүх шилдэг туршлагауудын (33) дунд Монгол Улс сайн ба шилдэг туршлага (ШТ)-ыг бараг жигд хослуулж (17 буюу 52%), хэсэгчилэн орхигдсон (15 буюу 45%), зөвхөн нэг (1) бүтнээр тус тус орхигдсон байна. (Хүснэгт 3-ыг үзнэ үү).

Хүснэгт 1. Бүрэлдэхүүн хэсгээр нь шилдэг туршлагауудыг үнэлсэн байдал

Монгол Улс – Шилдэг туршлагауудын үнэлгээний үр дүн 33 шилдэг туршлага дээр үндэслэв (100%).		
Сайн ба шилдэг туршлага	Хэсэгчилэн орхигдсон	Бүрэн орхигдсон
17 52%	15 45%	1 3%

Шилдэг туршлага бүрийг ажиглахад дараах үндсэн зөрүүтэй ойлголтууд гарч байна.

Зохион байгуулалттай гэмт хэрэг. Өмнөх хэсэгт онцолсон гол асуудал бол зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн хувьд шууд тодорхойлсон хүндрүүлэх нөхцөл биш юм. Эрүүгийн хуульд 42 өөр төрлийн гэмт хэргийн тодорхойлолтыг оруулсан байдаг.

Эрүүгийн хариуцлага. Тусгай хамгаалалттай газар нутагт байгаа нэн ховор, ховор амьтан, аливаа зүйлийг агнавал эрүүгийн хариуцлага ногдуулах ба харин бусад чухал бүлэг болох CITES-д бүртгэгдсэн (Монгол Улсын

хууль тогтоомжийн дагуу ямар статустай байгаагаас үл хамааран) болон агнах, худалдаалахыг нь түр хугацаагаар хориглосон амьтдын худалдааны асуудалд эрүүгийн хариуцлага ногдуулдаггүй. Ийм хориотой зүйлүүдэд саарал чоно (*Canis lupus*), монгол тарвага (*Marmota sibirica*) хамаарагдаж байна.

Дотоодын зэрлэг амьтдын худалдаа. Монгол Улсын одоогийн хууль тогтоомж гадаад улсын амьтдыг дотооддоо худалдаалах талаар тусгаагүй байгаа нь хилээр нэвтэрч, дамжин өнгөрч буй аливаа зүйлийн худалдааг хариуцлагаас чөлөөлөх цоорхойг бий болгож байна. Энэхүү хууль эрх зүйн цоорхой нь “Бүс ба Зам” санаачилга зэрэг дэд бүтцийн томоохон бүтээн байгуулалтуудыг дэмжсэнээр Монгол Улсыг транзит тээврийн хувьд таатай бөгөөд очих боломжит орон болгож байна.

Олон улсын зэрлэг амьтдын худалдаа. Одоо мөрдөгдөж байгаа амьтдын зүйлийг хамгаалах тухай хуулиудад экспортын зохицуулалтыг нэн тэргүүнд тавьж, нэн ховор, ховор амьтдыг зохицуулах журмыг зөрчсөн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр хязгаарлаж байна. Эдгээр зүйлийг импортлох нь техникийн хувьд эрүүгийн гэмт хэрэг гэж тооцогддог ч ийм зөрчил бараг бүртгэгддэггүй. Монгол Улс нэн ховор, ховор гэсэн ангилалд багтсан амьтдын аль нэгийг нь импортоор оруулж ирдэг тухай хуулийн баримт бичиг, нотлох баримт бүртгэгдээгүй байна. Гэвч энэ нь өөрчлөгдөж магадгүй юм. Гэсэн ч төрөл зүйлийн тоо толгой ихтэй голлох орон учир Монгол Улс нь гарал үүслийн орны үүрэг гүйцэтгэж байна.

Хууль бус олон улсын худалдаанд Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн хариуцлага хүлээлгэхээс хасагдсан зүйл нь:

- Монгол Улсын нэн ховор, ховор зүйлийн жагсаалтад ороогүй CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийн экспорт;
- CITES-ийн жагсаалтад орсон аливаа төрөл зүйлийн импорт;
- Хууль бусаар олж авсан, жагсаалтад ороогүй төрөл зүйлийн импорт зэрэг хамаарагдана.

Цахим худалдаа. Монгол Улс нэн ховор, ховор амьтдыг болон түр хугацаагаар хориглосон амьтдын сурталчилгааг хориглодог. Тухайн бараа үйлчилгээ нь шаардлагатай зөвшөөрөл аваагүй,¹ импортын зүйлийг хориглосон үед² болон хориотой бүх төрлийн барааны сурталчилгааг хориглодог.³ Цахим худалдаанд эдгээр хоригуудыг хэрэглэхдээ үгүйсгэдэггүй ч мөн дурддаггүй.

Энэхүү тодорхой бус байдал нь дараах 2 асуудлыг хөндөж байна. Үүнд:

- 1) CITES-ийн жагсаалтад бүртгэгдсэн ч Монгол Улсын бүртгэлд бүртгэгдээгүй зүйлийг хууль бусаар олж авсан асуудалд эдгээр хориогийг хэрэглэх
- 2) Дижитал платформ болон аливаа мэдээллийн бүртгэлд нэвтрэх шаардлагатай ч хууль сахиулах

1 Зар сурталчилгааны тухай хууль, 14 дүгээр зүйл, 2002.

2 Тус хуулийн 6.5.2. зүйл

3 Тус хуулийн 6.5.8. зүйл

арга хэмжээг дэмжсэн зохицуулах арга барил бүхий цахим худалдаанд хуулийг хэрэглэх⁴

Авлига. Төрийн албан тушаалтны авлига, хээл хахуулийн үйл ажиллагаа нь тодорхой асуудлаар хязгаарлагдахгүйгээр Эрүүгийн хуульд заасан хүнд гэмт хэргийн шинжтэй байдаг. Харин зэрлэг амьтдын худалдааны хувьд зөвхөн нэг л авлигын үйлдлийг тодорхойлсон бөгөөд үүнд хариуцлага ногдуулдаг.

Хамгаалагдсан зүйлүүдийн жагсаалт. Монгол Улсын худалдааны хууль тогтоомжид нэн ховор амьтдын жагсаалтыг тухайн төрөл зүйлийн тоо толгойн судалгаа, олон улсын бүртгэл гэсэн элементийг үндэслэн тогтоодог. Гэсэн ч хандлага нь хоёр асуудал үүсгэдэг. Нэгдүгээрт, эдгээр амьтдын жагсаалтыг гаргах, өөрчлөхөд түгээмэл хэрэглэгддэг бусад гол элементүүдийг (бүртгэх, бүртгэлээс хасах журам, ялангуяа худалдаанд байгаа төрөл зүйлийн хувьд) авч үзэхгүй байх нь жагсаалтад авахад тэнцэхүйц зүйлүүдийг хасахад хүргэж байж болзошгүй юм. Хоёрдугаарт, Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу олон улсын бүртгэлд бүртгэгдсэн амьтдыг Улаан номд оруулахыг эрмэлздэг бөгөөд энэ нь ховордсон статусыг нь хүлээн зөвшөөрсөн боловч хууль ёсны хамгаалалт байдаггүй.

Зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээг зохицуулах. Шилдэг туршлагын хүснэгтийн дагуу дэлгэрэнгүй авч үзсэний үндсэн дээр худалдааны гинжин хэлхээний зарим хэсгийг зохицуулдаг (7) хууль хоорондын бодлого уялдаа холбоо, хууль бус үйлдэл болон зохих шийтгэлийн заалтууд хоорондын уялдаа холбоог сайжруулах шаардлагатай байна.

ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ӨВЧИН

Үнэлгээнд хамрагдсан 23 орныг эрэмбэлвэл Монгол Улсын хууль эрх зүйн орчинд орхигдсон хэсгүүд байна (Бүх ШТ-ын 82%). Энэ нь үндсэндээ зэрлэг амьтдыг хязгаарласан функцтэй (ШТ 1, 2, 3, 4), WOAH-ийн жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын өвчний зохицуулалт дутагдалтай (ШТ 5), мал эмнэлгийн үйлчилгээнд хяналтын тогтолцоо байхгүй болон (ШТ 13), журам, стандартыг зөрчсөн тохиолдолд торгууль ногдуулдаггүйтэй (ШТ 15 ба 17) холбоотой.

Хүснэгт 10. Шилдэг туршлагуудыг үнэлсэн байдал

Монгол Улс – Шилдэг туршлагуудын үнэлгээний үр дүн		
17 удирдамжид үндэслэв (100%).		
Бүрэн нийцэл	Хэсэгчилсэн нийцэл	Үл нийцэл
3	10	4
18%	59%	23%

⁴ Үүний талаар илүү дэлгэрэнгүйг: Вингард Ж. ба М. Паскуал. (2018) Catch Me If You Can: Зэрлэг амьтдын цахим сүлжээ дээрх хууль бус худалдааны хууль эрх зүйн сорилт бэрхшээлүүд. Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг дэлхийн санаачилга.

Монгол Улс Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд ШТ 2 (Зэрлэг амьтдын тодорхойлолт)-ыг баримталж байгаа хандлага нь бодлогын уялдаа холбоогүй бөгөөд энэ сэдвээр бага үнэлгээ авч байна.

Үндсэн хууль тогтоомжид “зэрлэг амьтад” гэсэн нэр томъёо дурдсан боловч өөр бусад хуульд (жишээлбэл, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль) тайлбарлаагүй. Энэ нь үнэн хэрэгтээ бодлогын уялдаа холбоо хэрэгтэйг харуулж байна. Гэтэл мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд зэрлэг амьтад гэж “Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд зааснаас бусад амьтдыг” хэлнэ гэж заасан байдаг. Энэхүү тодорхойлолт нь байгаль орчны хуульд амьтан бүрийг жагсаалтад оруулснаар уг хуульд зэрлэг амьтны тухай заалтыг бүхэлд нь хассан мэт ойлгогдож байна.

Монгол Улсын эрх зүйн баримт бичгүүдийг уг үндсээр нь авч үзвэл бусад орнуудын адил ШТ-д (1-3) хангахуйц байгаа хэдий ч зэрлэг амьтны тухай лавлагаа шаардлагатай хэсэгт бага оноо авах хандлагатай байна (жишээлбэл, ШТ 4, 5, 8, 12).

Ерөнхийдөө, үйл ажиллагаа явуулах шаардлага болон мал эмнэлгийн үйлчилгээ эрхлэх эрх мэдлийг томилох нь хоорондоо уялдахгүй байна (ШТ 9, 11, 12, 13). Гэсэн хэдий ч ШТ 10-ийн дагуу мал эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлэх (алс хязгаарт ч гэсэн) шуурхай авах арга хэмжээг багтаасан байна.

ГОЛ ШИНЭЧЛЭЛҮҮД

Дээр дурдсан орхигдсон агуулгыг тодорхойлохоос гадна дараах гол шинэчлэлүүдийг авч үзэх юм.

Худалдааны гэмт хэрэгт хариу арга хэмжээ авах нь

- Зэрлэг амьтдыг хамгаалах нь улс орны нэгээхэн үүрэг байсаар ирсэн. Уг үүргийг менежментийн төлөвлөгөөгөө боловсруулахдаа эрх зүйн бусад үүрэг даалгавартай хослуулан авч үзэх ёстой. Үүнд:
 - Улсын хэмжээнд зэрлэг амьтдыг хамруулах (зөвхөн тусгай хамгаалалттай газар нутаг биш),
 - Зэрлэг амьтдын худалдааг тусгайлан авч үзэх, хуулийн дагуу хэрэгжих бүрэн эрхийг агуулсан байх, мөн
 - Уул уурхай, бэлчээрийн даац, уур амьсгалын өөрчлөлтөөс үүдсэн зэрлэг амьтдад учирч буй аюул заналыг ойлгох нь чухал юм.
- Монгол Улс бол зөвхөн эх үүсвэр орон биш бөгөөд энэ нь дамжин өнгөрөх тээвэр, хууль бус импорт, реэкспорт зэрэгт хууль эрх зүйн орчин нь илүү сайн хариу арга хэмжээ авах шаардлагатай байна.
- Хууль сахиулах алба хаагчдыг эрчимжүүлэн сургаж байгаа хэдий ч зэрлэг амьтдыг хамгаалах тухай хуулийн тусгай сургалт, түүнчлэн прокурор, шүүгч нарыг байнгын мэргэжлийн сургалт, арга зүйгээр хангах хэрэгтэй байна.

- Байгаль орчны эсрэг гэмт хэргийн мэдээлэл нь хязгаарлагдмал хэдий ч гэмт хэргийн илрүүлэлт, мөрдөх ажиллагаа, прокурорын хяналт болон хууль эрх зүйн үндсийг авч үзэн хязгаарлагдмал мэдээ, нөөцөө илүү ашигласнаар хуулийн хэрэгжилтийг илүү сайжруулахад чухал ач холбогдолтой юм. Үүний үнэлэмжийг нэмэгдүүлэхийн тулд илүү их мэдээллийн хэрэгцээ үүсэх бөгөөд бүс нутгийн хэмжээнд агентлагууд нь өөр хоорондоо нягт холбоотой байх хэрэгтэй юм.

Олон улсын стандарт

- Монгол Улс CITES-ийн хувьд ихэнхи зүйл нь 2-р хавсралтанд байдаг хэдий ч энэ нь гэрээний үндсэн шаардлагыг бүрэн хангаагүй байна. Энэ дутагдлыг нэн даруй засаж сайжруулах хэрэгтэй байна.
- Үүний хүрээнд CITES-ийг хэрэгжүүлэхэд олон тооны хэсэгчилсэн болон бүрэн орхигдсон байдал байгаа бөгөөд тэдгээрийг шийдвэрлэхэд шаардлагатай шилдэг туршлагаудыг санал болгож байна. Илүү анхаарал татахуйц дутагдалтай талууд нь:
 - о бүрэн боловсронгуй зөвшөөрөл олгох систем
 - о хязгаарлагдмал орчинд буюу зүйлийн чөлөөт бус үржил
 - о CITES-д хамаарах хууль бус худалдаанд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх зэрэг юм.
- UNTOC стандартын “ноцтой гэмт хэрэг”-т зөвхөн дотооддоо бүртгэгдсэн зүйл хамаарах бөгөөд Монгол Улсад байдаг CITES-д бүртгэгдсэн өөр 69 зүйлд хамаарахгүй юм.
- Монгол Улс үндэстэн дамнасан зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэрэгтэй тэмцэх онцгой шаардлагад нийцүүлэн, хөрш орнууд болон худалдааны түншүүдтэй олон улсын эрх зүйн нэмэлт баримт бичгүүдийг боловсруулах асуудлыг авч үзэх нь зүйтэй.

Зэрлэг амьтдын худалдаа

- Зохион байгуулалттай гэмт хэргийг Монгол Улсын зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн заалтад хүндрүүлэх нөхцөл гэж үзэх хэрэгтэй.
- CITES-ийн жагсаалт дахь зүйлийн хууль бус худалдаанд эрүүгийн хариуцлага ногдуулах
- Түр хугацаагаар агнахыг хориглосон зүйлийн хууль бус агнуурт эрүүгийн хариуцлага ногдуулах
- Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийн төрөлд өөр улсаас гаралтай зүйлийн хууль бус дотоод худалдааг нэмж оруулах
- Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулж, хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх
- Зэрлэг амьтдын худалдаанд хамаарах авлигын өргөн хүрээтэй тодорхойлолтыг боловсруулж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх

- Бүх агентлагийн хэмжээнд хууль бус худалдааг шийдвэрлэх нэгдсэн бодлого боловсруулж, худалдаатай холбоотой бүхий л үйл ажиллагааг хамруулах
- “Зэрлэг амьтдын худалдаа” гэсэн нэр томъёоны иж бүрэн тодорхойлолтыг нэмэх зэрэг болно.
- Гол асуудлууд нь:
 - о Дижитал нотлох баримтыг хянах, удирдах эрх мэдлийг багтаасан цахим худалдааны зохицуулалт
 - о Борлуулах санал (зар сурталчилгаанаас гадна), сэдэл төрүүлэх, үзүүлэн, үзэсгэлэн гаргах зэрэг хоорондоо нягт холбоотой үйлдлүүдийг оруулах
 - о Зэрлэг амьтдыг бүх хэлбэрээр тээвэрлэх тээврийн стандартыг бүрэн тодорхойлох
 - о Зэрлэг амьтдыг хязгаарлагдмал орчинд буюу чөлөөт бус байдалд үржүүлэх асуудлыг бүрэн тодорхойлж, захиргааны болон эрүүгийн шийтгэлийг уялдуулах
 - о Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээр дамжин өнгөрөх амьтдын резкспортыг бүрэн зохицуулах
 - о Худалдаанд өртсөн зэрлэг амьтдыг байршуулах агуулахыг хэрэглэх
 - о Худалдаатай холбоотой актын жагсаалтад амьтдыг хууль бусаар эзэмшиж байгааг нэмж торгууль ногдуулах
 - о Зэрлэг амьтадтай холбоотой бүхий л зорилгуудыг тодорхойлж, журамлах амьтдыг тээвэрлэх цогц удирдамжийг бий болгох
 - о Албан бус худалдааны хэлбэрийг зохицуулах асуудлыг авч үзэх; тухайлбал солилцоо, бартер хийх зэрэг хамаарна.

Зэрлэг амьтдын халдварт өвчин

Зэрлэг амьтдын өвчлөл ба худалдаа хоёрын уялдаа холбоог хэтрүүлэн ойлгож болохгүй ч дэлхий даяар COVID-19 тахал нь эрүүл мэнд, эдийн засагт ихээхэн нөлөө үзүүлсэн бөгөөд энэ нь худалдааны шууд үр дагавар юм. Монгол Улсын хууль эрх зүйн орчин энэ хямралын эсрэг хариу арга хэмжээ аваагүй байгаа боловч дараах байдлаар дорвитой сайжруулах боломжтой:

- Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдыг оруулах
- Зэрлэг амьтдын өвчлөлийг хүлээн зөвшөөрөх, зохицуулах, үүнд WOAH жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын өвчний зохицуулалтыг хамруулах
- Зэрлэг амьтад өвчин илэрсэн тохиолдолд мөшгих тогтолцоог мал эмнэлгийн байгууллагад шилжүүлэх
- Эрүүл мэнд, хамгааллын стандартыг хангаагүй тохиолдолд торгууль ногдуулах зэрэг болно.

ОРШИЛ

Энэхүү судалгааны ажил нь зэрлэг амьтдын худалдааны асуудал хөндсөн гурав дахь тайлан юм.

Эхний тайлан нь **Зэлүүд тал, Монгол Улс дахь зэрлэг амьтдын хууль бус худалдааны хямралтай асуудлууд**⁵ нэртэй 2006 онд хэвлэгдсэн ба Монгол Улсын хэмжээнд энэ төрлийн анхны цогц тайлан юм. Зэлүүд тал тайланд нэн ховор (жишээ нь, цоохор ирвэс, *Uncia uncia*) болон бусад амьтдын хувьд аль хэдийн мэдэгдэхүйц аюул занал тулгарсан дотоодын болон олон улсын томоохон худалдааг онцолж авч үзсэн юм. Зарим зүйлийн (жишээ нь: монгол тарвага, *Marmota sibirica*) хувьд олноор агнаж, дотооддоо болон гадаадад худалдаалдаг байсан нь шинэ зүйл байсан. Уг тайлангаар зэрлэг амьтдын худалдааны (ялангуяа ангийн асуудлыг зохицуулах) эрх зүйг зохицуулах хэд хэдэн чухал асуудлыг авч үзсэн боловч гол зорилго нь худалдааны асуудалд бага ч гэсэн гэрэл тусгах явдал байсан.

Дараагийн тайлан нь **Зэлүүд тал II, Нэгэн аравны дараах зэрлэг амьтны худалдааны хямрал**, нэртэйгээр хэвлэгдсэн ба судалгаандаа шинэ аргачлал ашиглан, худалдааг хөдөлгөгч хүчин зүйлс, худалдаатай холбоотой чиглэл, аргачлал, хэрэгжүүлэх хүчин зүйлсийн талаарх шинэ ойлголт өгч, Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдааны нөхцөл байдлыг дахин шинжилсэн. Зэрлэг амьтдын худалдааны талаар төвлөрч ажиллаж байхдаа уг тайлан нь Монгол Улсын хувьд CITES-ийн нийцэл болоод дотоодын хууль тогтоомж хоорондын орхигдсон байдал дээр анхаарч ажилласан. Уг тайлан нь анхдагч тайлангийн үед мөрдөгдөж байсан хуультай харьцуулахад хэд хэдэн хуулиудыг эргэн харж сайжруулалтуудыг тусгасан. Үүнд:

- Хэрэгжүүлэхэд хатуу санагдахуйц шийтгэлийн цогц асуудлыг Эрүүгийн болон Зөрчлийн хуулиудад тусгасан.
- “Нэн ховор” (8,700-34,700ам.дол, 2-8 жил хорих ял) болон “Ховор” (4,700-23,500ам.дол, 1-5 жилийн хорих ял) зүйлийг худалдаалсан болон хууль бус бүхий л тохиолдолд илүү өндөр торгууль, хорих ял оноох.
- Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хууль бус үйлдлүүд болох худалдах, худалдан авах, бэлтгэх, ашиглах, цуглуулах, тээвэрлэх, хадгалах, импортлох болон экспортлоход ногдуулах шийтгэлийн арга хэмжээ зэрэг нь тодорхойлогдсон байна.

Мөн хэд хэдэн ялгааг тэмдэглэсэн. Тэдгээр нь:

- Зэрлэг амьтдын худалдааг бус агнуурыг зохицуулах талаарх хандлага. Жишээлбэл, эмийн худалдаа нь дотоодын хууль бус худалдааны болон олон улсын худалдааны гол шалтгаан, нэг төрөл болж байгаа бөгөөд үүнийг зохицуулах хариу арга хэмжээ байхгүй байна.

5 Вингард Ж.Р., П.Захлер. 2006. Зэлүүд тал: Монгол Улсын зэрлэг амьтны хууль бус худалдааны хямралтай асуудлууд. Монгол Улсад хамаарах хэлэлцүүлгийн баримтууд, Зүүн Ази, Номхон далайн Байгаль орчин, Нийгмийн Хөгжлийн Газар. Вашингтон ДС: Дэлхийн Банк.

- Статусын хувьд хамгаалагдсан амьтдыг эзэмших нь эрүүгийн болон захиргааны хариуцлага хүлээх үйлдэл гэж харагдахгүй байна.
- Тээвэрлэлт, хадгалалт, боловсруулалтыг гэмт хэрэг гэж үзсэн хэр нь зохицуулалт байхгүй байсан бөгөөд тухайн зөрчлийг тогтооход тодорхой бус дүр зураг харагдаж байна.

Энэхүү **Монгол Улс дахь зэрлэг амьтдын худалдаа: олон улсын болон үндэсний эрх зүйн шилдэг туршлагад хийсэн дүн шинжилгээ** тайлан нь зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой 3 дахь тайлан юм. Уг тайланд өмнөх тайлангуудад зэрлэг амьтдын худалдааны талаар хэлэлцсэн зүйлсийг тоймлон, худалдааны төрөл, чиглэл, хэмжээний талаар анхдагч судалгааг оруулаагүй. Харин хуулийн гол чиглэлүүд нь зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэх хууль эрх зүйн шаардлагуудын талаарх нэмэгдэж буй ойлголтод хэр нийцэж байгааг судлах явдал байсан. Уг тайланд гол анхаарсан сэдэв нь хууль эрх зүйн ерөнхий байдал (жишээ нь, ерөнхий чиг үүрэг бүхий тогтоомж, заалтууд) болон зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээг зохицуулах, гэмт хэрэгт тооцохтой холбоотой бодлогын уялдааны асуудал юм. Энэхүү тайланд Зэлүүд тал II тайланд өргөн хүрээтэй тусгагдсан ангийн зохицуулах хууль эрх зүйн суурийг дахин авч үзээгүй, тэдгээрийг үндсэндээ хэвээр нь үлдээж, нэмэлт шинжилгээ хийх шаардлагагүй гэж үзлээ.

Уг тайланд мөн Тусгай хамгаалалттай газар нутаг, Аялал жуулчлалын тухай хууль зэрэг зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг зарим хууль тогтоомжийг нарийвчлан судалж авч үзээгүй. Аль аль нь УИХ-аар шинэчлэгдэж, хянагдсан. Санал болгож буй өөрчлөлтүүдийг одоогоор хүлээн аваагүй байгаа бөгөөд томоохон асуудлууд (жишээ нь: тусгай зориулалтын агнуур гэх мэт) хангалттай шийдэгдээгүй байна гэсэн ерөнхий шүүмжлэлд өртсөн байна.

АРГАЧЛАЛ

Монгол Улсын хууль эрх зүйн орчныг эмхэтгэн зэрлэг амьтдын худалдаанд дүн шинжилгээ хийхэд ашигласан аргуудыг товч тайлбарлаж оруулсан. Энд тайлбарласан аргууд тус бүрийг Legal Atlas дэлгэрэнгүй баримт бичгээр бэлдсэн ба уг тайланг шинжээчдийн дүгнэлт хийгдсэнээр тусдаа хэвлэгдэнэ.

Legal Atlas® ПЛАТФОРМ

Энэхүү судалгааны ажлын хүрээнд Legal Atlas® нь хуулиудад үнэлгээ хийж, харьцуулан улмаар дижитал хэлбэрт хувирган хадгалж платформ болгосон. Энэхүү платформ нь тодорхой сэдвийн хүрээнд, тухайлбал зэрлэг амьтдын худалдааны талаар хууль эрх зүйн багц, зохион байгуулалттай ойлголт авахад туслах нээлттэй эх сурвалж юм.

Хэд хэдэн өөр дижитал хэрэгслүүдийг ашиглан хуулиудыг харьцуулж үнэлдэг бөгөөд ингэснээр хуулийн агуулгыг (жишээ нь, хүчтэй хандлага бүхий хуулийн агуулгыг тодорхойлох) харьцуулан, олон улсын болон үндэсний түвшинд уялдуулах боломжийг олгодог.

Үнэлгээнээс үл хамааран нэгээс илүү хууль эрх зүйн мэдлэг шаардлагатай олон улсын гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд харилцан хуулийн туслалцаа үзүүлэхтэй холбоотой лавлагаа болж болно.

Хууль эрх зүйн орчин

Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хууль тогтоомжийг тодорхойлох, эмхэтгэхэд ашигладаг аргуудыг Legal Atlas® эрх зүйн мэдээллийн сүлжээндээ ашиглахаар байршуулдаг. Өнөөг хүртэл үүнд 80 гаруй улс орны зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хууль эрх зүйн орчныг эмхэтгэж, хянаж үзсэн байна.⁶

Хууль эрх зүйн орчин гэдэг нь тодорхой сэдэвтэй холбоотой хууль тогтоомжийн бүрэн цуглуулга бөгөөд тухайн агуулгын хүрээний хууль тогтоомжийн талаарх агуулгыг тоймлох боломжтой юм. Боломжит аливаа нэг хуулийн төрлийн жагсаалт нь судлаачдын ажилд нийцэх хууль тогтоомжийг хайх боломж олгох боловч эхлээд харахад шаардлагагүй, олоход хэцүү байж болно. Зэрлэг амьтдын худалдааны хууль тогтоомжийн иж бүрэн мэдээллийн сантай болохын тулд улс орон бүр өөр өөр төрлийн хууль тогтоомж, агуулгаар асуудалд ханддаг гэдгийг ойлгох шаардлагатай.

Хамгийн гол анхаарал хандуулах зүйл нь хууль биш тэдгээрийн доторх зүйл заалтууд юм. Зэрлэг амьтдын худалдаа нь тодорхой нэг төрлийн хууль тогтоомжид тусгагдахгүй харин олон төрлийн хуулийн төрөлд хамаарна. Уг сэдэв нь Үндсэн хууль, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Эрүүгийн хууль, CITES хэрэгжүүлэх хууль, Амьтны тухай хууль,

Тээврийн тухай хууль, Үйлдвэрлэлийн тухай хуульд хамаарч болно. Холбогдох заалтыг олоход эхэндээ амаргүй, заримдаа хамааралгүй мэт санагддаг тул амаргүй ажил юм.

Шүүх эрх мэдлийн хүрээнд харин олон ялгаатай зүйл байдаг. Нэг улсын нэг хуульд тусгагдсан үзэл баримтлал өөр улсын өөр хуульд агуулагдаж байж болно. Шүүх эрх мэдлийн хүрээний агуулга нь өөр улсынхад байхгүй байж болно. Уг сэдэвтэй холбоотой зарим ойлголтууд хялбар, ил (жишээ нь: зэрлэг амьтдын биеийн хэсгийг цахимаар худалдаалахыг сурталчлахыг хориглох) байж болох ч бусад тохиолдолд ил биш (жишээ нь, мөнгө угаах тухай хууль нь бүх төрлийн гэмт хэрэгт хамаарах учир зэрлэг амьтдад хамаарах гэмт хэрэгт ашиглагдаж болох ч үүний талаар тодорхой заагаагүй байх) байж болно. Зарим тохиолдолд тухайн заалт нь тухайн шүүх эрх мэдлийн хүрээнд зэрлэг амьтдад холбогдох гэмт хэргийн хэрэгжүүлэх, яллах, туршлага, тухайлбал, зэрлэг амьтдын гэмт хэрэгт хэрэглэсэн нотлох баримтын ачаар тодорхой болно. Сүүлийн хоёр тохиолдлын хувьд бүх боломжит хууль, журмуудыг зөв тодорхойлсон гэх баталгаа байхгүй байна. Тиймээс энэхүү эмхэтгэл нь ирээдүйн төлөө хийгдэж байгаа ба цаашид ч үргэлжлэх болно.

Энэ тайлангийн эмхэтгэлийн үр дүнд олон улсын болон хууль эрх зүйн шинжээчдийн бие даасан хяналт шалгалт, түүнчлэн холбогдох хууль эрх зүйн материалыг орон нутгийн эх сурвалжаас судалж, тодорхойлсон. Үр дүнг энэхүү тайлангийн I хавсралт (х. 62), мөн зэрлэг амьтдын худалдааны сэдвийг сонгоод Legal Atlas® платформ дээр хамаарах цэснээс Монгол Улсыг сонгосноор мэдээллийг харах боломжтой.

Зураг 1. Legal Atlas платформын харагдах байдал, Монгол Улсад хамаарах зэрлэг амьтдын худалдааны хууль эрх зүйн орчинд хамаарах хэсэг.

⁶ Legal Atlas® платформ, Зэрлэг амьтдын худалдааны талаарх хэсгээс үзнэ үү.

Шилдэг туршлага

Хуулийн шилдэг туршлагыг боловсруулах аргачлал нь Legal Atlas-н аргачлалд суурилдаг ба уг платформ дээр бүх үнэлгээний үр дүн тавигдсан. Аргууд нь төрөл бүрийн эх сурвалжаас гаралтай:

- Legal Atlas-н Монгол Улсын зэрлэг амьтдын хууль тогтоомжийн талаар өмнө хийсэн дүн шинжилгээ⁷
- Legal Atlas-аас зэрлэг амьтдын худалдааны хууль тогтоомжтой холбоотой орхигдлын дүн шинжилгээ, одоо хийгдэж байгаа шилдэг туршлагын үнэлгээ
- ICCWC-ын зэрлэг амьтад болон ойн гэмт хэргийн дүн шинжилгээний аргачлал (Шинэчилсэн хэвлэл)⁸
- Монгол Улс дахь зэрлэг амьтдын худалдааны талаар мэдлэг олж авах үүднээс мэдээлэл бүхий тайлангуудыг үзэх
- Хууль тогтоомжийг харьцуулах, шилдэг туршлагыг боловсруулах, эрх зүйн үнэлгээ хийх Legal Atlas-ийн аргачлал

Хуулийн шилдэг туршлагыг бодитоор бичихдээ хэлбэр, хамрах хүрээ, өвөрмөц байдлын зэргийг тодорхойлох хэд хэдэн хүчин зүйл байдаг. Эдгээр нь туршлага бүрд харилцан адилхан хамаарах боловч ерөнхий аргачлалд тодорхой үүрэг гүйцэтгэдэг.

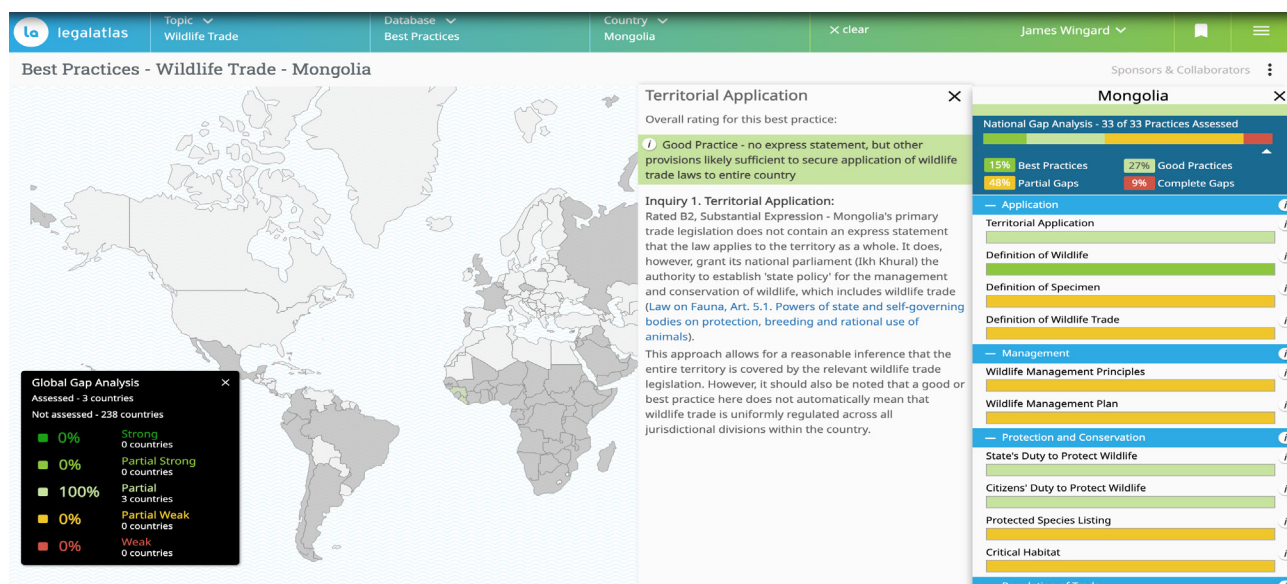
- **Энгийн эхлэх** – Бидний эрх зүйн шилдэг туршлагыг боловсруулж байгаа салбарууд нь төвөгтэй бөгөөд шүүхийн хэрэгжүүлэх хүрээнд олон янз байдаг. Эргэлзээтэй тохиолдолд хамгийн бага шаардлагыг тодорхойлох буюу энгийн тодорхойлолтыг боловсруулах юм.

Систем хөгжиж, явцын дунд сургамж авснаар илүү мэргэжлийн тодорхойлолт, програмчлалууд нэмэгдэж, улмаар тодорхой, уян хатан агуулга бий болно. (жишээ нь, зарим шилдэг туршлага нь бусдад биш шүүхэд хамаардаг)

- **Шүүхэд солбин ашиглах боломж** – Гол зорилго нь тодорхой эрх зүйн тогтолцоонд хязгаарладаг элементүүд бүхий тодорхойлолтоос зайлсхийх явдал юм. Жишээ нь: нийтийн болон хувийн эрх зүйн хоорондын г.м. Өнөөгийн ихэнх хууль тогтоомжийн үндсэн суурь болдог хууль тогтоомжууд байдаг боловч ялгаа байсаар байна.
- **Хуулийн туршлагын нийтлэг чиглэлийг тодорхойлох** – аливаа хууль эрх зүйн тодорхой хэрэгсэл нь шүүх ажиллагааны дагуу сайтар тодорхойлогдож, уялдуулах боломжтой эсэх.
- **Сэдвийн зохицуулах үндсэн чиг үүрэг** – Магадгүй хамгийн чухал үндсэн чиг үүргийн талаарх ойлголт юм. Зэрлэг амьтдын худалдааны хүрээнд энэ нь гол тодорхойлолтууд (жишээ нь, зэрлэг амьтад, зэрлэг амьтдын худалдаа), худалдааны сүлжээг зохицуулах (жишээ нь: худалдах, худалдах санал, зар сурталчилгаа, худалдан авалт, сэдэл төрүүлэх), түүнчлэн зөрчлийн хариуцлагын хэлбэр зэрэг тодорхойлолтуудад анхаардаг.

Уг тайлангаас гадна бүх шилдэг туршлагыг Legal Atlas® платформ дээр зэрлэг амьтдын худалдаа эсвэл зэрлэг амьтдын өвчин гэсэн ангиллаас Best Practices database.⁹ -г сонгож харах боломжтой.

Зураг 2. Legal Atlas платформын харагдах байдал, Монгол Улсад зэрлэг амьтдын худалдааны шилдэг туршлагуудад хамаарах хэсэг.

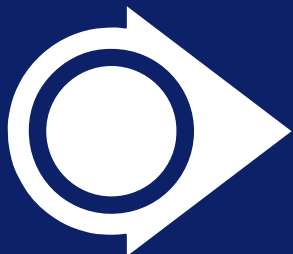

7 Вингард Ж.Р., П.Захлер. 2006. Зэлүүд тал: Монголын амьтны хууль бус худалдааны хямралтай асуудлууд; ба Вингард, Ж., нар, 2019. Зэлүүд тал-2: Нэгэн арваны дараах зэрлэг амьтны хууль бус худалдааны хямрал.

8 Зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх олон улсын Консерциум. (2012). Зэрлэг амьтад ба ойн гэмт хэргийн дүн шинжилгээний аргачлал (Шинэчилсэн хэвлэл).

9 Бүртгэлтэй хүмүүс дараах илэрц рүү шууд орно уу - https://legal-atlas.net/Wildlife_Trade/Standards/Mongolia#

ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДААНЫ ТУХАЙ

Монгол Улсын хувьд зэрлэг амьтдын худалдааны асуудал нь ноцтой асуудал хэвээр байгаа бөгөөд **уул уурхайн олборлолт, бэлчээрийн талхлагдал** холилдсон байна.

Тусгай хамгаалалттай газрууд нь байгаль хамгаалалд чухал боловч **ихэнх зэрлэг амьтдын тархалтын цар хүрээ нь уг бүсээс гадна байдаг** тул үндэсний хэмжээнд анхаарах асуудал болж байгаа юм.

Монгол Улс нь дан ганц эх сурвалж орон биш бөгөөд **хууль бусаар дамжин өнгөрөх, импортлох, реэкспорт хийх зэрэгт хууль эрх зүйн илүү сайн орчинтой байж хариу арга хэмжээ** авах шаардлагатай.

Хууль хэрэгжүүлэх ажилтнуудын ур чадварыг нэмэгдүүлэх нь эрчимтэй явагдаж байгаа боловч **Амьтны тухай хуулийн тусгай сургалт, түүнчлэн прокурор, шүүгч нартай тогтмол мэргэжлийн уулзалт** хийснээр илүү сайжруулж болно.

Хүрээлэн буй орчны гэмт хэргийн талаарх мэдээлэл нь хязгаарлагдмал нөөцийг илүү сайн ашиглах, гэмт хэргийн илрүүлэлт, мөрдөн шалгах ажиллагаа, прокурорын хяналт, хууль эрх зүйн үндсийг сайжруулах замаар хэрэгжилтийг ойлгох, сайжруулахад чухал ач холбогдолтой. Үүний үнэ цэнийг нэмэгдүүлэхийн тулд ийм мэдээлэл нь **агентлаг хооронд мөн бүсийн түвшинд нэгтгэгдсэн бөгөөд шинэчлэгдсэн байх шаардлагатай.**

ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДААНЫ ТУХАЙ

Өнгөрсөн хугацаанд Монгол Улс нь Ази тивд хөндөгдөөгүй экосистемтэй үлдсэн сүүлчийн газар нутаг төдийгүй бүс нутагтаа байхгүй, баялаг зэрлэг амьтдын төрөл зүйлтэй байсан. Монгол Улс нь Сибирийн ой тайга, Төв Азийн тал хээр, Алтайн нуруу, говь цөл бүхий экологийн уулзвар бөгөөд хөрш зэргэлдээ орнуудаас ховордож алга болсон зэрлэг амьтдын төлөөллийг хадгалж үлдэх нэн чухал үүргийг гүйцэтгэж ирсэн. Энэ бол бахархах зүйл юм (одоо ч хэвээр байна).

Гэсэн хэдий ч Монгол Улс энэхүү өв соёлоо аажмаар алдаж байна. Зэлүүд тал I (2006) нь Монгол Улс ЗХУ-ын хяналтаас салан тусгаар тогтнох замдаа орсон үеийн зэрлэг амьтдын худалдааны ноцтой асуудлын бодит нотолгоог харуулсан. Эдийн засаг зогсонги байдалд орсноор зэрлэг амьтад зах зээлийн гол түүхий эд болж, урьд өмнө байгаагүй хэмжээнд хүрсэн бөгөөд энэ байдлыг зохицуулах зохицуулалт ч муу байсан. Зэлүүд тал II (2019) нь эдгээр аюул заналхийлэл сүүлийн жилүүдэд ч намжаагүй байгааг онцолсон. Зэрлэг амьтдын тоо толгой, зах зээлийн эрэлт хэрэгцээнээс шалтгаалан илүү боловсронгуй болж, тоо хэмжээ ч өөрчлөгдсөн байж магадгүй юм. Гэсэн хэдий ч энэхүү хууль бус худалдаа үргэлжилсээр байгаа бөгөөд цэнгэг усны загас агнуур мэдэгдэхүйц нэмэгдсэн зэрэг бусад олон төрөл зүйлийн хувьд энэ нь ноцтой асуудал хэвээр байв.

Харин энэ тайлан нь илүү цогцоор авч үзсэн. Уул уурхайн олборлолт, бэлчээрийн даац хэтрүүлэн ашигласны улмаас учирч буй сүйрлийн нөлөө нь зэрлэг амьтад учирч буй аюулыг нэмэгдүүлж байна. Тайланд дурдсанаар хяналтгүй болон зохисгүй менежменттэй уул уурхайн олборлолт, тэр дундаа бичил уурхай нь иргэдийн болон зэрлэг амьтдын тоо толгойд чухал ач холбогдолтой 1000 гаруй жижиг нуур, гол горхийг ширгэж алга болоход хүргэсэн.¹⁰ Иргэдийн болон зэрлэг амьтдын хувьд чухал нөөц болох бэлчээрийг тоо толгой нь нэмэгдэж буй мал сүрэг сүйтгэсээр байна.

Хүн ба зэрлэг амьтдын амин чухал нөөц болох бэлчээрийг мал сүргийн тоо огцом, тогтворгүй өсөлтөөс шалтгаалан доройтож байна. Саяхан хийгдсэн судалгаагаар бэлчээрийн даац хэтэрсээр байгаа ч хандлага өөрчлөгдөхгүй бол ойрын арван жилд Монгол Улсын бэлчээрийн газар сүйрч болзошгүйг онцолсон.¹¹

Энэхүү тайлан нь эдгээр холбоотой аюул заналхийллийг задгалж авч үзэх эсвэл тэдгээрийн учруулж буй аюулын хувь хэмжээг тодорхойлохыг зориогүй. Зөвхөн зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хууль эрх зүйн хэсэгт төвлөрч байна. Гэсэн хэдий ч зэрлэг амьтдын худалдааны болзошгүй нөлөөллийг ойлгохын тулд

одоо зэрлэг амьтад тулгарч буй нэмэлт аюул, хууль бус худалдааг зогсоохын ач холбогдлыг ойлгох шаардлагатай. Сонирхсон хүмүүст бид дурдсан тайлангуудыг уншихыг зөвлөж байна.

Зэрлэг амьтдын худалдааны орчин

Зэрлэг амьтдын худалдааны талаар хийгдсэн өмнөх Зэлүүд тал тайлангууд болон бусад хэвлэмэл материалуудыг уншиж танилцаагүй хүмүүст энэ хэсэгт зарим чухал зүйлсийг орууллаа. Энд өгөгдсөн бүх мэдээллийг эдгээр тайланд нарийвчлан авч үзсэн бөгөөд цаашид судлаагүй болно.

Монгол Улс эх сурвалж болох нь

Зэрлэг амьтдын худалдааны үнэ цэнийг дотоодын болон олон улсын хэмжээнд үнэлж дүгнэсэн бодит тооцоо одоогоор байхгүй. Гэсэн ч 2000-аад оны эхэн үеийн тооцоогоор Монгол Улс жил бүр 100 гаруй сая ам.долларын үнэ бүхий олон сая зэрлэг амьтдын худалдаа хийдэг байсан. Зэрлэг амьтдын тоо толгой өөрчлөгдөж, зэрлэг амьтдын худалдах үнэ цэнэ өөрчлөгдөж, заримдаа хомсдохын хэрээр дээрх тоо хэмжээ өөрчлөгдсөн. Өмнөх тооцоолол голчлон үслэг эдлэлийн худалдааны үнэ, бага хэмжээний эмийн болон ангийн махны худалдаанд тулгуурласан. Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдаа нь ихэвчлэн үслэг эдлэл байдаг ч зэрлэг амьтан, эмийн ургамлын олон улсын болон дотоодын зах зээл байгаа цагт худалдаа хэвээр байх болно.

Бусад эх сурвалжийн мэдээлснээр Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой зарим онцлох баримт, тоон мэдээллийг уншигч танд зориулж байна. Эдгээр мэдээллийн зарим нь аль хэдийн хуучирсан байж болзошгүй. Зэрлэг амьтдын худалдаа тогтмол биш, заримдаа огцом буурч байна. Жишээлбэл, дэлхийн нийт бөхөнгийн тоо толгой 1990-ээд оны эхэн үеэс хойш 95 гаруй хувиар буурсан гэж мэдээлсэн. 2017 онд бог малын мялзан өвчнөөр Монгол Улсын бөхөнгийн 25% хорогдсон байна.¹² Энэ үйл явдлын үр дүнд зах зээл, үнийн өөрчлөлтийг батлах мэдээлэл байхгүй боловч бөхөнгийн эврийн үнэ 1990-ээд оноос хойш өссөн нь мэдэгдэж байгаа бөгөөд 2017 оны байдлаар 1кг эвэр 40¹³ ам.дол. -с 3000ам.дол-н хооронд хэлбэлзэж байна.¹⁴

12 WCS, Монгол Улсад үхлийн аюултай вирус бөхөнг устгаж байна, 2017 оны 2-р сарын 17
<https://newsroom.wcs.org/News-Releases/articleType/ArticleView/articleid/9836/A-Deadly-Virus-is-Killing-Saiga-Antelope-in-Mongolia.aspx>

13 Робертс, Д., Мун, К., Милнер-Гулланд, Э. (2022). Цахим худалдааны системчилсэн судалгаа: Орос хэл дээрх сайтуудаар бөхөнгийн эврийг худалдаалах, Орух, 56(3), 352-359. doi:10.1017/S0030605320001313.

14 Девитт, Э. 'The spirit of the steppes: Төв Азийн бөхөнг аврах нь.' Монгабай, 2017 оны 2-р сарын 27.

10 С. Тао нар. 2015. Монголын тэгш өндөрлөг дэх нууруудын хурдацтай хомсдол. Америкийн Нэгдсэн Улсын Үндэсний Шинжлэх Ухааны Академийн эмхэтгэл. 112 (7). хуудас 2281–2286.

11 Торстен Хардер, ахлах зөвлөх, Улаанбаатар, 2022 он.

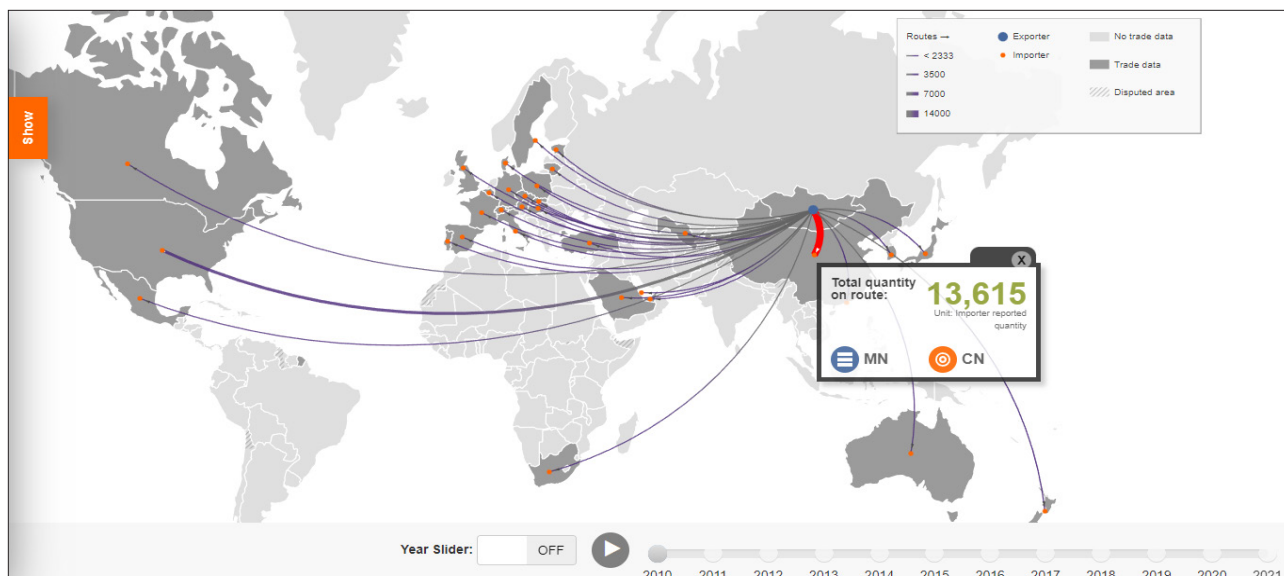
Үслэг эдлэлийн худалдаа

Зэрлэг амьтдын худалдааны дийлэнх хэсгийг хэмжээ, үнийн хувьд олон улсын зах зээлд, гол төлөв БНХАУ-д, бага хэмжээгээр ОХУ руу, харин дотоодын зах зээлд хязгаарлагдмал хэмжээгээр борлуулдаг үслэг эдлэл эзэлдэг. Цоохор ирвэс болон бусад ховор аюулд орсон амьтдыг ч мөн бага хэмжээгээр худалдаалдаг.

Эмийн худалдаа

Эмийн бүтээгдэхүүний дотоод болон гадаад худалдаа нэмэгдсэн. Худалдааны гол түнш нь БНХАУ бөгөөд Солонгос улс руу ч их хэмжээгээр зарагддаг. Олон улсын худалдан авагчид голчлон хүрэн баавгайн цөс, монгол бөхөнгийн эвэр, саарал чонын бүх төрлийн биеийн хэсэг (хэл, шагайны яс, шүд зэрэг), баданга хүдрийн (*Moschus moschiferus*) булчирхай, халиун бугын цусан эвэр, засаа, сүүл, болон уураг, цоохор ирвэсийн ясны худалдаа сонирхдог.

Зураг 3. 2010-2021 онд Монгол Улсаас зэрлэг амьтдыг экспортод гаргасан худалдааны чиглэл.

Ангийн махны худалдаа

Загасаас бусад агнуурын махны худалдаа нь дотоодын зах зээлд хязгаарлагддаг. Монгол Улс 1990-ээд оны эхээр ОХУ-ын зах зээлд их хэмжээний загас нийлүүлж байсан. Гэсэн хэдий ч нийлүүлэлтийн чиглэлд өөрчлөлт орж, БНХАУ-д өндөр үнээр худалдаалах боломжтой болсон. Тэгсэн ч ОХУ-тай хийх худалдаа тодорхой хэмжээгээр үргэлжилж байлаа. Олон улсын ангийн махны худалдаа удааширч, бүр зогссон ч дотоодын зах зээлийн хэмжээ нэмэгдсээр байсан.

Тусгай зориулалтын болон спорт агнуур

Монгол Улсад тусгай зориулалтын болон спорт загас агнуурт улам бүр түгээмэл болж байгаа нь зэрлэг амьтдын менежментийг санхүүжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах боломжтой. Агнуурын компаниуд Монгол Улсаас том хөхтөн, махчин шувуу, загасыг дэлхийд сурталчилж байна. Гэсэн хэдий ч засгийн газрын санхүүгийн зохицуулалт, тусгай зориулалтын агнуураас тухайн бүсэд ирэх ашиг бага байгаа нь энэ зах зээлийг агнуурын менежмент болон орон нутгийн эдийн засгийг дэмжихэд саад болж байна. Ийм учраас тусгай зориулалтын агнуур нь нөөцийг багасгаж буй бас нэг хэлбэр болж байгаа юм.⁴

Олон улсын хэрэгцээ

Түүх сөхвөл 1992 онд Монгол-Хятадын хил олон арван жил хаагдсаны дараагаар албан бус худалдаа хийгдэх зорилгоор дахин нээгдэж, худалдааны нийт хэмжээ 1990 оноос 2000 он хүртэл тав дахин нэмэгдэв.¹⁵ Шинэ хилийн боомтууд нь Монгол Улсын алслагдсан зэрлэг амьтдын амьдрах орчныг БНХАУ-ын хэрэглэгчдэд илүү хүртээмжтэй болгосон. Тэртээ 1996-2015 онуудад гадаад худалдаа арав дахин нэмэгдсэн нь гааль, хяналт шалгалтын үйл ажиллагаанд хэт их ачааллыг бий болгож байсан. Мэргэжлийн хяналтын байцаагчид 100-200 тонны даацтай нүүрс, ашигт малтмал тээвэрлэж буй ачааны машинаас зохих хяналт шалгалт хийлгүйгээр БНХАУ-ын хилээр уул уурхайн компаниуд газар дээр нь битүүмжилсэн хууль бус зэрлэг амьтдын дээжийг илрүүлж байсан.¹⁶

¹⁵ Шарф ба Энхболд, 2002

¹⁶ Вингард, Ж., нар, 2019. Зэлүүд тал-2: Нэгэн арваны дараах зэрлэг амьтны хууль бус худалдааны хямрал.

Монгол Улс эх сурвалж болох нь

Жил бүр зарим төрөл зүйлийн худалдааны тоо хэмжээ мянга, саяар дээж тоологддог тул зэрлэг амьтдын худалдаа нь зөвхөн соёлын нэг хэсэг биш, бас том бизнес болсон. БНХАУ-ын орлогын өсөлт нь үслэг эдлэл, уламжлалт анагаах ухааны бүтээгдэхүүний хэрэгцээг хангаж чадахаас хамаагүй илүү эрэлтийг бий болгосон тул худалдааны нийт хэмжээ хэдэн арван саяд хүрч байна.⁵

Монгол Улс дамжуулагч орон болох нь

Монгол Улс дамжуулагч улс нь тодорхой болж, зэрлэг амьтдын худалдааны асуудлын томоохон хэсэг нь болж байна. Одоогийн байдлаар Монгол Улс гол дамжуулагч биш боловч хар тамхи, хүний наймаанд аль хэдийн ашиглагдаж байгаа тээврийн дэд бүтэцтэй (ялангуяа ОХУ-аас хойш урагш чиглэсэн төмөр зам, хурдны зам). 2016 оны 9 дүгээр сар хүртэл Эрүүгийн хуульд Монгол Улсаас эх үүсвэргүй амьтдыг хууль бусаар худалдаалах, эзэмшихийг гэмт хэрэгт тооцдоггүй байсан. Энэхүү хуулийн цоорхой нь “дамжин өнгөрөх” хэргүүд ямар ч бичиг баримтгүй, яллагдагчаар татагдахгүйгээс гадна шүүх хэрэгсэхгүй болгож байсан.⁵

Монгол Улс хэрэглэгч орон болох нь

Монгол Улс CITES-ийн худалдааны түвшинд үндэслэн үзвэл аажимдаа гаднаас орж ирсэн зэрлэг амьтдын хэрэглэгч орон болж байна. Эх сурвалжаас харахад 2006 оноос хойш уг худалдааны тоо хэмжээ гурав дахин өссөн. Гадны зэрлэг амьтдын худалдааны эрэлт хэрэгцээ нэмэгдсэнтэй зэрэгцэн эх сурвалж бүхий орны тоо 24-с 43 болж өссөн. Томоохон худалдааны түнш орнуудад АНУ, Колумб, Тайланд, Энэтхэг, Хятад, Вьетнам зэрэг орно.⁵

Зэрлэг амьтад, тэдгээрийн гаралтай эд эрхтэн, бүтээгдэхүүнүүдийг авах, зөөх

Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээг голчлон мэргэжлийн болон сонирхогч анчид бүрдүүлж, алслагдсан бүс нутгаас зэрлэг амьтдыг агнаж, улс даяар тархсан төв, суурин газарт байрлах цуглуулах цэгт аваачдаг. Сумын төв болгонд дор хаяж нэг хүн цуглуулах цэгийг хариуцаж байгаа нь Улсын хэмжээнд тулгамдсан асуудал болж байна. Дотооддоо борлуулагдаагүй бүтээгдэхүүнийг ихэвчлэн Улаанбаатар хот зэрэг томоохон зах зээлд хүргэж, олон улсын худалдан авагчдад зарж, савлаж, хилээр гаргадаг бөгөөд ихэвчлэн хаягдал төмрийн хамт ачигддаг. Бүтээгдэхүүнүүд хил дамнан эцэст нь эцсийн хэрэглэгчдэд хүргэгддэг бөгөөд энэ үед бүтээгдэхүүнийг хянах боломжгүй болдог.⁴

Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн үүрэг, оролцоо

Тусгай хамгаалалттай газар нутаг (ТХГН)-ууд нь ховордсон болон нэн ховор амьтдын хувьд хамгийн чухал амьдрах орчин төдийгүй агнуур, хулгайн ан, амьдрах орчныг сүйтгэх зэрэг хүний үйл ажиллагаанаас хамгаалах, хоргодох газар болдог тул зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

Монгол Улсын ТХГН нь нийт нутгийн (1,565,864км²) 19.8% (310,016км²)-г хамардаг бөгөөд үүний 90%-г төрөөс зохицуулж, 10%-г тайлагнаагүй орхигдуулж байгааг Protected Planet-д нийтэлжээ.¹⁷ Бусад эх сурвалжийн мэдээлснээр 120 орчим хамгаалагдсан газар байдаг бөгөөд статистик мэдээлэл байгаагүй. Protected Planet-н мэдээгээр Монгол Улсын ТХГН-ийг үндэсний хэмжээнд дараах байдлаар ангилсан байна:

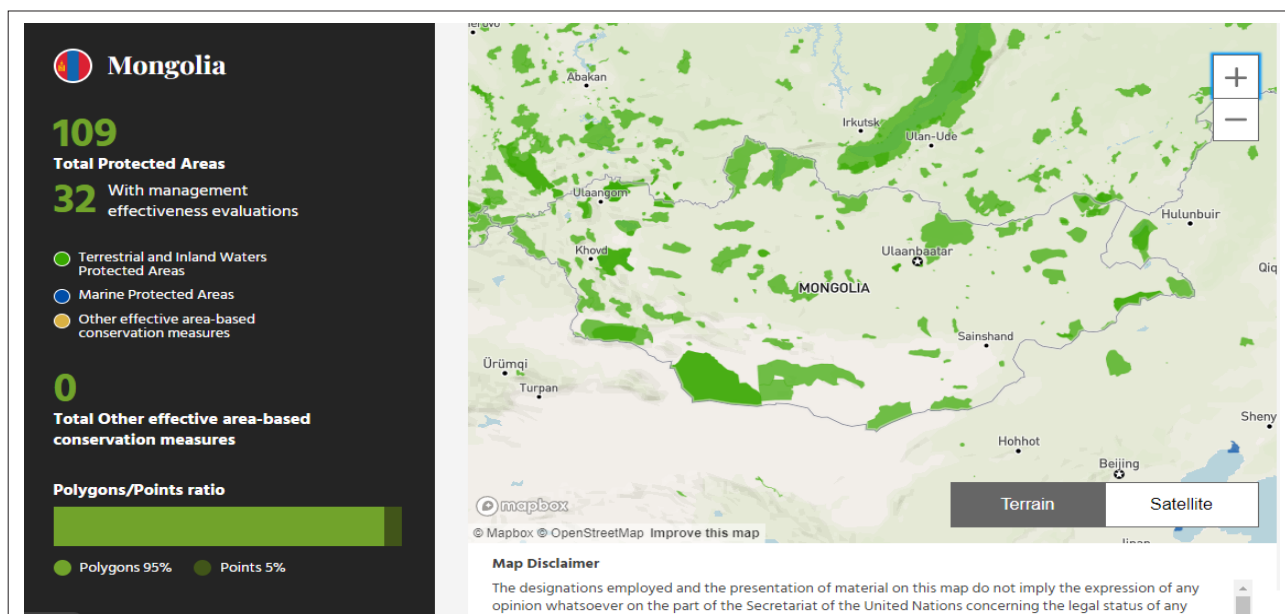
• Дархан цаазат газар	14
• Байгалийн цогцолборт газар	31
• Байгалийн нөөц газар	32
• Дурсгалт газар	13

Олон улсын ангиллаар Монгол Улсын хамгаалалттай газар нутагт:

• Олон улсын ач холбогдол бүхий ус, намгархаг газар, ялангуяа усны шувууд олноор амьдардаг орчин (Рамсарын Конвенцид бүртгэгдсэн газар)	11
• ЮНЭСКО-Хүн ба Шим Мандалын Нөөц Газар	6
• Дэлхийн Өв-д бүртгэгдсэн газар	2

17 UNEP-WCMC (2023). 2023 оны 3-р сар, Дэлхийн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн мэдээллийн сангаас Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн танилцуулга. <https://www.protectedplanet.net/country/MNG>

Зураг 4. Protected Planet-с татсан Монгол Улсын ТХГН-ын зураг

Хэдийгээр ТХГН нэлээд их байгаа ч энэ нь ховордсон олон төрөл зүйлийн тархац, тархалтын багахан хувийг хамруулж байна. Тухайлбал, цоохор ирвэсийн 14-19% нь л Монгол Улсын ТХГН-т байдаг.¹⁸ Энэ талаар нарийн тооцоо байхгүй ч агнуур, худалдааны бай болсон хэд хэдэн төрөл зүйлийн амьтдын хувьд ч мөн адил байна. Тухайлбал, цагаан зээр (*Gazella subgutturosa*), монгол бөхөн (*Saiga tatarica mongolica*), хүрэн бааврай (*Ursus arctos*), баданга хүдэр (*Moschus moschiferus*), халиун буга (*Cervus elaphus*) зэрэг хамаарна.

Монгол Улс хуулиар олгогдсон бүрэн эрхийнхээ хүрээнд ТХГН-ын тогтолцооны хувьд амьтан агнах, худалдаалахыг хатуу хориглож, хязгаарладаг. Эдгээр журмыг голчлон байгаль хамгаалагчид хэрэгжүүлдэг бөгөөд тэд зэрлэг амьтдын гэмт хэргийг илрүүлэх, таслан зогсоох зорилгоор ТХГН-т эргүүл хяналт шалгалтыг зохион байгуулдаг.

Байгаль хамгааллын энэхүү орчныг хэцүү гэж хэлэх нь дутуу тайлбарласан болно. Монгол Улсын хэмжээнд 265,000 км² буюу нийт нутаг дэвсгэрийн 17 орчим хувийг байгаль хамгаалагчид хариуцдаг. Тусгай хамгаалалттай 75 газарт хуваагдсан эдгээр нутаг дэвсгэр нь хүн ам суурьшаагүй уулс, цөл хамарсан хамгийн алслагдсан бүс нутагт байрладаг. Тосон Хулстайн БНГ, Хөвсгөлийн БЦГ зэрэг ТХГН-ууд нь ердөө 6 болон 15 байгаль хамгаалагч ажилладаг бөгөөд нэг хүн дунджаар 783 км² болон 559 км² талбайг хариуцдаг.

Аймгийн хэмжээнд энэ бүр төвөгтэй харагдана. Сэлэнгэ аймагт 28 байгаль хамгаалагч 41,000км² талбайг хариуцан ажилладаг бол Баян-Өлгий аймагт 30 байгаль хамгаалагч 45,700км² талбайг хариуцдаг байна. Энэ хоёрын дунджаар тооцоход 1 байгаль хамгаалагчид 1500 км² талбайд тандалт хийх шаардлагатай байдаг

¹⁸ Оржан Йоханссон, Гейр Руне Раусет, Густаф Самелиус, Том Маккарти, Хенрик Андрен, Лхагвасүмбэрэл Төмөрсүх, Чарудутт Мишра, Цоохор ирвэсийг хамгаалахад газар нутгаа хуваан хэрэглэх нь нэн чухал, Биологийн хамгаалалт, 203-р боть, 2016, 1-7-р тал, <https://doi.org/10.1016/j.biocon.2016.08.034>.

ба боловсон хүчний илт хангалтгүй, хүнд нөхцөл байдалтай байна¹⁹

Түүнчлэн сүүлийн жилүүдэд усны нөөцөд үзүүлэх эрчим эрс нэмэгдэж байгаа тул 10,409 км гол мөрөн, 13,418 км² нуурын дагуу өсөн нэмэгдэж буй үйл ажиллагаануудад хяналт тавих шаардлагатай байна. Дүгнэж хэлэхэд, Монгол Улс шиг цөөхөн хүн ам, нөөц баялагтай газар нутаг дэлхий дээр цөөхөн байдаг.

Хэрэгжүүлэх орчин

Газар зүйн хүчин зүйлс

Зэрлэг амьтдын худалдаанд газарзүйн хэд хэдэн хүчин зүйлс нөлөөлдөг.

Монгол Улс нь харьцангуй цөөн хүн амтай, өргөн уудам газар нутагтай бөгөөд алслагдсан газар нутаг нь зэрлэг амьтдын худалдааг хянах, хууль бус худалдаатай холбоотой журам хэрэгжүүлэхэд хүндрэлтэй болгодог. Тусгай хамгаалалттай газар нутагт хяналт тавих үүрэг гүйцэтгэгчид томилогдсон байгаа ч тэдний эргүүл хийх газар нь хэцүү бэрх хэвээр байна.

Хөрш орнуудын хувьд зэрлэг амьтдын бүтээгдэхүүний эрэлт их байдгаас шалтгаалж Монгол Улсыг худалдааны дамжуулагч орон болгож байгаа юм. БНХАУ бол зэрлэг амьтдын олон төрлийн бүтээгдэхүүнийг хэрэглэдэг Хятадын уламжлалт анагаах ухааны томоохон зах зээл юм.

Иймд ч өсөлттэй зах зээлийн ойр оршдог, хоёр улсыг заагласан асар том хил хязгаар нь Монгол Улсыг зэрлэг амьтдын хууль бус экспортын бай болгож байна. Монгол Улсын Гаалийн мэдээллээр зэрлэг амьтдын хууль бусаар хураан авсан бүтээгдэхүүний дийлэнх нь БНХАУ руу чиглэсэн байдаг байна. Монгол

¹⁹ Вингард, Ж., нар, 2019. Зэлүүд тал-2: Нэгэн арваны дараах зэрлэг амьтны хууль бус худалдааны хямрал.

Улсын Гаалийн Ерөнхий Газрын мэдээлснээр сүүлийн жилүүдэд БНХАУ-д хууль бусаар худалдаалагдаж байгаа гол төрөл зүйл, бүтээгдэхүүнд саарал чоно, хүрэн баавгайн цөс, доньд, халиун бугын цусан эвэр, баданга хүдрийн заар зэрэг оржээ.

Эдгээр нэн ховор амьтдаас гадна БНХАУ руу хууль бусаар экспортлогдож байгаа олон ховордож буй амьтад бий. Эдгээрийн дотор халиун бугын засаа, сүүл, монгол бөхөнгийн эвэр байгаа нь бүгд гаальд хураагдсан баримтаар нотлогдсон. Мөн өмхий хүрэн, монгол тарвага болон малын үслэг эдлэлийг БНХАУ-д худалдаалж, хувцасны үйлдвэрүүдэд нийлүүлдэг. Эдгээрийг хувцас, үслэг эдлэлийн зах зээлд нийлүүлдэг. Мөн сүүлийн жилүүдэд тус улсад үслэг эдлэл боловсруулах үйлдвэр, зах зээл нэмэгдэж байгаа нь анхаарал татаж байна. Арьс ширний үйлдвэрийн 2014 оны тайланд усны булга, үнэг, элбэнхийн арьс үйлдвэрлэл мэдэгдэхүйц нэмэгдэж, усны булга, үнэг, элбэнхийн арьс 60 сая, үнэгний арьс 13 сая, элбэнхийн арьс 14 сая болж, арьсны хэрэглээ зүйл тус бүр дээр 50, 30, 16,7 хувиар тус тус жил бүр өссөн байна.²⁰

Агентлагууд

Монгол Улсад зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хууль тогтоомжийг зохицуулах, хэрэгжүүлэх үүрэгтэй найман (8) агентлаг байна. Эдгээр нь:

- **Байгаль Орчин, Аялал Жуулчлалын Яам (БОАЖЯ):** Байгалийн нөөц, түүний дотор амьтдыг хамгаалах хүрээнд бодлого, дүрэм журам, удирдамжийг гаргаж, эдгээр дүрэм журмын хэрэгжилтэд хяналт тавьж ажилладаг.
- **Мэргэжлийн Хяналтын Ерөнхий Газар (МХЕГ):** Байгаль орчныг хамгаалах, тэр дундаа амьтдын худалдаатай холбоотой хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах үүрэгтэй байсан. Засгийн газраас Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газрыг (МХЕГ) 2023 оны нэгдүгээр сарын 1-ний дотор татан буулгах шийдвэр гаргасан.
- **Байгаль орчны Улсын хяналтын байцаагч:** МХЕГ татан буугдсанаар байгаль орчны байцаагч нарын бүтэц ч өөрчлөгдсөн. Бүх мэргэжилтнүүд БОАЖЯ-ны нэг газар болон шилжиж байна. Харин орон нутгийн байцаагч нар нь Байгаль орчныг хамгаалах, аялал жуулчлалын газрын ажилтнуудын нэг хэсэг болох аймгийн удирдлагад бүрэн харьяалагдаж байна.
Ерөнхийдөө байгаль орчны Улсын хяналтын байцаагч нь байгаль орчны стандарт, дүрэм журмын хэрэгжилтэд хяналт тавих, байгаль орчинд нөлөөлөхүйц объект, үйл ажиллагаа, арга хэмжээнд хяналт шалгалт хийх үүрэгтэй. Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотойгоор байгаль орчны байцаагч амьтдын худалдаа, тээвэрлэлттэй холбоотой дүрэм журмын хэрэгжилтэд хяналт тавих үүрэгтэй. Тодруулбал, байцаагчийн үүрэгт зэрлэг амьтдын худалдаа хийгдэж байгаа байршил, худалдааны цэг, хилийн шалган нэвтрүүлэх цэгүүдэд шалгалтын ажиллагаа явуулж, зэрлэг

амьтдын хууль бус ан, худалдаа, тээвэрлэлттэй холбоотой хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх, мөрдөх, зэрлэг амьтдын наймаа, хууль бус худалдаатай тэмцэх зорилгоор бусад төрийн агентлагууд болон олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах, зэрлэг амьтдын худалдаанаас биологийн төрөл зүйл, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийн талаарх олон нийтийн мэдлэг, боловсролыг дэмжих зэрэг орно.

- **Байгаль хамгаалагчид:** Монгол Улс дахь байгаль хамгаалагчид нь байгалийн нөөц, тэр дундаа амьтан, экосистем, соёлын өвийг хамгаалж ажилладаг. Байгаль хамгаалагчид нь ТХГН-т эргүүл хийх, амьтдын тоо толгойд хяналт тавих, байгаль хамгаалах, байгалийн нөөцийн менежменттэй холбоотой хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй. Тухайлбал, Монгол Улсын байгаль хамгаалагч тусгай хамгаалалттай газруудыг хамгаалж, хууль бус ан агнуур, хууль бус олборлолт, мод бэлтгэл зэрэг хууль бус үйл ажиллагаанаас сэргийлж, хяналт тавих үүднээс эргүүл хийх, байгаль хамгааллын төлөвлөлт, удирдлагыг хэрэгжүүлэхийн тулд зэрлэг амьтдын тоо толгой, амьдрах орчны чанар, бусад экологийн үзүүлэлтийн мэдээллийг цуглуулах, байгалийн нөөцийн зохистой ашиглалтыг дэмжих, байгаль хамгаалах хүчин чармайлтыг дэмжих зорилгоор орон нутгийн иргэд, оролцогч талуудтай хамтран ажиллах, байгаль хамгаалах, байгалийн нөөцийн менежментийн талаар жуулчид болон олон нийтэд боловсрол олгох, сурталчилах зэрэг үүрэгтэй.
- **Гаалийн Ерөнхий Газар (ГЕГ):** Бараа бүтээгдэхүүн, тэр дундаа зэрлэг амьтдын гаралтай бараа бүтээгдэхүүний импорт, экспортыг зохицуулах үүрэгтэй. Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой дүрэм журмын хэрэгжилтэд хяналт тавьж, хууль бусаар амьтан худалдаалахаас урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр БОАЖГ, МХЕГ-тай нягт хамтран ажилладаг.
- **Цагдаагийн Ерөнхий Газар (ЦЕГ):** Гэмт хэрэг, тэр дундаа хулгайн ан, хууль бус агнуур, зэрлэг амьтан худалдаалахтай холбоотой хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хангах үүрэгтэй. Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж, энэ төрлийн гэмт хэрэгт эзэн холбогдогчдод хариуцлага тооцох чиглэлээр ажилладаг.
- **Экологийн Цагдаагийн Алба (ЭЦА):** Шинэ нэгж болон байгуулагдсан (2020) бөгөөд байгалийн нөөц, тэр дундаа зэрлэг амьтадтай холбоотой гэмт хэргийг мөрдөн шалгах үүрэгтэй. Өнөөдөр Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоолын дагуу агентлагийн статустай болсон.
- **Хил Хамгаалах Ерөнхий Газар (ХХЕГ):** Монгол Улсын хилээр зорчигч, бараа, тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнд хяналт тавьж, зохицуулалт хийх үүрэгтэй. Зэрлэг амьтдыг хууль бусаар худалдаалах, хууль бусаар хил нэвтрүүлэхээс урьдчилан сэргийлэх чиглэлээр ГЕГ болон бусад байгууллагуудтай нягт хамтран ажилладаг.

²⁰ China Daily, БНХАУ-ын үслэг эдлэлийн аж үйлдвэрийн албан ёсны статистик мэдээ, (2016 оны 8-р сарын 20), http://www.chinadaily.com.cn/business/2015 08/20/content_21659731.htm.

Монгол Улсын хууль сахиулах байгууллагуудын харилцан уялдаатай үйл ажиллагаа явуулахад дэмжлэг үзүүлэх хэд хэдэн хууль эрх зүйн чиг үүрэг байдаг. Гэсэн хэдий ч хэрэгжилттэй холбоотой мэдээллээс харахад зэрлэг амьтдын худалдаа нь гол анхаарал хандуулах сэдэв биш байж магадгүй, эсвэл томоохон тохиолдол бүртгэгдээгүй учир буурсан байж магадгүй юм.

Сургалт

Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой сургалт нэлээд хэдэн жилийн турш тогтмол явагдаж байна. Сургалтын онцлох чиглэлүүдээс дурдвал:

- **Fondation Segre эрэлч нохойн сургалт:** Лондоны Амьтан Судлалын Нийгэмлэг болон түнш байгууллагуудынх нь санаачилгаар эрэлч нохойтой ажилладаг Монгол Улсын хууль сахиулах байгууллагуудын чадавх, үр нөлөөг сайжруулахад дэмжлэг үзүүлж байна. Зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх гол байгууллагууд болох Гаалийн ерөнхий газар (ГЕГ), Цагдаагийн ерөнхий газар (ЦЕГ)-ын үйл ажиллагаанд ашиглах шинэ эрэлч нохойг сургаж байна. Төслийн хүрээнд эрэлч нохойг сургах, байрлуулах байрыг шинэчилж байна.
- **Байгаль, Зэрлэг Амьтдыг Хамгаалах Нийгэмлэг (WCS)-ийн SMART сургалт:** WCS нь ТХГН-т зэрлэг амьтдын тоо толгойн мониторинг судалгааг хийж, эргүүл хяналт шалгалтыг үр дүнтэй зохион байгуулахад анхаарч байна. Хууль сахиулах байгууллагуудад тодорхой орон зайд эргүүл, хяналтыг хийж эргэн тайлагнах арга хэрэгсэл (SMART)-ийн талаар сургалт явуулдаг. WCS-ийн сургалт нь хууль бус ангийн зөрчил, зөрчлийн мэдээг боловсруулах чиглэлд алба хаагчдыг чадавхижуулдаг. WCS Mongolia нь Асуудалд чиглэсэн цагдаагийн загварын (POP) сургалтыг алба хаагчдад удаа дараа амжилттай зохион байгуулж INTERPOL-ын магадлан итгэмжлэлийг авсан.
- **ИНТЕРПОЛ-ын Байгаль орчны нийцэл, хэрэгжилтийн талаарх сургалт:** INTERPOL-оос Монгол Улсын хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад байгаль орчны нийцэл, хэрэгжилтийн талаар сургалт зохион байгуулсан. Энэхүү сургалт нь зэрлэг амьтдын худалдаа, байгаль орчны гэмт хэргийг мөрдөн шалгах арга техник, олон улсын байгаль орчны эрх зүйн модулиудыг багтаасан.
- **Бүсийн Хөгжил Инновацийн Хууль сахиулах Академи (LEADI):** LEADI нь Монгол Улсын болон олон улсын зэрлэг амьтдын холбоотой хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой сургалт явуулдаг. Уг сургалт нь зэрлэг амьтдын худалдаа, CITES-ийн журам, зэрлэг амьтдын хууль сахиулах чиглэлээр олон улсын хамтын ажиллагаа зэрэг сэдвүүдийг хамардаг.
- **Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Хөгжлийн хөтөлбөр (UNDP) Биологийн Олон Янз байдал ба Экосистемийн Үйлчилгээний Сүлжээ (BES-Net):** Монгол Улсын хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудад биологийн олон янз байдал, экосистемийн үйлчилгээний талаар сургалт,

чадавхыг бэхжүүлэх чиглэлээр ажилладаг. Сургалт нь зэрлэг амьтдын тогтвортой менежмент, биологийн олон янз байдлын хамгаалал, экосистемийн үйлчилгээний үнэлгээ зэрэг модулиудыг багтаадаг.

Өнөөг хүртэлх сургалтуудын нэг нь ч хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудын хуулийн талаарх ойлголт, хэрэглээг сайжруулахад чиглээгүй байна. Хэдий тийм ч сонин биш ч хуулийн ахисан түвшний ойлголт, тэр дундаа тухайн төрлийн гэмт хэргийн боломжит шалтгаан (жишээлбэл, зэрлэг амьтдын гэмт хэрэг), тухайн гэмт хэрэгт шаардлагатай нотлох баримт болон холбогдох баримтуудын талаарх мэдлэгтэй байх нь мөрдөн шалгалтын чанар, улмаар шүүх үйл ажиллагааны амжилтад шууд нөлөөлдөг.²¹

Хуульч, шүүгчдийг зөвхөн зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн тухай хууль тогтоомжийн талаар сургах төдийгүй хэргийн газарт нотлох баримт хэрхэн цуглардаг, хурдан муудахуйц нотлох баримтууд хэрхэн хадгалагдаж байдаг талаар буюу тухайн хийж буй ажлынх нь талаар сургалт шаардлагатай байна. Товчхондоо, хууль сахиулах ажиллагааны сургалтыг багийн ажил гэж ойлгох ёстой бөгөөд үүнд алба хаагчид хууль сахиулах ажиллагааны гинжин хэлхээний бусад хүмүүс юу мэдэж, хувь нэмрээ оруулдаг гэдгийг ойлгох нь чухал ач холбогдолтой юм.

Хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудын зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хууль тогтоомжийн талаарх ойлголт, хэрэглээг сайжруулах зорилготой хэд хэдэн сургалтын хөтөлбөрийг Монгол Улсад хэрэгжүүлсэн. Заримаас нь дурдвал:

Гаалийн байгууллагын ажилтнуудад зориулсан CITES сургалт: 2019 онд гаалийн байгууллагын ажилтнуудад CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг таних, баримтжуулах шаардлага, хяналт шалгалтын журам зэрэгт онцгойлон анхаарч, CITES журмын талаар сургалт зохион байгуулсан.

Зэрлэг амьтан худалдаалах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах сургалт: 2018 онд АНУ-ын Төрийн департамент, олон улсын Мансууруулах бодис, хууль сахиулах товчоо (INL) Монгол Улсын Цагдаагийн газартай хамтран зэрлэг амьтдыг худалдаалах гэмт хэргийг мөрдөн шалгах сургалтыг зохион байгуулсан. Энэхүү хөтөлбөр нь хууль сахиулах байгууллагуудын зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх чадавхыг нэмэгдүүлэх зорилготой бөгөөд CITES-ийн журам, зэрлэг амьтдыг таних, судлах арга техникт сургасан.

Зэрлэг амьтдын гэмт хэрэг, зөрчлийг тандах сургалт: 2019 онд WCS, Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамтай хамтран хууль сахиулах байгууллагын алба хаагч нарт Зэрлэг амьтдын гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр сургалт зохион байгууллаа. Сургалтаар Монгол Улсын зэрлэг Амьтны тухай хууль, CITES-ийн журам зэрэг сэдвүүдээр хичээл зааж, зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийг мөрдөн шалгах зэрэг кэйс, өгөгдөл дээр ажилласан байна.

21 UNODC. (2016). Зэрлэг амьтан ба ойн гэмт хэргийн дүн шинжилгээний аргачлал, Хоёр дахь хэвлэл, 2022.: Хууль сахиулах, хууд: 101-104, https://www.unodc.org/documents/Wildlife/Toolkit_e.pdf

Зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн мөрдөн шалгалтын чиглэлээр агентлаг хоорондын сургалт: 2017 онд ЦЕГ, ГЕГ, Цаг уур, орчны шинжилгээний газартай хамтран зэрлэг амьтадтай холбоотой гэмт хэрэг мөрдөх чиглэлээр агентлаг хоорондын сургалтыг зохион байгуулсан. Сургалтад хамаарах хуулиуд болон CITES-ийн журам, төрөл зүйлийг таних, судлах арга техник зэрэг сэдвүүд багтсан.

Хил дамнасан хамтын ажиллагаа

Монгол Улс нь зэрлэг амьтдын худалдааны асуудал дээр олон улсын хамтын ажиллагаа, зохицуулалт шаарддаг үндэстэн дамнасан асуудал гэдгийг хүлээн зөвшөөрч, зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх чиглэлээр хэд хэдэн хил дамнасан хамтын ажиллагааг бий болгосон.

Хятад улс

Энэ хүрээнд хийгдсэн хамтын ажиллагааны нэг нь Монгол Улс, БНХАУ-ын хооронд 2013 онд зэрлэг амьтдыг хамгаалах, хууль сахиулах чиглэлээр хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлэх зорилгоор байгуулсан Харилцан ойлголцлын санамж бичиг юм. Санамж бичгийн хүрээнд хоёр улс зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн талаарх мэдээлэл солилцох, хилийн орчмын эргүүлийг зохицуулах, харилцан хууль сахиулах чиглэлээр хамтран ажиллахаар тохиролцсон. Мөн уг санамж бичигт зэрлэг амьтдыг хамгаалах талаар олон нийтэд сурталчлах, соён гэгээрүүлэх компанид ажил зохион байгуулах тухай заалтуудыг тусгасан байна.

Орос улс

Монгол Улс болон ОХУ нь зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх чиглэлээр хэд хэдэн хамтын ажиллагаа өрнүүлсэн. Хамтын ажиллагааны нэг жишээ бол НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн дэмжлэгтэйгээр 2015 онд хэрэгжиж эхэлсэн “Монгол бөхөнгийн аюулгүй гарц” төсөл юм. Энэхүү төсөл нь хулгайн ан, амьдрах орчныг алдагдуулсан зэргээс үүдэн тоо толгой нь эрс цөөрсөн бөхөн гөрөөсийг хамгаалах чиглэлээр Монгол, Оросын хил дамнасан хамтын ажиллагааг сайжруулах зорилготой байв. Төслийн хүрээнд хууль сахиулах байгууллагууд болон орон нутгийн иргэдэд хамтарсан эргүүл хийх, мэдээлэл солилцох, чадавхыг бэхжүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлсэн.

Түүнчлэн манай улс болон ОХУ нь хар тамхи, гэмт хэрэг, тэр дундаа зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэх чиглэлээр бүс нутгийн хамтын ажиллагааг идэвхжүүлдэг Төв Азийн бүс нутаг дахь Мэдээлэл болон Зохицуулах төвийн (CARICC) гишүүн юм. CARICC нь бүс нутгийн улс орнуудад зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн талаар мэдээлэл, тагнуулын мэдээлэл солилцох, хууль сахиулах хамтарсан үйл ажиллагааг зохицуулах платформоор хангадаг.

Ерөнхийдөө манай хоёр улс зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэхэд хил дамнасан хамтын

ажиллагааны ач холбогдлыг хүлээн зөвшөөрч, хамтарсан эргүүл, мэдээлэл солилцох, чадавхыг бэхжүүлэх зэрэг хамтын ажиллагааг сайжруулах чиглэлээр хэд хэдэн санаачилга гарган ажиллаж байна. Хоёр улс хамтран ажилласнаар биологийн олон янз байдлаа хамгаалж, зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай илүү сайн тэмцэж чадна.

Казакстан

Хэдийгээр хил залгаа оршдоггүй ч манай хоёр улсууд зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх чиглэлээр хэд хэдэн хамтын ажиллагаа явуулж ирсэн.

Үүний нэг жишээ нь НҮБ-ын Хөтөлбөр (UNDP)-ийн дэмжлэгтэйгээр “Алтай-Соёны эко бүс дэх тогтвортой аялал жуулчлал” нь 2014 оноос эхлэн хэрэгжиж эхэлсэн юм. Энэхүү төсөл нь тогтвортой аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, бүс нутгийн биологийн олон янз байдал, тэр дундаа ховор, нэн ховор амьтдыг хамгаалах зорилгоор Монгол, Казахстан улсын хил дамнасан хамтын ажиллагааг сайжруулах зорилготой юм. Төслийн хүрээнд эко бүсийн биологийн олон янз байдал, экосистемийн хамтын үнэлгээ, орон нутгийн иргэдийн чадавхыг бэхжүүлэх, хил дамнасан тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сүлжээг хөгжүүлэх зэрэг ажлуудыг хийсэн.

Албан ёсны мэдээ

Гэмт хэргийн илрүүлэлт, гэмт хэрэгт холбогдсон хүмүүсийг баривчлах гэх мэт арга хэмжээг хариуцдаг хэлтэс, ажилтнуудын цуглуулж, хадгалдаг мэдээллүүдийг албан ёсны мэдээ гэж үзнэ. Цуглуулсан мэдээ нь хууль сахиулах ажиллагаанд шаардлагатай хэд хэдэн ашигтай үндсэн баримт гэж тооцогддог. Үүнд:

- гэмт хэргийн хэлбэр, голомтыг тодорхойлох байдал
- хариу өгөх хугацааг багасгах
- нөөцийн хуваарилалтыг оновчтой болгох
- нотолгоонд суурилсан шийдвэр гаргалтад дэмжлэг үзүүлэх зэрэгт дэм үзүүлнэ.

Гэсэн хэдий ч, илүү өргөн хүрээнд тодорхойлбол албан ёсны мэдээнд мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулж байгаа болон прокурорын байгууллагын мэдээлэл ч хамаарна. Энэ нь үйл ажиллагааны зарим давуу талуудтай (жишээ нь, нөөцийн хуваарилалтыг оновчтой болгох) боловч энэ нь хуулийг ашиглах, сайжруулахад томоохон эргэх холбоо болж өгдөг. Мөрдлөг, илрүүлэлт нь гэмт хэрэг хаана гардаг, хэн холбогддог, ямар арга хэрэглэдэг, юунд чиглэж байдгийг хэлж өгдөг. Мөрдөн шалгах ажиллагаа, яллах ажиллагааг хянах нь бидэнд илүү их зүйлийг хэлж чадна; Тухайлбал:

- **Хуулийн хүрээнд ашиглаж байна уу** - тухайлбал, байгаа нотлох баримтад тулгуурлан ямар төрлийн гэмт хэргийг шалгаж эсвэл ямар гэмт хэрэг гэж үзэж болох вэ?
- **Хууль зүйн үндэслэл нь прокурорт нөлөөлдөг үү**, - тухайлбал, хэр олон, ямар төрлийн гэмт хэрэг мөрдөн шалгалтын ажиллагаанаас яллах ажиллагаа руу шилждэг вэ? Зөвхөн тодорхой

хувийг нь эрүүгийн хариуцлагад татдаг бол хэргийн хариуцлагыг багасгах шалтгаан нь юу вэ?

- **Хуулийн зохицуулалтыг сайжруулах шаардлагатай байна уу**, - тухайлбал, яллах ажиллагаа нь хориг тавих, мөрдөн шалгалтын явцад дурдсантай нийцэж байна уу? Мөнгө угаах, зохион байгуулалттай гэмт хэрэг гэх мэт бүх боломжтой шууд болон дагалдах гэмт хэргийн талаарх ойлголтойгоор нотлох баримтуудыг цуглуулдаг уу?
- **Хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох шаардлага байна уу** – хуульд бүрэн нийцээгүй баримтууд бий юу, тухайлбал, нотлох баримт олж авах боломжгүй тул яллах ажиллагаанд саад болж байгаа зүйл байна уу?

Энэхүү тайлан нь ойролцоогоор 2015-2021 оныг хамарсан мөрдөн шалгах, яллах ажиллагаа зэрэг сүүлд олж авсан зарим албан ёсны мэдээг нэгтгэсэн. Тодруулбал, шинжилгээг дараах хоёр (2) тайланд үндэслэсэн болно. Эхнийх нь ЦЕГ-ийн Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх хэлтсээс гаргасан **Хүрээлэн буй орчны гэмт хэргийн судалгаа** (2015-2019) юм. Хоёр дахь нь **Нийслэлийн Прокурорын Газар**²²-аас гаргасан ба албан ёсны нэршилгүй боловч зөвхөн Улаанбаатар хотод 2018-2021 он хүртэл байгаль хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн хэргийн бүртгэлээс бүрдэнэ. Энэ төрлийн мэдээллийг ихэвчлэн нууц гэж үздэг, одоогоор шалгагдаж буй гэмт хэргийн хувьд ямар ч мэдээлэл олдоогүй юм. Ерөнхийдөө олж авсан мэдээлэл маш бага байсан. Дээр дурдсан ихэнх асуултад хариулахад ашиглаж болох мэдээллийг агуулаагүй боловч дангаараа уг асуудлаар өнөөгийн гол чиг хандлагыг ойлгоход тусална.

Зэрлэг амьтадтай холбоотой гэмт хэргийн мөрдөн шалгах ажиллагаа

Хүрээлэн буй орчны гэмт хэргийн судалгаанд Эрүүгийн хуулийн 24 дүгээр бүлэгт заасан гэмт хэргийн аль нэг зүйлд хамаарах улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн бүх гэмт хэргийг жагсаасан болно. Тухайлбал 24.1-ээс 24.9 хүртэл оруулсан ба 24.5-д хууль бус агнууртай холбоотой хуулийн заалтууд орно. Гэмт хэрэг тус бүрийн хувьд хэрэг бүртгэлт, мөрдөн шалгах ажиллагааг хаана, эрх бүхий этгээд хариуцаж байсан болон бүртгэгдсэн байгаль орчны гэмт хэргийн нийт тоог тус тайланд тусгасан байна.

2015-2019 онд хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг нийт 1578 бүртгэгдсэний 202 (13%) нь зэрлэг амьтантай холбоотой гэмт хэрэг байна. Энэ нь өмнөх 10 жилд бүртгэгдсэн зэрлэг амьтадтай холбоотой гэмт хэрэг хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэргийн дөнгөж 11%-ийг эзэлж байсантай харьцуулахад бага зэрэг өссөн үзүүлэлт юм.²³ Гэсэн хэдий ч өнөөгийн чиг хандлага нь үнэмлэхүй үзүүлэлтэд мэдэгдэхүйц өсөлтийг харуулж байна.

Хоёр дахь тайлангийн үе нь зөвхөн 5 жилийг хамардаг (өмнөх тайлант хугацааны 50%) боловч 2007-2016 оны мэдээнд (н. 263) гэмт хэргийн бараг 77% нь бүртгэгдсэн байна.²⁴ Үүнээс харахад гэмт хэргийн шинжтэй үйл ажиллагаа нэмэгдсэн үү, эсвэл шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны үр нөлөө нэмэгдэж байна уу гэдэг асуулт гарч ирж байна.

Зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэрэг 202 бүртгэгдсэнээс Мөрдөн байцаах албанд 27 (13%), Төмөр замын цагдаагийн хэлтэст 8 (4%) гэмт хэрэг бүртгэгдсэн байна. Үлдсэн 167 (83%) нь хэдийгээр бүс нутгаар нь жагсаасан ч холбогдох алба нэгжийн талаар мэдээлэл байхгүй байна. Хүснэгт 1-т тайлангийн 5 жилийн хугацаанд 1 жилд бүртгэгдсэн байгаль орчин, зэрлэг амьтадтай холбоотой гэмт хэргийн тоог харуулж байна.

Хүснэгт 1. 2015-2019 онд байгаль орчин, зэрлэг амьтадтай холбоотой бүртгэгдсэн гэмт хэргийн мөрдөх шалгах ажиллагааны тоо

Бүртгэгдсэн мөрдөн шалгах ажиллагаа	2015	2016	2017	2018	2019
Хүрээлэн буй орчинтой холбоотой гэмт хэргүүд (24.1-24.9)	228	165	330	366	489
Зэрлэг амьтадтай холбоотой гэмт хэргүүд (24.5)	47	30	42	32	51

Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэгт бүртгэгдсэн нийт мөрдөн шалгалтын явцад зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн эзлэх хувь жил бүр харилцан адилгүй буюу 10-20%-д хэлбэлзэж байна. Хамгийн өндөр хувь (20%) нь 2015 онд тохиолдсон бөгөөд мэдэгдэхүйц давсан үзүүлэлт нь 2018 онд гарсан бөгөөд энэ нь ердөө 9% байв. Хүрээлэн буй орчны гэмт хэргийн судалгааны мэдээллээс харахад өмнөх Эрүүгийн хуулийн дагуу эсвэл 2017 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийн дагуу мөрдөн шалгалтын ажиллагаа явуулсан уу гэдгийг харуулж байна. Энэ нь 2018 онд мөрдөн шалгах ажиллагаа мэдэгдэхүйц буурсантай холбон тайлбарлаж болох ч үүнийг батлах мэдээлэл алга байна.

Зураг 5-аас харахад байгаль орчны гэмт хэргийн мөрдөн шалгалт ерөнхийдөө мэдэгдэхүйц бөгөөд тогтвортой өсөж байгаа бол зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн мөрдөн шалгалтын ажиллагаа харьцангуй тогтмол хэвээр, байгаль орчны гэмт хэргийн мөрдөн шалгалтын нийт ажлын эзлэх хувь буурч байна. Энэ нь Эрүүгийн хуулийн 24.2-т заасны дагуу хууль бусаар ашигт малтмал олборлохтой холбоотой хяналт шалгалтыг нэмэгдүүлсэнтэй холбоотой гэж тоо баримт харуулж байна.

22 Хялбар болгох үүднээс энэхүү тайланд Прокурорын 24-р бүлэг (УБ) 2018-2021 он гэж дурдсан болно.

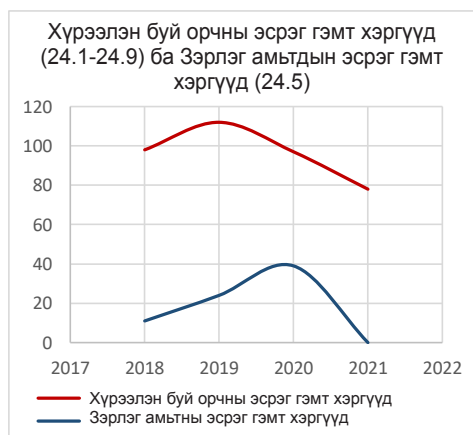
23 Вингард Ж.Р., П.Захлер. 2006. Залууд тал: Монголын амьтны хууль бус худалдааны хямралтай асуудлууд. Монгол Улсын хэлэлцүүлгийн баримтууд, Зүүн Ази, Номхон далайн Байгаль Орчин, Нийгмийн Хөгжлийн Газар. Вашингтон ДС: Дэлхийн Банк.

24 Ижил

Зураг 5. 2015-2019 оны хооронд хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг, зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн бүртгэлтэй мөрдөн шалгалтын ажиллагаа

Зураг 6. 2018-2021 онд хүрээлэн буй орчин болон зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн шүүхэд хянагдсан байдал

Зэрлэг амьтадтай холбоотой гэмт хэрэгт прокурорын хяналт

Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэргийн мөрдөн шалгах ажиллагаанд дүн шинжилгээ хийхдээ зөвхөн Нийслэлийн прокурорын газрын 2018-2021 оны тайлангийн 24-р бүлгийн мэдээлэлд үндэслэсэн болно. Уг тайланд Эрүүгийн хуулийн аль зүйл ангиар яллагдагчаар татагдсан, хэрэг бүртгэлтийн явц, ажиллагаа ямар шатандаа явж байгаа, шийдвэрийн төрөл, огноо, хэргийн товч тоймын талаар мэдээллийг оруулсан байна. Зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн хувьд үүнд яллах үндэслэл, холбогдох амьтдын төрөл зүйл, тухайн хэрэг гарсан огноо, байршил, заримдаа гэмт хэрэг үйлдэгчийн нэр, ашигласан тээврийн хэрэгслийн дэлгэрэнгүй мэдээлэл (өнгө, улсын дугаар) орно.

Уг тайланд дурдсанаар 2018-2021 оны хооронд Улаанбаатар хотод Эрүүгийн хуулийн 24 дүгээр бүлэг (Хүрээлэн буй орчны эсрэг мөрдөн шалгах ажиллагаа)-т заасан байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн 385 гэмт хэрэг бүртгэгдэж шүүх ажиллагаа явагдсаны 73 (19%) нь зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэрэг байсан, 24.5-р зүйл (Хууль бусаар агнах) (Хүснэгт 2).

Хүснэгт 2. 2018-2021 оны хооронд хүрээлэн буй орчин болон зэрлэг амьтны эсрэг үйлдсэн гэмт хэргийн шүүх таслах ажиллагааны тоо

Прокурорт хянагдсан	Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэргүүд	Зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргүүд
2018	98	11
2019	112	24
2020	97	39
2021	78	0

Хүрээлэн буй орчны эсрэг гэмт хэрэг дотроос шүүх байгууллагад хамаарагдаж байгаа зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн хувь хэмжээ 2018 онд хамгийн бага буюу 11% байсан бол 2020 онд 39% хүртэл өссөн байна (Зураг 6).

2021 оны мэдээлэл нь зөвхөн 2-р сар хүртэлх шүүхээр ялласан байдлыг оруулсан тул бүтэн жил биш гэдгийг анхаарна уу. Өмнөх жилүүдийн тоон мэдээлэлд сар бүрийн задаргаа байхгүй тул харьцуулалт хийх боломжгүй байна. 2019 оны эхний улирлын төгсгөлд тухайн оны нийт дүнтэй харьцуулахад яллах ажиллагааны 70% нь хийгдсэн нь өнөөг хүртэл яллах ажиллагааны хамгийн өндөр үзүүлэлттэй жил болсон нь анхаарал татаж байна. Үүний зэрэгцээ бүртгэгдсэн зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн түвшин 0 байна. Уг мэдээлэлд ямар ч нэмэлт мэдээлэл, шалтгаан байхгүй байна.

2018-2021 онд шалгагдаж шүүхээр орсон зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэрэг 3-р хүснэгтэд харагдаж (жилд) байна. Үүнээс харахад 31 хэргийг хааж, 34 хэргийг хянан шийдвэрлэж, нэг (1) хэргийг хэрэгсэхгүй болгож, дөрвөн (4) хэргийг хянан шийдвэрлэж байгаа бөгөөд хоёр (2) хэргийг өөр гэмт хэрэгт нэгтгэн авч үзэж байна.

Хэрэг нээхээс шийдвэр гарсан огнооны хоорондох хугацаа харьцангуй тогтмол байгаа бөгөөд дунджаар дараах байдалтай байна:

- **2018:** нэг (1) сараас долоон (7) сарын хооронд, дунджаар 4.6 сар, мэдэгдэхүйц хэтэрсэн тохиолдол байхгүй.
- **2019:** нэг (1) сараас нэг (1) жилийн хооронд, дунджаар 5 сар, гурван (3) тохиолдол 1.5 жил орчим үргэлжилсэн байна.
- **2020:** нэг (1) сараас нэг (1) жилийн хооронд, дунджаар 4.3 сар, мэдэгдэхүйц хэтэрсэн тохиолдол байхгүй.

Хэргийн нийт хугацааны туршид амьтдын төрөл зүйл бүрийн мэдээллийг харвал хэргийн үргэлжлэх хугацаа дараах байдалтай байна:

- Зэрлэг гахай ('ховор' ангилалтай) - 2-9 сар
- Хүрэн баавгай ('ховор' ангилалтай) - 4-7 сар
- Алтайн хойлог (жагсаалтад ороогүй) - 4 сар
- Цоохор ирвэс ('нэн ховор' ангилалтай) - 3-10 сар
- Монгол тарвага (жагсаалтад ороогүй) - 3-6 сар
- Халиун буга ('ховор' ангилалтай) - 1-8 сар

- Янгир ямаа ('ховор' ангилалтай) – 1-6 сар
- Тогос (жагсаалтад ороогүй) – 1-12 сар
- Борцгор хотон (жагсаалтад ороогүй) – 3 сар
- Баданга хүдэр (жагсаалтад ороогүй) – 10 сар
- Оцон шувуу (жагсаалтад ороогүй) – 1 сар
- Ойн булга ('ховор' ангилалтай) – 3-9 сар
- 'Шувууд' (тодорхойгүй) – 2-8 сар

2019 онд гарсан онцгой тохиолдлуудын хоёр нь (1.5 жил) цоохор ирвэсийн арьсыг хууль бусаар худалдаалсан явдал байв.

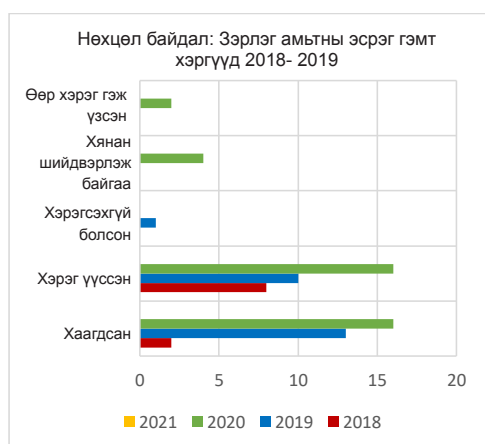
Хүснэгт 3-ын тоо баримтаас харахад зэрлэг амьтадтай холбоотой хэргийн 95% нь дээд тал нь нэг (1) жилийн дотор шийдвэрээ хүлээн авдаг бол зөвхөн 5% нь үргэлжилсээр байна (тайланг гаргах үед дунджаар 7 сарын хугацаанд).

2014-2018 оны хооронд АНУ-ын шүүх дээр хувь хүмүүстэй холбоотой зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийг хянан шийдвэрлэхэд дунджаар арван нэгэн (11) сар, байгууллагуудтай холбоотой хэргийг хянан шийдвэрлэхэд найм (8) орчим сарын хугацаа зарцуулсан байна.²⁵

Хүснэгт 3. 2018-2021 онд шүүн таслах ажиллагаа явагдсан зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн нөхцөл байдал

Гэмт хэргийн нөхцөл байдал	2018	2019	2020	2021
Хаагдсан	2	13	16	0
Хэрэг үүссэн	8	10	16	0
Хэрэгсэхгүй болсон	0	1	0	0
Хянан шийдвэрлэж байгаа	0	0	4	0
Өөр хэрэг гэж үзсэн	0	0	2	0

Зураг 7. 2018-2021 онд зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэрэгтэй холбоотой нөхцөл байдал

²⁵ Сосновский МС, Ким Ю, Петроссиан Г.А болон Аснер М (2022) АНУ-ын Холбооны шүүхээр шалгагдаж буй зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн талаарх мэдээлэл. Урд. Байгаль хамгаалах шинжлэх ухаан.2:811516. doi: 10.3389/foosc.2021.811516 <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/foosc.2021.811516/full>

Гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол

2015-2018 оны хооронд зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн улмаас учирсан хохирол 2 тэрбум монгол төгрөг буюу ойролцоогоор 600,000 ам.доллартай тэнцэж байна. Эдгээр хохирлын 65 хувь буюу нийт 1.3 тэрбум ₮-ийг нөхөн төлүүлж, үлдсэн 730 сая ₮-ийг битүүмжилсэн хөрөнгөөр хурааж авсан байна.

Хүснэгт 4. 2015-2018 оны зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргээс учирсан хохирол

Учруулсан хохирол (Сая.төг)	2015	2016	2017	2018
Хохирол учруулсан	952.2	297.6	592.5	177.4
Нөхөн төлсөн	712.4	220.8	272.2	124.9
Битүүмжлэн хураасан	275.7	158.1	218.8	83.7

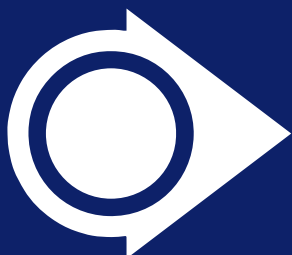
Мэдээллийн тогтвортой байдал

Тухайлбал 2018, 2019 оныг хамарсан хоёр тайланд Улаанбаатар хотод мөрдөн шалгалтын ажиллагаа явуулж, улмаар эрүүгийн хэрэг үүсгэн шалгасан зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргүүдийг багтаасан мэдээлэл давхцаж байна. Мэдээлэлд зөрүүтэй байдал байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй.

Харин 2018 онд тус бүс нутагт зэрлэг амьтдын эсрэг найман (8) гэмт хэрэг бүртгэгдсэн ч арван нэгэн (11) гэмт хэрэг шүүхээр орсон харагдаж байна. Үүний нэгэн адил, 2019 онд зөвхөн арван таван (15) хэрэг мөрдөн шалгалтын шатанд явж байхад хорин дөрөв (24) хэрэгт яллагдагчаар татагдсан байна. **Хүрээлэн буй орчны гэмт хэргийн судалгаанд (2015-2019)** бүртгэгдсэн найман (8) байгууллагаас зэрлэг амьтантай холбоотой гэмт хэргийн мөрдөн шалгалтын ажиллагаа ердөө хоёр (2) бүртгэгдсэн нь хууль сахиулах байгууллагаас зэрлэг амьтдын гэмт хэргийг мэдээлдэггүй байж болзошгүй юм. **Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд** байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагч зэрлэг амьтдыг худалдаалах гэмт хэргийн талаар мэдээлэл цуглуулах үүрэгтэй байдаг тул энэ нь зөрүүтэй байдлыг илтгэж байна.²⁶

²⁶ Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 27-р зүйл.

ГЭРЭЭНИЙ НИЙЦЭЛ

Монгол Улс зэрлэг амьтдын худалдаатай шууд болон шууд бусаар холбоотой гэж тодорхойлогдсон бараг **бүх гэрээг мөрддөг**.

Гэвч:

CITES-ийн II-р ангиллын орон хэвээр байгаа нь гэрээний үндсэн шаардлагыг бүрэн хангахгүй хэвээр байна.

CITES-ийн санал болгож буй шилдэг туршлагыг хэрэгжүүлэхэд хэд хэдэн зөрүүтэй байдал байгаа бөгөөд хамгийн анхаарал татахуйц зүйл нь:

- **Бүрэн хөгжүүлсэн зөвшөөрлийн тогтолцоо**
- **Хязгаарлагдмал орчин дахь чөлөөт бус үржлийн асуудал**
- **Хууль бус CITES-ийн худалдаанд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх**

Монгол Улсад тохиолдох CITES-д бүртгэгдсэн өөр 69 амьтныг хамруулаагүй, **зөвхөн Улсын хэмжээнд бүртгэгдсэн төрөл зүйл болон тусгай хамгаалалттай газар нутагт агнуур хийхийг “ноцтой” гэмт хэрэгт** тооцож UNTOC стандартыг мөрддөг.

Монгол Улс хөрш зэргэлдээ орнууд болон худалдааны түншүүдтэйгээ үндэстэн дамнасан зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн тухай тодорхой тусгасан **олон улсын эрх зүйн нэмэлт баримт бичгүүдийг боловсруулах талаар анхаарч үзэх ёстой**.

ОЛОН УЛСЫН ТҮВШИНД ОРХИГДЛЫН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

Энэ хэсэгт Монгол Улс гишүүн орон тул гарын үсэг зурсан, зурах боломжтой зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд болон дам байдлаар нөлөөлөх олон улсын гэрээ, конвенци болон бусад баримт бичгүүдийг авч үзнэ.

ОЛОН УЛСЫН ГЭРЭЭ, ХЭЛЭЛЦЭЭР

Монгол Улсын хувьд зэрлэг амьтдын худалдааны менежмент, хэрэгжилттэй холбоотой олон улсын болон бүс нутгийн 21 хэлэлцээр байгааг онцолж авч үзлээ. Эдгээрийг үндсэн чиглэлийн дагуу дараах хүснэгтэд нэгтгэж харуулав. Дотоодын хууль эрх зүйн нэгэн адил холбогдох олон улсын гэрээг тодорхойлох, эмхэтгэх арга нь хууль зүйн платформдоо ашиглах зорилгоор [Legal Atlas®](#)-нь боловсруулсан.²⁷ Энэ аргачлалд Байгаль орчин аялал жуулчлалын яамны зарим төлөөлөл болон WCS-ийн төслийн багийн гишүүдийн саналыг тусгав.

Хүснэгт 1-д Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт мөн дамжин өнгөрч буй, зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой олон улсын болон бүс нутгийн гэрээ хэлэлцээрүүдийг жагсаасан. Гэрээг шууд хамааралтайгаас нь эхлээд ерөнхий зорилгоор нь эрэмбэлэв. Үүнд бусдаас бага ач холбогдолтой гэж харуулахыг зорьсонгүй. Учир нь худалдааны аливаа тохиолдол нөхцөл байдлаас хамааран тэдгээрийн аль нэгийг нь бусдаас илүү чухал болгож болзошгүй юм.

Хүснэгт 5. Монгол Улсад зэрлэг амьтдын худалдааны асуудалд хамааралтай олон улсын гэрээ хэлэлцээрүүдийн жагсаалт

#	Конвенцын нэр	Монгол Улсын статус
Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой гэрээ, хэлэлцээр		
1	Зэрлэг амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг ОУ-ын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенци (CITES)	Гишүүн, 1996.01.15
2	Зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэх тухай НҮБ-ын Ерөнхий Ассамблейн тогтоол A/RES/73/343	Гишүүн, 1996.01.05
3	Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенц (UNTOC), түүний дотор Зэрлэг амьтдын гэмт хэргийг онц хүнд гэмт хэрэг гэж үзэх тухай E/2013/30 тогтоол	2008.06.27
4	Төв Азийн бүс нутаг дахь Мэдээлэл болон Зохицуулах төв (CARICC)	2009.12.01

27 ДГБ-ын Гаалийн журмыг хялбарчлах, уялдуулах тухай конвенцийн (Киотогийн конвенц) нэмэлт өөрчлөлт оруулсан үр дүнг www.legal-atlas.net цахим хуудаснаас үзэх боломжтой.

Биологийн олон янз байдалтай холбоотой гэрээ, хэлэлцээр		
5	Дэлхийн соёлын болон байгалийн өвийг хамгаалах тухай Дэлхийн Өвийн Хорооны конвенц	1990.02.02
6	Зэрлэг амьтдын нүүдлийн зүйлүүдийг хамгаалах тухай конвенц (CMS)	1999.11.01
7	Биологийн олон янз байдлын тухай конвенц (CBD)	1993.12.29
8	Олон улсын ач холбогдол бүхий ус намгархаг газрын тухай конвенци (Ramsar)	1998.04.08
9	Цөлжилттэй тэмцэх НҮБ-ын конвенц (UNCCD)	1996.03.09
10	Хүн ба шим мандлын нөөц (MAB)	1991.03.15
Засаглалтай холбоотой гэрээ, хэлэлцээр		
11	Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенц (UNCAC)	2006.01.11
12	НҮБ-ын Дэлхийн Аялал Жуулчлалын байгууллагын Аялал жуулчлалын ёс зүйн суурь конвенц (UNWTO)	Зураагүй
Худалдаатай холбоотой гэрээ, хэлэлцээр		
13	Дэлхийн Гаалийн Байгууллага- Гаалийн журмыг хялбарчлах, уялдуулах тухай конвенц (Киотогийн конвенц) нэмэлт өөрчлөлт оруулсан	2006.07.01
14	Дэлхийн Гаалийн Байгууллага- Гаалийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, мөрдөн шалгах, таслан зогсоход захираганы туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай конвенц	Зураагүй
15	Дэлхийн Гаалийн Байгууллага- Барааг тодорхойлох, кодлох уялдуулсан системийн тухай олон улсын конвенц	1998.01.01
16	Дэлхийн Гаалийн Байгууллага- Барааг түр нэвтрүүлэх ATA карнейн конвенц	2005.11.02
17	Дэлхийн Гаалийн Байгууллага- Түр нэвтрүүлэх тухай конвенц (Истанбулын конвенц)	2003.06.05
18	Дэлхийн Гаалийн Байгууллага- Гарал үүслийн дүрмийн тухай хэлэлцээр	1997.01.29
19	Дэлхийн Гаалийн Байгууллага- Эрүүл ахуйн болон ургамлын эрүүл ахуйн арга хэмжээний тухай хэлэлцээр	1997.01.29
Хуулийн хэрэгжилттэй холбоотой гэрээ, хэлэлцээр		
20	Интерпол (INTERPOL)-ын үндсэн хууль, үүнд: Интерпол (INTERPOL)-ын Мэдээлэл боловсруулах дүрэм	1991.06.07
21	Эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Монгол Улсын Засгийн газар, Бүгд Найрамдах Солонгос улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр	2014.03.31
22	Эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Монгол Улс, Америкийн Нэгдсэн Улс хоорондын гэрээ	1997.05.29
23	Эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Монгол Улсын Засгийн газар, БНХАУ-ын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр, гарын үсэг зурсан.	1997.08.12
24	Эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Монгол Улс, ОХУ-ын хооронд байгуулсан гэрээ	1993.12.17
25	Эрүүгийн хэргийн талаар эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Монгол Улсын Засгийн газар, Япон Улсын Засгийн газар хоорондын хэлэлцээр	2011.11.01

Хүлээн зөвшөөрөх байдал

Монгол Улс нь олон улсын гэрээ хэлэлцээрийн суурь сайн байгааг дээрх үр дүн харуулж байна. Зэрлэг амьтантай холбоотой бүх гол хэлэлцээрийг багтаасан 25 гэрээний 23-т нь аль хэдийн гишүүнээр элссэн байна.

Зэрлэг амьтдын худалдаанд хамгийн чухал гурван зүйл бол:

- **Зэрлэг амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдах тухай конвенц (CITES)** - зүйлийн оршин тогтноход аюул учруулахгүй байх зорилготой олон улсын гэрээ юм. Тус конвенцид зарим төрлийн зэрлэг амьтан, ургамлын худалдааг тэдгээрийн хамгаалалтын зэргээс хамааран I, II, III дугаар хавсралтад оруулах замаар зохицуулдаг.
- Монгол Улс CITES-д нэгдэн орсон Улсын хувьд CITES-д бүртгэгдсэн амьтдын худалдааг зохицуулах, CITES-ийн журмын хэрэгжилтийг хангах, зэрлэг амьтан, ургамлыг хамгаалах, зохистой ашиглах талаар бусад талуудтай хамтран ажиллах зэрэг конвенцын заалтуудыг хэрэгжүүлэх үүрэг хүлээсэн. Мөн уг конвенцын заалтуудыг хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий CITES хариуцах гол төлөөлөгчийг томилсон. Эдгээр эрх бүхий төлөөлөл болон төрийн байгууллага нь CITES-ийн жагсаалтад багтсан төрөл зүйлийг экспортлох, импортлох, дахин экспортлох зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгохоос гадна жагсаалтад орсон амьтдын төлөв байдал, тэдгээрийн хамгаалалт худалдааны үзүүлэх нөлөөллийн талаар шинжлэх ухаанч зөвлөгөө өгөх үүрэгтэй.
- **Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенц (UNTOC)** - НҮБ-ын Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг конвенц нь үндэстэн дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх дэлхийн арга хэрэгсэл юм. Энэхүү конвенц нь цагаачдыг хууль бусаар хил нэвтрүүлэх, хүн худалдаалах, галт зэвсэг, соёлын үнэт зүйлс болон бусад барааг хууль бусаар худалдаалах зэрэг зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр олон улсын хамтын ажиллагаа, зохицуулах тогтолцоог бүрдүүлдэг.

Монгол Улс UNTOC-н гишүүн орны хувьд зохион байгуулалттай гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр олон төрлийн арга хэмжээ авч, зохион байгуулалттай гэмт хэргийг гэмт хэрэгт тооцох үндэсний хууль тогтоомжийг батлах, бусад улс орнуудад эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх, зохион байгуулалттай гэмт хэргээс олсон орлогыг битүүмжлэх, хураах зэрэг үр дүнтэй арга хэмжээ авах үүрэг хүлээсэн.

- **Төв Азийн бүс нутаг дахь Мэдээлэл болон Зохицуулах төв (CARICC)** – Монгол Улс хар тамхины хяналт, үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэг, тэр дундаа зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх чиглэлээр гишүүн орнуудын хамтын ажиллагааг дэмжих зорилгоор 2009 онд байгуулагдсан CARICC-ийн гишүүн орон юм.

Монгол Улс CARICC-ийн гишүүн орны хувьд Казахстан, Киргизстан, Тажикстан, Туркменистан, Узбекистан зэрэг бусад гишүүн орнуудтай зэрлэг амьтантай холбоотой гэмт хэргийн талаар мэдээлэл, тагнуулын мэдээлэл солилцох, хууль сахиулах хамтарсан үйл ажиллагааг зохицуулах чиглэлээр нягт хамтран ажилладаг. CARICC нь гишүүн орнууддаа туршлага, шилдэг туршлага, нөөц бололцоогоо солилцох, зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэх хамтарсан санаачилга, төсөл боловсруулах чухал платформ болдог.

Төлөв байдлын нийцэл

Үндсэндээ төлөв байдлын нийцэл нь гэрээгээр хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэх зорилгоор хуулийн тусгай заалтуудыг үндэсний хууль тогтоомжид тусгах явдал юм. Энэ нь олон улсын өмнө хүлээсэн үүргээ үндэсний хэмжээнд хэрэгжүүлэх чухал алхам бөгөөд шаардлагатай хүчин чармайлтын нэгэн хэсэг болдог. Уг нийцэл нь олон улсын хууль эрх зүйн орчин нь зорилгодоо хүрэхэд үр дүнтэй байх баталгаа болохгүй.

Эдгээр гэрээний хэрэгжилтийг энэхүү тайлангийн тусдаа хэсэгт авч үзсэн болно. Дотооддоо хэрэгжүүлэх хууль тогтоомжийн шаардлагуудыг харгалзан CITES-ийн нийцлийг энэ хэсэгт авч үзсэн. UNTOC-ийн шаардлагуудыг энд товч дурдахаас гадна дүн шинжилгээ хийхтэй холбоотой үндэсний хууль эрх зүйн шилдэг туршлагуудыг дурдсан болно.

UNTOC-ийн тухайд онцолж буй гол асуудал бол зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэрэг үйлдсэн гэмт хэргүүдийг хамгийн багадаа 4 жилийн хорих ялаар шийтгэж “**хүнд гэмт хэрэг**” гэж үзэх шаардлагатай байна.²⁸ Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд заасан энэ босгыг хангасан шийтгэл нь зөвхөн нэн ховор, ховор зүйлийн жагсаалтад орсон зүйлийн худалдаанд хамаарна, харин CITES-д бүртгэгдсэн зүйлд хамаарахгүй. Манай Улсын “Нэн ховор”, “Ховор” ангилалд багтсан ихэнх (бүгд биш) зүйлүүд CITES-д байдаг ч эдгээр жагсаалтад ороогүй дор хаяж 69 төрөл зүйл байдаг. Эдгээр зүйлийн хувьд худалдаа хийхийг хориглож, хариуцлага ногдуулж болох ч эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэггүй. Цаашилбал, эрүүгийн шийтгэл нь импортод хамаарахгүй зөвхөн экспортод хамаарах бөгөөд ингэснээр CITES-д бүртгэгдсэн бүх төрөл зүйлийн 99 гаруй хувийг болон тодорхой хэмжээний худалдааны үйл ажиллагааг эрүүгийн хуулийн гадна үлдээж байгаа юм.

Олон улсын шинэ аргачлал, түүний хэрэгцээ

- Хамгийн том асуудал бол энэ бүс нутагт зэрлэг амьтдын худалдаа, хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн олон улсын аргачлал цөөн байна. Дараах жишээнүүд нь байгаль хамгаалахад чиглэсэн ерөнхий аргачлалуудаас эхлээд зэрлэг амьтдын худалдаа, хэрэгжилтэд тусгайлан чиглэсэн олон арга барилыг хамарна. Эдгээр жишээ дээр дурдсан

²⁸ Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенцид хүнд гэмт хэргийн тодорхойлолт, COP6/2012/CRP.4; www.org/documents/treaties/organized_crime/COP6/CTOC_COP_2012_CRP/CTOC_COP_2012_CRP4.pdf

зарим чиг үүргийг CARICC нь хэсэгчлэн тусгасан байна Жишээ нь:

- **Байгаль, байгалийн нөөцийг хамгаалах тухай Африкийн Улс орнуудын холбооны конвенц** - Африк тивийн амьтад, экосистемийг хамгаалахад чиглэсэн хууль эрх зүйн орчин юм. Уг конвенцыг Африкийн холбоо 2017 онд баталж, 2021 онд хүчин төгөлдөр болсон. Энэхүү конвенцид зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэх, тогтвортой хөгжлийг дэмжих, биологийн олон янз байдлыг хамгаалах арга хэмжээг тусгасан. Мөн байгаль хамгаалах хүчин чармайлтад уугуул иргэдийн гүйцэтгэх үүргийг гаргаж өгч, хил дамнасан байгаль хамгаалах сорилтыг шийдвэрлэхэд олон улсын хамтын ажиллагааг дэмжих тухай оруулсан байна.
- **Африкийн Улс орнууд дахь зэрлэг амьтан, ургамлын хууль бус мөлжлөг, худалдаатай тэмцэх Африкийн Улс орнуудын холбооны нэгдсэн стратеги** - Африкийн зэрлэг амьтан, ургамлын хууль бус худалдаатай тэмцэхэд чиглэсэн цогц төлөвлөгөө юм. Энэхүү стратегийг 2015 онд баталсан бөгөөд хууль сахиулах ажиллагааг бэхжүүлэх, Африкийн орнуудын хамтын ажиллагааг сайжруулах, тогтвортой хөгжлийг дэмжих зорилготой юм. Мөн ядуурал, сул засаглал зэрэг зэрлэг амьтдын хууль бус худалдааны үндсэн шалтгааныг арилгах шаардлагатай байгааг онцолжээ. Энэхүү стратеги нь Африкийн Улс орнуудын баялаг биологийн олон янз байдлыг хадгалахын ач холбогдлыг болон байгаль хамгаалах хүчин чармайлтад нутгийн ард иргэдийн үүргийн чухлыг онцолсон.
- **Зэрлэг амьтан, ургамлын хууль бус худалдаанд чиглэсэн хамтын ажиллагааны тухай Лусакагийн гэрээ** - Африк дахь зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэх зорилготой олон улсын гэрээ юм. 1994 онд Африкийн 7 улс анх гарын үсэг зурж баталсан бөгөөд түүнээс хойш Африкийн Улс орнуудын холбоо, бусад хэд хэдэн улс нэгдсэн. Энэхүү гэрээ нь зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх чиглэлээр гишүүн орнуудын хооронд хил дамнасан хамтын ажиллагаа, мэдээлэл солилцох эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн. Мөн хууль сахиулах тусгай нэгж байгуулж, зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай холбоотой этгээдүүдийг илрүүлэх, мөрдөн шалгах, хариуцлага тооцох орчин үеийн технологи ашиглахыг уриалжээ. Лусакагийн гэрээ нь Африкийн өвөрмөц биологийн олон янз байдлыг хадгалах, нэн ховордсон амьтдыг худалдагдахаас хамгаалахад хамтын хүчин чармайлт шаардлагатайг онцолжээ.
- **Зэрлэг амьтдыг хамгаалах сүлжээ (WENs):** Зэрлэг амьтадтай холбоотой гэмт хэрэгтэй тэмцэх зорилгоор хууль сахиулах байгууллага, төрийн бус байгууллага болон бусад оролцогч талуудыг нэгтгэсэн бүс нутгийн болон бүсийн санаачилга юм. Эдгээр сүлжээнүүд нь зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэхийн тулд гишүүн орнуудын хамтын ажиллагаа, зохицуулалт, мэдээлэл солилцох боломжийг нэмэгдүүлэх зорилготой юм.

Одоогоор дэлхийн өнцөг булан бүрд найман (8) WEN үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээр нь:

- Зүүн Өмнөд Ази дахь ACEAN-ий Зэрлэг Амьтдыг Хамгаалах Сүлжээ (ASEAN-WEN)
- Өмнөд Ази дахь Өмнөд Азийн Зэрлэг Амьтдыг Хамгаалах Сүлжээ (SAWEN)
- Зүүн Африк дахь Зүүн Африкийн Зэрлэг Амьтдыг Хамгаалах Сүлжээ (EAC-WEN)
- Төв Африк дахь Төв Африкийн Ойн Комисс (COMIFAC)
- Баруун Африк дахь Баруун Африкийн Зэрлэг Амьтдыг Хамгаалах Сүлжээ (WAWEN)
- Африкийн Эвэрийн бүсэд байршилтай Африкийн Эвэрийн Зэрлэг Амьтдыг Хамгаалах Сүлжээ (HAWEN)
- Өмнөд Африк дахь Өмнөд Африкийн Хөгжлийн Нийгэмлэгийн Зэрлэг Амьтдыг Хамгаалах Сүлжээ (SADC) WEN
- Европ, Ойрх Дорнод, Хойд Африкийг хамарсан Европын Холбооны Зэрлэг Амьтдын Худалдааны Зэрлэг Амьтдыг Хамгаалах Сүлжээ (EU-WATCH)
- **Африкийн Холбооны Цагдаагийн хамтын ажиллагааны механизмын тухай Африкийн Улс орнуудын Холбооны дүрэм (AFRIPOL)** - Африкийн Холбооны гишүүн улсуудын хоорондын цагдаагийн байгууллагын хамтын ажиллагаа, зохицуулалтыг сайжруулах хууль эрх зүйн орчин юм. Африкийн холбооноос 2013 онд баталсан бөгөөд үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг, тэр дундаа зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэхэд мэдээлэл, шилдэг туршлага солилцох зорилготой гаргасан.
- **Эрх зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх гэрээ** - Эрүүгийн хэргийн холбогдолтой хууль сахиулах, эрх зүйн туслалцаа харилцан үзүүлэх хамтын ажиллагааг сайжруулах замаар үндэстэн дамнасан гэмт хэрэг болон үндэстэн дамнасан бусад сорилттой тэмцэх хүчин чармайлт, чадавхыг дэмжих, бэхжүүлэх зорилготой. Монгол Улс бусад улс орнуудтай хэд хэдэн харилцан туслалцаа үзүүлэх гэрээ байгуулсан бөгөөд үүний дотор хоёр (2) улстай (БНХАУ, ОХУ) байгуулсан хэлэлцээр орох бөгөөд худалдааны чухал түншүүдтэй (Солонгос, Япон, АНУ) гурав (3) гэрээ байгуулсан байдаг. Гэсэн хэдий ч Монгол Улс Европын ихэнх орнуудтай мөн Африк, Ойрх Дорнодын цөөхөн хэдэн улстай зэрлэг амьтдын худалдааг баримтжуулсан байдаг.

Дүгнэж хэлэхэд, Монгол Улс олон улсын холбогдох гэрээг (жишээлбэл, гаалийн гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, мөрдөн шалгах, таслан зогсооход захиргааны туслалцаа харилцан үзүүлэх тухай Дэлхийн Гаалийн Байгууллагын конвенцид гарын үсэг зурах замаар) дагаж мөрдөх байдал сайжирч болох ч зэрлэг амьтдын худалдаа, хэрэгжилтэд илүү чиглэсэн шинэ, бүс нутгийн аргачлалуудыг илүү авч үзэх шаардлагатай байна.

CITES ДЭХ НИЙЦЭЛ

Энэхүү үнэлгээнд хянагдсан гэрээнүүдээс зөвхөн нэг CITES-ийн стандартад нийцсэн шүүхэд ашиглаж болох шилдэг туршлагаас бүрдсэн хууль тогтоомжийн хэлбэртэй нийцтэй байхыг шаарддаг.

Иймд энэ хэсэг нь Монгол Улсын дотоодын хууль эрх зүйн орчинд CITES-ийн хэрэгжилтийн түвшнийг судлахад зориулагдсан болно.

Суурь мэдээлэл

Монгол Улсын Их Хурал 1995 оны 5-р сард CITES-ийг батлахыг зөвшөөрч, улмаар 1996 оны 4-р сард CITES-ийн хорооноос Монгол Улсыг 131 дэх гишүүн орон гэж албан ёсоор хүлээн зөвшөөрсөн.

Монгол оронд 15 зүйлийн хөхтөн амьтан, 64 зүйл шувуу, 8 зүйл ургамал, 2 зүйл загас, 1 зүйл шавж, 1 зүйлийн хэвлээр явагч амьдардаг бөгөөд эдгээр нь бүгд конвенцын 1 ба 2-р хавсралтад орсон байдаг.

Хавсралтаар задалбал:

- **Хавсралт I** – 6 зүйлийн хөхтөн амьтан болон 13 зүйлийн шувуу,
- **Хавсралт II** - 9 зүйлийн хөхтөн амьтан, 58 зүйлийн шувуу, 1 зүйлийн хэвлээр явагч, 2 зүйлийн загас, 1 зүйлийн шавж, 8 зүйлийн ургамал.²⁹

Өмнөх хэсэгт дурдсанчлан Монгол Улс гадны зэрлэг амьтдын худалдааны хэрэглэгч орон болж байна. CITES-д элссэнээс хойшхи эхний арван (10) жилийн хугацаанд импортын зөвшөөрөл бараг л ач холбогдолгүй байв. Харин 2006 оноос хойш энэ тоо тогтмол өсөж, одоо өмнөхөөсөө гурав дахин нэмэгдсэн. Худалдаа их хийдэг түншүүдийн тоонд АНУ, Колумб, Тайланд, Энэтхэг, Хятад, Вьетнам зэрэг улсууд тус тус оржээ.

CITES-ийн импортын бүртгэлээс харахад амьд амьтны худалдаа нь Монгол Улсын цорын ганц чухал ангилал гэдгийг харуулж байна. Өнгөрсөн хугацаанд бараг дан ганц какти худалдаа байсан боловч Монгол Улсад амьд амьтны худалдаа төрөлжиж, бараг хоёр дахин нэмэгдсэн байна.

Хамгийн их экспортлогдсон 3 зүйл нь саарал чоно (*Canis lupus*), идлэг шонхор (*Falco cherrug*), аргаль хонь (*Ovis ammon*) зэрэг зүйлүүдэд хамаарч байна.

Хамгийн бага шаардлага

Монгол Улсыг CITES-ийн Нарийн бичгийн дарга нарын газраас 2-р ангилалд оруулсан бөгөөд үүгээр үндэсний хууль тогтоомж нь ерөнхийдөө CITES-ийг хэрэгжүүлэхэд тавигдах бүх шаардлагыг хангаагүй гэж үздэг. Эдгээр шаардлагыг 8.4 (Rev. CoP15) тогтоолоор баталсан бөгөөд гишүүн улс бүр өөрийн дотоодын хууль тогтоомжийн хүрээнд дараах зүйлсийг хийх ёстой: Үүнд:

- дор хаяж нэг Удирдах эрх бүхий байгууллага, нэг Шинжлэх ухааны эрх бүхий байгууллагыг томилох
- конвенцыг зөрчиж дээж худалдаалахыг хориглох
- ийм төрлийн худалдаанд шийтгэл оногдуулах
- хууль бусаар худалдаалсан болон эзэмшиж байсан дээжийг хураах зэрэг юм.

Байнгын хороо (SC67)-оос дагаж мөрдөх журмын талаар олон нийтэд зарласан мэдэгдэлд хариу өгөөгүй гишүүдэд анхааруулга өгч, дагаж мөрдөхгүй байгаа тухай анхааруулж, зохих хууль тогтоомжийг яаралтай батлах шаардлагатай байгааг санууллаа. Уг нийцэлтэй байдлын арга хэмжээнд өртсөн 2-р ангилал статустай Монгол Улсын хувьд 2013 оны 3 сараас хойш буюу 5-аас дээш жил гишүүн байгаа тул ээлжит хурлын (SC69) дараагаар хүчин чармайлтаа эрчимжүүлэх шаардлага байгааг онцолсон.

2019 оны наймдугаар сард Нарийн бичгийн дарга нарын газраас ирүүлсэн саналд хууль тогтоомжийн шинэчилсэн найруулгын төсөлд саналаа оруулж ирүүлсэн. Хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслийг 2022 оны 5 дугаар сард НБД нарын газарт өргөн мэдүүлсэн. Дараагийн алхам нь НБД нарын газар саналаа өгч, улмаар Монгол Улс төслийг эцэслэн боловсруулж батлуулах юм.

CITES-ийн нөхцөлийг үндэсний хууль тогтоомжоор хянах нь

Гэсэн хэдий ч дээр дурдсан шаардлагууд нь хамгийн бага түвшинд байгаа юм. CITES-ийн хэрэгжилтийг бүрэн хангахын тулд НБД нарын газар CITES-ийн хэрэгжилтийн хууль тогтоомжийг тууштай, нарийвчилсан хяналт тавих боломжийг олгох үүднээс хуулийн агуулгыг (үүнд шилдэг туршлага, эсвэл ШТ) тодорхойлсон үнэлгээний удирдамжийг ('Хууль тогтоомжийн хянах хуудас') боловсруулсан. Хянах хуудас нь чухал 70 удирдамжийг агуулсан бөгөөд үндсэн 13 үзэл баримтлалын ангилалд хуваагдана.³⁰

Энэхүү тайлангийн II хавсралтад нийцлийн хянах хуудасны нэг хэсгийг дахин гаргасан. Хэд хэдэн шалтгааны улмаас энэ үнэлгээнд CITES-ийн шилдэг туршлагуудыг багтаасан нийт удирдамж (70)-ыг бүгдийг нь ашиглаагүй:

- Зарим нь энэ тайланд хамаарахгүй тул хасагдсан (жишээ нь, шилдэг туршлага #14. Далайн төрөл зүйлд хамаарах далайгаас нутагшуулах тухай тодорхойлолт, тиймээс Монгол Улсын амьтдын худалдаанд хамаарахгүй).
- Зөвлөмжийг гаргаж буй бичвэрт заасны дагуу бусад нь чухал биш гэж тооцогдсон (жишээ нь, шилдэг туршлага #70. Зарим улс орнуудад хамаарна...)
- Зарим нь давтагдсан, давхцаж байгаа эсвэл нэг үзэл баримтлалыг хянаж үзэхийн тулд нэгтгэж эсвэл өөрчилж болно.
- Бусад нь одоо байгаа үндэсний хууль тогтоомжтой зөрчилдөж болзошгүй (жишээ нь,

²⁹ Гомбобаатар, С., Мягмарсүрэн, Ш. 2019. Монгол Улс ба Зэрлэг амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенц. Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, Монголын шувуу судлалын нийгэмлэг, МУИС - Степ Форвард Хөтөлбөр. Улаанбаатар, Монгол Улс.

³⁰ CITES-ийг хэрэгжүүлж дотоодын хууль тогтоомжоор хянах нь

хөрөнгө хуваарилах) тул илүү өргөн хүрээтэй хууль эрх зүйн хүрээнд хянан үзэх хэрэгтэй.

- Эцэст нь зарим нь тусгай агуулгаас илүү ерөнхий агуулгыг (жишээ нь, CITES-ийн зөвшөөрлийн журмын талаар “илүү дэлгэрэнгүй” оруулахыг уриалсан) санал болгож байгаа тул үнэлгээ хийхэд бэлэн биш байна.

Бүх 70 удирдамжийг энэхүү үнэлгээнд хамаарах эсэхийг хянаж үзээд 43 -ийг нь эцсийн байдлаар сонгосон. Дараа нь Монгол Улсын хууль тогтоомжийг CITES-ийн 43 удирдамжид хэрхэн нийцэж байгааг тогтоохоор үнэлэв. Нарийвчилсан үр дүнг Хавсралт II-д оруулсан бөгөөд тэдгээрийн хураангуйг доор нэгтгэв.

Үр дүнгийн хураангуй

Үр дүн нь сайжруулах шаардлагатайг харуулж байна. Энэхүү тоймд багтсан 43 шилдэг туршлагаас (цаашид ШТ) зөвхөн 15 нь Монгол Улсын хууль тогтоомжид ямар ч зөрүүгүйгээр бүрэн тусгагдсан гэж тооцогддог бөгөөд үлдсэн 28-аас 17 нь сайжруулах шаардлагатай (- гэж тэмдэглэгдсэн нь хэсэгчлэн дагаж мөрдөх), 11 нь бүрэн дутуу байна (- гэж тэмдэглэгдсэн нь үл нийцэж байгааг).

Хүснэгт 6. CITES-д хамаарах байдлаар ангилав.

Монгол улс – CITES-д хамаарах нийцлийн дүн шинжилгээ		
43 удирдамж хамрагдав (100%).		
Хамгийн шилдэг ба сайн туршлага	Хэсэгчилэн орхигдсон	Бүрэн орхигдсон
15	18	10
35%	42%	23%

Бүрэн нийцэл

Монгол Улс CITES-ийг үндэсний хууль тогтоомжоороо хэрэгжүүлж байгаа нь хууль тогтоомжийн хэрэглээ, худалдааны зөвшөөрлийн шаардлага, хилийн хяналт, CITES-тэй холбоотой дүрэм журмыг зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлагын талаар чадварлаг байгааг харуулж байна.

CITES-ийг хэрэгжүүлдэг үндэсний хууль тогтоомжийн жагсаалтад орсон бүх зэрлэг амьтад тэдгээрийн гаралтай эд эрхтэн, бүтээгдэхүүний худалдаанд хориг тавьдаг. Мөн хууль тогтоомж зөрчиж олж авсан аливаа бүтээгдэхүүнийг худалдаалахыг хориглодог. Импорт, экспорт, реэкспортын зөвшөөрөл нь тодорхой хүчинтэй хугацаатай бөгөөд CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг бэлтгэх, тээвэрлэхэд тохиромжтой нөхцөлийг харгалзан үздэг. Зөвхөн конвенцид заасан тохиолдолд зөвшөөрлийн шаардлагаас үл хамааран зарим зүйлийг зөвшөөрнө.

CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдын хилийн хяналтын тухай Монгол Улсын хууль нь CITES-ийн журамд нийцсэн өөр нэг хэсэг юм. Уг хуульд CITES-ийн шаардлагад нийцсэн экспорт, импортод шаардлагатай бичиг баримтыг зааж өгсөн бөгөөд эдгээр баримт бичгийг шалгах эрх бүхий байгууллагыг тодорхой зааж өгсөн байдаг. Хууль тогтоомжид CITES-ийг зөрчилд ангилагдсан дээжийг хураахыг үүрэг болгосон.

Үндэсний хууль тогтоомж нь CITES-ийн зохицуулалтыг хэрэгжүүлэх үүрэгтэй хэлтэс, төлөөлөгчдийг томилдог бөгөөд CITES дээжийн худалдааг зөрчсөн компанид хуулийн дагуу торгууль ногдуулдаг.

Хэсэгчилэн орхигдсон байдал

Хэд хэдэн зүйлс ижил хэсэгт тодорхойлогдож байна. Тухайлбал CITES-ийн зөвшөөрөл, гэрчилгээний агуулга, хилийн хяналтын тодорхой элементүүд, хэрэгжилт, шийтгэлийн хооронд бодлогын уялдаа холбоогүй байдал зэрэг тодорхой дутагдал илэрч байна.

Үндэсний хууль тогтоомжид CITES-ийн Хавсралттай зохих хуваарь байхгүй бөгөөд Хавсралтад оруулсан нэмэлт өөрчлөлтийг хэрэгжүүлэх шууд механизмыг хангаагүй байна. Санал болгож буй CITES зүйлийн нэршлийг зөвхөн хэсэгчлэн хангаж байгаа бөгөөд CITES-ийн журам нь гишүүний статусаас үл хамааран аль ч улстай CITES-ийн дээжийг худалдаалахад сайн таарахгүй байж болно. Хуульд CITES-ийн зөвлөмжийн дагуу шаардлагыг нарийвчлан заагаагүйгээр CITES зөвшөөрлийн хуулбарыг оруулсан болно. Хууль тогтоомж нь хорио цээрийн хяналт, шалгалтын гаалийн зохицуулалтыг биелүүлэхийн тулд ачаа тус бүрд тусдаа зөвшөөрөл авах шаардлагатай байгааг харуулж байна. Нэмж дурдахад, хууль тогтоомж нь CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдын орох боомтыг зөвшөөрдөг боловч гарах боомтуудыг зөвшөөрөөгүй байна.

Хэдийгээр хууль сахиулах ажилтнуудын эрх мэдэл өргөн хүрээтэй боловч CITES-д бүртгэгдсэн амьтдын төрөл зүйлд тусгайлан чиглэгддэггүй. Хууль нь хууль бусаар худалдаалагдсан бүх дээжийг хураахыг зөвшөөрдөг боловч экспортолсон улсад буцааж өгөхийг хуульчлаагүй. Мөн хууль зөрчиж олж авсан ховор, нэн ховор амьтдыг хилээр гаргах Эрүүгийн хуулийн заалттай хариуцлага хүлээлгэх тогтолцоог уялдуулаагүй байна.

Бүрэн орхигдсон байдал

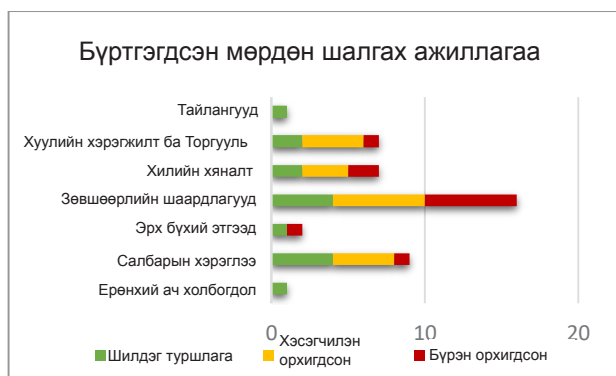
Эдгээр зөрүүтэй байдлыг CITES-аас тогтоосон зөвлөмжийн үндсэн зургаан ангиллын дагуу хуваарилсан боловч хамгийн их хэрэгцээтэй байгаа хэсэг нь зөвшөөрлийн шаардлагуудтай холбоотой хэсэг байна (Зураг 8-ыг үзнэ үү).

CITES нь зөвшөөрөл олгох үйл явцын бүрэн бүтэн байдалд ихээхэн тулгуурладаг боловч Монгол Улсын хууль тогтоомж нь зөвшөөрөл олгохтой холбоотой сонгогдсон арван зургаа (16) шилдэг туршлагын зургаа (6) дээр ажиллаагүй байна. Мөн 6 нь бүрэн орхигдсон (37.5%) ба 6 нь хэсэгчилсэн орхигдсон (37.5%) байна. Үнэн хэрэгтээ бүрэн орхигдсон гэх хэсэгт хамгийн их санал авсан тав (5) нь зөвшөөрөл олгоход хэрэглэгдэх тусгай нөхцөлд, тухайлбал, тусгаарлах болон ургамлыг тарьж ургуулах, хязгаарлагдмал орчинд амьтдыг үржүүлэх, өсгөх зэрэг асуудлууд тохиолдож байна. CITES-ийн мэргэжилтэн нь бусад бүрэн орхигдсон тухайлбал аливаа дээжийг устгах, өөрчлөх (ШТ #47), худалдааны үйл ажиллагааны явц, нөхцөлийг лицензжүүлэх (ШТ #43), чөлөөт биш байдалд үржүүлэх, тарьж ургуулах удирдамж (ШТ #41) гэх мэт асуудлыг Удирдан зохицуулах газар анхааралдаа авах хэрэгтэй болдог.

Эдгээр бүх зөвшөөрөл олгох нь Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдаатай холбогдоно. Хэдийгээр тусгаарлаж үржүүлэх болон худалдааны талаар ямар нэгэн баримт нотолгоо байхгүй ч энэхүү туршлагыг Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдааны түүхэнд нэг бус удаа хэрэгжүүлж байсан. Тухайлбал, цусан эвэрийг нь авахын тулд молцог хандгай, заарыг нь авахын тулд баданга хүдэр зэрэг амьтдыг үржүүлдэг байсан.

Дараагийн анхаарал хандуулах шаардлагатай хэсгүүдийг ангилан хуваасан бөгөөд Шинжлэх ухааны байгууллагын хараат бус байдал (ШТ #21), мөрдөн шалгалтын ажиллагаа явуулах, дээжийг саатуулах эрх (ШТ #51), CITES дээжийг экспортлох эсвэл дахин экспортлоход худалдаачдын бүх гүйлгээг бүртгэх (ШТ #56), хураагдсан амьд амьтдыг эх орон руу нь буцаах, эсхүл дахин экспортлохтой холбогдсон зардлыг буруутай импортлогч ба/эсвэл тээвэрлэгчид ногдуулах (ШТ #65) шаардлага зэрэг орно.

Зураг 8. Нийцэлд хамаарах байдлаар нь ангилав.

Шилдэг туршлагын үр дүн

Хууль тогтоомжид тусгагдаагүй хэсэгчилэн орхигдсон, эсвэл үл орхигдсон шилдэг туршлагыг хураангуйлан жагсаав.

Бүрэн эрхийн хүрээнд хамрах ерөнхий заалтууд	
1. Бүрэн нийцэл	CITES-ийн жагсаалтад орсон бүх төрөл зүйлийн олон улсын болон дотоодын худалдааг хянах засгийн газрын эрх мэдэл (ШТ #1)
2. Бүрэн нийцэл	CITES-ийн I, II, III-р хавсралтад дурдсанчлан бүх амьтан, ургамлын зүйлд (тэдгээрийн эд, эрхтэн тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүн) хамаарах хууль тогтоомж (ШТ #7)
3. Хэсэгчилэн орхигдсон	CITES-ийн I, II, III-р хавсралтад оруулах, мөн CITES-ийн нэмэлт өөрчлөлтүүд хүчин төгөлдөр болмогч нэмэлт өөрчлөлт оруулах шаардлага (ШТ #8)
4. Хэсэгчилэн орхигдсон	Төрөл зүйлийн жагсаалтад CITES нэр томъёог ашиглах (ШТ #9)

5. Бүрэн нийцэл	Хууль тогтоомжид амьтдын эд эрхтэн тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүнээс авсан "дээж"-ийн тодорхойлолт (ШТ #12)
6. Бүрэн нийцэл	CITES-ийн төрөл зүйлийн аливаа амьтдын (дээж), эд эрхтэн тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны хяналт (ШТ #13)
7. Хэсэгчилэн орхигдсон	Импортот тооцогдох дээжийн мэдээлэл (ШТ #15)
8. Бүрэн орхигдсон	Дамжин өнгөрөх буюу шилжүүлэн ачих зэрэг тодорхойлолт (ШТ #16)
9. Бүрэн нийцэл	Энэхүү конвенц нь тухайн гишүүн орны нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь хамаарна (ШТ #18)
10. Хэсэгчилэн орхигдсон	Гишүүн бус оронтой хийсэн CITES-д хамаарах дээжийг худалдаалахад хууль тогтоомж үйлчлэх тухай мэдэгдэл (ШТ #19)
11. Бүрэн нийцэл	Конвенцын дагуу шаардлагатай зөвшөөрөл, гэрчилгээг эрх бүхий Удирдах эрх бүхий байгууллага олгоно (ШТ 20)
12. Хэсэгчилэн орхигдсон	"Шинжлэх ухааны байгууллагын" бие даасан байдал (ШТ #21)
Худалдаалах ажиллагааг явуулах, зөвшөөрлийн шаардлага, маягт хүчинтэй байх хугацаа	
13. Бүрэн нийцэл	Экспортлох, дахин экспортлох, худалдаалах аливаа дээжийг хууль зөрчиж олж аваагүй байх (ШТ #24)
14. Бүрэн нийцэл	Удирдах эрх бүхий байгууллага аливаа амьд амьтан (дээж)-ыг гэмтээх, гэмтлийн эрсдэлийг бууруулахын тулд бэлтгэж, тээвэрлэж магадласан (ШТ #26)
15. Хэсэгчилэн орхигдсон	CITES квотууд (ШТ #29)
16. Хэсэгчилэн орхигдсон	Зөвшөөрөлд заасан маягт, загвар эсвэл бусад шаардагдах зөвшөөрлүүд (ШТ #30)
17. Бүрэн нийцэл	Зөвшөөрлийн хүчинтэй хугацаа (ШТ #31)
18. Хэсэгчилэн орхигдсон	Дээжийн илгээмж бүрт зөвшөөрөл эсвэл гэрчилгээ шаардлагатай (ШТ #32)
19. Хэсэгчилэн орхигдсон	Зөвшөөрөл авах ажиллагаа ба нөхцөл байдал, ШТ #33-н дагуу
20. Хэсэгчилэн орхигдсон	Зөвшөөрөл, гэрчилгээнд өөрчлөлт оруулах, түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгох эрх эдлэх (ШТ #35)
21. Бүрэн орхигдсон	Зөвшөөрөл, гэрчилгээ авах эрхийг түр болон бүрмөсөн хүчингүй болгох эрх эдлэх (ШТ #36)
22. Бүрэн нийцэл	Конвенцид зөвшөөрөгдсөн зүйлээс өөр хамааралгүй зөвшөөрөлгүй зүйл байж болохгүй (ШТ #38)

23. Бүрэн орхигдсон	Тусгаарлаж зориудаар өсгөн, үржүүлэх удирдамж (ШТ #41)
24. Бүрэн орхигдсон	Арилжааны зориулалтаар үржүүлсэн I-р хавсралтын зүйл (дээж)-ийг экспортлох зөвшөөрлийн шаардлага; зориудаар өсгөн үржүүлсэн гэх гарал үүслийн гэрчилгээ (ШТ #42)
25. Бүрэн орхигдсон	Арилжааны үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрлийн журам, нөхцөл (ШТ #43)
26. Бүрэн орхигдсон	Зохиомлоор үржүүлсэн тодорхойлолт (ШТ #44)
27. Хэсэгчилэн орхигдсон	Шинжлэх ухааны материал солилцох, байгууллагуудын бүртгэл (ШТ #45)
28. Бүрэн орхигдсон	Удирдах эрх бүхий байгууллагаас CITES-ийн аливаа дээжийг устгах, өөрчлөх гэх мэт зөрчлийг тэмдэглэх эрх мэдэл (ШТ #47)
Хилийн хяналт, илгээмж, худалдаачид, эзэмшил, дотоод худалдаа	
29. Бүрэн нийцэл	CITES-ийн баримт бичиг экспорт/ импорт, дамжин өнгөрөх, шилжүүлэн ачих үед CITES-ийн зааварт нийцсэн байх шаардлага хууль тогтоомжид тодорхой заасан эрх мэдэл (ШТ #48)
30. Хэсэгчилэн орхигдсон	Экспортлогч орнуудын зөвшөөрлийг "үндэслэлтэй шалтгаан"-аар хүлээн авахаас татгалзах эрх (ШТ #49)
31. Хэсэгчилэн орхигдсон	CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийн импортын дээжийг эзэмших, тээвэрлэх, худалдах, худалдах, худалдан авахыг хориглох (ШТ #50)
32. Бүрэн орхигдсон	Мөрдөн шалгах ажиллагаа явуулах, дээжийг саатуулах эрх мэдэл (ШТ #51)
33. Хэсэгчилэн орхигдсон	Орох, гарах боомтуудын тодорхойлолт (ШТ #52)
34. Бүрэн нийцэл	CITES-ийн зөрчсөн, хураан авах үндэслэл (ШТ # 53)
35. Бүрэн орхигдсон	CITES-д дээжийг экспортлох эсвэл дахин экспортлох худалдаачид гүйлгээний бүртгэл хөтлөх (ШТ #56)

Хуулийн хэрэгжилт ба хариуцлага	
36. Бүрэн нийцэл	CITES-ийн хэрэгжилтийг хангах хэлтэс, төлөөлөгчдийг хууль тогтоомжид тодорхой зааж өгсөн байх (ШТ #58)
37. Хэсэгчилэн орхигдсон	Хэрэгжүүлэх албан хаагчдын эрх мэдэл (ШТ #59)
38. Бүрэн нийцэл	CITES худалдаатай холбоотой байгууллагын үйлдсэн гэмт хэрэгийг Үндэсний хууль тогтоомжоор хариуцлага тооцох (ШТ #61)
39. Хэсэгчилэн орхигдсон	Оролцох, тусалцаа үзүүлэх, хамсаатан болох нь гэмт хэрэгт тооцогдоно (ШТ #62)
40. Хэсэгчилэн орхигдсон	Хууль бусаар худалдаалагдсан бүх зүйл (дээж)-ийг хураах, эсхүл экспортолсон оронд буцаах (ШТ #63)
41. Хэсэгчилэн орхигдсон	Урьдчилан сэргийлж саатуулах торгуулийн арга хэмжээ авах (ШТ #64)
Хураагдсан дээжийг устгалд оруулах	
42. Бүрэн орхигдсон	Хураагдсан амьд амьтан (дээж)-ийг эх оронд нь буцаах, эсхүл дахин экспортлохтой холбоотой зардлыг буруутай импортлогч ба/ эсвэл тээвэрлэгчээс гаргуулах (ШТ #65)
Тайлагнал	
43. Бүрэн нийцэл	Удирдах эрх бүхий байгууллага нь хууль тогтоомжийн арга хэмжээний талаар жил бүр, хоёр жил тутамд тайлан гаргаж өгөх үүрэгтэй (ШТ #69)

Илүү дэлгэрэнгүй мэдээллийг Хавсралт II -оос харна уу.

ҮНДЭСНИЙ ТҮВШИНД ОРХИГДЛЫН ДҮН ШИНЖИЛГЭЭ

Үндсэндээ хоёр (2) хэсэгт хуваагдана. Үүнд (1) зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой, (2) зэрлэг амьтдын өвчний менежменттэй холбоотой хуулиудыг тус тус, ялангуяа зэрлэг амьтдын өвчинтэй холбоотой мал эмнэлгийн газрын эрх үүргийн талаар авч үзлээ. Тэдгээрийн хооронд зарим нэг давхцал (жишээ нь, зэрлэг амьтны тухай тодорхойлолт) байгаа хэдий ч өөр өөр зорилгоор хуулийн хэд хэдэн салбаруудыг өргөн цар хүрээгээр авч үзсэн болно.

Зэрлэг амьтдын худалдааны тухай хэсэг нь зөвхөн үндэсний хууль тогтоомжийн худалдааг шууд болон шууд бусаар зохицуулсан заалтуудтай холбоотой. Энэхүү тойм нь үндсэн чиглэлийн хувьд хууль тогтоомжийн ишлэл, бодлогын уялдаа холбоо, дутагдал, зөрчилдөөний талаарх тайлбар зэрэг 33 шилдэг туршлага, нарийвчилсан үнэлгээг багтаав.

Зэрлэг амьтдын өвчний тухай хэсэгт зэрлэг амьтдад өвчин илэрсэн үед Мал эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлэх хууль эрх зүйн үндсийг судалж, уг сэдвийг тойрсон санаа зовоосон асуудлын улмаас энэ хэсгийг нэмж оруулсан боловч гол үр дүнг онцолсон тайлбар нь товч хэвээр байгаа бөгөөд зэрлэг амьтдын худалдааны хэсэгтэй ижил түвшний дүн шинжилгээ хийгдээгүй юм.³¹

Энэ хүрээнд орхигдолын дүн шинжилгээг бүх хуулиудад хамруулж хийгээгүй. Бүгд зэрлэг амьтдыг хамгаалах, худалдаалахтай холбоотой боловч зөвхөн сонгогдсон хэсгүүд нь тус бүртээ л тусгагдсан бөгөөд хууль эрх зүйн шилдэг туршлага дээрх зэрлэг амьтдын худалдаа, зэрлэг амьтдын өвчлөлийн гол асуудлыг авч үзсэн байна.

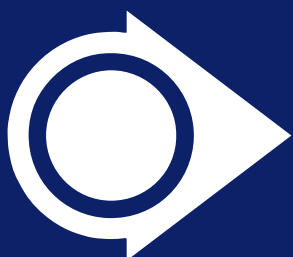
Дүн шинжилгээ хийхдээ зарим хууль тогтоомж, түүнчлэн прокурорын тогтолцооны ерөнхий үйл ажиллагаатай холбоотой асуултуудыг орхигдуулсан. Өөрөөр хэлбэл, энэ үнэлгээгээр тухайлбал, Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тогтолцоо, Мал амьтны эрүүл мэндийн тухай хуультай холбоотой байж болох бүх зөрүүтэй байдлыг хамаарч авч үзэхийг зориогүй. Мөн яллах ажиллагаа хэрхэн явагддаг, мөрдөн шалгалт шүүх эмнэлгийн асуудлыг нарийн авч үзээгүй. Хэдий тийм боловч энэхүү тайлангаар зэрлэг амьтдын худалдааг хэр сайн хянаж, удирдаж байгааг анхаарч үзлээ.

© S. Bolortsetseg

³¹ Дэлхийн мал амьтны эрүүл мэндийн байгууллагаас ивээн тэтгэсэн төсөл болох Зэрлэг амьтдын өвчин, мал эмнэлгийн үйлчилгээний эрх бүхий ажлын үр дүнгээ Legal Atlas тусад нь тайлагнасан.

ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДААТАЙ ХОЛБООТОЙ ДОТООДЫН ХУУЛЬ ТОГТООМЖ

Зохион байгуулалттай гэмт хэргийг Монгол Улсын зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн заалтад хүндрүүлэх нөхцөлөөр авч үздэггүй.

CITES-т бүртгэгдсэн төрөл зүйлийн хууль бус худалдаанд эрүүгийн хариуцлага оногдуулдаггүй.

Түр хугацаагаар хориглосон төрөл зүйлийг худалдсан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхгүй.

Дотоодын зэрлэг амьтны худалдаалах гэмт хэрэгт өөр улсын амьтныг хууль бусаар дотооддоо худалдаалах гэмт хэрэг хамаардаггүй.

Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой авлигын хувьд зөвхөн нэг төрлийн үйлдлийг тодорхой заасан бөгөөд хариуцлага ногдуулна.

Зэрлэг амьтны худалдааны сүлжээг бүрдүүлдэг төрөл бүрийн үйлдлүүдийг зохицуулах бодлогын уялдаа холбоо байхгүй байгаа нь санаа зовоосон гол асуудал юм.

Цахим худалдаа, худалдах санал, сэдэл төрүүлэх, үзэсгэлэн, үзмэр зэрэгт зохицуулалтын бүрэн зөрүүтэй байдал байна.

Тээвэрлэлт бол худалдааны түгээмэл зөрчил боловч үүнийг хэрэгжүүлэхийн тулд эрүүл ахуйн стандартыг тодорхой тогтоосноор тээвэрлэлтийг явуулах хэдэн зохицуулалтын элемент байдаг.

ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ХУДАЛДАА

Энэ хэсгийн шилдэг туршлагыг боловсруулахдаа олон эх сурвалж, олон улсын болон үндэсний мэргэжилтнүүдийн тусламжтай хийгдсэн. Үүнд хамаарах нь:

- Дэлхийн 80 гаруй орны зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хууль эрх зүйн орчныг эмхэтгэв.³²
- Монгол Улсын зэрлэг амьтадтай холбоотой хууль тогтоомжид хийсэн орхигдолын дүн шинжилгээг Legal Atlas эмхэтгэв.³³
- Хэд хэдэн өөр шүүх ажиллагаанд зэрлэг амьтдын худалдааны хууль тогтоомжийг хамарсан орхигдолын дүн шинжилгээ болон одоо хийгдэж буй шилдэг туршлагуудыг үнэлэх судалгааны ажлыг Legal Atlas гүйцэтгэж байна.
- ICCWC Зэрлэг амьтдын болон ойн гэмт хэргийг шинжлэх аргачлал бий болсон (Дахин шинэчилсэн).³⁴

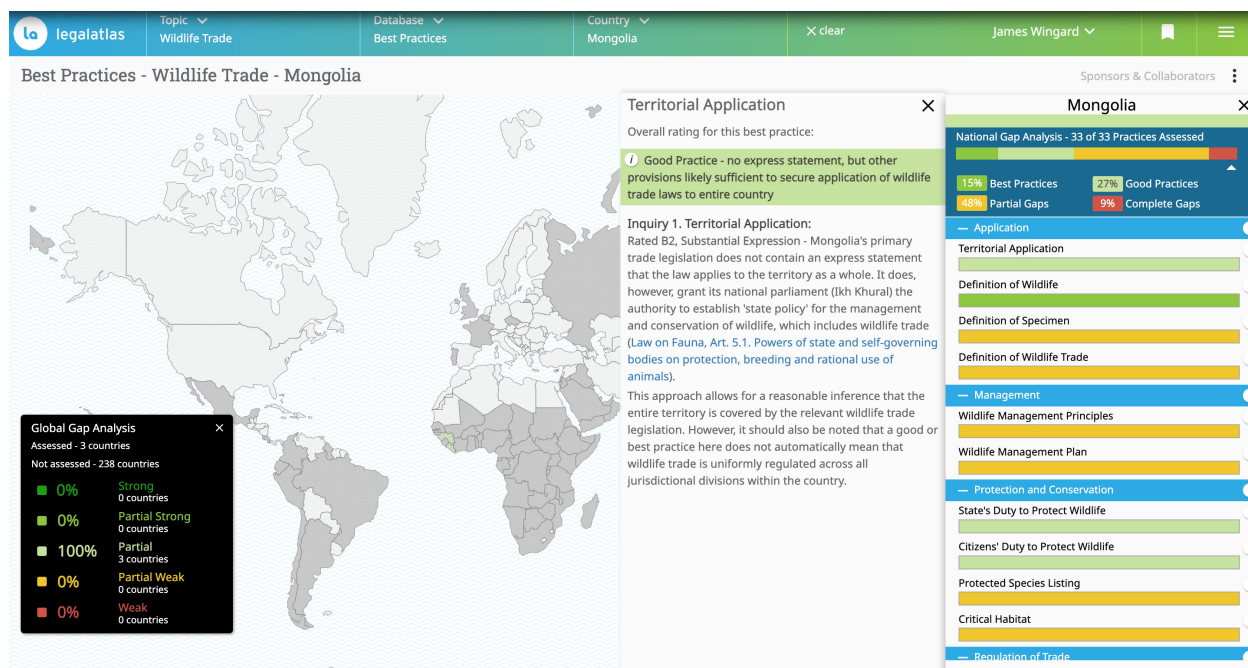
- Монгол Улс дахь зэрлэг амьтдын худалдааны талаарх голлох мэдээлэл бүхий тайлан, дүгнэлтүүд бий.
- Хууль тогтоомжийн харьцуулсан судалгаа, шилдэг туршлагыг боловсруулах, үнэлгээ хийх арга зүйг Legal Atlas гүйцэтгэв.

Үүнээс гадна Legal Atlas® платформд зэрлэг амьтдын худалдаа эсвэл зэрлэг амьтдын өвчин гэсэн агуулгыг хамарсан шилдэг туршлагуудыг багтаасан мэдээллийн сангаас дэлгэрэнгүй үзэж болно.³⁵

Дээрхи агуулгын хүрээнд 4 бүрдэл хэсэг хамаарна. Үүнд:

- **Эрх зүйн орчин**
- Бодлогын уялдаа холбоотой гол орхигдсон агуулга, зөрчилдөөн зэрэг асуудлуудыг бүхэлд нь судалж **эрх зүйн орчны ерөнхий шинжилгээг** хийсэн.
- Шилдэг **туршлага бүрийг үнэлж** үр дүнг хураангуйлав.
- Одоо мөрдөгдөж буй хууль эрх зүйд тусгагдаагүй **нэмэлт хэд хэдэн зохицуулах асуудлыг** авч үзсэн.

Зураг 9. Legal Atlas платформын харагдах байдал: Зэрлэг амьтдын худалдаа, өвчин гэсэн агуулгыг хамран шилдэг туршлагуудыг мэдээллийн санд хайх, түүний илэрц.

32 Legal Atlas® платформ, Зэрлэг амьтдын худалдааны талаарх хэсгээс үзнэ үү.

33 Вингард Ж.Р., П.Захлер. 2006. Зэлүүд тал: Монголын амьтны хууль бус худалдааны хямралтай асуудлууд; ба Вингард, Ж., нар, Монгол Улсын хэлэлцүүлгийн баримтууд, Зүүн Ази, Номхон далайн Байгаль Орчин, Нийгмийн Хөгжлийн Газар. Вашингтон ДС: Дэлхийн Банк; болон Вингард, Ж., Паскуал, М., Руд, А., Хоул, А., Гомбобаатар, С., Бхаттачарья, Г., Мөнхжаргал, М., Конабой, Н., Мягмарсүрэн, Ш., Халиун, Т., Батсугар, Т., Болд, Т2018. Зэлүүд тал-2: Нэгэн арваны дараах зэрлэг амьтны хууль бус худалдааны хямрал.

34 Зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэх олон улсын консорциум. (2012). Зэрлэг амьтан ба ойн гэмт хэргийн шинжилгээний хэрэгсэл (Шинэчилсэн хэвлэл).

Эрх зүйн орчин

Нийт үндэсний хэмжээний **55** хууль, тогтоомжийг хянан хэлэлцэв. Жагсаалтыг **үндсэн хууль тогтоомж, холбогдох хууль тогтоомж** гэсэн хоёр (2) хэсэгт хуваасан.

Үндсэн хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдын худалдааг шууд зохицуулдаг эсвэл зохицуулах схемд томоохон

35 Бүртгэлтэй хүмүүс дараах илэрц рүү шууд орно уу https://legal-atlas.net/Wildlife_Trade/Standards/Mongolia#

хэсгийг бүрдүүлдэг хууль тогтоомжууд, тухайлбал, худалдааг бусад хуулиар хязгаарласан, хориглосон хамгаалалттай амьтдын жагсаалтыг батлах тухай тогтоол зэргийг хамарна.

Холбогдох хууль тогтоомжид зэрлэг амьтадтай ямар нэгэн байдлаар холбоотой боловч худалдааг дангаар нь зохицуулдаггүй бусад бүх хууль тогтоомжийг багтаасан болно. Тухайлбал, Монгол Улсын Үндсэн хуульд байгалийн баялгийг хамгаалах үндсэн эрх, үүргийг тогтоосон нь амьтдын худалдааг зохицуулах үндсийг бүрдүүлсэн боловч энэ төрлийн худалдааг шууд зохицуулдаггүй.

Эдгээр үндсэн ангилал бүрийг зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой зохицуулах объектод үндэслэн дэд ангилалд мөн хуваасан.

Энд дурдагдаж буй хуулийн тодорхойлолт, хамаарах агуулгыг энэхүү тайлангийн хавсралт (I, II)-аас болон [Legal Atlas®](#) платформоос дэлгэрэнгүй байдлаар олж авах боломжтой.

Голлох хууль тогтоомж- 13

Зэрлэг амьтдын худалдааг шууд зохицуулдаг – 5

Дараах хуулиуд нь бүхэлдээ зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулахад зориулагдсан эсвэл энэ төрлийн худалдааг зохицуулах гол хуулиуд болно.

1. Амьтны тухай хууль (2012 онд шинэчилсэн)
2. Ховордсон амьтан, ургамлын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)
3. Амьтан ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааг зохицуулах тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)
4. Амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийн гарал үүслийн тодорхойлолт олгох, хяналт тавих журам, загвар батлах тухай А/75 дугаар тушаал
5. Идлэг шонхрын жишиг үнэ, төлбөр, хураамж тогтоох тухай тогтоол

Зүйлүүдийн хамгаалагдсан байдал - 1

Хамгаалагдсан амьтдын зохицуулалт нь зэрлэг амьтдын худалдааны хууль тогтоомжийн гол бүрэлдэхүүн хэсэг бөгөөд жагсаалт нь худалдан авах, худалдаалахыг хориглох, хязгаарлах, түүнчлэн хариуцлага хүлээлгэх шийтгэлийг нэмэгдүүлэхэд түлхэц болдог. Монгол Улс Амьтны тухай хуулиас гадна дараах тогтоолтой:

6. Ховор амьтдын жагсаалт батлах тухай тогтоол (2013 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон)

Агнуур - 7

Ялангуяа бусад улс орнууд руу зэрлэг амьтдын худалдаа эрхэлдэг орны хувьд агнуур бол санаа зовоосон томоохон асуудал юм. Монгол Улс Амьтны тухай хуулиас гадна дараах хууль тогтоомжтой.

7. Агнуурын нөөц ашигласны төлбөр, Амьтан агнах, барих зөвшөөрлийн хураамжийн тухай хууль

8. Ховор амьтан агнах, барих тусгай зөвшөөрөл олгох журам (2017) онд нэмэлт өөрчлөлт хийгдсэн
9. Ховор амьтан агнах, барих тусгай зөвшөөрөл олгох явцад нэмэлт өөрчлөлт оруулах тухай журам
10. Агнуур зохион байгуулалтын мэргэжлийн байгууллагын ажиллах журам батлах тухай Засгийн Газрын тогтоол
11. Тусгай зориулалтаар агнах, барих агнуурын амьтны тоо толгойг тогтоох тухай Засгийн Газрын тогтоол (2022)
12. Тусгай зориулалтаар агнах, барих агнуурын амьтны тоо толгойг тогтоох тухай Засгийн Газрын тогтоол (2020)
13. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт чонын тоог зохицуулах, зэрлэгшсэн нохой устгах журам

ХОЛБООТОЙ ХУУЛЬ ТОГТООМЖ - 42

Засаглал - 3

Эдгээр хуулиуд нь зэрлэг амьтдын худалдаа, засгийн газрын эрх, үүргийг тогтоох, мөн амьтдыг хамгаалахад шаардагдах менежментээр хангах тусгай байгууллагатай дам холбоотой

14. Үндсэн хууль
15. Амьтан, ургамлын үндэсний хүрээлэн байгуулах тухай Засгийн газрын шийдвэр
16. Авлигын эсрэг хууль

Хүрээлэн буй орчин - 2

Өмнөх ангиллын нэгэн адил эдгээр хуулиуд нь агуулгын хувьд илүү ерөнхий бөгөөд зэрлэг амьтдын менежментэд шууд хамааралтай боловч зөвхөн дам байдлаар зэрлэг амьтдын худалдаатай холбогддог.

17. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль (2019 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)
18. Байгаль орчны талаар авах зарим арга хэмжээний тухай тогтоол

Худалдааг ерөнхий байдлаар зохицуулах - 4

Эдгээр хуулиуд нь малын гаралтай бүтээгдэхүүний тодорхой хэлбэрийг хамардаг ба худалдааг ерөнхий байдлаар зохицуулдаг. Уг хуулийн зэрлэг амьтдын худалдаатай хамаарах харилцаа нь худалдааны ерөнхий зохицуулалтаас гардаг.

19. Ургамлын үр, үрслэг, суулгац, амьтан, түүний үр, хөврөл үр, түүхий мах, дайвар бүтээгдэхүүн болон бичил биетний өсгөвөр, эмгэгт материалын дээжийг улсын хилээр нэвтрүүлэх боомтуудын жагсаалтад нэмэлт оруулах тухай Засгийн Газрын тогтоол
20. Ургамлын үр, үрслэг, суулгац, амьтан, түүний үр, хөврөл үр, түүхий мах, дайвар бүтээгдэхүүн болон бичил биетний өсгөвөр, эмгэгт материалын дээжийг Улсын хилээр нэвтрүүлэх боомтуудын жагсаалт

21. Улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглосон болон лицензтэй нэвтрүүлэх барааны кодлосон жагсаалт, журам батлах тухай
22. Чөлөөт бүсийн тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон)

Амьтдын эрүүл мэнд, хамгаалал - 2

Дараах хоёр хуулиар амьтдын эрүүл мэнд, хамгааллын зарчмуудыг төрөл бүрийн нөхцөлд авч үзэж тогтоосон бөгөөд зэрлэг амьтдын худалдааг ч мөн хамарна.

23. Мал амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль
24. Сайдын тушаал-Улсын тусгай хамгаалалттай газрын зөвшөөрөгдсөн бүсэд амьтны сүргийн бүтцийг зохицуулах, заазлах, судалгаа шинжилгээний дээж сорьц авах, хэмжилт хийх, нутагшуулах, халдварт өвчний голомтыг устгах зорилгоор амьтан агнах, барих журам /2023 оны 09 дүгээр сард хүчингүй болсон/

Тусгай хамгаалалттай газар нутаг - 15

Энэхүү багц хуулиуд нь Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулиар үүссэн зэрлэг амьтдыг хамгаалах чиг үүрэг тэр дундаа ан агнах, худалдаалахыг хориглохтой шууд холбоотой. Зэрлэг амьтдын худалдааг өөрөөр зохицуулаагүй.

25. Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон)
26. Орчны бүсийн тухай хууль (1997)
27. Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (1997)
28. Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (1993, 2004 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон)
29. Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (1996)
30. Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (1997)
31. Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (1998)
32. Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (2003)
33. Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (2011)
34. Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (2012)
35. Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (2016)
36. Тусгай хамгаалалттай газар нутаг дэвсгэрт газар ашиглах, зөвшөөрөл олгох түр журам
37. Газар нутгийг орон нутгийн хамгаалалтад авах тухай журам
38. Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт судалгаа шинжилгээний ажил явуулахад мөрдөх тухай журам
39. Тусгай хамгаалалттай газар нутаг /ТХГН/-т аялал жуулчлал явуулах журам, үзүүлэх ажил үйлчилгээний нэг удаагийн хөлс төлөх журам

Байгалийн нөөц - 5

Монгол Улс байгалийн янз бүрийн баялаг, тэр дундаа зэрлэг амьтадтай холбоотой захиргааны төлбөрийг зохицуулахын тулд тусдаа хууль тогтоомжийг ашигладаг.

40. Амьтдын экологи- эдийн засгийн үнэлгээний журам
41. Улсын тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээг тогтоох тухай
42. Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн тухай хууль
43. Цаатан иргэдийн талаар засгийн газарт чиглэл өгөх тухай зарлиг
44. Ойн тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон)

Санхүүгийн тухай хуулиуд - 2

Дараах хуулиуд нь худалдааг ерөнхийд нь зохицуулдаг боловч орлого бүрдүүлдэг, худалдааны хяналтад байдаг нийтлэг бүтээгдэхүүн болох зэрлэг амьтдын худалдаанд илүү хамааралтай.

45. Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хууль
46. Татварын ерөнхий хууль

Харилцаа холбоо, хэвлэл мэдээлэл - 2

Эдгээр хууль нь зэрлэг амьтдын худалдаатай шууд холбоотой бөгөөд ялангуяа нэн ховор, ховор зүйлийн сурталчилгааг зохицуулахад хамаарна

46. Зар сурталчилгааны тухай хууль
47. Харилцаа холбооны тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон)

Батлан хамгаалах, аюулгүй байдал - 3

Зэрлэг амьтдын худалдааны чухал ач холбогдолтой зүйл нь хууль сахиулах байгууллагад (жишээлбэл, ЦЕГ, ХХЕГ) олгосон эрх мэдэл болон ан агнахад ашиглаж болох зэвсгийг эзэмших, эзэмшихэд тавьсан хязгаарлалт юм.

48. Цагдаагийн албаны тухай хууль
49. Цагдаагийн Ерөнхий газрын бүтцэд өөрчлөлт оруулсан Засгийн газрын тогтоол (2020) /Экологийн цагдаагийн алба байгуулах тухай/
50. Галт зэвсгийн тухай хууль

Эрүүгийн болон захиргааны хариуцлага - 4

Эдгээр хуулиуд нь амьтдын худалдааг шууд болон дам хэлбэрээр зохицуулж, худалдааны зарим төрөлд торгууль ногдуулах, мөн ял оногдуулдаг.

51. Зөрчлийн тухай хууль
52. Эрүүгийн хууль (2020 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон)
53. Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон)
55. Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль (2018 онд нэмэлт өөрчлөлт орсон)

Судалгааны цар хүрээ

Нарийвчлан авч үзэхийн тулд гол асуудлуудыг тодруулах ерөнхий хамрах цар хүрээг товч дурдана.

Эрх зүйн стратеги

Зорилгоос нь үл хамааран салбарын аливаа асуудлыг авч үзэхдээ тусгай эрх мэдлийн хүрээнд мөрдөх түр стратегийг баримтална. Зураг 10-д үзүүлсэн “Эрх зүйн стратеги”-с ерөнхий дүрслэлийг харна уу. Үүнийг Legal Atlas® платформд үүсгэсэн бөгөөд доорх холбоосыг ашиглан интерактив хэлбэрээр үзэх боломжтой.³⁶ бөгөөд илүү дэлгэрэнгүй тайлбар, мэдээлэл бий.

Эрх зүйн стратеги нь гурван зүйлийг онцолж байна. Үүнд:

- **Аливаа агуулга нь нэгээс олон хуулиар зохицуулагдана.**

Үүнийг Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдаанд ямар нэг байдлаар хамаарах 55 хуулийн жагсаалтаас харж болох юм.

- **Эдгээр хуулиуд нь тухайн улсын эрх зүйн тогтолцооны төрөл бүрийн хэсгээс** (жишээлбэл, захиргааны, үндсэн хууль, эрүүгийн, байгаль орчны хууль гэх мэт) **бүрдэнэ.**

Энэ ангилал нь чухал ач холбогдолтой бөгөөд эдгээр хуулиудыг янз бүрийн асуудал, мэргэжил, ашиг сонирхлын дагуу тухайн хууль тогтоох байгууллагын өөр хороо эсвэл бүлгүүд ихэвчлэн боловсруулдаг.

- **Хууль гэх ухагдахуунд зорилго, бүрэн эрх, эрх мэдлийн цар хүрээ, хэрэгжүүлэгч агентлагууд багтана.**

Хуулийн төрөл, зорилго, бүрэн эрх, нөхцөл нь юуг хэрхэн зохицуулахад нөлөөлдөг. Энэ нь эргээд тухайн сэдвийн онцлогтой холбоотой асуудлыг шийдвэрлэх, тухайлбал зэрлэг амьтдын худалдааг хийх хуулийн чадамжид нөлөөлнө.

Зэрлэг амьтдыг зах зээлд арилжаалахад мөрдөгдөж буй эрүүл мэнд, аюулгүй байдлын хууль тогтоомж нь голчлон гэрийн тэжээвэр амьтад, мах боловсруулах үйлдвэртэй холбоотой бөгөөд зэрлэг амьтнаас эсвэл түүнд халдварлах зоонозын халдварын эрсдэлд бага анхаарал хандуулдаг байна. Үүний харамсалтай жишээ нь цар тахал (COVID-19) юм.³⁷ Үр дүнд нь зэрлэг амьтдыг худалдаалах нь далд хэлбэрт орсноор зоонозын халдварт өвчин санамсаргүй байдлаар нуугдмал болж байгаа бөгөөд энэ нь санаа зовоосон асуудал болж хувираад байна.

Зураг 10. Монгол Улсын зэрлэг амьтны худалдаанд хамаарах эрх зүйн стратеги

Жишээлбэл, Зэрлэг амьтан, ургамлын аймгийн үндэсний институц байгуулах тухай тогтоол нь захиргааны эрх мэдлийг бий болгож, зохицуулдаг тул “Захиргааны” хуулийн ангилалд багтах магадлалтай ч Цагдаагийн албаны тухай хууль нь “Батлан хамгаалах, аюулгүй байдал” гэсэн ангилалд багтана.

Стратеги дахь орхигдол

Аливаа асуудлыг хэр сайн зохицуулдаг вэ гэсэн асуултыг (хамаарах сэдэв нь шилдэг туршлагын дүн шинжилгээ) авч үзэхийн өмнө асуух эхний асуулт бол зарим төрлийн хууль тогтоомжууд зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэх стратегийн нэг хэсэг

³⁶ Бүртгэлтэй хүмүүс дараах илэрц рүү шууд орно уу - https://www.legal-atlas.net/Wildlife_Trade/Legal_Framework/Ethiopia/legal_strategy.

³⁷ Вингард, Ж, бусад (2020) Тэжээвэр амьтдын дэлгүүр, халдварт өвчин түүнийг зохицуулах журам: Түргэвчилсэн үнэлгээний 37 эрх зүйн баримт бичиг – Анхан шатны үр дүн. Legal Atlas.

болж байгаа эсэх явдал юм.

Манай улсын хувьд бусад орны зэрлэг амьтдын худалдааны тогтолцоонд заримдаа нэг төрлийн хууль байдаг ч хэрэглэгдэхгүй байна.³⁸ Үүнд:

- **Тээвэрлэлт** – зэрлэг амьтад, ялангуяа амьд амьтантай харьцах, арчлахтай холбоотой тээврийн салбарын үүргийг зохицуулахад ашиглана.

Энэ нь тухайн асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд энэ төрлийн хуулийг ашиглах эсхүл үүнийг зохицуулах цор ганц арга зам биш. Мөн тухайн хуулийг ашиглах нь хэрэг шийдвэрлэлтийн бүх хэрэгцээг автоматаар хангадаг гэсэн үг биш юм. Гэсэн хэдий ч тодорхой төрлийн хууль байхгүй байгаа нь одоо байгаа стратегийн нэг хэсэгт ороогүй хууль тогтоомжийг эсвэл хэсэгчлэн авч үзсэн хууль тогтоомжийг зааж байгаа бөгөөд үүнийг цаашид анхаарах шаардлагатай.

Монгол Улсын хувьд тээвэрлэлт нь дараах 5 хуультай холбогдоно:

- **Амьтны тухай хуульд** тусгай курс дамжаанд суралцсан үнэмлэхтэй байхыг шаарддаг бөгөөд 'эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын шаардлагыг хангасан технологи, эд анги бүрэн тоног төхөөрөмжөөр тоноглогсон тээврийн хэрэгсэл ашиглахыг шаарддаг.³⁹ Гэхдээ зохицуулах талаар дэлгэрэнгүй заагаагүй.
- **Зэрлэг амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаадах тухай конвенцод** илүү нарийвчлан авч үзсэн бөгөөд малыг тээвэрлэх тодорхой нөхцөл, тухайлбал тээврийн хэрэгслийн аюулгүй байдал, ариутгал, халдваргүйжүүлэлт, хорио цээрийн болон бичиг баримтын үзлэг зэргийг хангасан байх шаардлага тавьдаг.⁴⁰ Түүнчлэн тээвэрлэлтийн нөхцөл нь эдгээр хууль болон Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээнд заасан шаардлага, болзлыг хангаагүй тохиолдолд амьтан болон тэдгээрийн эд эрхтэний гаралтай бүтээгдэхүүнийг хилээр нэвтрүүлэхгүй байх эрхийг Гаалийн улсын байцаагчид олгоно.⁴¹ Эдгээр шаардлага, эрх мэдэл нь Улсын хилээр тээвэрлэх нөхцөлд хамаарах бөгөөд өөрөөр хэлбэл Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дэх тээвэрлэлтэд хамаарахгүй. Цаашид дагах зохицуулалтыг Гаалийн байгууллага боловсруулдаг.
- **Ховордсон амьтан, ургамал тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд** ховордсон амьтдыг импортлоход амьтдыг арчлах зохих нөхцөлийг тусгасан байдаг.⁴² Энэ хууль нь зөвхөн олон улсын худалдаа, холбогдох тээвэрлэлтэд чиглэгдсэн бөгөөд зохицуулах талаар дэлгэрэнгүй заагаагүй болно.
- **Гаалийн тухай хууль нь** зарим бараа, тэр дундаа амьтдад түргэвчилсэн бүрдүүлэлт хийхийг зөвшөөрч, гаалийн байцаагчдад амьтдад аюул

учруулж буй 'барааг' шалгах боломжийг олгодог.⁴³ Харин ямар нөхцөл хангасан байх ёстой талаар зохицуулах дэлгэрэнгүй мэдээлэл бас л байхгүй байна.

- **Зөрчлийн тухай хууль нь** зэрлэг амьтдыг агнуурын бүсээс өөр газар, агнахыг хориглосон газар, хориглосон хугацаанд, эсхүл хориглосон арга ашиглан тээвэрлэхийг гэмт хэрэг гэж үзнэ.⁴⁴

Тодорхойлсон хууль тогтоомж, заалтуудаас гадна амьд амьтан, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн тээвэрлэлтэд нэмэлт зохицуулалт байхгүй байна. Зохицуулалт дутмаг байгаа нь зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой эрүүл мэнд, хамгааллын стандартыг хэрэгжүүлэхэд нөлөөлж байгаагаас гадна мөн зөрчил гарсан эсэхийг тогтооход хүндрэл учруулж байна.

Харьцуулж харахад, тээврийн болон холбогдох үйл ажиллагааны явцад амьтдыг хамгаалах тухай 1/2005 тоот журамд 23 хэрэгсэл, стандартыг дараах байдлаар тусгасан болно:

- Хэн ч амьтдыг гэмтээж, зовоож болзошгүй байдлаар тээвэрлэлт хийж болохгүй.
- Амьтдыг тээвэрлэхдээ зохицуулалтыг урьдчилан бэлтгэж, аяллын хугацааг багасгаж, амьтдын хэрэгцээг хангах байдлаар зохицуулна.
- Амьтдыг тээвэрлэхэд тохиромжтой байх ёстой.
- Тээврийн хэрэгсэл, ачиж буулгах байгууламж нь амьтдын аюулгүй байдлыг хангах, бэртэл гэмтэл, учруулахгүй байхаар хийгдэх ёстой.
- Амьтантай харьцаж буй ажилтнууд зохих сургалтад хамрагдсан, ур чадвартай байх ёстой.
- Хүрэх газар руу тээвэрлэх ажлыг цаг алдалгүй хийж, амьтдын эрүүл мэндийг тогтмол шалгаж байх ёстой.
- Амьтдад хангалттай өндөр, шалны зай байх ёстой.
- Шаардлагатай үед амьтдад ус, тэжээл өгч амраах шаардлагатай.
- Тээвэрлэгч:
 - тухайн улсын (үндэсний) эрх бүхий байгууллагаас 65 км-ээс дээш бүх төрлийн аялалд зөвшөөрөл авсан байх
 - амьтдын гарал үүсэл, эзэмшигч, хүрэх газар, аялалын нийт хугацаа зэргийг агуулсан баримт бичгийг бүрдүүлэх
 - амьтдыг хангалттай тэжээл, устай зохих контейнерт тээвэрлээгүй тохиолдолд заавал хүн дагалдаж явах шаардлагатай.
- Эрх бүхий байгууллага амьтдыг газраар болон далайгаар тээвэрлэхэд тээврийн хэрэгслийг ашиглахаас өмнө шалгаж, зөвшөөрөл олгох ёстой.
- Амьтдын асран хамгаалагчид болон цугларах цэгийн ажилчид (түр байр, хөдөлгөөн ихтэй газар, захууд) нь бүх төрлийн хөдлөх, шилжүүлэх, очих газруудад дүрэм журам, хамгааллын стандартыг дагаж мөрдөх ёстой.
- Эрх бүхий байгууллага тээвэрлэгчид дараахыг баталгаажуулах ёстой:

38 Legal Atlas-ийн мэдээллийн санд үндэслэсэн, мэдээллийн сан нь 83 орны эрх зүйн баримт бичигт хийгдсэн бөгөөд голдуу Африк, Ази, Америк тивд хамаарах улс орнууд багтсан.

39 Амьтны тухай хууль, 34.2-р зүйл

40 Амьтан ургамлыг худалдааг зохицуулах хууль.

41 Тус хуулийн... 8.1.6-р зүйл.

42 Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулийн 6.1(2) дахь зүйл.

43 Гаалийн тухай хууль, 248.5(1)-р зүйл

44 МУ-ын Зөрчлийн тухай хууль, зүйл. 7.6(4).

- гишүүн орны статустай байх
- боловсон хүчин, тоног төхөөрөмж, үйл ажиллагааны журамтай байх
- сүүлийн 3 жилийн хугацаанд Европын Холбоо болон тухайн улсын (үндэсний) амьтдыг хамгаалах дүрмийг ноцтой зөрчсөн бүртгэл байхгүй байх зэрэг юм.
- Гишүүн орнуудын хооронд болон Европын Холбооноос гадагшаа чиглэлтэй урт хугацааны аялалд:
 - тээвэрлэгчид шаардлагатай зөвшөөрөл, баримт бичиг, хиймэл дагуулын навигацийн систем, онцгой байдлын үед авч хэрэгжүүлэх төлөвлөгөөтэй байх;
 - эрх бүхий байгууллагууд аяллын явцад санамсаргүй байдлаар шалгалт хийх ёстой бөгөөд хөдлөх цэгт шалгалт хийх зэрэг юм.
- Яаралтай нөхцөл байдал үүссэн эсвэл хамгааллын дүрэм журмыг хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд үндэсний эрх бүхий байгууллага тээвэрлэж буй амьтдын эрүүл мэндийг хамгаалахын тулд шаардлагатай арга хэмжээг авахыг шаардаж болно. Тухайлбал:
 - Жолооч эсвэл дагалдагчийг солих;
 - Тээврийн хэрэгсэлд түр засвар хийх;
 - Ачааг өөр тээврийн хэрэгсэлд шилжүүлэх;
 - Амьтдыг ирсэн орон руу нь буцаах;
 - Амьтдыг буулгаж, түр агуулах байранд байлгах зэрэг болно.

Бодлогын уялдаа холбоо

Засгийн газрын янз бүрийн салбар, түвшний бодлогын уялдаа холбоо, тууштай байдлыг илэрхийлдэг. Хуулийн хүрээнд бодлогын уялдаа гэдэг нь хууль эрх зүйн орчин, зохицуулалт нь бодлогын өөр өөр чиглэлүүдэд нийцтэй, харилцан бие биеэ нөхөж, **нийтлэг зорилгод хүрэхийн тулд хамтран ажиллахыг хэлнэ.**

Зэрлэг амьтдын худалдааны тухай хуульд бодлогын уялдаа холбоо гэдэг нь зэрлэг амьтан хамгаалах, агнуур, гааль, захиргааны болон эрүүгийн эрх зүйн зохицуулалт бүхий хуулиуд нь зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаанаас урьдчилан сэргийлэх, зөрчил гаргасан тохиолдолд зохих шийтгэл оногдуулах нийтлэг зорилтыг хэрэгжүүлэхийн тулд бие биедээ нэгдэж, бэхжүүлэхийг хэлнэ.

Монгол Улсад зэрлэг амьтдын худалдааг шууд болон дам хэлбэрээр зохицуулсан хууль тогтоомжийн тоо олон байгаа нь бодлогын уялдаа холбооны асуудалд эргэлзээ төрүүлж байна. Гэсэн хэдий ч энд ажиглагдсан олон тооны хууль тогтоомж нь бүх улс оронд нийтлэг байдаг бөгөөд зарим талаараа хууль эрх зүйн зохицуулах хүрээнд янз бүрийн агентлагууд зэрлэг амьтдын худалдааг удирдах дүрэм журмыг тогтоодог чиг үүрэгтэй байна. Тухайлбал өмнөх хэсэгт дурдсан зэрлэг амьтдын тээвэрлэлтийг зохицуулдаг олон хууль байсныг анхаарна уу. Анхан шатны судалгаагаар зэрлэг амьтдын худалдааг шууд болон дам хэлбэрээр зохицуулах 20-оос 100 хүртэлх хууль тогтоомжтой байж

болно.⁴⁵

Энэхүү эрх зүйн орчныг уялдуулахад чиглэсэн хууль тогтоомж байгаа эсэх нь чухал асуудал юм. Монгол Улсын Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль болон Амьтны тухай хуулийн заалтад зарим талаараа уг баримт нотолгоо тусгагдсан байна.

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль нь хамгааллын үндэс суурь бөгөөд зэрлэг амьтдыг хамгаалах хэд хэдэн бүрэлдэхүүн хэсэг (жишээлбэл, химийн бодис, хортой хаягдал болон ус) -ийг хамруулсан байдаг. Гэхдээ зэрлэг амьтдын худалдааг тусгайлан авч үздэггүй бөгөөд зөвхөн үйл ажиллагааг зохицуулах эрх мэдлийн талаар ерөнхийд нь дурддаг. Тухайлбал, аймаг, нийслэлийн Засаг дарга нар “байгаль орчныг хамгаалах төрийн хяналтыг хариуцдаг байгууллагуудын байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагааг зохицуулах” эрхтэй байдаг.⁴⁶

Гааль, тээвэр, цагдаа, байгаль орчны байцаагч зэрэг бие даасан байгууллагуудын үйл ажиллагааг нэгтгэх зорилготой заалт байхгүй.

Амьтны тухай хууль нь амьтан, зэрлэг амьтдын худалдааг илүү нарийвчлан зохицуулж, уг хүрээний нэг хэсэг болох бусад хуулиудыг өргөн хүрээнд иш татсан байдаг.⁴⁷ Гэхдээ энэ нь зөвхөн өөр ямар хууль үйлчилж болох тухай мэдэгдэл бөгөөд үүнтэй холбогдуулан нийцтэй хуулиудыг л зөвхөн дурдсан. Хамгийн сайн тал нь энэхүү мэдэгдэл зөвхөн хэрэгжүүлэх журамд хамаарах боловч асуудлыг тайлбарлахаар орхигдуулж болзошгүй байгаа юм.

Мөн Монгол Улсад хамаарах олон улсын гэрээ хэлэлцээрүүд нь үндэсний хууль тогтоомжийг хүчингүй болгож байна гэхээс өөр бодлогын уялдаа холбоонд чиглэсэн зүйл алга. Монгол Улсын Үндсэн хуульд өөрийн гарын үсэг зурж, соёрхон баталсан олон улсын баримт бичгүүдийг хэрэглэхийг шууд хүлээн зөвшөөрч, холбогдох хэсэгт нь:

- Монгол Улс нэгдэн орсон олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүргээ шударгаар биелүүлнэ.
- Монгол Улс нэгдэн орсон олон улсын гэрээ нь соёрхон батлах, нэгдэн орох тухай хууль хүчин төгөлдөр болмогц дотоодын хууль тогтоомжийн нэгэн адил хүчин төгөлдөр болно.

Монгол Улс Үндсэн хуультайгаа харшлах олон улсын гэрээ болон бусад баримт бичгийг дагаж мөрдөхийг хориглоно.⁴⁸ гэж заасан.

Монгол Улс зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хэд хэдэн олон улсын гэрээ хэлэлцээрт гарын үсэг зурж, соёрхон баталсан бөгөөд тэдгээр нь Үндсэн хуульд нийцэхийн хэрээр бодлогын уялдаа холбоог бий болгох бүрэн эрх бүхий стандартуудыг бий болгодог.

Гэхдээ олон улсын эрх зүй нь үндэсний хууль тогтоомжоос шууд хамааралтай эсвэл бүр илүү давуу талтай гэж хэлэх нь нэг хэрэг, үндэсний хууль тогтоомжийг гэрээний нөхцөлтэй бүрэн нийцэж байх нь өөр хэрэг юм. Монгол Улсад энэ асуудлаар тусад нь Нүүдлийн зүйлүүдийг хамгаалах тухай конвенцын

⁴⁵ Legal Atlas-ийн мэдээллийн санд үндэслэн зэрлэг амьтдын худалдаатай хамаарал бүхий 83 эрх зүйн баримт бичигт хийгдсэн.

⁴⁶ Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 16(2)(5) дугаар зүйл.

⁴⁷ Монгол Улс, Амьтны тухай хуулийн 2-р зүйл.

⁴⁸ Монгол Улс, Үндсэн хууль, 10-р зүйл.

хэрэгжилтийг авч үзсэн. Шинжилгээний үр дүнд нүүдлийн амьтдыг хамгаалах тухай гэрээнд заасан шаардлага болон аюулгүй байдлын үүднээс хашаа барихыг шаарддаг Монгол Улсын төмөр замын хууль тогтоомжийн хооронд шууд зөрчил илэрсэн ба нүүдэллэх, улмаар нүүдлийн амьтдын оршин тогтноход саад тогтор учруулж байгаа юм.⁴⁹ Олон улсын гэрээнд гарын үсэг зурж, соёрхон баталсан Нүүдлийн зүйлүүдийг хамгаалах тухай конвенц нь давуу эрх эдлэх ёстой хэдий ч Монгол Улсын үндэсний хууль тогтоомжид эдгээр зөрчил байсаар байна.

Бодлогын уялдаа холбоог хангах тусгай арга хэрэгслийн жишээ бол АНУ есөн (9) өөр хуулийн дагуу хураан авсан болон хураагдсан бүх эд хөрөнгийг нэг хуулийн заалтыг үндэслэдэг.⁵⁰

Бодлогын уялдаа холбоог хангах ерөнхий арга хэрэгсэл бүхий хуулиудын жишээнд:

- **АНУ - Ховордсон Амьтны тухай хууль (ESA):** ESA нь АНУ-д ховордсон амьтдыг хамгаалах цогц тогтолцоог бүрдүүлдэг хууль юм. Энэ нь мөн холбооны агентлагуудаас өөрсдийн үйл ажиллагаа нь хуулийн зорилгод нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулахыг шаардах замаар бодлогын уялдаа холбоог дэмжих зорилготой бөгөөд тэдний үйл ажиллагаа нэн ховордсон эсвэл ховордсон амьтдад нөлөөлж болзошгүй тохиолдолд бусад агентлагтай зөвлөлдөнө.
- **Европын холбоо - Зэрлэг амьтдын худалдааны журам:** Зэрлэг амьтдын худалдааны журам нь зэрлэг амьтдын бүтээгдэхүүний импорт, экспорт, худалдааг зохицуулах зорилгоор Европын холбооноос баталсан хууль тогтоомжийн багц юм. Энэ нь зэрлэг амьтдын худалдаа нь Европын Холбооны байгаль хамгаалах бодлого, олон улсын үүрэг хариуцлагатай нийцэж байгаа эсэхийг баталгаажуулах замаар бодлогын уялдааг дэмжих зорилготой.
- **БНАХУ - Зэрлэг амьтдыг хамгаалах тухай хууль:** Зэрлэг амьтдыг хамгаалах тухай хууль нь зэрлэг амьтдын нөөцийг хамгаалах, удирдах үйл ажиллагааг зохицуулах Хятадын үндэсний хууль бөгөөд зэрлэг амьтдыг хамгаалах ажлыг хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй, аялал жуулчлал зэрэг төрөл бүрийн салбарт нэгтгэж, орон нутгийн засаг захиргаанаас байгаль хамгаалах үйл ажиллагаагаа уялдуулан зохицуулахыг шаардах замаар бодлогын уялдааг дэмжих зорилготой юм.

49 Вингард, Ж. А. Колинс, А. Пасколато, Р. Пэйтон, & М. Паскуал. (2022). Зам хөндлөн гарах нь: Транс Монголын төмөр замын Зэрлэг амьтад ээлтэй эрх зүйн орчныг сайжруулах (K. Olson and S. Bolortsetseg, Eds.). Legal Atlas ХХК, Байгаль, зэрлэг амьтдыг хамгаалах нийгэмлэгийн захиалгаар. 2022 оны 8-р сар.

50 Эрх зүйн зохицуулалтын хамрах хүрээ. Дараах хуулийн зохицуулалтад зааснаас бусад тохиолдолд энэ хэсгийн зохицуулалт нь дараах хуулийн аль нэгд үндэслэн хураан авсан буюу хураах ёстой бүх эд хөрөнгөд хамаарна: (a) Бүргэд хамгаалах хууль, 16 U.S.C. 668 et seq.; (b) Зэрлэг амьтныг хамгаалах газрын захиргааны системийн хууль, 16 U.S.C. 668dd et seq.; (c) Нүүдлийн шувуудын тухай хууль, 16 U.S.C. 703 et seq.; (d) Нүүдлийн шувуудыг агнах тэмдэгийн тухай хууль, 16 U.S.C. 718 et seq.; (e) Агаар дахь агнуурын тухай хууль, 16 U.S.C. 742j-1; (f) The Black Bass-ийн тухай хууль, 16 U.S.C. 851 et seq.;

Шилдэг туршлагад үндэслэсэн дүн шинжилгээ

Зэрлэг амьтдын худалдааны шилдэг туршлагууд нь долоон (7) бүрэлдэхүүн хэсэг дор 33 үндсэн ойлголтыг багтаасан болно:

- **Бүрэлдэхүүн хэсэг А. Хэрэглээ** - Энэ бүрэлдэхүүн хэсэгт хэрэглээг хязгаарлагдмал хүрээнд ашигладаг; ялангуяа, хуурай газрын зэрлэг амьтанд хамаарах зэрлэг амьтдын худалдааны хууль эрх зүйн орчны сэдэв, эрх зүйн хязгаарыг тодорхойлсон эрх зүйн хэрэгслүүдэд анхаарлаа хандуулах.

Тиймээс энэ бүрэлдэхүүн хэсгийн шилдэг туршлагууд нь хууль тогтоомжид мөрдөгдөж буй зорилго, зорилт, зарчмуудын тодорхойлолт, газарзүйн хамрах хүрээ, олон улсын гэрээнд нийцэлтэй байдал, гол тодорхойлолтуудын талаарх мэдээллийг судалсан.

- **Бүрэлдэхүүн хэсэг Б. Менежмент** – Менежмент гэдэг нь ерөнхийдөө зэрлэг амьтдын менежментийг шинжлэх ухаан, техникийн үндэслэлтэй байлгах хууль эрх зүйн хэрэгслүүдийг хэлнэ. Энэ сэдвийн хувьд, энэ хэсгийн шилдэг туршлага (ШТ) бүр нь зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэхтэй холбоотой менежментийн шаардлагыг бий болгодог тодорхой хууль эрх зүйн хэрэгслийг тодорхойлж гаргасан. Эдгээр нь зөвхөн шууд бусаар хамааралтай боловч худалдааг удирдах үндэс суурийг бүрдүүлдэг туршлагыг багтаасан байж болох юм.

- **Бүрэлдэхүүн хэсэг В. Газар нутгийн хамгаалалт ба Байгаль хамгаалал** - Худалдаанаас үүдэлтэй төрөл зүйлийн тоо толгойд нөлөөлөх байдал нь төрөл зүйлийг хамгаалахад ашигладаг хууль эрх зүйн бүх хэрэгслийг агуулсан. Энэ хэсгийн шилдэг туршлага (ШТ) бүр нь тухайн сэдэвтэй холбоотой зэрлэг амьтдын төрөл зүйлийг хамгаалах хууль эрх зүйн тусгай хэрэгслийг тодорхойлсон. Эдгээрт тухайн сэдэвтэй шууд болон шууд бусаар хамааралтай, гэхдээ мөлжлөгийн хүрээнд төрөл зүйлийг хамгаалах үндэс суурь болдог туршлагыг багтаасан. (жишээ нь, төрөл зүйлийн жагсаалтад тавигдах шаардлага, төрөл зүйлийн статус).

- **Бүрэлдэхүүн хэсэг Г. Худалдааны зохицуулалт** - Худалдааны хууль ёсны байдлыг тодорхойлох, худалдааны явцад амьтдад хүмүүнлэг хандахыг баталгаажуулах, худалдааны гинжин холбооны бүх хэсгийг шийдвэрлэхэд ашиглах хууль эрх зүйн үндсэн хэрэгслүүдийг судлах энэхүү шилдэг туршлагын багц нь энэ сэдвийн гол цөм юм.

- **Бүрэлдэхүүн хэсэг Д. CITES-ийн нийцэл** – Энэ тайланд аль хэдийн нэлээд дэлгэрэнгүй тусгагдсан байгаа бөгөөд энэ хэсэгт CITES-г хэрэгжүүлэх эрх зүйн гол элемент (заавал дагаж мөрдөх шаардлага биш) гэж хүлээн зөвшөөрсөн хууль тогтоомжийн цөөн хэдэн хэрэгслийг нарийвчлан авч үзнэ.

- **Бүрэлдэхүүн хэсэг Е. Хууль сахиулах үйл ажиллагаа** - Шилдэг туршлагын хууль сахиулах

гол цөм нь хууль сахиулах ажиллагаа явуулах байгууллагуудын үндэсний болон үндэстэн дамнасан түвшинд мөрдөн шалгах, хамтран ажиллах, хууль сахиулах мэдээ мэдээлэл цуглуулах, хуваалцах эрх мэдэлд төвлөрсөн.

- **Бүрэлдэхүүн хэсэг Ё. Зөрчил** - Энэхүү шилдэг туршлагын нэгдсэн сан нь зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэрэгт хамаарах этгээдийн хариуцлага хүлээх стандарт, журам, үүнд холбогдох иргэний, захиргааны болон эрүүгийн хууль тогтоомжид заасан стандарт, журамд чиглэсэн.

Эдгээр бүрэлдэхүүн хэсгүүд эсвэл тэдгээрийн дагуу байгаа шилдэг туршлагауд нь бүх боломжит асуудлуудыг тодорхойлохгүй. Хуулийн болон практикийн нарийн төвөгтэй байдлыг харгалзан үзэхэд энэ нь боломжгүй бөгөөд зөвлөх шаардлагагүй байна. Гэсэн хэдий ч тэдгээр нь товч мэдээлэл өгөх бөгөөд ингэснээр зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулах хууль эрх зүйн орчин хэр сайн суурьтай байгааг ойлгоход тус болно.

Ерөнхий дүр зураг

Үнэлгээнд хамрагдсан бүх шилдэг туршлагаудын (33) дунд Монгол Улс сайн ба шилдэг туршлагыг (17 буюу 52%), хэсэгчилсэн орхигдсон (15 буюу 45%), бүрэн орхигдсон нэг туршлагыг жигд хослуулж байгааг харуулж байна (Хүснэгт 7).

Хүснэгт 7. Бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд түшиглэн шилдэг туршлагад хийсэн шинжилгээ

Монгол Улс – Үнэлгээгээр гарсан шилдэг туршлагын үр дүн		
33 шилдэг туршлага дээр үндэслэв (100%).		
Сайн болон шилдэг туршлага	Хэсэгчилсэн орхигдсон	Бүрэн орхигдсон
17 52%	15 45%	1 3%

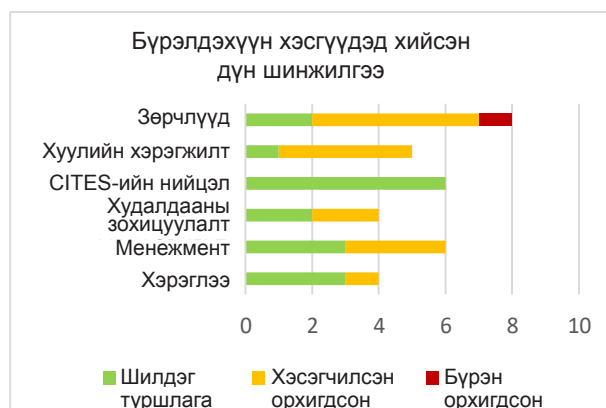
Монгол Улсын хууль тогтоомж сайн ажилладаг шилдэг туршлагауд нь үнэлэгдсэн бүх бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн дунд хуваарилагдсан бөгөөд CITES-ийн шаардлагад хамгийн хүчтэй нийцэж байгаа нь ажиглагдсан (CITES-тэй холбоотой зургаан (6) шилдэг туршлагын үнэлгээнд 100%) (Хүснэгт 6). Гэхдээ энэ нь дагаж мөрдөх үндсэн шаардлагаудын заримыг судалж буй хэсэгчилсэн үнэлгээ гэдгийг анхаарна уу. Санал болгож буй 43 шилдэг туршлагыг хамарсан илүү бүрэн үнэлгээг CITES-ийн Нийцэл хэсгийн 27-р хуудаст оруулсан. Энэхүү үнэлгээний үр дүн нь зөвшөөрөл олгох болон бусад зохицуулалттай холбоотой хэд хэдэн орхигдсон хэсэг байгааг харуулж байгаа бөгөөд энэ нь мэдээжийн хэрэг Монгол Улс CITES-ийг үр дүнтэй хэрэгжүүлэхэд нөлөөлж байна.

Мөн бүх бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд хэсэгчилсэн орхигдсон байгаа нь ихэнх бүс нутагт хууль тогтоомжийн хэсэгчилсэн зөрүүтэй зэрэгцэн оршдог шилдэг туршлага байгааг харуулж байна. Энэ нь худалдааны зохицуулалтад онцгой хамааралтай бөгөөд тодорхойлолт (ШТ 4), зохицуулах ерөнхий хандлага (ШТ 13) болон холбогдох зөрчлүүд (ШТ 26-29)-н асуудлыг судлах бүх шилдэг туршлагад хэсэгчилсэн орхигдсон байдал байгаа юм.

Дээр дурдсанчлан, Монгол Улсад зохион байгуулалттай гэмт хэргийг зэрлэг амьтан худалдаалах гэмт хэрэгт хэрэглэх тал дээр бүрэн орхигдсон байдал байгаа юм. Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь бүлэглэн онилсон болон гэмт хэрэг дууссан⁵¹ эсэхээс үл хамааран дангаараа гэмт хэрэг гэж хүлээн зөвшөөрөгдсөн.⁵² Зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь эрүүгийн гэмт хэрэг болохын хувьд хүндрүүлэх нөхцөлтэй, өндөр ял оноогддог байна. Зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь 42 гэмт хэргийг хамруулах бөгөөд тэдгээрийн зарим нь зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой байж болох ч (жишээлбэл, Улсын хилээр хууль бусаар бараа бүтээгдэхүүн оруулах тухай хуулийн 18.5-р зүйл, Мөнгө угаахтай холбоотой 18.6-р зүйл, Залилан 17.3-р зүйл, Авлигын 22.4-р зүйл) зэрлэг амьтан худалдаалах гэмт хэргийг хүндрүүлэх нөхцөл байдалд тусгаж оруулаагүй болно (24.5-д заасан).

Энэхүү шинжилгээнд хууль тогтоогч тодорхой хэллэгийг нэг хэсэгт багтаасан мөртөө тухайн актынхаа өөр хэсэгт үүнийг орхигдуулсан нь санаатайгаар хийсэн үйлдэл гэж таамаглаж болохоор байна. Зэрлэг амьтан худалдаалах гэмт хэргийг тодорхойлсон заалтад зохион байгуулалттай гэмт хэрэг гэж дурдаагүй байгаа нь санаатайгаар хассан гэдгийг харуулж байна. Өмнөх тайлангуудад дурдсанчлан Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдаанд зохион байгуулалттай гэмт хэргийн оролцоо байгааг авч үзвэл энэ орхигдсон байдал нь алдагдсан боломж болж байгаа юм.

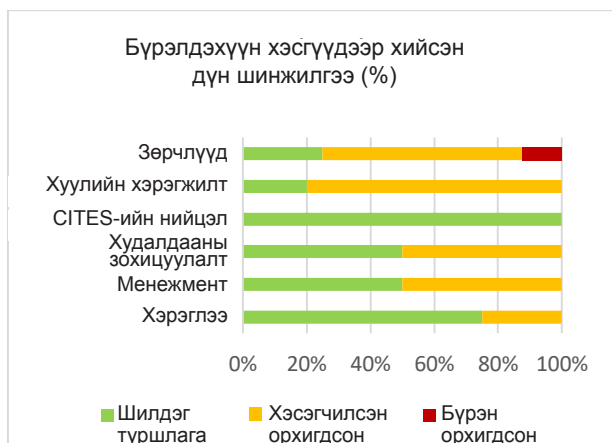
Зураг 11. Бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд хийсэн дүн шинжилгээ

51 Монгол Улс, Эрүүгийн хууль, 3.8-р зүйл.

52 Монгол Улс, Эрүүгийн хууль, 20.3-р зүйл.

Зураг 12. Бүрэлдэхүүн хэсгүүдэд хийсэн дүн шинжилгээ (%)

Орхигдсон агуулгууд

Шилдэг туршлага тус бүрээр авч үзвэл дараах орхигдсон асуудлууд байна.

Зохион байгуулалттай гэмт хэрэг. Дээр тэмдэглэсэн байдлаар гол асуудал бол зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь Монгол Улсын зэрлэг амьтан худалдаалах гэмт хэргийн хувьд шууд тодорхойлсон хүндрүүлэх нөхцөл биш юм. Эрүүгийн хуульд өөр 42 төрлийн гэмт хэргийн хувьд энэ заалт орсон.

Эрүүгийн хариуцлага. Тусгай хамгаалалттай газар нутагт байгаа нэн ховор, ховор амьтан, аливаа зүйлийг агнавал эрүүгийн шийтгэл ногдуулж, харин бусад чухал бүлэг болох CITES-д бүртгэгдсэн (Монгол Улсын хууль тогтоомжийн ямар байгаагаас үл хамааран) болон Монгол Улсад агнах, худалдаалахыг нь түр хугацаагаар хориглосон амьтдад хамаарахгүй байна. Урьд нь ийм хориотой зүйлүүдэд саарал чоно (*Canis lupus*), монгол тарвага (*Marmota sibirica*) багтдаг байсан.

Дотоодын зэрлэг амьтдын худалдаа. Монгол Улсын одоогийн хууль тогтоомжид гадны улсаас гаралтай амьтдыг дотооддоо худалдаалах талаар тусгаагүй байгаа нь хилээр нэвтэрч, дамжин өнгөрч буй аливаа төрөл зүйлийн худалдааг хариуцлагаас чөлөөлөх цоорхойг бий болгож байна. Энэхүү хууль эрх зүйн цоорхой нь “Бүс ба Зам” санаачилга зэрэг дэд бүтцийн томоохон бүтээн байгуулалтуудыг дэмжсэнээр Монгол Улсыг дамжин өнгөрөх тээврийн таатай улс, тэр дундаа очих боломжит улс орон болгож байна.

Олон улсын зэрлэг амьтдын худалдаа. Одоо мөрдөгдөж байгаа амьтдын төрөл зүйлийг хамгаалах тухай хуулиудад экспортын зохицуулалтыг нэн тэргүүнд тавьж, нэн ховор, ховор амьтдыг зохицуулах журмыг зөрчсөн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр хязгаарлаж байна. Эдгээр зүйлийг импортлох нь техникийн хувьд эрүүгийн гэмт хэрэг гэж тооцогддог ч ийм зөрчил бараг гардаггүй байна. Монгол Улс нэн ховор, ховор гэсэн ангилалд багтсан амьтдын аль нэгийг нь импортоор оруулж ирдэг тухай хуулийн баримт бичиг, нотлох баримт байхгүй. Хэдийгээр энэ нь өөрчлөгдөж магадгүй ч Монгол Улс одоогийн байдлаар бүс нутгийн эдгээр төрөл зүйлийн тоо толгой ихтэй гол

орон учир гарал үүслийн орны үүрэг гүйцэтгэж байна.

Монгол Улсад хууль бус олон улсын худалдаанд оногдуулах эрүүгийн шийтгэлээс хасагдсан зүйл:

- Монгол Улсын нэн ховор буюу ховор зүйлийн жагсаалтад ороогүй CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг экспорт;
- CITES-ийн жагсаалтад орсон аливаа төрөл зүйлийн импорт;
- Хууль бусаар олж авсан, жагсаалтад ороогүй төрөл зүйлийн импорт.

Цахим худалдаа. Монгол Улс нэн ховор, ховор амьтдыг болон түр хугацаагаар хориглосон амьтдын сурталчилгааг хориглодог. Тухайн бараа үйлчилгээ нь шаардлагатай зөвшөөрөл аваагүй⁵³, импортын зүйлийг хориглосон үед⁵⁴ болон хориотой бүх төрлийн барааны сурталчилгааг хориглодог.⁵⁵ Эдгээр хоригийг цахим худалдаанд хэрэглэхийг болон хамаарахгүй болохыг алийг нь ч дурдаагүй.

Энэхүү тодорхой бус байдал нь дараах 2 асуудлыг гаргаж ирсэн:

- 1) Хууль бусаар олж авсан CITES-д бүртгэгдсэн болон Монгол Улсын бүртгэлд бүртгэгдээгүй төрөл зүйлийг оруулан өргөн хүрээнд эдгээр хоригийг хэрэглэх
- 2) Дижитал платформ болон бүртгэлд нэвтрэх шаардлагатай хууль сахиулах арга хэмжээг дэмжсэн зохицуулах арга барил бүхий цахим худалдаанд ашиглах хуулийн хэрэглээ⁵⁶ гэх мэт.

Авлига. Төрийн албан тушаалтны авлига, хээл хахуулийн үйл ажиллагаа нь тодорхой асуудлаар хязгаарлагдахгүйгээр Эрүүгийн хуульд заасан хүнд гэмт хэргийн шинжтэй байдаг. Харин зэрлэг амьтдын худалдааны хувьд зөвхөн нэг л авлигын үйлдлийг тодорхойлсон бөгөөд үүнд зөвхөн зөрчлийн хариуцлага ногдуулдаг.

Хамгаалагдсан төрөл зүйлийн жагсаалт. Монгол Улсын худалдааны үндсэн хууль тогтоомжид хамгаалалттай амьтдын жагсаалтыг тухайн төрөл зүйлийн тоо толгойн судалгаа, олон улсын бүртгэл гэсэн элементийг үндэслэн тогтоодог. Энэ хандлага нь хоёр асуудал үүсгэдэг. Нэгдүгээрт, хамгаалагдсан амьтдын жагсаалтыг гаргах, өөрчлөхөд түгээмэл хэрэглэгддэг бусад гол элементүүдийг (бүртгэх, бүртгэлээс хасах журам, ялангуяа худалдаанд байгаа төрөл зүйлийн хувьд) авч үзэхгүй байх нь хамгаалалтад тэнцэхүйц зүйлүүдийг хасахад хүргэж байж болзошгүй юм. Хоёрдугаарт, Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу олон улсын бүртгэлд бүртгэгдсэн амьтдыг Улаан номд оруулахыг шаарддаг бөгөөд энэ нь ховордсон статусыг нь хүлээн зөвшөөрсөн боловч хууль ёсны хамгаалалт байдаггүй.

53 Монгол Улс, Зар сурталчилгааны тухай хууль 2002, 14-р зүйл.

54 Тус хуулийн., 6.5.2. зүйл

55 Тус хуулийн., Art. 6.5.8.зүйл

56 Асуудлыг өргөн хүрээтэй хэлэлцсэн эсэхийг харах: Вингард Ж., М. Паскуал нарыг үзнэ үү. (2018) Catch Me If You Can: Цахим орчинд зэрлэг амьтдын хууль бус наймааны хууль эрх зүйн сорилтууд. Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг дэлхийн санаачилга.

Зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээг зохицуулах. Шилдэг туршлагын хүснэгтийн дагуу дэлгэрэнгүй авч үзсэний үндсэн дээр худалдааны гинжин хэлхээний зарим хэсгийг зохицуулдаг долоон (7) хуулийн хоорондын бодлогын уялдаа холбоо, хууль бус үйлдэл болон зохих шийтгэлийн заалтууд хоорондын уялдаа холбоог сайжруулах шаардлагатай байна.

Шилдэг туршлагууд

Хүснэгт 8. Шилдэг туршлагуудыг үнэлэн үр дүнг хураангуйлав.

Бүрэлдэхүүн А: Хэрэглээ/Ашиглах боломж	
1. Газар ашиглалт	Тодорхой мэдэгдэл байхгүй, гэхдээ зэрлэг амьтдын худалдааны тухай хуулийг улс даяар хэрэгжүүлэхэд хангалттай байх магадлалтай зүйл заалтууд
2. Зэрлэг амьтдын тодорхойлолт	Зэрлэг амьтдыг тодорхойлсон бөгөөд нийт 6 ангилалын амьтдыг багтаасан
3. Дээжийн тодорхойлолт	Нэр томьёоны тодорхойлолт байхгүй ч "эд эрхтэн, бүтээгдэхүүн" гэсэн нэр томьёог ашиглаж байгаа нь одоо хэрэгжиж буй хууль эрх зүйн орчинд хангалттай
4. Зэрлэг амьтдын худалдааны талаарх тодорхойлолт	Тодорхой тодорхойлолт байхгүй: худалдааны гинжин хэлхээний зарим хэсгийг дурдаагүй (жишээлбэл, худалдах санал, сэдэл төрүүлэх); Өөр өөр хуулиудад худалдааны гинжин хэлхээний өөр хэсгүүдийг дурдсан нь бодлогын уялдааны талаарх асуудал үүсгэдэг
Бүрэлдэхүүн Б: Менежмент	
5. Зэрлэг амьтдын менежментийн зарчмууд	Хууль нь удирдлагын зарчмуудыг багтаасан боловч зөвхөн зарим бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг л дурдсан байдаг
6. Зэрлэг амьтдын менежментийн төлөвлөгөө	Нийтээр дагаж мөрдөх зэрлэг амьтдын менежментийн төлөвлөгөөний төслийг боловсруулах шаардлагагүй; агнуурын менежментийн төлөвлөгөө шаардлагатай боловч хязгаарлагдмал бүрэлдэхүүн хэсгээс бүрдэх учир хуулийн дагуу хэрэгжүүлэх боломжгүй
Бүрэлдэхүүн В: Газар нутгийн хамгаалалт ба Байгаль хамгаалал	
7. Хамгаалагдсан төрөл зүйлсийн жагсаалт	Жагсаалтад хязгаарлагдмал суурь; жагсаалтад оруулах, хасах журам байхгүй
8. Чухал (устаж байгаа) амьдрах орчин	Ноцтой амьдрах орчны талаарх тодорхойлолт, зураглал байхгүй; амьдрах орчныг хамгаалах нь ерөнхийдөө хүлээн зөвшөөрөгдсөн хамгааллын зорилго, зэрлэг амьтдын тархалтын зураглал шаардлагатай, устаж үгүй болоход нөлөөлөх томоохон бүтээн байгуулалтыг хориглох, авто зам, төмөр зам барихдаа байгаль орчинд нөлөөлөх нөлөөллийг нь үнэлэх шаардлагатай

9. Зэрлэг амьтдыг хамгаалах улс орнуудын үүрэг хариуцлага	Үндсэн хуулиар эрүүл орчинд амьдрах эрхийг баталгаажуулж, үндэсний хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдыг хамгаалах шаардлагыг жагсаасан байдаг
10. Зэрлэг амьтдыг хамгаалах иргэний үүрэг	Хуулиар байгаль орчныг хамгаалах үүрэгтэй

Бүрэлдэхүүн Г: Худалдааны зохицуулалт

11. Дээжийн хууль ёсны гарал үүсэл	CITES-ийн жагсаалтад орсон зүйлийн олон улсын худалдаа, нэн ховор, ховор төрөл зүйлийн дотоодын худалдаанд шаардагдах хууль ёсны гарал үүсэл; хууль бус аргаар олж авсан амьтдыг хураан авах
12. Амьтдын асран хамгааллын хууль тогтоомж	Халамж хамгааллын шаардлага нь тодорхой төрөл зүйлийн хувьд хязгаарлагдаж, зөвхөн импортод хамаарна
13. Худалдааны гинжин холбооны зохицуулалт	Зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээтэй холбоотой гол үйл ажиллагаанууд, тухайлбал, цахим худалдаа, санал болон сэдэл төрүүлэх, эзэмших, мөнгөн бус солилцоо зэрэг зохицуулалтгүй
14. Олон улсын худалдааны зохицуулалт	Импорт, экспортыг хуульд ерөнхийд нь сайн тусгасан

Бүрэлдэхүүн Д: CITES дэх нийцэл

15. CITES-д хамаарах хууль тогтоомжийн үүрэг, биелэлт	Импорт, экспортыг хуульд ерөнхийд нь сайн тусгасан
16. Удирдах эрх бүхий байгууллагыг томилох	Монгол Улсын CITES-ийн шаардлагыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллагыг хуулийн дагуу байгуулсан
17. Шинжлэх ухааны байгууллагыг томилох	Монгол Улсын CITES-ийн шаардлагыг хэрэгжүүлэх Шинжлэх ухааны байгууллагыг хуулийн дагуу байгуулсан
18. CITES-д зөрчигдсөн дээжийн худалдааг хориглох	CITES-ийн шаардлагыг зөрчиж CITES жагсаалтад орсон амьтдыг худалдаалахыг хориглоно
19. CITES-г зөрчсөн худалдааны шийтгэл	Импорт, экспортыг хуульд ерөнхийд нь сайн тусгасан
20. CITES-н жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг хураах	Нэн ховор, ховор амьтдыг (CITES-ийн жагсаалтад орсон бүх төрөл зүйлийг оруулахгүй) болон "хууль бусаар олж авсан" CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтадтай холбоотой (бусад хэлбэрийн хууль бус үйл ажиллагааг оруулахгүйгээр) гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд хураах эрх мэдэл

Бүрэлдэхүүн Е: Хууль сахиулах үйл ажиллагаа

21. Хууль сахиулах байгууллага	Ялгаатай хуулийн заалтуудад хууль сахиулах үйл ажиллагаа хамаарах боловч зохицуулалт хийх заалт байхгүй
22. Мөрдөн шалгах эрх мэдэл	Зэрлэг амьтантай холбоотой байж болзошгүй гэмт хэргийг зохицуулах ердийн мөрдөн шалгалтын арга техник (шүүхийн болон санхүүгийн мөрдөн шалгалт), тусгай мөрдөн шалгах арга техник байхгүй

23. Хууль сахиулах эрх мэдэл	Монгол Улс зэрлэг амьтдын худалдааны тухай хуулийг хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий албан тушаалтнуудын бүрэн эрхийг зүйлчилсэн
24. Мэдээлэл	Ерөнхий эрх мэдэл байгаа боловч зохицуулах нэмэлт мэдээлэл байхгүй тул уялдаагүй арга барил, дутуу мэдээлэл үүсгэдэг
25. Үндэстэн дамнасан хамтын ажиллагаа	Хамтран ажиллах эрх нь тодорхой агентлагууд (Цагдаагийн байгууллага) болон сэдвүүдийн хүрээнд л байдаг боловч бүрэн боловсруулагдаагүй эсвэл хууль зүйн харилцан туслалцааны хууль, хэлэлцээртэй уялдаагүй байна

Бүрэлдэхүүн Ё: Зөрчил

26. Хууль бус дотоодын худалдаа	Дотоодын зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаа нь гэмт хэрэг боловч гадны улсаас гаралтай амьтдын төрөл зүйлийн дотоод худалдаанд хамаарахгүй
27. Олон улсын хууль бус худалдаа	Монгол Улсын хамгаалалттай амьтдыг хууль бусаар экспортлох нь ноцтой гэмт хэрэг боловч CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг хууль бусаар худалдаалахад (импорт, экспорт) зөвхөн зөрчлийн хариуцлага ногдуулдаг
28. Зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээний гэмт хэрэг	Зөрчил нь голчлон худалдах, худалдан авахад чиглэдэг бөгөөд худалдаатай холбоотой хэд хэдэн үйлдлийг (жишээ нь, худалдах санал, хүсэлт, цахим худалдаа) орхигдуулсан ба төрөл зүйлүүдэд жигд бус үйлчилдэг
29. Зэрлэг амьтдын цахим худалдаа	Хамгаалагдсан амьтдыг сурталчлахыг хориглодог бөгөөд зөвхөн мөнгөн торгууль ногдуулдаг
30. Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой зохион байгуулалттай гэмт хэрэг	Зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь Монгол Улсын зэрлэг амьтдыг худалдаалах гэмт хэргийн төрөл дотор хүндрүүлэх нөхцөл болдоггүй
31. Зэрлэг амьтдын худалдааны авлигын гэмт хэрэг	Төрийн албан тушаалтны авлигын үйл ажиллагаа нь тодорхой асуудлаар хязгаарлагдахгүйгээр ноцтой гэмт хэрэг; зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой авлигын хувьд зөвхөн зөрчлийн хариуцлага ногдуулдаг
32. Зэрлэг амьтдыг хураах	Зэрлэг амьтдын худалдааны тусгай гэмт хэрэгт заасан зэрлэг амьтдын дээжийг хураах
33. Хөрөнгө хураах	Зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн улмаас эд хөрөнгийг хураах

Зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээ

Зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээг зохицуулах гэдэг нь зэрлэг амьтан ургамлыг барих, хураах, борлуулах, тээвэрлэх, хэрэглэх хүртэлх бүхий л үйл явцыг хянадаг хууль эрх зүйн орчин, журмыг бий болгоно гэсэн үг юм.

Хамаарах үг хэллэг

Дэлхийн 80 гаруй орны зэрлэг амьтдын хууль тогтоомжид худалдааны актуудыг ашиглах, зохицуулах зэрэг эрүүгийн эрх зүйд худалдааны сүлжээг хэрхэн зохицуулж байгааг судалсны үндсэн дээр [Legal Atlas](#) нь нийтлэг хэрэглэгддэг 20 нэр томьёоны жагсаалтыг гаргаж, тус бүрд нь тайлбарлах, эрүүгийн хууль болон амьтдын худалдааны хууль тогтоомжид хамаарах хамаарал ба түүний хэрэглээний талаар ерөнхий тайлбарыг багтаасан болно. Жагсаалт нь бүх улс орнууд бүх нэр томьёог ашиглах ёстой гэсэн санааг илэрхийлэх зорилготой биш юм. Эдгээр нэр томьёог ашигласан тодорхойлолт, заалтууд дээр үндэслэсэн олон арга байж болно. Жишээлбэл, зарим улс орнууд худалдаа гэх мэт өргөн хүрээний нэр томьёог ашигладаг бөгөөд онцгой бус жагсаалтыг оруулдаг бол зарим нь нэр томьёоны тодорхойлолтыг өгч, үлдсэн нь тусгайлсан холимог үйлдлүүдийг тодорхойлдог бөгөөд ерөнхий ойлголт байхгүй байна. Судалгаанд дурдсанчлан, Монгол Улс энэ сүүлчийн хэв маягт нийцэж, худалдааны өөрөө томьёолдоггүй тодорхой актуудыг иш татсан.

20 нэр томьёо нь:

- **Худалдаа** – ерөнхийдөө барааг худалдан авах, худалдах үйл ажиллагаа гэж тодорхойлогддог боловч тодорхой хуульд тус тусад нь жагсаасан үйлдлүүдийн аль нэгийг эсвэл бүгдийг нь багтаасан гэж тодорхойлж болно. Энэ нэр томьёо нь нийтлэг боловч зэрлэг амьтдын худалдааны хууль тогтоомжид бүгдэд нь байдаггүй.
- **Борлуулалт** – барааг мөнгөөр солихыг хэлнэ; ямар нэг зүйлийг зарах үйлдэл. Хууль эрх зүйн хүрээнд барааг худалдан авагч биш харин худалдах зүйлийг санал болгож буй хувь хүнд хамаарах бөгөөд хариуцлагыг худалдан авагч биш худалдсан тал нь хариуцна.
- **Худалдах санал** – барааны арилжаа солилцоо хийх боломжийг илэрхийлсэн бичгийн болон аман хэлбэрийн аливаа үйлдлийг хэлнэ. Энэ нь заримдаа албан ёсны зар сурталчилгаа огт байхгүй эсвэл маш хязгаарлагдмал хэлбэрээр буюу биеэ үнэлэлт, хар тамхи гэх мэт гэмт хэргийн үйл ажиллагааны хүрээнд зохицуулагддаг.
- **Сурталчилгаа** – арилжааны бүтээгдэхүүн, үйлчилгээний зар сурталчилгаа үйлдвэрлэх үйл ажиллагааг хэлнэ. Энэ нь худалдах саналын нэг төрөл боловч ихэвчлэн тусгай зохицуулалтад хамаарах албан ёсны арилжааны үйл ажиллагаа юм. Харин борлуулах санал (жишээ нь, утсаар ярих юм уу уулзалт) зар сурталчилгааны тодорхойлолтод багтахгүй байх магадлалтай.
- **Худалдан авах** – төлбөр төлж (ямар нэг зүйл) олж авах үйлдлийг хэлнэ. Худалдааны сүлжээнд үүнийг тусад нь тодорхойлох нь худалдан авагчдад тусгай үүрэг ногдуулж, тэр дундаа хууль бус бараа худалдан авах хариуцлага хүлээлгэх шаардлагатай гэж үзсэн.
- **Сэдэл төрүүлж, өдөөн хатгах** – тухайн хүнийг гэмт хэрэг үйлдэхэд өдөөх тодорхой зорилготойгоор хэн нэгэнд мөнгө санал болгох гэмт хэргийг хэлнэ.

Анхдагч гэмт хэрэг гэдэг нь өөр гэмт хэрэг үйлдэхэд хариуцлага хүлээх алхам хийснээр дараагийн гэмт хэрэг үүсэхээс өмнөх үйлдлийг хэлдэг. Анхдагч гэмт хэрэгт оролдлого, өдөөн хатгалга, хуйвалдаан зэрэг орно.

- **Эзэмшил** - биет эд хөрөнгийг биеэр эзэмших, эсхүл өөр аргаар эзэмшиж, хянахыг хэлнэ. Мансууруулах бодисын гэмт хэрэгт ихэвчлэн ашиглагддаг бөгөөд эзэмших гэдэг нь бусад холбогдох үйлдлүүд (худалдах, худалдан авах, импортлох гэх мэт) – ийн талаарх нотлох баримт байхгүй үед эрүүгийн шийтгэл ногдуулагддаг худалдааны сүлжээний тусдаа тодорхойлогдсон хэсэг юм.
- **Солилцоо (бартерийг оролцуулан)** – эд хөрөнгө, бараа, үйлчилгээг бусад эд хөрөнгө, бараа, үйлчилгээгээр солих, солилцохыг хэлнэ. Борлуулалтаас ялгаатай нь энэ үйлдлийг нотлоход мөнгө төлсөн баримт шаардлагагүй. Энэ нэр томьёог ашиглах нь албан бус худалдааны системтэй холбоотой эсвэл хууль бус барааг сольж, мөнгө төлсөн баримт байхгүй тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх зорилготой юм.
- **Боловсруулалт** – нөхцөл байдлаас шалтгаалан олон тооны хууль эрх зүйн тодорхойлолттой. Зэрлэг амьтдын худалдааны хувьд энэ нь аливаа амьтдын дээжийг өөрчлөх, хадгалахтай холбоотой аливаа үйлдлийг хэлнэ, тухайлбал амьтдын чихмэл хийх, сийлбэр хийх, идээлэх, анагаах ухааны чиглэлийн дайвар бүтээгдэхүүн гаргах гэх мэт.
- **Тээвэрлэлт** – (эсвэл тээвэр) нь ачаа зөөвөрлөх, ачих, буулгах, хадгалах зэрэг ачаа тээвэрлэлтийг хэлнэ. Энэ нэр томьёо нь зөвхөн хууль бус бараа зөөвөрлөхөд оролцож байгаа хүмүүст хамаарах бөгөөд өөрөөр хэлбэл тэдний оролцоо нь худалдах, худалдан авах болон бусад ил худалдааны үйлдэлтэй холбоогүй тул болзошгүй хариуцлагаас хамгаалагдах болно.
- **Цахим худалдаа** – Интернет орчинд бүтээгдэхүүн худалдан авах, борлуулах үйлдлийг хэлнэ. Хэдийгээр ийм үйл ажиллагаа нь хууль эрх зүйн хувьд бусад нөхцөл (жишээ нь, худалдах, худалдан авах, сурталчлах гэх мэт)-д хамаарах боловч тусгай шаардлага тавьж, хэвийн хэмжээнээс хэтэрч болзошгүй албадлагын арга хэмжээ авах үндэслэлийг хангахын тулд наад зах нь зэрлэг Амьтны тухай хуулиудад тусад нь заасан байдаг. (жишээлбэл, дижитал платформд хандах, хянах).
- **Үзэсгэлэн/үзүүлэн** – амьтдыг төлбөртэй болон төлбөргүй олон нийтэд үзүүлэхийг хэлнэ. Энэ нь ихэвчлэн хууль бус худалдаа эрхэлдэг амьтдын хүрээлэн эсвэл дархан цаазат газруудтай холбоотой боловч ресторан, зочид буудалд зэрлэг амьтдыг хадгалах гэх мэт бусад хэлбэрийг багтаана.
- **Хадгалалт** – дамжин өнгөрөх зорилгоор биш удаан хугацаагаар бараа, материал хадгалах, байршуулахыг хэлнэ. Энэхүү жагсаалтад байгаа бусад нэр томьёоны нэгэн адил хадгалалт гэдэг нь худалдаа эрхэлдэг боловч зэрлэг амьтдыг худалдан авах, худалдахад шууд оролцоогүй, эсхүл ийм үйлдлийг нь нотлох баримт байхгүй тохиолдолд хариуцлагаас мултарч болзошгүй хүмүүсийг тусад нь тодорхойлсон үйлдэл юм.

- **Барих** - Зэрлэг амьтдыг хүн барьж олзлох үйлдлийг хэлнэ. Шалтгаан нь олон янз байдаг бөгөөд үүнд хамгаалахтай холбоотойгоор тэмдэглэгээ хийх, хянах төхөөрөмжөөр хүзүүвч зүүх, өвчний тандалт, нүүлгэн шилжүүлэх зэрэг шинжлэх ухаан, менежментийн үйл ажиллагаа орно. Зэрлэг амьтдын худалдааны хувьд энэ нь ихэвчлэн амьдаар барихыг хэлдэг бөгөөд заримдаа амьтдын амь насыг хадгалахгүйгээр барьж авахыг хэлдэг “урхинаас” ялгаатай байдаг.
- **Урхи тавьж барих** - урхи ашиглан амьтдыг авах, устгах, барихыг хэлнэ. Энэ нэр томьёо нь заримдаа ийм урхи байрлуулах, тавих, бэхлэх гэх мэт бүх үйлдлүүдийг багтаасан байдаг, ийм үйлдэл нь амьтан барьсан эсэхээс үл хамааран, үүнтэй холбоотой аливаа оролдлого, тусламжийг багтаадаг гэж тодорхойлдог.
- **Агнуур** – ‘барих’ болон ‘урхидах’ гэсэн нэр томьёотой ихэвчлэн давхацдаг буюу бүрэн багтаасан ойлголт юм. Агнуур гэдэг нь зэрлэг амьтдыг мөрдөх, урхи тавьж барих, буудах, барих, цуглуулах, устгах, түүнчлэн үүнтэй холбоотой аливаа оролдлого, тусламжийг хэлнэ.
- **Хязгаарлагдмал орчин, нөхцөлд үржүүлэх** - байгалийн орчноос нь гадна буюу хязгаарлагдмал орчин болох ферм, амьтдын хүрээлэн, бусад хаалттай байгууламжид амьтдыг үржүүлэх үйл явц юм. Ийм чөлөөт бус байдал нь ихэвчлэн худалдаатай холбоотой бөгөөд гинжин хэлхээний нэг хэсэг гэж үздэг.
- **Импорт** – зэрлэг амьтдын худалдааны хувьд импорт гэдэг нь тухайн улсад ямар ч зорилгоор хамаагүй, биетээр нь оруулж ирж буй тухайн нутгийн уугуул биш, тэжээвэр бус амьтдыг хэлнэ.
- **Экспорт** – Экспорт гэдэг нь тээвэрлэлт эхэлж буй улсын нутаг дэвсгэрээс гадагш (дахин экспортоос ялгах) хийгдэх ачилт буюу тээвэрлэлтийг хэлнэ. Үүнд ачааны машин, онгоц, төмөр зам, гар ачаа хэлбэрээр хилээр гарч буй эд зүйлсийн стандарт биет хөдөлгөөн орно.
- **Реэкспорт** – мөн ‘entrepot trade’ гэж нэрлэгддэг реэкспорт нь тухайн улс импортолсон бараагаа өөрчлөхгүйгээр экспортлох олон улсын худалдааны хэлбэр юм.

Монгол Улсын чиг баримжаа

Энэхүү тайлан нь Монгол Улсын амьтдын худалдааны хууль эрх зүйн орчны хүрээнд худалдаатай холбоотой тодорхой актуудын зохицуулалтыг тусгаж, худалдааны сүлжээний зарим хэсгийг нь зохицуулдаг хуулиудыг харгалзан үзээд худалдааны актуудыг тодорхой дурдаж, төрөл зүйлүүд агуулгаараа хэрхэн ангилагдаж байгаа болохыг тодорхойлсон.

ШТ#3-ын үнэлгээнд дурдсанчлан Монгол Улсад зэрлэг амьтдын худалдаа гэсэн тодорхойлолт байхгүй. Харин оронд нь жагсаасан 20 нэр томьёоны 16 нь хоорондоо холилдсон, зөрүүтэй, уялдаагүй байгаа нь худалдааны асуудлыг өөр өөр нөхцөл байдал, өөр өөр төрөл зүйлийн ангилалд хэрэглэгдэснээр илүү төвөгтэй болж, зохицуулалтын шийдлийг бий болгодог.

Зураг 8 (Зураг 14) дээрх графикт бүх нэр томьёоны үр дүнг харуулсан бөгөөд худалдааны гинжин хэлхээний элементүүдийг босоо тэнхлэгт, хууль тогтоомжийг хэвтээ тэнхлэгт харуулав. Бүрэн зөрүүтэй байдлыг мөр, баганы дагуу саарал өнгөөр тэмдэглэсэн. Графикийг дагуух хуудаснууд нь нэр томьёо бүрийн хэрэглээ, тус бүрийн хураангуйг харуулна.

Гол онцлох зүйлс:

- Амьтдын аймгийн тухай хуульд заасан хэд хэдэн төрөл зүйл байгаа хэдий ч **нэн ховор, ховор зүйл нь гол анхаарал хандуулах зүйл** юм; тухайлбал - түр хугацаагаар хориглосон төрөл зүйлүүд, CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлүүд, харь төрөл зүйлүүдийн хууль бус худалдаа.
- Хоёр хуульд дурдсан ч **худалдаа гэдэг нэр томьёоны нэгдсэн тодорхойлолт байхгүй**.
- Ашиглагдаагүй, хамруулаагүй байж магадгүй нэр томьёо нь – **худалдах санал, өдөөн хатгах, цахим худалдаа, үзүүлэн/үзэсгэлэн**.
- Борлуулалтын** тухай байнга дурдагддаг боловч хууль бус 'худалдаа' нь зөвхөн нэн ховор, ховор амьтдын худалдаанд л эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг. Үгүй бол зөвхөн зөрчлийн хариуцлага ногдуулна.
- Худалдан авалт жигд бус зохицуулалттай хэвээр байна**. Хамгийн гол нь CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг худалдан авах нь ямар ч зохицуулалтгүй хэвээр байгаа бөгөөд зар сурталчилгааны тухай хуулиар худалдан авалтын зар сурталчилгааг зохицуулсан боловч худалдаалахыг хамаараагүй.
- Боловсруулах** нь зөвхөн нэн ховор зүйлийн гэмт хэрэг бөгөөд элбэг амьтдад хамаарахгүй.
- Эзэмших** нь хүлээн зөвшөөрөгдсөн үйлдэл боловч тодорхой тохиолдлуудад хязгаарлагдаж зөвхөн захиргааны хариуцлага ногдуулдаг.
- Орон нутагт түгээмэл байдаг худалдааны нэг хэлбэр болох **солилцоо** нь ихэнхдээ зохицуулалтгүй байдаг. Одоогоор шинжлэх ухааны солилцоог зохицуулах зорилгоор CITES-ийн шаардлагад хамаарахгүй зүйл болгон ашиглаж байна.
- Зэрлэг амьтдыг **сурталчлах** нь худалдаатай холбоотой бусад хууль тогтоомжид тусгагдаагүй тул ан агнахыг хориглодоггүй, ховор, нэн ховор зэрэглэлийн жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын хувьд зохицуулалтгүй худалдааны гинжин хэлхээний зүйл болж байна.

Монгол Улсын арга барилын нөлөөллийг харуулахын тулд Зураг 13-т (43-р хуудсанд) CITES-ийн жагсаалтад орсон, нэн ховор, ховор гэж бүртгэгдсэн зэрлэг амьтдын гурван тусдаа ангилалд хамаарах долоон ердийн худалдааны акттай холбоотой хариуцлагыг харуулсан болно. Худалдааны акт бүрийн хувьд графикт дараах зүйл байгаа эсэхийг өнгөөр харуулав.

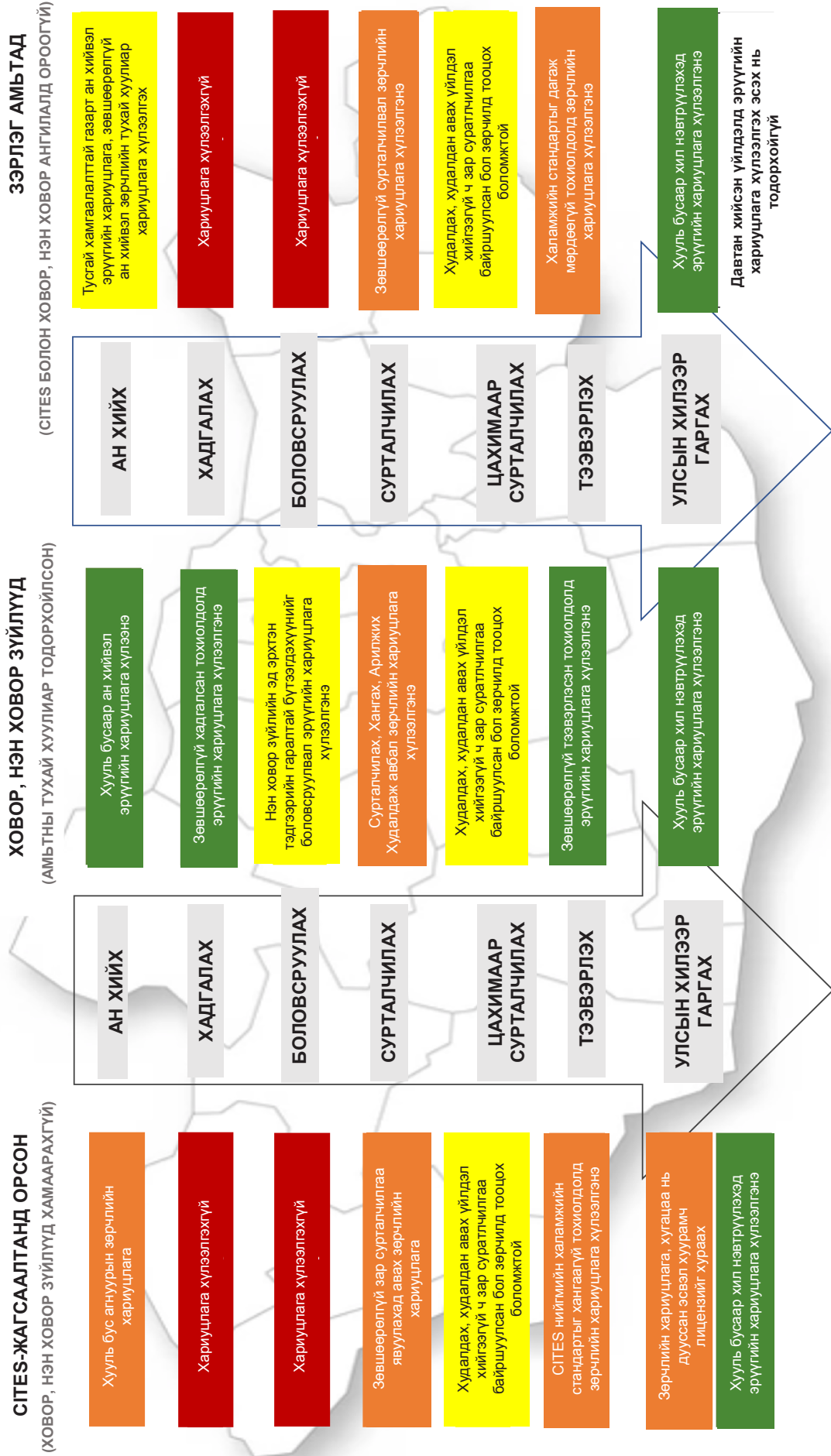
- Хариуцлага байхгүй – улаан
- Зөрчлийн хариуцлага – улбар шар
- Эрүүгийн хариуцлага – ногоон
- Хэсэгчилсэн хариуцлага – шар
- Тодорхой бус хариуцлага – өнгөгүй

Нэн ховор, ховор амьтдын эсрэг гэмт хэргийн хувьд хууль бус агнуур, хадгалалт, тээвэрлэлт, экспорт гэх мэт графикт заасан дөрөв (4) үйлдлийн хувьд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж болно. Гэсэн хэдий ч, зар сурталчилгаанд зөвхөн захиргааны хариуцлага, боловсруулалтын төрөлд хэсэгчилсэн хариуцлага хүлээлгэдэг. Өмнө дурдсанчлан боловсруулалт нь зөвхөн нэн ховор зүйлд хамаарах ба ховор зүйлийн ангилалд хамаарахгүй юм. Цахим худалдаа болох хууль бус худалдааны энэхүү өсөн нэмэгдэж буй хэлбэрт хууль сахиулах арга хэмжээ хэрхэн авах боломжтой талаар дурдаагүй байна.

CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдын хувьд Эрүүгийн хуулийн дагуу хууль бусаар хил нэвтрүүлэх гэж үзсэн тохиолдолд л эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжтой. Гэвч байгаль орчны эсрэг гэмт хэргийн судалгаанд бүртгэгдсэн хэрэг болон прокурорын байгууллагын мэдээллээр үүнийг зөрчил гэж бүртгээгүй байна. Ийм төрлийн гэмт хэргүүдийг өөр төрөлд бүртгэгдсэн байж магадгүй бөгөөд хянан үзэх боломжгүй байсан. Үгүй бол ан, зар сурталчилгаа, тээвэрлэлт, экспорт зэрэг долоон (7) үйлдлийн дөрөв (4)-д л захиргааны хариуцлага ногдуулна. Хадгалалт, боловсруулалтад хариуцлага хүлээлгэхгүй бөгөөд зөвхөн зар сурталчилгааны тухай хуульд интернэт худалдааны хүрээнд л цахим худалдаанд хариуцлага хүлээлгэж болно. Хэрэв энэ хууль үйлчилж байгаа бол гүйлгээнд бус сурталчилгаанд хамаарна гэдгийг анхаарах хэрэгтэй. Худалдаачид үүнийг анзаарсан байгаа нь илт байна. Уламжлалт хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр (жишээ нь, сурталчилгааны хуудас, сонин гэх мэт) зар сурталчилгааг таслан зогсоох арга хэмжээ авсны дараа ижил зар сурталчилгаанууд (Facebook гэх мэт) нь цахим орчинд хурдан шилжсэн байна.

Зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн хувьд хариуцлага хүлээх боломж нь ерөнхийдөө CITES-ийн жагсаалтад орсон зүйлүүдтэй төстэй. Хадгалалт, боловсруулалтын хувьд ямар ч хариуцлага хүлээхгүй, харин агнуур, сурталчилгаа (тусгай зөвшөөрөлгүй), тээвэрлэлтэд зөвхөн захиргааны хариуцлага хүлээлгэдэг. Амьтны тухай хуульд дахин гэмт хэрэг үйлдсэн (давтан зөрчил) тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх боломжтой гэж заасан боловч Эрүүгийн хуульд үүнийг зохих ёсоор оруулж өгөөгүй байна. Байгаль орчны гэмт хэрэг гэж мэдээлээгүй ч хууль бусаар хил нэвтрүүлэх гэж оролдвол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж болно. Худалдааны явцад зэрлэг амьтдын туулж болох өөр олон замналууд байх боловч эдгээр нь бүгд зурагт үзүүлсэнтэй ижил үр дүнг харуулах болно. Худалдааны үйлдлүүдийг хэсэгчлэн тодорхойлох нь худалдааны гол цэгүүдэд (хадгалах, боловсруулах, цахим худалдаа) цоорхой гаргаж, бусад бараг бүх үйлдлийг зөвхөн захиргааны зөрчил болгон бууруулдаг. Дүгнэж хэлэхэд, дэлхийн олон улс оронд зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаачдад олон давуу талтай, эрсдэл багатай, өндөр өгөөжтэй орчин байдаг нь Монгол Улсын одоогийн хууль эрх зүйн орчинд ч мөн адил батлагдаж байна.

Зураг 13. Худалдааны сүлжээ болон хариуцлагын чадамжийн зураглал

Зураг 14. Зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээнд бүрдэл хэсгүүдийг зохицуулах матриц

	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F											
	Байгаль орчныг хамгаалах хууль					Амьтны тухай хууль					Зар сурталчлганы тухай хууль					Амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг ОУ-ын хэмжээнд худалдаалах тухай					Ховордсон амьтан (ургамал) тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааны зохицуулалт					Зөрчлийн хууль					Эрүүгийн хууль					
Арилжаа																																				
Худалдаа						W	R	VR			W										C	F									R	VR				
Худалдах санал тавих						W	R	VR			W	R	VR																			R	VR			
Худалдаж авах						W	R	VR			W	R	VR																			R	VR			
Худалдаж авах хүсэлт тавих																																				
Эзэмших						W	R	VR																												
Солилцох						W	R	VR													C															
Боловсруулах																																	VR			
Тээвэрлэх/Зөөх						W															C											R	VR			
Цахимаар арилжих																																				
Сурталчлах											W	R	VR																							
Үзүүлэн/Үзэсгэлэн																																				
Хадгалах						W	R	VR													C												R	VR		
Барих						W	R	VR																										VR		
Урхи тавих						W	R	VR																									R	VR		
Агнах						W	R	VR			W																						R			
Чөлөөт бус үржил						W	R			F																										
Хилээр оруулах	W				F	W				F						W					C	F														
Хилээр гаргах	W					W	R	VR								W					C	F											R	VR		
Дахин хилээр гаргах	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F	W	R	VR	C	F	

Арилжаа

Худалдаа

Худалдах санал тавих

Худалдаж авах

Худалдаж авах хүсэлт тавих

Эзэмших

Солилцох

Боловсруулах

Тээвэрлэх/Зөөх

Цахимаар арилжих

Сурталчлах

Үзүүлэн/Үзэсгэлэн

Хадгалах

Барих

Урхи тавих

Агнах

Чөлөөт бус үржил

Хилээр оруулах

Хилээр гаргах

Дахин хилээр гаргах

Ховордсон амьтан (ургамал) тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааны зохицуулалт

Зөрчлийн хууль

Эрүүгийн хууль

Байгаль орчныг хамгаалах хууль

Амьтны тухай хууль

Зар сурталчлганы тухай хууль

Амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг ОУ-ын хэмжээнд худалдаалах тухай

Ховордсон амьтан (ургамал) тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааны зохицуулалт

Зөрчлийн хууль

Эрүүгийн хууль

W – ЗЭРЛЭГ АМЬТАН

R - ХОВОР АМЬТАН

VR - НЭН ХОВОР АМЬТАН

C - CITES – ИЙН АНГИЛАЛЫН АМЬТАН

F – ЗӨВХӨН ГАДААД ХУДАЛДААГААР АГНАГДДАГ АМЬТАН

Худалдаа

Монгол Улсын хууль тогтоомжид “худалдаа” гэсэн нэр томъёог зөвхөн хоёр тохиолдолд иш татсан байдаг: Ховор, нэн ховор амьтдыг сурталчлахыг хориглох, худалдааны гэрээний дагуу экспортын гэрчилгээ олгох шаардлагатай. Гэсэн хэдий ч “худалдаа” гэсэн нэр томъёо нь Улсын аль ч хууль тогтоомж, тэр дундаа зэрлэг амьтдын дотоод болон олон улсын худалдаатай холбоотой хууль тогтоомжид тодорхойлогдоогүй байна. Харин Монгол Улсын хуулиудад янз бүрийн худалдааны нөхцөл, төрөл зүйлийн ангилалд уялдаагүй холимог нэр томъёо ашиглаж байгаа нь зөрүүтэй байдал үүсгэдэг. Энэхүү зохицуулалтын орхигдол нь худалдааны чиглэлийн олон хуулиудын уялдаа холбоог хангах ерөнхий тодорхойлолтыг бий болгох боломжийг алдагдуулж байна.

Зохицуулах матриц: Зөвхөн хоёр (2) хуульд ашигласан. Зар сурталчилгааны тухай хуульд ховор, нэн ховор амьтдын “худалдаа” сурталчлахыг хориглосон боловч Эрүүгийн хуульд энэ нэр томъёотой дүйцэхүйц хэрэглээ байдаггүй бөгөөд зөрчил гаргасан тохиолдолд зөрчлийн хариуцлага ногдуулдаггүй. Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль зэрлэг амьтдын экспортын гэрчилгээ нь худалдааны гэрээнд нийцэж байгаа эсэхийг шалгах эрхийг гаалийн байгууллагад олгодог. “Худалдаа” гэдэг нь хууль тогтоомжтой үл нийцэх, тодорхой бөгөөд өргөн хүрээтэй ойлголтын хувьд зөрчлийн болон эрүүгийн хариуцлага хүлээхгүй.

Борлуулалт

Зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулах долоон (7) хуулийн тав (5)-д нь “борлуулалт” гэсэн нэр томъёо багтсан нь “импорт” болон “экспорт”-ын дараа ордог худалдааны үйлдлийн нэг болж байна. Гэсэн хэдий ч авч үзсэн хуулиудын аль нь ч энэ хүрээнд “борлуулалт” гэж юу болохыг тодорхойлсонгүй. Ховор, нэн ховор амьтдыг худалдахыг хатуу хориглож, зөрчил гаргасан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг. Зэрлэг амьтдыг худалдахдаа хүчин төгөлдөр гарал үүслийн гэрчилгээтэй байх шаардлагад голлон анхаарч байгаа бөгөөд энэ шаардлагыг зөрчсөн этгээдэд Зөрчлийн тухай хуульд заасан шийтгэл ногдуулж алдбадлагын арга хэмжээ авдаг. Худалдааг хянах зорилгоор гэрчилгээнд найдах нь баримтад тулгуурласан лавлагаа гэхээсээ илүү цаасан дээр үндэслэсэн бичиг баримтын хэрэгжилтийг хязгаарлаж байна. Үүний дагуу хууль сахиулах ажилтнуудад тавьсан цорын ганц асуулт бол зэрлэг амьтдад хамаарах байдлыг тодорхойлох аливаа үйл явдлыг авч үзэхээс илүүтэйгээр гэрчилгээг авч үзэх нь зөв юм.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн тав (5)-д ашигласан. Гэсэн хэдий ч “борлуулалт” гэсэн нэр томъёог аль ч хуульд тайлбарлаагүй байна. Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд CITES-ийн дагуу арилжааны худалдааг хориглох, хязгаарлах талаар хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэхийн тулд “ашиг олох зорилгоор худалдах” гэсэн нэр томъёог тодорхойлсон. Амьтны тухай хуульд гарал үүслийн гэрчилгээгүй

зэрлэг амьтдыг худалдахыг хориглож мөн хариуцлага ногдуулдаг.⁵⁷ Мөн давтан гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байдаг. Гэсэн хэдий ч Эрүүгийн хуульд үүнийг хүлээн зөвшөөрсөн тодорхойлолттой холбож ойлгож болохгүй. Зөрчлийн тухай хуульд мөн адил үйлдэлд торгууль ногдуулах замаар Амьтны тухай хуулийн санаа туссан байгаа боловч давтан гэмт хэрэг үйлдэх, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх тухай огт дурдаагүй. Эрүүгийн хуульд Амьтны тухай хууль, Зөрчлийн тухай хуулиас ч хүнд торгууль ногдуулахаас гадна ховор, нэн ховор амьтдыг хууль бусаар худалдсан тохиолдолд хорих ял оногдуулдаг. Зар сурталчилгааны тухай хуульд агнахыг хориглосон. Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд CITES-ийн I хавсралтад багтсан амьтдын төрөл зүйлийг арилжааны зориулалтаар худалдахыг хориглож, II хавсралтын төрөл зүйлийг худалдаалахыг хязгаарлаж, зөрчил гаргасан тохиолдолд хариуцлага ногдуулдаг. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хуулиудад зэрлэг амьтдыг худалдах талаар дурдаагүй, зохицуулалт байхгүй.

Худалдах санал

Зэрлэг амьтдын худалдааны тухай Монгол Улсын хууль тогтоомжид зар сурталчилгааны тодорхой хэлбэрээс бусад тохиолдолд худалдах саналыг зохицуулах зохицуулалт байдаггүй. Худалдах саналыг худалдааны гинжин хэлхээний нэг хэсэг гэх шалтгаан нь хувь хүмүүсийн хооронд эсвэл сүлжээ дотор худалдааны боломжуудыг агуулсан албан бус үйлдлүүдийг хамардаг боловч албан ёсны сурталчилгааны сувгийг ашигладаггүй явдал юм. Өөрөөр хэлбэл, хувь хүн зэрлэг амьтдыг худалдахыг санал болгож байгаа утсаар ярьсан яриа нь зар сурталчилгааны хуульд хамаарахгүй бөгөөд ямар ч хариуцлага хүлээхгүй болно.

Зохицуулах матриц: Худалдах саналыг хянаж авч үзсэн аль ч хуульд тодорхой заагаагүй болно. Зар сурталчилгаа буюу арай ойролцоо холбоотой үйлдэл дээр тусад нь тайлбарласан байдаг.

Худалдан авах

Монгол Улсын хууль эрх зүйн орчинд “худалдан авах” гэсэн нэр томъёо нь “худалдах” гэсэн нэр томъёотой ихэвчлэн ижил заалтад байдаг. Гэсэн хэдий ч, нэг гажуудал байдаг: ховор, нэн ховор амьтдыг худалдаж авахыг сурталчлахыг хориглодог боловч худалдахыг хориглоогүй байна. Зэрлэг амьтдыг худалдах, худалдан авахдаа гарал үүслийн гэрчилгээг шаарддаг бөгөөд зөрчсөн тохиолдолд захиргааны хариуцлага хүлээлгэхээр хуульд заасан байдаг. Ховор, нэн ховор амьтдыг хууль бусаар худалдаж авсан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг худалдан авах нь зохицуулалтгүй хэвээр байна.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн дөрөв (4)-т нь ашигласан. Тэдгээрийн алинд нь ч энэ нэр томъёог

⁵⁷ Энэхүү заалт нь аль нэг зүйлд тусгайлан хамаарахгүй (жишээ нь нэн ховор, ховор, түр хугацаагаар хориглосон) бөгөөд энэ нь бүх зүйлд ижил хамаарч үйлчилнэ гэсэн үг юм.

Аливаа асуудлыг хэр сайн зохицуулдаг вэ гэсэн асуултыг (тодорхойлогдоогүй байна. “Худалдан авах” нь “худалдах” үйлдлийг дагалддаг бөгөөд энэ нь ихэвчлэн ижил хуулийн заалтын нэг хэсэг бөгөөд нэг онцгой тохиолдолд: Зар сурталчилгааны тухай хуульд ховор, нэн ховор амьтдыг худалдах бус, зөвхөн худалдан авах сурталчилгаа хийхийг хориглодог. Амьтны тухай хуульд гарал үүслийн гэрчилгээгүй агнуурын амьтдыг ерөнхийд нь худалдан авахыг хориглож, зөрчлийн хариуцлага ногдуулдаг. Эрүүгийн хуульд ховор, нэн ховор амьтан худалдаж авбал илүү өндөр торгууль, хорих ял оноодог. Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд CITES-д бүртгэгдсэн амьтдыг худалдан авах, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хуульд зэрлэг амьтдыг худалдан авах тухай дурдсан, зохицуулалт байхгүй.

Худалдан авах сэдэл төрүүлэх

Худалдах саналтай адил Монгол Улсын хууль эрх зүйн орчинд худалдан авах сэдэл төрүүлэх тухай тусгаагүй байна. Энэ нь гэмт хэргийн шинжтэй зэрлэг амьтдын худалдаанд идэвхтэй оролцож, бүтээгдэхүүнийг авч хүмүүст хариуцлага хүлээлгэх бас нэг боломж байдаг. Сэдэл төрүүлэх нь хар тамхи, биеэ үнэлэх зэрэг бусад худалдааны гэмт хэрэгтэй тэмцэхэд хэрэглэгддэг нийтлэг эрүүгийн гэмт хэрэг юм. Энэ нь хууль бус худалдан авалтын гэмт хэргээс ялгаатай, бие даасан хууль бус үйлдэл бөгөөд эрэн сурвалжлах гэмт хэрэг үйлдсэн эсэхээс үл хамааран яллах боломжтой. Хүнээс гэмт хэрэг үйлдэх үү гэж асууж байна л гэсэн үг. Энэхүү хууль эрх зүйн аргыг ялангуяа гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэхэд ашигладаг.

Зохицуулах матриц: Худалдан авах сэдэл төрүүлэх тухай хянан хэлэлцсэн долоон (7) хуулийн алинд нь ч тодорхой заагаагүй болно.

Эзэмшил

Мал амьтан эзэмшиж байгаа хувь хүн амьтанд хүндэтгэлтэй, эелдэг хандах үүргийг хуулиар хүлээдэг. “Эзэмшил” гэсэн нэр томьёо нь тусад нь тодорхойлогдоогүй бөгөөд “амьтдын үржил” гэсэн өргөн хүрээний тодорхойлолтод багтсан болно. Зөвшөөрөлгүй зэрлэг амьтдыг эзэмшсэн хүмүүст Зөрчлийн тухай хуулиар хариуцлага ногдуулдаг. Гэсэн хэдий ч ховор амьтдыг хамгаалах, үржүүлэх гэх мэт тодорхой нөхцөлд л эзэмшихийг зөвшөөрдөг. Ховор, нэн ховор, CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг зохих зөвшөөрөлгүйгээр эзэмшиж байгаа хүмүүст одоогоор эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхгүй байна. Зэрлэг амьтдыг худалдах, худалдан авах гэхээсээ илүү зэрлэг амьтдыг эзэмших зохицуулалтыг нэн тэргүүнд тавих ёстой бөгөөд ингэснээр хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудын илрүүлэх магадлал өндөр болно.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн нэг (1)-д л ашигласан. “Эзэмшил” гэсэн нэр томьёог тусад нь тодорхойлогдоогүй. Амьтны тухай хуулийн “мал амьтныг өсгөн үржүүлгийн” тодорхойлолтод зөвхөн “эзэмших” гэсэн ойлголт л орсон байдаг. Амьтдыг “эзэмших”-дээ хүндэтгэлтэй, энэрэнгүй хандана гэж хуульд заасан

байдаг. Амьтны тухай хуулиар ховор амьтдыг гэрээгээр эзэмшүүлэх, хамгаалах, үржүүлэх тодорхой нөхцөлийг зааж, амьтдыг зөвшөөрөлгүй эзэмшвэл хариуцлага ногдуулах зэрэг зохицуулалтыг нэмж тусгажээ. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Зар сурталчилгааны тухай хууль, Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль, Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль зэрэгт амьтан эзэмших тухай дурдсан, зохицуулалт байхгүй. Зөрчлийн тухай хууль, Эрүүгийн хуульд хууль зөрчиж амьтан эзэмшсэн тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх зүйл байхгүй.

Солилцоо

Монгол Улс одоогоор зөвхөн CITES-д бүртгэгдсэн зэрлэг амьтдыг шинжлэх ухааны байгууллагууд хооронд солилцож байна. Гэсэн хэдий ч CITES-ийн хавсралтад ороогүй дотоодын болон гадны мөн ховор, нэн ховор амьтдыг хамарсан солилцооны бусад хэлбэрийн (албан бус худалдаа, бартер гэх мэт) ямар ч зохицуулалт байхгүй байна.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн нэг (1)-д ашигласан. Шинжлэх ухааны байгууллагуудын хооронд CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтад, тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүн солилцох хүрээнд CITES-ийн гэрчилгээ, лицензийг чөлөөлөх үүднээс зөвхөн Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд заасан “солилцоо” гэсэн нэр томьёо тодорхойлоогүй.

Боловсруулсан бүтээгдэхүүн

Боловсруулалт нь Монгол Улсын хууль тогтоомжоор тодорхойлогдоогүй, үндсэндээ зохицуулагдаагүй зэрлэг амьтдын худалдааны үйл ажиллагааны нэг юм. Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд зөвхөн нэн ховор амьтан боловсруулах үйл ажиллагааг зохицуулж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг. Зэрлэг амьтад, тэр дундаа ховор амьтан, CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтад боловсруулалт хийх тал дээр зохицуулалт байхгүй байгаа нь Монгол орны ихэнх амьтан, тэр дундаа арьс, мах, эвэр, чихмэл хийх зэргийг боловсруулдаг хувь хүн, ААН-д боловсруулалт хийсэнд биш эзэмшсэн байдалд нь зөрчлийн хариуцлага ноогдуулж байна. Амьтны гаралтай эд эрхтэн, бүтээгдэхүүн боловсруулалтыг зэрлэг амьтдын худалдааны хууль тогтоомжоор зохицуулах нь хэд хэдэн шалтгааны хувьд чухал. Нэгдүгээрт, бүтээгдэхүүнийг боловсруулах нь байгаль орчин, ёс суртахууны хувьд ихээхэн үр дагаварт хүргэдэг. Хоёрдугаарт, зэрлэг амьтны гаралтай эд эрхтэн тэдгээрийн боловсруулалт нь нарийн шинжилгээний арга хэрэгслээр илрээгүй л бол ховордсон амьтаас бүтээгдэхүүн бий болгохоос гадна жинхэнэ гарал үүслийг нь нуун дарагдуулдаг. Гуравдугаарт, зохицуулалтгүй боловсруулалт нь өвчний тархалтад хүргэдэг, ялангуяа малын түүхий эдийг худалдаалах тохиолдолд гэх мэт.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн нэг (1)-д нь ашигласан. Зэрлэг амьтны гаралтай эд эрхтэн тэдгээрийг “Боловсруулах” гэсэн нэр томьёо тодорхойлогдоогүй байна. Эрүүгийн хуулийн дагуу зөвхөн нэн ховор амьтны гаралтай эд эрхтэн тэдгээрийг боловсруулахад эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг.

Тээвэрлэлт

Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт зэрлэг амьтдыг тээвэрлэх журам нь зөвхөн тусгай мэргэжлийн боловсон хүчин, тээвэрлэж буй амьтдын аюулгүй байдал, эрүүл ахуйн тодорхой нөхцөлийг хангасан тусгай зориулалтын тээврийн хэрэгслээр хязгаарлагддаг. Хэдийгээр CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг тээвэрлэхдээ зохих журмыг дагаж мөрдөх шаардлагатайг хуульд тэмдэглэсэн ч эдгээр шаардлагын талаар тодорхой мэдээлэл байдаггүй.

Одоогоор зэрлэг амьтдыг агнуурын зориулалтын бүсээс гадуур тээвэрлэсэн тохиолдолд л хариуцлага ногдуулдаг. Харин зөвхөн ховор, нэн ховор амьтдыг зөвшөөрөлгүй тээвэрлэсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг. Гэрийн тэжээвэр амьтад, CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйл, гадаад улсаас гаралтай амьтан, ховор, нэн ховор ангилалд хамаарахгүй зэрлэг амьтдыг хууль бусаар тээвэрлэсэн тохиолдолд торгууль ногдуулдаггүй.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн тав (5)-д ашигласан Амьтны тухай хуульд мал тээвэрлэхэд мэргэшсэн боловсон хүчин шаардагддаг бол Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хуульд тусгай зориулалтын тээврийн хэрэгсэл, аюулгүй байдлын шаардлага хангасан, тээвэрлэхээс өмнө халдваргүйжүүлсэн байх шаардлагатай гэж тусгасан. Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг тээвэрлэх зохих журмыг хүлээн зөвшөөрсөн боловч тодорхой заагаагүй байна. Зөрчлийн тухай хуульд зэрлэг амьтдыг агнуурын бүсээс гадагш тээвэрлэхэд л хариуцлага ногдуулдаг. Ховор, нэн ховор амьтдыг зөвшөөрөлгүй тээвэрлэсэн тохиолдолд Эрүүгийн хуульд илүү өндөр торгууль ногдуулах, хорих ял оноодог.

Цахим худалдаа

Цахим худалдааг хянаж авч үзсэн хуулиудад огт тодорхойлж тусгаагүй. Интернэт нь зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаанд хялбар платформ болж өгдөг тул энэ цоорхой нь хууль сахиулах байгууллагуудыг цахимаар хууль бусаар амьтдын худалдаа эрхэлдэг хүмүүсийг яллахад хүндрэл учруулж болзошгүй юм. Жишээлбэл, зэрлэг амьтдын болон амьтдын гаралтай бүтээгдэхүүнийг нэрээ нууцлан зарж борлуулах нь бүтээгдэхүүний эх үүсвэрийг хайж олох, худалдаанд оролцож буй хүмүүсийг олоход төвөгтэй болгодог. CITES гишүүн орнууддаа зэрлэг амьтдын цахим худалдааны тухай хууль тогтоомжийг батлахыг зөвлөж, цахим зах зээлд хяналт тавих, зохицуулах, цахим худалдааг хууль ёсны бөгөөд тогтвортой байлгах, зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаанд торгууль ногдуулах заалтуудыг тусгасан. Эдгээр тодорхой заалтууд Монгол Улсын хууль тогтоомжид хараахан тусгаагаагүй байна.

Зохицуулах матриц: Хянагдсан долоон (7) хуулийн алинд нь ч цахим худалдааг тодорхой дурдаагүй болно.

Зар сурталчилгаа

Сурталчилгааны журам нь агнуур, зэрлэг амьтдыг худалдах, худалдан авах, нэн ховор, ховор амьтан, түүний гаралтай дайвар нийлүүлэх, боловсруулах, худалдаалах, худалдан авах үйл ажиллагааг хамааруулж авч үздэг. Зэрлэг амьтдыг сурталчлах нь худалдаатай холбоотой бусад хууль тогтоомжид тусгаагүй тул агнахыг хориглоогүй, эсвэл ховор, нэн ховор ангиллын жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулах боломжгүй байна. Зэрлэг амьтдын бүтээгдэхүүний сурталчилгаа нь хэрэглэгчдийн статус эсвэл уламжлалт анагаах ухааны хүсэлд нийцүүлэх зорилготой бөгөөд энэ нь бүтээгдэхүүний эрэлтийг нэмэгдүүлэхэд хүргэдэг. Ховор ба нэн ховор амьтдын жагсаалтад байхгүй зэрлэг амьтдыг сурталчлах журмыг сайжруулснаар эмзэг, ховордож болзошгүй амьтдыг хамгаалах боломжтой.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн нэг (1)-д ашигласан. Зар сурталчилгааны тухай хуульд агнахыг хориглосон зэрлэг амьтан, түүнээс гаралтай бүтээгдэхүүнийг худалдах, худалдан авах, түүнчлэн ховор, нэн ховор амьтдыг нийлүүлэх, худалдаалах, худалдан авахыг хориглодог. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Зар сурталчилгааны тухай хууль, Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль Ховордсон зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулиудад зэрлэг амьтдыг сурталчлах талаар дурдсан, зохицуулалт байдаггүй. Зөрчлийн тухай хууль, Эрүүгийн хуульд хууль зөрчиж амьтдыг сурталчлахад ямар ч хариуцлага хүлээлгэх заалт байхгүй.

Үзэсгэлэн/үзүүлэн

Зэрлэг амьтдын үзэсгэлэн, үзүүлэн нь Монгол Улсын хууль тогтоомжийн бас нэг бүрэн орхигдсон асуудал юм. Монгол Улсад зэрлэг амьтдыг зугаа цэнгэл, шашны зорилгоор үзүүлэх уламжлалт зан үйл байдаг. Эдгээр зан үйл нь соёлд гүн гүнзгий шингэсэн бөгөөд аливаа зөрчил гаргалгүйгээр зохицуулахад хэцүү байдаг. Мөн жуулчдыг татах, орлого олох боломжтой учраас зэрлэг амьтдыг харуулах санхүүгийн хөшүүрэг бий. Гэсэн хэдий ч энэ нь амьтдыг мөлжлөг, зүй бус харьцах, түүнчлэн өвчин тархах эрсдэлд хүргэж болзошгүй юм.

Зохицуулах матриц: “Үзэсгэлэн/үзүүлэн” гэсэн нэр томъёо нь хянаж авч үзсэн долоон (7) хуулийн алинд нь ч тодорхойлогдож дурдаагаагүй.

Хадгалалт

Энэхүү хууль тогтоомж нь музейд хадгалагдаж буй CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийн тодорхой тохиолдолд (тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ шаардлагагүй) амьтдыг хадгалахтай холбогдсон харилцааг зохицуулдаг ба ховор, нэн ховор амьтдыг хадгалсан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг. Бусад бүх амьтдыг хууль бусаар хадгалах нь (нутгийн уугуул болон харь зүйлийн зэрлэг амьтан, CITES-д бүртгэлтэй, лиценз, гэрчилгээ шаардлагагүй амьтдын төрөл зүйл) зөрчлийн болон эрүүгийн хариуцлагад хамаарахгүй.

Хуульд хадгалалтын талаархи зохицуулалт байхгүй байгаа нь зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаанд чухал нөлөө үзүүлж байна. Хууль бус худалдаа эрхлэгчид хууль эрх зүйн энэхүү цоорхойг ашиглаж, зохих хяналт, баримт бичиггүйгээр их хэмжээний зэрлэг амьтдын бүтээгдэхүүнийг хадгалах байгууламжийг ашиглан хуримтлуулж, тээвэрлэснээр хэргийг илрүүлж, яллахад ярвигтай болгодог. Хадгалах нь эзэмшилтэй холбоотой байж болох бөгөөд энэ нь эрх баригчдыг хууль бус худалдаачдыг барьж, хариуцлага тооцохоор илүү хүчтэй арга хэрэгслээр хангадаг. Зохицуулалт байхгүйгээс хадгалалтын нөхцөл муу байгаагаас үүдэн зэрлэг амьтдын бүтээгдэхүүний чанар, үнэ цэнд сөргөөр нөлөөлж болзошгүй юм. Зохисгүй хадгалалт нь гэмтээх, муудах, бохирдох шалтгаан болдог.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн хоёрт (2) ашигласан “Хадгалах” гэсэн нэр томьёо тодорхойлогдоогүй байна. Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль, CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ шаардахгүйгээр музейд хадгалах тухай тусгасан. Ховор, нэн ховор амьтдыг зөвшөөрөлгүй хадгалсан тохиолдолд Эрүүгийн хуульд илүү өндөр торгууль ногдуулж, хорих ял оноодог. Ховор, нэн ховор амьтдын жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдыг хууль зөрчиж хадгалсан тохиолдолд хариуцлага ногдуулахгүй. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, Амьтны тухай хууль, Зар сурталчилгааны тухай хууль, Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль, Зөрчлийн тухай хуулиудад зэрлэг амьтдыг хадгалах талаар дурдсан зохицуулалт байхгүй.

Амьдаар барих, хураан авах

Монгол Улсын хуулиар зэрлэг амьтдыг онцгой тохиолдлуудад буюу нүүдэллэж болон хүнтэй ойр байх хугацаанд эмзэг байдаг тул барих зохицуулалттай.

Зэрлэг амьтдыг нүүдэллэх, хүн амтай ойр байх гэх мэт эмзэг байдалд хүргэж болзошгүй тодорхой тохиолдлуудад Монгол Улсын хууль тогтоомжид заасан байдаг. Хуулиар барьж болох дээжийн тоог зохицуулахад онцгой анхаарч, зэрлэг амьтдыг зөвшөөрөлгүй агнасан этгээдэд хариуцлага хүлээлгэхээр тусгасан. Гэвч энэ үйлдлийг гэмт хэрэг гэж үзэх тал дээр тууштай байдал үгүйсгэгдэж байна. Амьтны тухай хуульд ховор, нэн ховор амьтдыг агнасан зөрчлийг давтан гаргавал эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ гэж заасан байдаг бол Эрүүгийн хуульд зөвхөн нэн ховор амьтдыг барьсан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байдаг. Цаашлаад зэрлэг амьтдыг зөвшөөрөлгүй агнавал захиргааны хариуцлага хүлээлгэх нь зөрчлийн тухай хууль тогтоомжид тусгагдаагүй.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн хоёрт (2) ашигласан. Энэ нэр томьёо тодорхойлогдоогүй бөгөөд зөвхөн “ан агнуурын нөөц” гэсэн тодорхойлолтод ердийн өсөлт, үржилд нь саад учруулахгүйгээр агнуулж, барьж болох агнуурын амьтдын тоо хэмжээ, хэмжээг тодорхойлох шалгуур болгон оруулсан болно. Амьтны тухай хууль зэрлэг амьтдыг тодорхой нөхцөлд (нүүдэллэж байх үед, хүний гараар хийгдсэн ногоон

бүсэд) барихыг хориглож, хууль бусаар агнасан амьтан, эд хөрөнгийг хураахаар заасан. Мөн Амьтны тухай хуульд ховор, нэн ховор амьтдыг барьсан зөрчлийг давтан гаргавал эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болгож, тусгай зөвшөөрөлтэй /судалгаа, шинжилгээ, урлаг, эмнэлгийн/ тусгай зориулалтаар ховор амьтдыг барихыг зөвшөөрсөн. Харин эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх эдгээр үндэслэлүүд нь Эрүүгийн хуульд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр тусгагдаагүй. Зэрлэг амьтдыг зөвшөөрөлгүй барьсан тохиолдолд Амьтны тухай хуулийн хүрээнд хариуцлага ногдуулдаг боловч Зөрчлийн тухай хуульд тусгагдаагүй.

Урхи тавьж барих

Хэдийгээр Монгол Улсын хуулиудад хавхтай холбоотой зохицуулалт илүү нарийвчилсан байдаг ч тэдгээр нь хоорондоо уялдаа холбоогүй хэвээр байна. Амьтны тухай хуульд барих хугацаа, арга, зэвсэг, хураамж, тусгай зөвшөөрөл, үйлдвэрлэлийн болон ахуйн хэрэглээ зэрэг олон төрлийн барих зориулалтыг тусгасан байдаг ч Зөрчлийн тухай хуульд заасан захиргааны хариуцлагатай нийцдэггүй. Зөвшөөрөлгүйгээр хэт их буюу үйлдвэрлэлийн зориулалтаар барих тохиолдолд торгууль ногдуулдаг. Мөн түүнчлэн нэн ховор амьтдыг барихыг хориглодог ч зөвхөн ховор амьтдыг барихад эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг. Хавхны зөвшөөрөл хууль бусаар олгосон албан тушаалтанд оногдуулсан торгуульд мөн хамаарна. Хуульд зэрлэг амьтдыг тодорхой зорилгоор барих, ховор, нэн ховор амьтдыг барихад анхаарч байгаа ч CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг агнуулах асуудлыг тусгаагүй байна.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн дөрөв (4)-д ашигласан “Хавх” гэдэг нэр томьёо нь дангаараа тодорхойлогдоогүй бөгөөд зөвхөн “спорт агнуур” (шаардлагагүйгээр барих), “тусгай зориулалттай ан” (тусгай хураамжаар барих), “түр хугацаагаар агнахыг хориглосон амьтад” (тодорхой хугацаанд барихыг хориглоно), агнуур (хуулийн дагуу ан хийх, барих үйл ажиллагаа) гэсэн тодорхойлолтод шалгуур үзүүлэлт болгон оруулсан болно. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд зөвхөн нэн ховор амьтдыг барихыг хориглосон байдаг. Зэрлэг амьтдыг тодорхой хугацаагаар барих, агнуурын тусгай арга, зэвсэг хэрэглэх, түүнчлэн амьтдыг барихтай холбоотой тодорхой үйл ажиллагааг (урхидах, байгалийн гамшигт нэрвэгдсэн газарт, булаг шанд, ан хийх хориотой газар) хориглосон байдаг. Хуульд урхи тавьж барих тусгай зөвшөөрөл, төлбөр авахаас гадна урхи барих зорилго (ахуйн, үйлдвэрлэлийн, тусгай) ялгах, зөвшөөрөлгүйгээр барьсан тохиолдолд захиргааны хариуцлага хүлээлгэх, амьтан, эд хөрөнгийг хураах зэрэг заалтуудыг тусгасан. Хууль бусаар барих зөвшөөрөл олгосон албан тушаалтанд захиргааны хариуцлага хүлээлгэхээр хуульд заасан. Зөрчлийн тухай хуулийн хүрээнд тогтоосон тооноос хэтрүүлэн барьж, үйлдвэрлэлийн зориулалтаар зөвшөөрөлгүй барьсан тохиолдолд захиргааны хариуцлага хүлээлгэдэг. Эрүүгийн хуульд зөвхөн ховор амьтдыг барьсан тохиолдолд илүү өндөр торгууль ногдуулж, хорих ял оноодог. Зар сурталчилгааны тухай хууль, Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хуульд урхи тавьж барих тухай дурдаагүй, зохицуулалт байхгүй.

Ан агнуур

Зэрлэг амьтдыг агнахтай холбогдсон харилцааг хэд хэдэн хуулиар зохицуулдаг ч хууль эрх зүйн орчин бүхэлдээ нь талцсан байдаг. Ан агнуурын журмыг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд хүлээлгэх шийтгэл нь ерөнхийдөө зэрлэг амьтдын хувьд илүү уялдаатай байдаг. Хууль бусаар агнасан тохиолдолд Амьтны тухай хууль, Зөрчлийн тухай хуулиар захиргааны хариуцлага хүлээлгэхээр уялдуулсан.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн тав (5)-д ашигласан. “Ан агнуур” гэсэн нэр томъёог Амьтны тухай хуульд дангаар нь болон төрөл бүрийн шалгуур үзүүлэлтээр (“ангийн амьтан”, “агнуурын нөөц газар”, “агнуурын бүс”, “агнуурын зохион байгуулалтын төлөвлөгөө”, “ангийн буу”, “спорт агнуур”, “тусгай зориулалтын агнуур”, “агнуурын түүхий эд”, “агнуурыг зохион байгуулах”, “ангийн байгууллага”) тодорхойлсон байдаг. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд нэн ховор амьтдыг агнахыг хориглосон байдаг. Амьтны тухай хуульд тодорхой хугацаагаар агнах (судалгаа, шинжилгээ, эмчилгээ хийх зорилгоор амьтан агнахаас бусад тохиолдолд), агнуурын тодорхой арга, зэвсэг, ан агнууртай холбоотой тодорхой үйл ажиллагаа явуулахыг хориглохын зэрэгцээ төрөл бүрийн зориулалтаар (ахуйн, үйлдвэрлэлийн, тусгай) агнуур, тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийг зохицуулахаар заасан байдаг. Амьтны тухай хуульд ан агнуурын зориулалтын бус агнуурын зохих зөвшөөрөлгүйгээр аливаа зориулалтаар агнасан, агнуурын бууг бусдад шилжүүлсэн, хууль бус агнах зөвшөөрөл олгосон албан тушаалтанд захиргааны хариуцлага хүлээлгэх, түүнчлэн илүү, зөвшөөрөлгүй агнахад торгууль ногдуулж, амьтан, эд хөрөнгийг хурааж тээврийн хэрэгсэл жолоодох эрхийг хүчингүй болгохоор тусгасан. Хууль бус ан агнуур удаа дараа хийсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болно. Ховор амьтдын хувьд Амьтны тухай хуульд тусгай зориулалтаар агнахыг хориглож, агнуурын хугацаа тогтоосон. Нэн ховор амьтдыг зөвхөн судалгааны ажил явуулах зорилгоор агнаж, барьж болно. Зар сурталчилгааны тухай хуульд агнахыг хориглосон амьтдыг худалдах, худалдан авах сурталчилгаа явуулахыг хориглосон байдаг. Зөрчлийн тухай хуульд ан агнах зөвшөөрлийг шилжүүлсэн, хэтрүүлэн агнасан, зохих гэрээ хэлцэлгүйгээр үйлдвэрлэлийн зориулалтаар агнасан, агнуурын бүсээс гадуур, улирал нь эхлээгүй байхад, хориотой аргаар агнасан бол захиргааны хариуцлага (төлбөр, амьтан, эд хөрөнгийг хураах, нөхөн төлбөр) ногдуулна. Эрүүгийн хуульд нэн ховор, ховор амьтдыг зөвшөөрөлгүй агнавал эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг.

Хязгаарлагдмал орчин дахь чөлөөт бус үржил

Нэн ховор амьтдыг үржүүлэх замаар байгалийн баялгийг нөхөн сэргээх нь тодорхой зорилт бөгөөд үүнд зориулж судалгаа шинжилгээ, санхүүжилт олгодог. Мөн ховор амьтдыг эмчилгээний зориулалтаар үржүүлэхийг хуулиар зөвшөөрсөн. Хууль эрх зүйн орчин нь ерөнхийдөө иргэн, хуулийн этгээдэд тодорхой нөхцөлд амьтныг үржүүлгийг зөвшөөрдөг ч өөр улсаас гаралтай амьтныг зөвшөөрөлгүйгээр үржүүлэхийг хориглодог.

Зөвхөн хууль зөрчиж ховор амьтдыг үржүүлсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Тодорхой бус шалтгааны улмаас Эрүүгийн хуульд нэн ховор амьтдын худалдааны үйлдлийг тодорхойлохдоо ижил нэр томъёог ашигладаггүй бөгөөд үүний оронд чөлөөт бус орчинд байх зүйлийн үржлээс ялгаатай нь “санаатайгаар гаршуулсан” гэж заасан байдаг. CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг үүнд оруулаагүй болно. Нэмж дурдахад, зар сурталчилгааны талаарх зохицуулалт байхгүй байгаа нь хууль бусаар үржүүлсэн зэрлэг амьтдыг сурталчлах, зарах эрсдэлгүй орон зай өгч байгаа юм. Хуулийн хүрээнд хязгаарлагдмал орчинд үржүүлэх нэгдсэн зохицуулалтгүй бол хязгаарлагдмал орчинд зүйлийг үржүүлэх газарууд нь амьтны арчилгаа, менежментийн тодорхой стандартыг хангах шаардлага байхгүй бөгөөд энэ нь амьтдыг харгислал, үл тоомсорлох байдалд хүргэдэг.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн тав (5)-д ашигласан. Энэ нэр томъёог “амьтны үржил” гэж тодорхойлдог. **Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиар** нэн ховор амьтдын үржлийн судалгаа, санхүүжилтийг хуваарилж, байгалийн нөөцийг нөхөн сэргээх зорилгоор нэн ховор амьтдын нөөцийг үржүүлэх замаар нэмэгдүүлэхийг зөвшөөрсөн. **Амьтны тухай хуульд** Ховор амьтдыг эрүүл мэндийн зориулалтаар үржүүлэх, / ашиг шимийг нэмэгдүүлэх/ зорилгоор иргэн, хуулийн этгээдэд тодорхой нөхцөлөөр зэрлэг амьтдыг эзэмшүүлэхийг зөвшөөрч өөр улсаас гаралтай амьтныг зөвшөөрөлгүйгээр үржүүлэхийг хориглосон. Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль үржлийн бүтээгдэхүүн (жишээ нь: өндөг) хил дээр хорио цээрийн хяналтаар дамждаг. Зөрчлийн тухай хууль: Амьтны тухай хууль зөрчиж, өөр улсын гаралтай амьтныг зөвшөөрөлгүй өсгөсөн тохиолдолд зөрчлийн хариуцлага хүлээлгэх, хураах, хохирол, нөхөн төлбөр олгох. **Эрүүгийн хууль**: Ховор амьтдыг үржүүлгийг зөвшөөрөлгүй зохион байгуулсан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. Зар сурталчилгааны тухай хууль, Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулиудад ийм төрлийн үржүүлгийн талаар дурдсан зүйл, зохицуулалт байхгүй.

Импорт

Импортын тухай Монгол Улсын хууль тогтоомж нь зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай холбоотой асуудлыг шийдвэрлэхээс илүүтэй хорио цээрийн хяналт, шалгалтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд голлон анхаардаг. Тодруулбал, хууль тогтоомжид CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдын худалдааны зохицуулалтыг онцолсон. Зөвшөөрөл зөрчсөн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр хуульд заасан боловч импортын бусад зохицуулалтыг дагаж мөрдөөгүй, хорио цээрийн хяналтыг зөрчсөн тохиолдолд хариуцлага тооцохгүй. Худалдаанд хамаарах цорын ганц хариуцлага нь CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг хууль бусаар худалдаалсан тохиолдолд ногдуулдаг. Зэрлэг амьтдыг хилээр нэвтрүүлэхтэй холбоотой эрүүгийн хариуцлагыг хуульд тусгаагүй. Гадаадын болон импортын төрөл зүйлийг сурталчлахад ямар нэгэн торгууль ногдуулдаггүй. Иймд Монгол Улсын хууль тогтоомжийн үндсэн чиглэл нь импортын болон

гадаадын амьтдыг сурталчлахыг хязгаарлахгүй, хууль бус худалдаатай тэмцэхээс илүүтэй CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйл, хилийн хорио цээрийн хяналтад чиглэж байна.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн зургаад (6) ашигласан. “Импорт” гэсэн нэр томъёо нь зөвхөн “импортын гэрчилгээ” гэж тодорхойлогддог. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиар зэрлэг амьтан оруулж ирэхэд гаалийн хорио цээрийн хяналт тавих эрхийг Засгийн газарт олгосон. Амьтны тухай хуульд гадаадаас зөвшөөрөлгүй амьтан оруулж ирсэн тохиолдолд захиргааны хариуцлага хүлээлгэдэг. Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хуульд импортод тавигдах ерөнхий шаардлага, хилээр нэвтрүүлэхийг хориглох заалт, импортын мэдүүлэг, гэрчилгээний журам зэргийг нарийвчлан тусгасан. Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд CITES-д орсон амьтдын импортын гэрчилгээнд хамаарах зохицуулалт, хөнгөлөлтийг тусгасан. Зөрчлийн тухай хуулиар импортын гэрчилгээгүй, хуурамч гэрчилгээтэй, зөрчилтэй, хорио цээрийн хяналт, журам зөрчиж мал амьтан оруулж ирэх болон CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг хилээр хууль бусаар худалдаалсан тохиолдолд хариуцлага ногдуулдаг. Зар сурталчилгааны тухай хуульд импортын талаар ямар нэгэн зүйл заалт, зохицуулалт байхгүй.

Экспорт

Монгол Улсын хууль тогтоомж нь экспортыг зохицуулах өргөн хүрээтэй зохицуулалттай тул эрх зүйн хүрээнд хамгийн их зохицуулалттай худалдааны сүлжээний актуудын нэг болж байна. Эдгээр журмууд нь Монгол Улсын олон улсын гэрээ хэлэлцээрийн дагуу хилийн боомт дахь хорио цээрийн хяналт шалгалтад голлон анхаардаг. Тэр дундаа экспортод гаргаж буй бүх зүйлийн экспортын гэрчилгээг хууль ёсны байхад анхаарч байна. Үүнд зөвхөн ховор, нэн ховор амьтад төдийгүй CITES-ийн жагсаалтад орсон болон өмнөх ангилалд ороогүй зэрлэг амьтад орно.

Эдгээр журмыг зөрчсөн тохиолдолд оногдуулах шийтгэл нь тухайн зөрчлийн төрлөөс хамаарч өөр өөр байдаг. CITES-ийн төрөл зүйл болон ховор, нэн ховор зэрэглэлийн жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын экспортын журам зөрчсөн тохиолдолд хариуцлага ногдуулдаг. Амьтны тухай хуульд давтан зөрчил гаргасан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж болно гэж заасан боловч Эрүүгийн хуульд энэ хариуцлагыг дурдаагүй.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн зургаад (6) ашигласан. Энэ нэр томъёо нь зөвхөн “экспортын гэрчилгээ” гэж тодорхойлогддог бөгөөд “мал эмнэлгийн гэрчилгээ” (“экспортлогч улс” -аас “экспортод гарсан амьтан”) гэсэн нэр томъёоны тодорхойлолтын шалгуур үзүүлэлт юм. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиар зэрлэг амьтдыг экспортлоход гаалийн хорио цээрийн хяналт тавих эрхийг Засгийн газарт олгосон. Амьтны тухай хуульд гарал үүслийн гэрчилгээгүй экспортлоход нөхөн төлбөр (зэрлэг амьтдыг агнасан, барьсан гэж үздэг тул) ногдуулах, хууль бус экспортын гэрчилгээ

олгосон албан тушаалтанд хариуцлага ногдуулдаг. Экспортлох зөвшөөрлийг олон улсын гэрээ, экспортын журмын дагуу засгийн газар баталж экспортыг журмыг холбогдох байгууллага нь гаргадаг. Нэн ховор, ховор амьтдыг экспортыг удаа дараа үйлдэж зөрчсөн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болно. Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг экспортлох эрх мэдэл, зохицуулалт, хөнгөлөлтийг тусгасан. Зөрчлийн тухай хуулиар хорио цээрийн хяналт, амьтдын экспортын журам зөрчсөн, CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг хилээр хууль бусаар нэвтрүүлсэн тохиолдолд захиргааны хариуцлага хүлээлгэдэг. Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хуульд “экспортын гэрчилгээ” гэсэн нэр томъёог тодорхойлсон бөгөөд “мал эмнэлгийн гэрчилгээ” гэсэн тодорхойлолтод “экспорт” гэсэн шалгуурыг оруулсан болно. Энэ хуулиар хилийн боомт дахь хорио цээрийн хяналт шалгалтын журам, экспортын гэрчилгээ олгох журам, гаалийн байгууллагын эрх, үүрэг, гаалийн Улсын байцаагчийн бүрэн эрх зэрэгт онцгойлон анхаарч байна. Ховор, нэн ховор амьтдыг зөвшөөрөлгүй экспортолсон тохиолдолд Эрүүгийн хуулиар илүү өндөр торгууль ногдуулж, хорих ял оноодог. Зар сурталчилгааны тухай хуульд экспортын талаар ямар ч зүйл заалт, зохицуулалт байхгүй.

Реэкспорт

Зэрлэг амьтдыг дахин экспортлох нь Монгол Улсын хууль тогтоомжийн хүрээнд зохицуулалтгүй хэвээр байна. Дахин экспортлох зөвшөөрөл нь зөвхөн өмнөх хүчинтэй импортын гэрчилгээг ирүүлсэн тохиолдолд л олгогдоно. Энэ арга нь CITES-ийн шаардлагад нийцэж байгаа боловч худалдааны зохицуулах нарийн төвөгтэй байдлыг урьдчилан тооцоолоогүй. Энэ асуудлыг зохицуулдаг бусад эрх мэдэлд, тухайлбал:

- Тээвэр зуучлалын компаниудад зориулсан тусгай заалтууд, тухайлбал, шаардлагатай бичиг баримтын бүрдүүлэх итгэмжлэл.
- Зөвхөн импортын зөвшөөрөл биш гадаадын CITES-ийн экспорт, дахин экспорттой холбоотой хүчин төгөлдөр баримт бичиг.
- Хэрэв реэкспортлогч анхны импортод нөлөөлөөгүй бол импортлогчийн баримт бичгийн хуулбар болон анхдагч импортлогчоос зэрлэг амьтдыг хууль ёсоор олж авсан тухай нэхэмжлэх, бусад баримт бичгийг бүрдүүлэх шаардлага.
- CITES-ийн Хавсралт-I -д зүйлийн арилжааны бус экспортын хувьд CITES-ийн импортын зөвшөөрлийн хуулбар эсвэл дээжийг дахин экспортлох тухайн улсын эрх бүхий газраас гаргасан нотлох баримт бичиг.

Зохицуулах матриц: Долоон (7) хуулийн нэг (1)-д ашигласан. “Дахин экспорт” гэсэн нэр томъёо тодорхойлогдоогүй байна. Устаж болзошгүй амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд буцаан экспортлох гэрчилгээг өмнөх импортын гэрчилгээтэй байх нөхцөлийг хуульд заасан байдаг.

Бусад асуудлууд

Энэхүү тайлан нь хууль эрх зүйн шилдэг туршлагаас бусдаар хууль эрх зүйн асуудлуудад анхаарал хандуулаагүй болно. Гэсэн хэдий ч 2015 онд тодорхойлсон аливаа асуудал өнгөрсөн жилүүдэд өөрчлөгдсөн эсэхийг тодорхойлохын тулд зохих шалгалт хийлээ. Дараах хэсэгт “Зэлүүд тал II” тайлангийн дүгнэлтийг дахин тусгасан бөгөөд өөрчлөлт ороогүй болно.

Мөнгө угаах

Зэлүүд тал 2-д дурдсанаар мөнгө угаах гэмт хэрэг, үүнд ногдуулах хариуцлагыг Монгол Улсын Эрүүгийн хуулийн⁵⁸ хэсэг гэж үзэх ба 2013 оноос хойш Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулиар (хамгийн сүүлд 2018 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) илүү бүрэн зохицуулагдаж ирсэн. Мөнгө угаах **гэмт хэрэг** нь “Гэмт хэргийн олсон орлого гэдгийг **мэдсээр байж** орлого, мөнгө, эд хөрөнгийг олж авах, эзэмших, ашиглах, эсхүл хууль бус гарал үүслийг нь нуун дарагдуулах, гэмт хэрэг үйлдэж буй этгээдэд хуулийн хариуцлага хүлээлгэхээс зайлсхийх зорилгоор шилжүүлэх, хөрвүүлэх, тэдний жинхэнэ мөн чанар, гарал үүсэл, байршил, захиргаа, өмч, өмчлөх эрхийг нуун далдлах явдал” гэж мөнгө угаах гэж тодорхойлсон. (онцлон тэмдэглэв)⁵⁹ Гэмт хэргийн орлогыг” тодорхойлохын тулд мөнгө угаахтай тэмцэх тухай хууль нь Эрүүгийн хуулийг⁶⁰ иш татсан бөгөөд энэ нь гэмт хэргийг хязгаарлах үр дүнтэй арга байдаг. Эрүүгийн хуульд заасан нэг жилээс дээш хугацаагаар хорих ял оногдуулах гэмт хэрэгт хэрэглэнэ⁶¹ Монгол Улсын зэрлэг амьтдыг худалдаалах гэмт хэрэг энэ шалгуурыг давж байна.⁶² Зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулах хэд хэдэн хуульд заасан гэмт хэргийн дийлэнх хувийг зөрчилд тооцож байгаа бөгөөд мөнгө угаасан хэргийн үндэслэл болж чадахгүй байна.

ЦЕГ, ГЕГ, ШШЕГ-н гаргасан шийдвэр гүйцэтгэлийн бүртгэлээс харахад ямар ч тохиолдолд мөнгө угаах гэмт хэргийг зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой мөрдөн шалгалтын ажиллагаа (2015-2019) болон мөрдөн шалгалтын ажиллагааны (2018-2021) үндэслэл болгон ашиглаагүй байна.

Хуулийн хариуцлага

Хуулийн этгээдэд хүлээлгэх эрүүгийн хариуцлагын тухайд Эрүүгийн хуулийн өмнөх хувилбарууд зөвхөн хувь хүнд хэрэглэхийг хязгаарлагдсан байсан. Харин 2015 онд Монгол Улсын Их Хурал нь хуулийн этгээдийг (жишээлбэл, ААН) тухайн байгууллагын нэрийн өмнөөс (жишээлбэл, ажилтан, төлөөлөгч) эсхүл түүний ашиг сонирхлын үүднээс үйлдсэн гэмт хэргийн төлөө хариуцлага хүлээлгэдэг болсон томоохон өөрчлөлтийг оруулж ирсэн. Шинэ Эрүүгийн хуулийн дагуу үйлдсэн гэмт хэргээс хамааран хуулийн этгээдийг их хэмжээний торгууль ногдуулах, үйл ажиллагаа явуулах эрхийг нь

хасаж, эцэст нь татан буулгах шийтгэл ногдуулдаг.

Зохион байгуулалттай гэмт хэргийн нэгэн адил хуулийн этгээдэд хариуцлага хүлээлгэх нь хүндрүүлэх нөхцөл болдог. Өөрөөр хэлбэл, хуулийн этгээдийн нэрийн өмнөөс болон ашиг сонирхлын үүднээс гэмт хэрэг үйлдсэн бүх тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээхгүй; гагцхүү хуулийн дагуу тэдгээрийн оролцоо нь үндсэн гэмт хэрэгт хир холбогдсоноос шалтгаалж өндөр ял оногдуулдаг. Анх 2015 онд батлагдсан Эрүүгийн хуулийн шинэчилсэн найруулгад ховор, нэн ховор амьтдыг худалдаалсан хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан.⁶³ Харин 2017 онд уг заалтыг хуулиас хассан.⁶⁴ Худалдааны компаниуд болон Зэрлэг амьтдын худалдаанд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэггүй байдлыг өөрчлөх шаардлагатай байсан.

Хуулийн этгээдэд хүлээлгэх захиргааны хариуцлагын тухайд Зөрчлийн тухай хуульд амьтдын худалдаатай холбоотой гурван хуульд оруулсан зөрчилд хүлээлгэх хариуцлагыг тусгасан.

Зөрчлийн тухай хууль зөрчсөн бол CITES-д бүртгэлтэй амьтдыг улсын хилээр нэвтрүүлсэн хуулийн этгээдийг 10 мянган нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.

Амьтны тухай хуулийг зөрчсөн тохиолдолд хуулийн этгээдэд тухайн зөрчлөөс хамааран тодорхой шийтгэл ногдуулдаг.

- **Хууль бусаар амьтан агнасан** бол зөрчил гаргахад ашигласан эд зүйлийг хураах, хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлогыг хураах, учирсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхтэй хамт нэг мянга таван зуун (1500) нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. .
- **Амьтан агнах зөвшөөрлийг шилжүүлсэн** бол зөрчил гаргахад ашигласан эд зүйлийг битүүмжлэх, хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлогыг хураах, хуулийн этгээдийг нэг мянга таван зуу (1500) нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгож, хохирлыг нөхөн төлүүлнэ.
- **Агнуурын бүсээс бусад газарт хориглосон, эсхүл хориглосон хугацаанд хориглосон хэрэгслээр агнасан**, хууль бусаар олж авсан амьтдыг хурааж, хуулийн этгээдийг гурван мянга (3000) нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. Эд хөрөнгө, учирсан хохирлыг нөхөн төлөх.
- **Зэрлэг амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг тусгай зөвшөөрөл, гарал үүслийн гэрчилгээ, дагалдах гэрчилгээгүй худалдсан, худалдан авсан** бол хуулийн этгээдийг гурван мянга (3000) нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгож, эд зүйлийг хураах, гэмт хэрэгт ашигласан, хууль бусаар олсон эд хөрөнгө, орлого, хохирлыг нөхөн төлүүлэх.
- **Зөвшөөрөлгүй амьтан нутагшуулсан** бол хуулийн этгээдийг гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан эд зүйлийг хураах, хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлогыг хураах, бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхийн хамт таван мянга (5000) нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно. төлөх.

58 Монгол Улс, Эрүүгийн тухай хууль, 18.6-р зүйл.

59 Монгол Улс, Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль, 3.1.1-р зүйл.

60 Тус хуулийн. 3.1.10.зүйл

61 Монгол Улс, Эрүүгийн тухай хууль, 7.5(2)-р зүйл.

62 Тус хуулийн. 24.5.зүйл

63 Монгол Улс, Эрүүгийн тухай хууль, 24.5.3 -р зүйл, 2015 (хүчингүй болсон).

64 Монгол Улс, Эрүүгийн тухай хууль, 24.5-р зүйл, 2017 оны 5 сарын нэмэлт өөрчлөлт

- **Өөр улсаас гаралтай амьтдыг зөвшөөрөлгүй нутагшуулсан, үржүүлсэн бол** зөрчилд ашигласан эд зүйл, хууль бусаар олсон хөрөнгө, орлогыг хурааж, учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэхийн хамт хуулийн этгээдийг арван мянга (10000) нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.

Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хуулийг зөрчсөн тохиолдолд тухайн хуулийн этгээдэд зөрчлөөс хамаарч торгууль ногдуулдаг.

- Мал амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг Улсын хилээр нэвтрүүлэхдээ хорио цээрийн үзлэгт оруулаагүй бол нэг мянга (2000) нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.
- Мал амьтан импортлох, экспортлох, дамжин өнгөрүүлэх тухай хуульд заасан үүргээ биелүүлээгүй бол нэг мянга (1000) нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийг зөрчсөн бол 31.5-д заасан үүргээ биелүүлээгүй аж ахуйн нэгж, байгууллагыг (гэрээний дагуу мал үржүүлэх) 50,000-100,000 нэгжтэй тэнцэх хэмжээний төгрөгөөр торгоно.

Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулийг зөрчсөн тохиолдолд конвенцын хавсралтад заасан амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг зохих зөвшөөрөлгүйгээр олон улсын худалдаанд гаргасан гэм буруутай аж ахуйн нэгжийг дээд тал нь 250,000 төгрөгөөр торгоно. Хугацаа нь дууссан, хуурамч лиценз, гэрчилгээ ашигласан бол хууль бусаар олж авсан амьтан, тэдгээрийн гаралтай мал, амьтдыг Улсын өмчид хураан авч, дээд хэмжээгээр буюу 250,000 төгрөгөөр торгоно.

Хүснэгт 9. Амьтны тухай хууль, Зөрчлийн тухай хуулийн хүрээнд ижил зөрчилд оногдуулах хариуцлагыг харьцуулалт

ХУУЛИЙН ЭТГЭЭД		
ЗӨРЧИЛ	ЗӨРЧИЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛЬД ЗААСАН ТОРГУУЛЬ	АМЬТНЫ ТУХАЙ ХУУЛЬ ТОРГУУЛЬ
Зарах, худалдаж авах: "Тэрэл үүслийн сертификатгүй эсвэл дагалдах бичиг баримтгүй зэрэг амьтан"	3,000 нэгж	
Танилцуулах: "Зөвшөөрөлгүй болон гадаад улсаас импортоор орж ирсэн зэрэг амьтныг"	5,000 нэгж	5 х цалингийн доод хэмжээ**
"Зөвшөөрөгдөөгүй ноцолцоор харь зүйлийг үржүүлэх"	10,000 нэгж	
Элснэх: "Гэрээ байгуулаагүйгээр"		3 х цалингийн доод хэмжээ
Агнах: "Зөвшөөрсөн хугацаа дууссан үед мөн ан хийх зөвшөөрөлгүй"	1500 нэгж	3 х цалингийн доод хэмжээ**
"Ан хийх зөвшөөрлийг шилжүүлэх, галт зэвсэг ашиглан ан хийх"	3000 нэгж	3 х цалингийн доод хэмжээ
Ан хийх: "Хориглосон үед"	3000 нэгж	5 х цалингийн доод хэмжээ
Ан хийх: "Хориглосон зэвсгээр"	3000 нэгж	5 х цалингийн доод хэмжээ
Ан хийх: "Хориглосон улиралд"	3000 нэгж	5 х цалингийн доод хэмжээ
Ан хийх: "Заасан хэмжээгээс хэтрүүлэх"	3000 нэгж	5 х цалингийн доод хэмжээ
Агнах болон урхи тавих: "Зэрлэг амьтныг тусгай зорилгоор лиценз болон зөвшөөрөлгүйгээр"		5 х цалингийн доод хэмжээ
Зарах эсвэл худалдаж авах: "Зэрлэг амьтныг тусгай зорилгоор бичиг баримт болон зөвшөөрөлгүйгээр"	3000 нэгж	5 х цалингийн доод хэмжээ
Агнах болон барих: "Зэрлэг амьтныг гэрээгүйгээр үйлдвэрлэхийн зорилготой"	3000 нэгж	45 х цалингийн доод хэмжээ

Эрүүгийн хуулийн дагуу мөнгө угаасан хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж болно. Хуулийн этгээдэд чиглэсэн мөнгө угаахтай тэмцэх заалтууд нь тухайн этгээдэд ногдуулах торгууль, хорих ялыг аль алиныг нь тогтоодог бөгөөд энэ нь мөнгө угаах үйл ажиллагаанд оролцсон хүмүүст хамааралтай гэж үздэг⁶⁵ Торгуулийн хэмжээг доод тал нь 120,000, дээд тал нь 400,000 нэгжээр тогтоож;⁶⁶ өнөөдрийн байдлаар 120 сая төгрөг (34.3 мянган ам. доллар)-өөс 400 сая (114.3 мянган ам.доллар) төгрөгтэй тэнцэж байна.

Хуулийн этгээдэд хүлээлгэх захиргааны хариуцлага нь энэхүү тайланд дүн шинжилгээ хийсэн хорин (20) худалдааны актын наймд (8) хамаарах боловч оногдуулах хариуцлага нь хууль тогтоомж хооронд нийцэхгүй байна. Хүснэгт 9-д Амьтны тухай хууль, Зөрчлийн тухай хуулийн (Амьтны тухай хууль зөрчсөн) хүрээнд ижил зөрчлийг харьцуулан үзүүлэв.

Эмчилгээнд зориулсан худалдаа

Эмчилгээний худалдааг Амьтны тухай хуулиар зохицуулагдана. Зэлүүд тал тайланд зэрлэг амьтдын эд эрхтэн, тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүн нь дотоодын болон олон улс дахь худалдааны чухал хэсэг болдог талаар баримтжуулсан.

Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай хууль уламжлалт анагаах ухааныг хамрах тул шууд бус хамааралтай хэвээр байна. Гэхдээ зөвхөн эмийн сангаас гадуур ийм эмийг өгч болно гэж заасан байдаг. Өөрөөр хэлбэл, уламжлалт анагаах ухааны бүтээгдэхүүний худалдаа, улмаар зэрлэг амьтдын уламжлалт эмийн бүтээгдэхүүний худалдаанд шууд хяналт тавьдаггүй. Гэхдээ уламжлалт анагаах ухаанд зэрлэг амьтдын гаралтай бүтээгдэхүүний хэрэглээ бүрэн зохицуулалтгүй гэсэн үг биш юм.

Эмийн худалдааг "Амьтны тухай хууль"-д "Ховор амьтдыг тэжээвэр амьтан болгон үржүүлэх, эм, бусад түүхий эд бэлтгэх зорилгоор ашиглахыг төрийн захиргааны төв байгууллагын зөвшөөрлөөр гүйцэтгэнэ" гэж заасан байдаг." гэсэн зохицуулах дэлгэрэнгүй мэдээлэл байхгүй.⁶⁷

Нэн ховор, ховор амьтдын хувьд тухайн зүйлийн хэсгийг зөвшөөрөлгүйгээр хууль бусаар "бэлтгэсэн", "цуглуулсан" тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг. Эмийн худалдаатай тодорхойлогдоогүй эсвэл тодорхой холбоогүй боловч эдгээр нэр томъёо нь зорилгоос үл хамааран аливаа бэлдмэл, цуглуулгад хамаарна гэж ерөнхийд нь ойлгодог.

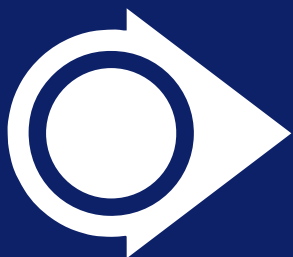
65 Шилжилт хөдөлгөөний эрхийг хязгаарлах тухай хуульд заасан боловч энэ нь үйл ажиллагаа явуулж буй компаниудад хэрхэн хамаарах талаар тодорхой заагаагүй.

66 Нэг нэгж нь 1,000 төгрөгтэй тэнцэнэ.

67 Монгол Улс, Амьтны тухай хууль, 18.2-р зүйл.

ҮНДЭСНИЙ ХУУЛЬ ТОГТООМЖ

ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ӨВЧИН

Монгол Улсын эрх зүйн орчинд **хамгийн их** цоорхой байгааг харуулж байна (Бүх ШТ-ын 82%).

Энэ нь ерөнхийдөө:

- Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль тогтоомжоос **зэрлэг амьтныг тусад нь авч үзэх тухай**
- ДЭМБ-ын жагсаалтад ороогүй **зэрлэг амьтны** өвчнийг хянах зохицуулалт дутмаг
- Мал эмнэлгийн үйлчилгээнд **мөрдөн шалгалт байхгүй**
- Стандартын **зөрчилд торгууль ногдуулдаггүй**
- Ерөнхий эрх бүхий болон мал эмнэлгийн үйлчилгээнд **холбогдох эрх мэдлийн хоорондын холбоогүй байдал**

ЗЭРЛЭГ АМЬТДЫН ӨВЧИН

Энэ хэсэг дэх мэдээлэл нь **Дэлхийн мал амьтны эрүүл мэндийн байгууллагаас (WOAH) захиалгаар гаргасан** тайлангаас гаралтай бөгөөд энэ сэдвээр танилцуулсан асуултад тусгайлан зориулж Legal Atlas-аас WOAH-тай хамтран боловсруулсан хууль эрх зүйн шилдэг туршлагын үнэлгээнд үндэслэсэн болно. Мал эмнэлгийн үйлчилгээ зэрлэг амьтдад нөлөөлж буй халдварт өвчнийг эмчлэх боломжтой юу?

Хуулийн шилдэг туршлага гэж юу вэ, тэдгээрийг хөгжүүлэхэд ашиглах аргуудыг энэ зөрүүтэй байдлыг шинжлэхээс өмнө тусад нь тайланд авч хэлэлцсэн бөгөөд энд давтаагүй болно. Гэхдээ лавлагаа болгож хэлэхэд, хууль эрх зүйн шилдэг туршлагууд нь тухайн сэдвийг зохицуулах эрх зүйн үндэслэл хангалттай байгаа эсэхийг тодорхойлох зорилготой хуулийн агуулгад чиглэсэн үзэл баримтлалын судалгаа юм.

Энэ асуулгад хууль хэрхэн хэрэгжиж байна вэ гэдэг асуудлыг авч үзээгүй. Төсөв, боловсон хүчин, нөөц, сургалтын гэх мэт асуулгын хэлбэрт хуулийн хэрэгжилт нь хуулийн чанарыг тодорхойлохтой холбоотой нь ойлгомжтой.

Энэхүү тайлангаас гадна бүх шилдэг туршлагын үнэлгээг Legal Atlas платформ дээрээс доорх холбоосоор онлайнгаар олж болно.⁶⁸

Эрх зүйн орчныг хянасан байдал

Үндэсний хэмжээнд нийт **6** хууль, тогтоомжийг хянан хэлэлцэв. Жагсаалтыг **үндсэн хууль тогтоомж, холбогдох хууль тогтоомж** гэсэн хоёр (2) хэсэгт хуваасан.

Үндсэн хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдын өвчин, мал эмнэлгийн үйлчилгээг шууд зохицуулдаг, эсвэл зохицуулах схемийн гол хэсгийг бүрдүүлдэг хуулиуд багтдаг.

Холбогдох хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдын өвчинтэй ямар нэгэн байдлаар холбоотой боловч амьтдын эрүүл мэндийг хамгаалах талаар бие даан зохицуулахгүй бусад бүх хууль тогтоомжийг багтаасан болно.

Хуулийн тодорхойлолт, нэмэлт мэдээллийг энэхүү тайлангийн хавсралтаас **Legal Atlas®** платформоос онлайнгаар олж болно.

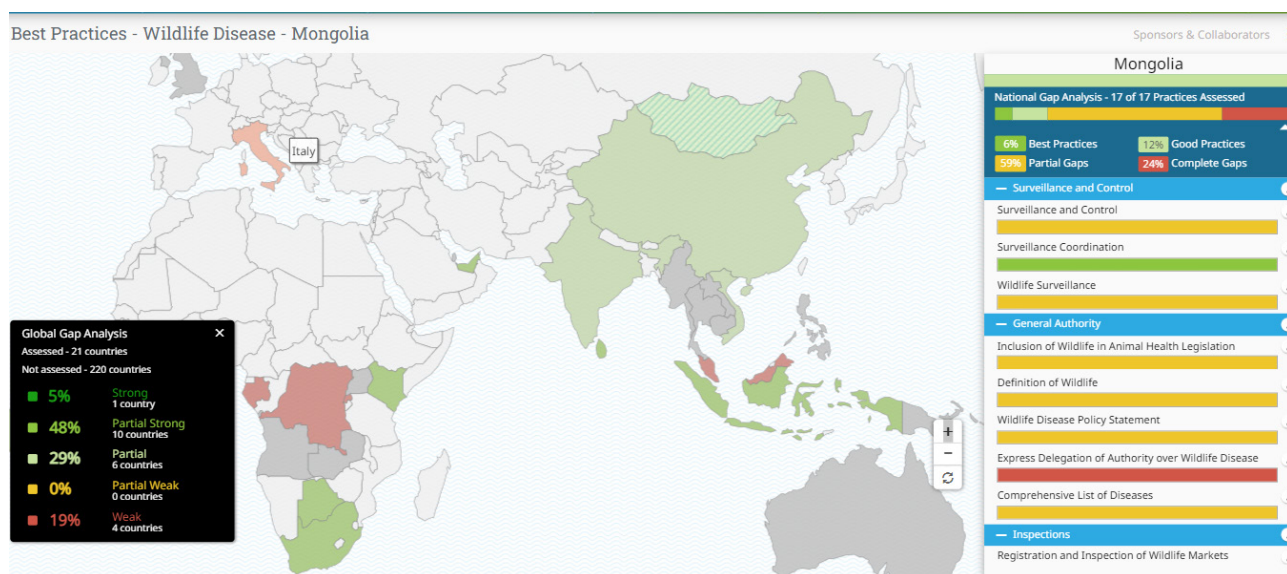
ҮНДСЭН ХУУЛЬ ТОГТООМЖ - 3

Зэрлэг амьтдын худалдааг шууд зохицуулдаг – 5

Дараах хуулиуд нь бүхэлдээ зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулахад зориулагдсан эсвэл энэ төрлийн худалдааг зохицуулах үндсэн хууль тогтоомж болдог.

1. Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль (2017)
2. Тусгай хамгаалалттай газар нутагт халдварт өвчний журам батлах тухай тогтоол (1996)
3. Амьтан, ургамал тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)

Зураг 15. Legal Atlas платформ дээрх Зэрлэг амьтдын өвчлөл хэсэгт хамаарах шилдэг туршлагыг хайх, харагдах байдал

68 https://www.legal-atlas.net/Wildlife_Disease/Standards/Mongolia

ХОЛБОГДОХ ХУУЛЬ ТОГТООМЖ - 3

Засаглалын - 3

Эдгээр хуулиуд нь зэрлэг амьтдын өвчлөлд шууд холбогддог.

4. Үндсэн хууль
5. Амьтны тухай хууль (2012 онд шинэчилсэн)
6. Ховордсон амьтан ургамал тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)

Шилдэг туршлагад үндэслэсэн дүн шинжилгээ

Зэрлэг амьтдын өвчний шилдэг туршлагауд нь долоон (4) бүрэлдэхүүн хэсэг дор 17 үндсэн ойлголтыг багтаасан болно.

- **Бүрэлдэхүүн хэсэг А. Ерөнхий эрх мэдэл** – Энэ бүрэлдэхүүн хэсэг нь зоонозын өвчин зэрлэг амьтдад нөлөөлөх үеийн мал эмнэлгийн үйлчилгээний ерөнхий эрх мэдлийг тодорхойлсон шилдэг туршлагаудыг зохион байгуулдаг.
- **Бүрэлдэхүүн хэсэг В. Тандалт ба хяналт** – Энэ бүрэлдэхүүн хэсэг нь мал эмнэлгийн үйлчилгээ зоонозын өвчний тандалтад хэрхэн хамрагдах, ялангуяа энэ эрх мэдэл зэрлэг амьтдад хамаарах эсэхийг тодорхойлох шилдэг туршлагыг агуулдаг.
- **Бүрэлдэхүүн хэсэг С. Хяналт шалгалт** - Энэ бүрэлдэхүүн хэсэг нь зэрлэг амьтдын өвчний тархалттай тэмцэх зорилгоор хяналт шалгалтад оролцох эрх олгосон, шаарддаг, бусад эрх мэдлийг тодорхойлсон бүх хууль эрх зүйн практикийг нэгтгэхэд ашиглагддаг.
- **Бүрэлдэхүүн хэсэг D. Хууль сахиулах** - “Хэрэгжүүлэх” шилдэг туршлагын багц нь зэрлэг амьтдын (малын) өвчин, зоонозын эсрэг ерөнхий болон тусгай эрх бүхий байгууллагуудад чиглэдэг бөгөөд үүнд мөрдөн байцаах, хамтран ажиллах, мэдээлэл цуглуулах, хуваалцах эрх, түүнчлэн аливаа тодорхойлсон гэмт хэрэг, зөрчилд хамаарах шийтгэл хамаарна.

Ерөнхий гүйцэтгэл

Үнэлгээнд хамрагдсан 23 орноос Монгол Улсын хууль эрх зүйн орчин хамгийн их дутагдалтай орнуудын тоонд ордог (Бүх ШТ-ын 82%). Энэ нь үндсэндээ зэрлэг амьтдыг хязгаарласан (ШТ# 1, 2, 3, 4), WOAH-ийн жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын өвчний (ШТ# 5) зохицуулалт байхгүй, мал эмнэлгийн үйлчилгээ (ШТ# 13) мөрдөн шалгах байгууллага байхгүйгээс, стандартыг зөрчсөн тохиолдолд торгууль ногдуулах (ШТ#15 ба 17) боломжгүй байдагтай холбоотой.

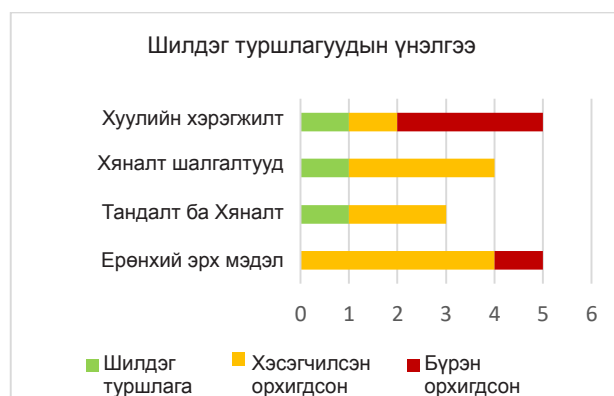
Хүснэгт 10. Шилдэг туршлагаудын үр дүн

Монгол Улс – Үнэлгээгээр гарсан шилдэг туршлагын үр дүн

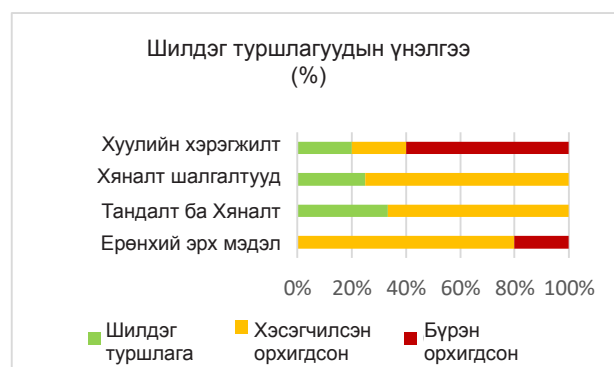
17 санал хүсэлт дээр үндэслэв (100%).

Бүрэн нийцэл	Хэсэгчилсэн нийцэл	Бүрэн орхигдсон
3	10	4
18%	59%	23%

Зураг 16. Бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн шилдэг туршлага

Зураг 17. Бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн шилдэг туршлага (%)

Үр дүнгийн хураангуй

Монгол Улс Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд ШТ#2 (Зэрлэг амьтдын тодорхойлолт)-д баримталж байгаа хандлага нь бодлогын уялдаа холбоогүй байдлын жишээ бөгөөд энэ сэдвээр бага үнэлгээ авч байна.

Гол хууль тогтоомжид “зэрлэг амьтад” гэсэн нэр томъёо дурдсан боловч өөр бусад хуульд (жишээлбэл, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль) тайлбарлахаар орхисон хэлнэ. Энэ нь хэвийн бус зүйл бөгөөд үнэн хэрэгтээ бодлогын уялдаа холбооны асуудлын жишээ юм. Гэтэл Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд зэрлэг амьтад гэж “Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд зааснаас бусад амьтдыг” хэлнэ гэж заасан байдаг. Энэхүү тодорхойлолт нь байгаль орчны хуульд амьтан бүрийг жагсаалтад оруулснаар “Амьтдын эрүүл мэнд”-д зэрлэг амьтны тухай дурдсан байна.

Монгол Улс хяналт хийгдсэн олон орны нэгэн адил үндсэн ШТ-д (1-3) асуудалтай тул зэрлэг амьтны тухай лавлагаа шаардлагатай хэсэгт бага оноо авах хандлагатай байдаг (жишээлбэл, ШТ# 4, 5, 8, 12).

Ерөнхийдөө, үйл ажиллагаа явуулах шаардлага болон мал эмнэлгийн үйлчилгээ эрхлэх эрх мэдлийг томилох хоёрын хооронд ялгаа байгаа юм шиг байна (ШТ# 9, 11, 12, 13). Гэсэн хэдий ч, үүнд ШТ# 10-ийн дагуу мал эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлэх (хилийн цэг болгон туршилт хийх) шуурхай эрх мэдлийг багтаасан болно.

Бүрэлдэхүүн хэсэг А: Ерөнхий эрх мэдэл	
1. Амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль тогтоомжид зэрлэг Амьтны тухай тусгах	Зэрлэг амьтдыг тодорхой дурдсан боловч импортын үйл ажиллагаагаар хязгаарлагддаг
2. Зэрлэг амьтдын тодорхойлолт	"Мал амьтан" гэсэн нэр томъёо нь зэрлэг амьтдын хязгаарлалтаар тодорхойлогддог бөгөөд үүнийг тодруулахад нэмэлт бусад хууль тогтоомжид тулгуурладаг
3. Зэрлэг амьтдын өвчлөлийн чиглэлээр баримтлах бодлогын мэдээлэл	Өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, зэрлэг амьтдыг хязгаарлалттай багтаасан
4. Зэрлэг амьтдын өвчлөлийн асуудалд хамаарах эрх бүхий төлөөлөгч	Мал эмнэлгийн үйлчилгээний экспресс мандат багтсан бөгөөд зэрлэг амьтдын талаар лавлагаа байхгүй
5. Өвчлөлийн жагсаалтууд	Тайлагнах шаардлагатай "хэвийн бус" эсвэл "онцгой" үйл явдалтай дүйцэх хэллэг бүхий зөвхөн өвчний төрлүүдийн ерөнхий нэрс

Бүрэлдэхүүн хэсэг В: Тандалт	
6. Хяналт тандалт	Тандалт, хяналтын цар хүрээ, төлөвлөгөөг багтаасан боловч үйл ажиллагааны иж бүрэн жагсаалт биш
7. Хяналтын зохицуулалт	Тандалтын зохицуулалтыг багтаасан бөгөөд эпидемиологийн мэдээллийг хуваалцах эрхийг багтаасан
8. Зэрлэг амьтдын тандалт	Малын өвчний тандалт хийх эрх бүхий мал эмнэлгийн үйлчилгээнд зэрлэг амьтдыг оруулахгүй байж болно

Бүрэлдэхүүн хэсэг С: Хяналт шалгалт	
9. Зэрлэг амьтдын захууд дахь бүртгэл, хяналт шалгалт	Зэрлэг амьтдын захыг бүртгэхээс гадна хяналт шалгалтыг мал эмнэлгийн үйлчилгээнд өгөх эрх бүхий зохицуулалттай
10. Хил дээр шалгалт явуулах эрх мэдэл	Хил дээр малын өвчний шинжилгээ хийх шаардлагатай, мал эмнэлгийн үйлчилгээнээс бусад алба нэгжүүдэд шинжилгээний эрх олгосон
11. Зэрлэг амьтдын өвчлөлийн талаарх мэдээлэл	Малын өвчний тодорхой тохиолдлоор хязгаарлагдах мал эмнэлгийн үйлчилгээнээс бусад байгууллагад тайлагнах шаардлага
12. Тогтмол болон үечилсэн хяналт шалгалтууд	Шалгалт явуулах мал эмнэлгийн үйлчилгээ нь үечилсэн эсвэл 'тогтмол' үзлэгийг заагаагүй

Бүрэлдэхүүн хэсэг D: Хууль сахиулах	
13. Мал эмнэлгийн үйлчилгээний мөрдөн шалгах байгууллагууд	Мал эмнэлгийн үйлчилгээнд өвчнийг мөрдөх эрх мэдэл олгоогүй
14. Өвчлөлийн талаарх мэдээлээгүй зөрчил	Өвчний талаар мэдээлэх эрх мэдэл олгосон боловч тодорхой тохиолдолд хязгаарлагдана. Бусад хуулиудад өвчний талаар мэдээлээгүй зөрчлийн торгуулийг оруулсан
15. Тээвэрлэлтийн стандартын зөрчил	Тээвэрлэлттэй холбоотой амьтны эрүүл, аюулгүй байдлын стандартын зөрчилд үүрүүлэх хариуцлагыг оруулаагүй
16. Зах зээлийн хязгаарлалт, хаалтыг дагаж мөрдөхгүй байх	Амьтны зах, гэхдээ бүх зэрлэг амьтдыг багтаагаагүй зохицуулалт. Ерөнхий торгууль ногдуулдаг
17. Өвчнийг хязгаарлах протоколыг дагаж мөрдөхгүй байх	Өвчлөлийг тогтоон барих протоколыг оруулаагүй, протоколыг зөрчсөн ногдуулах хариуцлагыг оруулсан

ДҮГНЭЛТ

2017 онд Эрүүгийн хууль, 2018 онд Амьтны тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаас хойш эмийн худалдаатай холбоотой зарим нэмэлт зохицуулалтыг эс тооцвол Монгол Улсын амьтдын худалдаатай тэмцэх эрх зүйн үндэс дорвитой өөрчлөлт ороогүй. 2015 оны нөхцөл байдалтай харьцуулахад илүү олон хууль батлагдсан ч эдгээрийн дийлэнх нь Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тогтолцоог өргөжүүлж, мөн Эрүүгийн хуулиар худалдаа хийхийн эсрэг эрх зүйн хамгаалалт зэрэгт илүү анхаарсан байна. Гэхдээ тодорхойлсон худалдааны актуудын тоо үндсэндээ ижил байна.

Шинэчлэлийн үр шимийг хүртэх хэд хэдэн зүйлд ялангуяа CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтад, түр хориотой амьтад, гадаадын төрөл зүйлийн хууль бус дотоодын худалдаа зэрэг орно.

Төрөл бүрийн хуулиудын бодлогын уялдаа холбоо, зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн хэлбэрүүд юу байгааг анхаарах шаардлагатай худалдааны гол үйлдлүүдийг зохицуулах шаардлагатай байна.

Ач холбогдолоор нь эрэмбэлээгүй, харин орхигдлын дүн шинжилгээнд дурдагдсан гол асуудлуудыг тоймлов:

Худалдааны гэмт хэрэг, хариу үйлдлийг ойлгох нь

- Зэрлэг амьтдыг судлах нь Монгол Улсын төрийн чиг үүрэг байсаар ирсэн. Үүнийг дараах зэрлэг амьтдын менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулах хууль эрх зүйн үүрэг даалгавартай хослуулах ёстой.
 - улс орны хэмжээнд зэрлэг амьтдыг хамруулах (зөвхөн тусгай хамгаалалттай газар биш),
 - зэрлэг амьтдын худалдааг тусгайлан авч үзэх, хуулийн дагуу хэрэгжих бүрэн эрхийг агуулсан байх, мөн
 - уул уурхай, бэлчээрийн даац, уур амьсгалын өөрчлөлт зэрлэг амьтад учирч буй аюул заналыг ойлгох
- Монгол Улс бол зөвхөн эх үүсвэр орон биш бөгөөд дамжин өнгөрөх тээвэр, хууль бус импорт, реэкспорт зэрэгт хууль эрх зүйн орчин нь илүү сайн хариу арга хэмжээ авах шаардлагатай байна.
- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажилтнуудыг сургах нь эрчимтэй явагдсан боловч Амьтны тухай хуулийн тусгай сургалт, түүнчлэн прокурор, шүүгч нартай тогтмол мэргэжлийн уулзалт, мэдээллийн солилцоо хийснээр сайжирч болно.
- Байгаль орчны эсрэг гэмт хэргийн мэдээлэл нь хязгаарлагдмал нөөцийг илүү сайн ашиглах, гэмт

хэргийн илрүүлэлт, мөрдөн шалгалтын ажиллагаа, хууль эрх зүйн үндсийг сайжруулах замаар хэрэгжилтийг ойлгох, сайжруулахад чухал ач холбогдолтой. Үүний үнэ цэнийг нэмэгдүүлэхийн тулд иж бүрэн, агентлаг, бүс нутгуудад нэгтгэгдсэн, шинэчлэгдсэн байх шаардлагатай.

Олон улсын стандартыг нэмэгдүүлэх

- Монгол Улс CITES-ийн 2-р зэрэглэлийн улс хэвээр байгаа бөгөөд энэ нь гэрээний үндсэн шаардлагыг бүрэн хангаагүй байна. Энэ дутагдлыг нэн даруй засаж сайжруулах хэрэгтэй байна.
- Гэсэн хэдий ч CITES-ийн санал болгосон шилдэг туршлагыг хэрэгжүүлэхэд олон тооны хэсэгчилсэн болон бүрэн орхигдсон байдал байгаа бөгөөд тэдгээрийг шийдвэрлэх шаардлагатай. Илүү анхаарал татахуйц дутагдалтай талууд нь:
 - бүрэн боловсронгуй зөвшөөрөл олгох систем
 - хязгаарлагдмал орчинд зүйлийн үржлийн асуудал, түүнчлэн
 - CITES-ийн хууль бус худалдаанд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх
- UNTOC стандартын “ноцтой гэмт хэрэг”-т зөвхөн дотооддоо бүртгэгдсэн төрөл зүйл хамаарах бөгөөд Монгол Улсад байдаг CITES-д бүртгэгдсэн өөр 69 зүйлд хамаарахгүй.
- Монгол Улс үндэстэн дамнасан зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэрэгтэй тэмцэх онцгой шаардлагад нийцүүлэн, хөрш орнууд болон худалдааны түншүүдтэй олон улсын эрх зүйн нэмэлт баримт бичгүүдийг боловсруулах асуудлыг авч үзэх нь зүйтэй.

Эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох

Зэрлэг амьтдын худалдаа

- Зохион байгуулалттай гэмт хэргийг Монгол Улсын зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн заалтад хүндрүүлэх нөхцөл гэж үзэх
- CITES-н жагсаалтын төрөл зүйлийн хууль бус худалдаанд эрүүгийн хариуцлага ногдуулах
- Түр хугацаагаар агнахыг нь хориглосон төрөл зүйлийн хууль бус ан агнуурт эрүүгийн хариуцлага ногдуулах
- Эрүүгийн хуульд заасан гэмт хэргийн төрөлд өөр улсын гаралтай төрөл зүйлийн хууль бус дотоод худалдааг оруулах.
- Эрүүгийн хуульд өөрчлөлт оруулж, хуулийн этгээдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх.

- Зэрлэг амьтдын худалдаанд хамаарах авлигын өргөн хүрээтэй тодорхойлолтыг боловсруулж, эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх.
- Бүх агентлагийн хэмжээнд хууль бус худалдааг шийдвэрлэх нэгдсэн бодлого боловсруулж, худалдаатай холбоотой бүхий л үйл ажиллагааг хамруулах
- “Зэрлэг амьтдын худалдаа” гэсэн нэр томъёоны иж бүрэн тодорхойлолтыг нэмэх
- Гол асуудлууд нь:
 - Дижитал нотлох баримтыг хянах, удирдах эрх мэдлийг багтаасан цахим худалдааны зохицуулалт
 - Борлуулах санал (зар сурталчилгаанаас гадна), сэдэл төрүүлэх, үзүүлэн, үзэсгэлэн зэрэг хоорондоо нягт холбоотой үйлдлүүдийг оруулах
 - Зэрлэг амьтдыг бүх хэлбэрээр тээвэрлэх тээврийн стандартыг бүрэн тодорхойлох
 - Хязгаарлагдмал орчинд чөлөөт бус үржүүлэг хийх шаардлагыг бүрэн тодорхойлж, зөрчлийн болон эрүүгийн шийтгэлийг уялдуулах
 - Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээр дамжин өнгөрөх амьтдын реэкспортыг бүрэн зохицуулалт
 - Аливаа зэрлэг амьтдын худалдаанд агуулахын хэрэглээг өргөжүүлэх.
 - Амьтдыг хууль бусаар эзэмшсэн тохиолдолд торгууль ногдуулах худалдаатай холбоотой үйлдлийн жагсаалтад оруулах
 - Зэрлэг амьтдын боловсруулалтыг бүх зориулалтаар тодорхойлж, зохицуулах
 - Зэрлэг амьтдыг тээвэрлэх цогц удирдамжийг бий болгох
 - Албан бус худалдааны хэлбэрийг зохицуулах асуудлыг авч үзэх; солилцоо, бартер зэрэг болно.

Зэрлэг амьтдын өвчин

Зэрлэг амьтдын өвчлөл ба худалдаа хоёрын уялдаа холбоог хэтрүүлэн хэлж болохгүй. COVID-19 тахал нь дэлхий даяар эрүүл мэнд, эдийн засагт ихээхэн нөлөөлөл үзүүлж буй ийм худалдааны шууд үр дагавар юм. Монгол Улсын хууль эрх зүйн орчин энэ хямралын эсрэг хариу арга хэмжээ аваагүй байгаа боловч дараах байдлаар дорвитой сайжруулах боломжтой.

- Амьтдын эрүүл мэнд, халамж хамгааллын тухай хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдыг бүгдийг багтаах
- Зэрлэг амьтдын өвчлөлийг хүлээн зөвшөөрөх, зохицуулах, үүнд ДЭМБ-ын жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын өвчний зохицуулалт орно.
- Зэрлэг амьтдын өвчин илэрсэн тохиолдолд мөрдөн байцаах эрх мэдлийг төрийн мал эмнэлгийн байгууллагад шилжүүлэх
- Эрүүл мэнд, халамжийн стандартыг хангаагүй тохиолдолд торгууль ногдуулах зэрэг болно.

ХАВСРАЛТ I. Хууль эрх зүйн орчин - Зэрлэг амьтдын худалдаа

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
1	2012	Амьтны тухай хууль (2012 онд шинэчлэгдсэн)	Монгол Улсын Амьтны тухай хууль нь Монгол Улсад зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулах үндсэн хуулиудын нэг юм. Гол анхаарал нь ан агнуур, барих зорилгоор зэрлэг амьтдын нөөцийг ашиглах боломжийг зохицуулдаг худалдааны сүлжээний эхлэл юм. Хууль бүхэлдээ зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой боловч дараах заалтуудыг илүү тусгайлан хэрэглэх боломжтой: 7 дугаар зүйлд "Нэн ховор" зүйлийн жагсаалтыг тогтоож, "Ховор" зүйлийн жагсаалтыг гаргах тухай заасан. Нэн ховор зүйл авч, худалдаалахыг хориглоно, ховор зүйлийн хувьд хязгаарлагдмал. 9-р зүйлд зарим зэрлэг амьтдыг агнах, барихыг хориглосон байдаг. 12-р зүйлд амьтдын гаралтай түүхий эдийг худалдахыг хориглосон байдаг. 15, 16, 17-р зүйлд амьтдыг ямар зорилгоор ашиглахыг заасан байдаг. 21 дүгээр зүйлд зэрлэг амьтдын нөөцийг ашиглахад хувь хүмүүст тавих шаардлагыг тусгасан. 22-30 дугаар зүйлд ан агнуур, загас агнуурын үйл ажиллагааг зохицуулдаг. 36-р зүйлд ховордсон амьд амьтдыг экспортлох асуудлыг тусгасан. Эцэст нь, 37-39 дүгээр зүйлд зэрлэг амьтдын нөөцийг хууль бусаар ашигласан тохиолдолд шийтгэл оногдуулдаг.
2	2002	Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 оны нэмэлт өөрчлөлт)	Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай Монгол Улсын хууль зэрлэг амьтдын олон улсын худалдаанд хяналт тавихад чиглэж Монгол Улсын CITES-ийн хэрэгжилтийн хууль тогтоомжийн үүрэг гүйцэтгэдэг. Иймээс зэрлэг амьтдын худалдаанд бүхэлд нь хамаатай. Уг хууль гурван хэсгээс бүрдэнэ. Эхнийх нь хуулийн хамрах хүрээнд ерөнхий заалтуудыг агуулсан; хоёр дахь нь Монгол Улсад зэрлэг амьтдын худалдааг хэрхэн зохицуулах, хариуцах талуудыг зааж өгөх; Гурав дахь нь худалдаанд ямар хязгаарлалтууд ямар төрөл зүйлд хамаатай болохыг тусгасан.
3	2002	Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль нь зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд хамааралтай бөгөөд амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүн, холбогдох мал эмнэлэг, ургамлын эрүүл ахуйн хяналтыг зохицуулдаг. Зэрлэг амьтдын худалдаанд тусгайлан "бүх төрлийн хөхтөн амьтан, гэрийн болон зэрлэг амьтад, хэвлээр явагчид, шувууд, зөгий, тэдгээрийн үр, үр хөврөл, үржлийн өндөг"-ийг мал эмнэлэг, ургамлын хорио цээрийн хяналт, шалгалтад хамруулдаг. (4.1.1-р зүйл). Энэ нь мал, амьтдын гаралтай бүх бүтээгдэхүүн, түүний дотор мах, сүү, дайвар бүтээгдэхүүн, өөх тос, хүнсний өндөг, арьс, арьс, яс, ноос, ноолуур, үс, гэдэс, эвэр, мал, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдаанд хамаарна. Хууль зэрлэг амьтдын худалдаатай шууд холбоотой. Зэрлэг амьтдын худалдаанд тусгайлан "бүх төрлийн хөхтөн амьтан, гэрийн болон зэрлэг амьтад, хэвлээр явагчид, шувууд, зөгий, тэдгээрийн үр, үр хөврөл, үржлийн өндөг"-ийг мал эмнэлэг, ургамлын хорио цээрийн хяналт, шалгалтад хамруулдаг. (4.1.1-р зүйл). Энэ нь малын гаралтай бүх бүтээгдэхүүн, түүний дотор "мах, сүү, дайвар бүтээгдэхүүн, өөх тос, хүнсний өндөг, арьс, арьс, яс, ноос, ноолуур, үс, гэдэс, эвэр, туурай, шувууны өд, сүү, сарвуу, эрүү, заламгай, цөсний хүүдий, булчирхайн түүхий эд, амьтдын гаралтай бүтээгдэхүүн." (4.1.2-р зүйл) Үүнд эрсдэлийн үнэлгээ (7.1.3-р зүйл), эх оронд нь буцаах (7.1.5), олон улсын хамтын ажиллагаа (7.1.7) зэрэг олон заалтууд багтсан болно. Хууль зөрчсөн төрийн албан хаагчид Төрийн албаны тухай хуулийн 18 дугаар зүйлийн дагуу хариуцлага хүлээх бөгөөд хувь хүмүүст Эрүүгийн хууль, Зөрчлийн тухай хуульд заасан хариуцлага хүлээлгэдэг.

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
5	2017	А/75 дугаар тушаал Амьтдын гарал үүсэл, түүхий эдийг тодорхойлох, хянах журам	Монгол Улсын Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайдын “Дүрэм, журам батлах тухай төсөл” А/75 тоот тушаал нь Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдааны эрх зүйн орчны хэрэгжүүлэх гол хэсэг юм. Монгол Улсын Засгийн газрын тухай хууль /24 дүгээр зүйлийн 24.2/, Амьтны тухай хууль /25.2, 25.3, 25.4 дүгээр зүйл/, ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль /8.3 дугаар зүйл/, тогтоолд тусгагдсан бүрэн эрхийн хүрээнд дараах таван хавсралтыг гаргасан: Хавсралт 1. Амьтан, тэдгээрийн түүхий эдийн гарал үүслийг тодорхойлох, хянах журам Хавсралт 2. Амьтнаас гаралтай түүхий эд, тэдгээрийн гарал үүслийг тодорхойлох загвар Хавсралт 3. Үйлдвэрлэлийн зориулалттай агнуурын гэрээний загвар. Хавсралт 4. Ахуйн агнуур, загас агнуурын тусгай зөвшөөрлийн маягт Хавсралт 5. Ховордсон зэрлэг амьтан, ургамлын төрөл зүйлийг олон улсад худалдаалах тухай конвенцын хавсралтад багтсан амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг экспортлох, импортлох, дахин экспортлох зөвшөөрлийн загвар.
6	2012	Ховор амьтдын жагсаалтыг батлах тухай тогтоол (2013 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Монгол Улсын “Ховор амьтдын жагсаалт батлах тухай” тогтоол нь Амьтны тухай хуулиар агнах, барихыг хязгаарласан “Ховор” амьтдын жагсаалтыг албан ёсоор баталсан богино хэмжээний баримт бичиг юм. Жагсаалт нь тусдаа баримт бичигт багтсан болно (Ховор амьтдын жагсаалтыг үзнэ үү). Энэхүү тогтоолд 2013 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулан Ховор амьтан агнах, барих зөвшөөрөл олгох аймаг, сумын Засаг даргын бүрэн эрхийг хассан.
7	2014	Экспортын боомтын жагсаалтад нэмэлт оруулах тухай тогтоол	Монгол Улсын Засгийн газрын “Жагсаалт, журам батлах тухай” 2003 оны 173 дугаар тогтоолын 1 дүгээр хавсралтад өөрчлөлт оруулах тухай Монгол Улсын Засгийн газрын “Экспортын бүтээгдэхүүний жагсаалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай” тогтоолд мал (болон бусад бүтээгдэхүүн) боловсруулах зөвшөөрөгдсөн боомт дээр хоёр боомт нэмж оруулах нь зэрлэг амьтдын олон улсын худалдаанд шууд хамааралтай. Тодруулбал, Сүхбаатар аймгийн Бичигт, Дорнод аймгийн Баянхошуу гэж тус тогтоолд нэмж тусгажээ. (1, 2-р зүйл) Цаашид “Ургамлын үр, суулгац, мал, амьтан, түүхий мах, дайвар бүтээгдэхүүн импортлох, ариутгах нөхцөлийг бүрдүүлэх асуудлыг шийдвэрлэхийг Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын даргад уриалж байна. (3-р зүйл)
8	2003	Ургамлын үр, амьтан, үр хөврөл, түүхий мах, дайвар бүтээгдэхүүн, бичил биетний өсгөвөр, эмгэг төрүүлэгч материалын дээж импортлох боомтын жагсаалт	Монгол Улсын импортын боомтуудын жагсаалтад зэрлэг амьтдын худалдааны гинжин хэлхээний гол хэсэг болох хууль ёсны худалдаа явуулах эрх бүхий боомтууд байдаг. Мал, үржлийн амьтдыг импортлох боомтуудыг 2 болон 6 дугаар зүйлд жагсаасан болно. 3 дугаар зүйлд үржлийн мал экспортлох тухай, 4 дүгээр зүйлд түүхий мах, дайвар бүтээгдэхүүн экспортлох. 4 дүгээр зүйлд түүхий мах, дайвар бүтээгдэхүүн импортлох.
9	2006	Идлэг шонхрын жишиг үнэ, төлбөр, хураамжийг тогтоох тухай тогтоол	Идлэг шонхрын жишиг үнэ, төлбөр, хураамжийг тогтоох тухай Монгол Улсын тогтоол нь зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд хамааралтай. 2006 онд гаргасан тогтоол хүчин төгөлдөр байхаа больсон боловч жагсаалтад бүртгэгдсэн шувууны зүйлийн экспортын квотын жишээ болгон энэ хүрээнд оруулсан болно. Холбогдох хэсэгт “Идлэг шонхрын тоо толгой, тархалтын талаарх судалгааны үр дүнгээс үзэхэд 2006-2007 онд жилд экспортлох идлэг шонхрын дээд хэмжээг 300 хүртэл, жишиг үнэ 10000 доллар, 9000 ам.долларын хураамж, 800 ам.долларын хураамж тус тус байна.” (1-р зүйл) Хүн амын тоо, экспортын хүсэлт, шинжлэх ухааны байгууллагуудын зөвлөмжийг харгалзан квотыг 20 хувиар бууруулахыг Байгаль орчны сайдад зөвшөөрсөн (2-р зүйл)
10	2022	Тусгай зориулалтын агнуур, барихад квот тогтоох тухай Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол	Монгол Улсын “Тусгай зориулалтын агнуур, барихад квот тогтоох тухай” тогтоолд аргаль хонь (<i>Ovis ammon</i>) - 98, Сибирийн янгир (<i>Capra sibirica</i>) - 130, халиун буа (<i>Cervus elaphus</i>) - 60, бөр гөрөөс (<i>Capreolus capreolus</i>) - 30, цагаан зээр (<i>Procapra gutturosa</i>) - 300, чоно (<i>Canis lupus</i>) – 20 байхаар таван хөхтөн амьтдын 2022 оны квотыг тогтоосон. Үүнээс гадна Тул (<i>Hucho taimen</i>) - 550, агнуурын шувуудын ангилалд – 200, загас - 5500 байхаар жилийн хязгаарыг тогтоожээ. Бүтэн жилийн хугацаанд хүчинтэй байгаа хэдий ч квотыг 2022 оны дөрөвдүгээр сард баталсан. Лавлагаа болгож 2021, 2020 оны квотыг холбогдох хуулиудад тусгасан.

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
11	2013	Ховор амьтан агнах тусгай зөвшөөрөл олгох журам (2017 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Монгол Улсын Ховор амьтан агнах, барих тусгай зөвшөөрөл олгох журам (2017 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан) нь зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд хамааралтай бөгөөд Ховор амьтдын жагсаалт (2012) -аар тодорхойлсон "Ховор" амьтдыг агнах эрх зүйн зохицуулалт, квотыг жил бүр тогтоодог. (Тусгай зориулалтын агнуур, барихад квот тогтоох тухай Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол (2022)-ыг үзнэ үү). Энэхүү журмын дагуу ан агнуурын мэргэжлийн байгууллага, шинжлэх ухааны байгууллагууд тусгай зөвшөөрөл хүссэн хүсэлтээ үндэсний эрх бүхий байгууллагад гаргана. (3.1-р зүйл) Зөвшөөрөгдсөн агнуурын зорилгод "судалгаа, соёл урлаг, урлаг, эмчилгээний зориулалт" орно. (3.2-р зүйл). Тусгай хамгаалалттай газар нутагт ховор амьтдыг барих нь тухайн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн захиргаатай тохиролцсоны үндсэн дээр явагдана. (3.3-р зүйл). Байгалийн баялгийн төлбөрийн тухай хууль (18.1-р зүйл)-д заасны дагуу ан агнуурын бүс нутгийн агнуурын менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэхэд амьтдыг төлбөртэй агнаж, агнаж олсон орлогын 50-иас доошгүй хувийг зарцуулна.
12	2017	Ховор амьтан агнах, барих тусгай зөвшөөрөл олгох журамд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай тогтоол	Монгол Улсын "Ховор амьтан агнах, барих тусгай зөвшөөрөл олгох журамд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай" тогтоол нь ан агнуурын мэргэжлийн байгууллагуудад шударга өрсөлдөөн, хариуцлагыг бий болгоход болон зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд хамааралтай. 8.1-р заалтын дагуу хуваарилагдсан квотынхоо 75-аас доошгүй хувийг зарж борлуулаагүй, ан агнуулж чадаагүй байгууллагууд дараа жилийн хуваарилалтаас үлдэгдэл төлбөрийг хасна. 8.2, 8.3-р зүйлд заасны дагуу энэ тогтоолыг зөрчсөн, агнуур хийж байгаа гадаадын анчин агнуурын тухай хууль зөрчсөн бол эрхээ хасуулна.
13	2013	Ан агнуурын мэргэжлийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам батлах тухай тогтоол	Ан агнуурын мэргэжлийн байгууллагын үйл ажиллагааны журам батлах тухай Монгол Улсын тогтоол нь зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд хамааралтай. Үндсэн чиг үүрэг нь хууль ёсны ан агнуурын журам, тухайлбал, аймаг, сумын хэмжээнд агнуурын талбайн хэмжээ, хилийн заагийг тодорхойлох, батлагдсан агнуурын менежментийн төлөвлөгөөний хэрэгжилтэд хяналт тавих, агнуурын улирлын талаар санал гаргах явдал юм.
14	1992	Үндсэн хууль	Монгол Улсын Үндсэн хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой нэг заалт бий. 1-р бүлгийн 6-д амьтан, ургамал нь төрийн бүрэн эрхт байдал, төрийн хамгаалалтад байна гэж заасан.
15	1995	Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль (2019 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Монгол Улсын Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хэд хэдэн зүйл заалт бий. 4-р зүйлд иргэд байгалийн баялгийг хууль бусаар ашиглах, хохирол учруулах, үрэгдүүлэх талаар эрх бүхий байгууллагад мэдэгдэх эрхтэй гэж заасан. 11 дүгээр зүйлд байгаль орчны асуудал, тэр дундаа ховордсон амьтан, ургамлыг үржүүлэх, өсгөн үржүүлэхтэй холбоотой судалгааг төр хариуцна гэж заасан. 12-р зүйлд төрөөс байгаль орчны мэдээллийн сан, тэр дундаа статистиктай холбоотой мэдээлэлтэй байхыг шаарддаг. 15-р зүйлд зэрлэг амьтдын нөөц ашиглалтын хязгаарыг тогтоох эрхийг төрд олгосон. 17, 18 дугаар зүйлд байгалийн нөөц ашиглах тусгай зөвшөөрөл олгох эрхийг орон нутгийн засаг захиргаа эдэлнэ гэж заасан. 19 дүгээр зүйлд нэн ховор амьтан агнах, барих, нэн ховор ургамлыг түүж бэлтгэх, нэн ховор ургамал, амьтдыг Монгол Улсын Улаан номд бүртгүүлэх зэргээр "байгаль орчныг хамгаална" гэж заасан байдаг. 27-р зүйлд Улсын байцаагч нь байгаль орчны зөрчлийн бүртгэлийг хөтөлж, орон нутгийн байгалийн нөөц ашиглалтын хяналтыг иргэд хариуцах үүрэгтэй. 48 дугаар зүйлд үүнийг эрүүгийн гэмт хэрэг гэж заасан байдаг.
16	1995	Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Монгол Улсын Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой зургаан зүйл заалт орсон: 1 дүгээр зүйлд уг хуулийн зорилт нь "ховор, нэн ховор амьтан, ургамлын хэлбэрийг хамгаалах зорилгоор тусгай зориулалтын газар нутаг дахь байгалийн нөөц ашиглалтыг зохицуулахад оршино" гэж заасан." 12-р зүйлд Үндэсний хамгаалалттай газруудад ан агнахыг хориглоно. 16-р зүйлд Аялал жуулчлалын бүсэд заасан газарт загасчлахыг зөвшөөрдөг. 21 дүгээр зүйлд байгалийн нөөц газрын нутаг дэвсгэрт амьтан агнах, барихыг хориглоно. 31 дүгээр зүйлд хууль тогтоомж зөрчсөн гэж сэжиглэгдсэн иргэдийн бичиг баримтыг шалгах, тээврийн хэрэгсэлд нь үзлэг шалгалт хийх, агнасан, түүсэн, бэлтгэсэн зэвсэг, эд зүйлийг хураах эрхийг байгаль хамгаалагчдад олгосон. 43 дугаар зүйлд хууль зөрчсөн тохиолдолд торгууль ногдуулдаг.

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
17	2017	Мал амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль	Монгол Улсын Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль нь малын эрүүл мэнд, сайн сайхан байдлыг дэмжихийн зэрэгцээ малын гаралтай түүхий эдийн худалдааг зохицуулах замаар хүн амын эрүүл мэнд, аюулгүй байдлыг хамгаалахад чиглэгддэг. Уг хуульд өвчин эмгэгээс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх, мал амьтдыг хамгаалах, малын гаралтай бүтээгдэхүүн, тэдгээрийн худалдааг зохицуулах зэрэг малын эрүүл мэндийн олон талт асуудлыг тусгасан. Монгол Улсын Засгийн газраас Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуулийн дагуу хуулийн заалтын хэрэгжилтэд хяналт тавих үүрэг бүхий Мал эмнэлэг, үржлийн үндэсний газрыг байгуулжээ. Энэхүү агентлаг нь мал, амьтдын гаралтай бүтээгдэхүүн, амьтантай холбоотой байгууламж нь эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын стандартад нийцэж байгаа эсэхийг шалгах, баталгаажуулах үүрэгтэй. Түүнчлэн мал, амьтдын гаралтай түүхий эдийг импортлох, экспортлохтой холбоотой хорио цээрийн шаардлага, эрүүл мэндийн гэрчилгээ зэрэг тодорхой зохицуулалтыг хуульд тусгасан.
18	2005	Байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээний тухай тогтоол	Монгол Улсын Байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээний тухай тогтоолд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой нэг заалт бий: Баримт бичгийн 1 дэх хэсэгт мазаалай, тэмээ, цоохор ирвэс, буга, хандгай, гөрөөс, цагаан зээр зэрэг зэрлэг амьтдад болоод ховордсон ургамлын төрөл зүйлийн нөөцийг хууль бусаар тараахтай тэмцэх тухай хууль тогтоомжийг Засгийн газар батална гэж заасан.
19	2012	Амьтан, ургамлын үндэсний хүрээлэн байгуулах тухай Засгийн газрын шийдвэр	Монгол Улсын Амьтан, ургамлын үндэсний хүрээлэн байгуулах тухай тогтоол нь зөвхөн зэрлэг амьтдын худалдаатай шууд бус холбоотой. Цорын ганц чиг үүрэг нь “Төв аймгийн Эрдэнэ суманд “Амьтан, ургамлын үндэсний хүрээлэн” байгуулах төслийг хэрэгжүүлэх Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны саналыг дэмжих” юм. (1-р зүйл) Энэ үүднээс “Төсөл хэрэгжүүлэгч байгууллагатай гэрээ байгуулж мэргэжил арга зүйн зөвлөгөө өгч, үйл ажиллагаанд нь хяналт тавьж ажиллахыг Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд Л.Гансүхэд даалгасан.” (3-р зүйл)
20	2006	Авлигын эсрэг хууль	Монгол Улсын Авлигын эсрэг хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой тодорхой заалт байхгүй ч албан тушаалтны авлигыг хянаж, шалгадаг авлигатай тэмцэх газрыг бий болгожээ. Албан ёсны авлига нь зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаанд хувь нэмэр оруулдаг тул түүний хяналт нь зэрлэг амьтдын худалдааны үр дүнтэй зохицуулалтад шууд нөлөөлдөг.
21	2020	Тусгай зориулалтаар агнах, барихад квот тогтоох тухай Монгол Улсын Засгийн газрын тогтоол	Монгол Улсын Засгийн газрын 2020 онд батлагдсан “Тусгай агнуур, барих агнуурын квотыг тогтоох тухай” тогтоол нь зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой бөгөөд тухайн зүйл нь тусгай зориулалттай агнуур болон бусад төрлийн зэрлэг амьтдын худалдааны объект болохын хэрээр хууль эрх зүйн зохицуулалттай байдаг. Квот нь заасан жилийн хугацаанд хууль ёсоор агнаж, загасчилж болох нийт дээжийн тоог төрөл зүйлээр нь зааж өгдөг.
22	1995	Ан агнуурын нөөц ашигласны төлбөрийн тухай, Ан агнах, барих зөвшөөрлийн төлбөрийн тухай хууль	Монгол Улсын Ан агнуурын нөөц ашигласны төлбөрийн тухай, Ан агнах, барих зөвшөөрлийн төлбөрийн тухай хууль нь бүхэлдээ зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой. Энэ нь тусгай зориулалтын, спорт, уламжлалт ан агнуурт төлөх төлбөрийн хэмжээг зохицуулдаг.
23	2000	Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн дахин хөрөнгө оруулалтын тухай хууль	Монгол Улсын Байгалийн нөөц ашигласны төлбөрийн хөрөнгө оруулалтын тухай хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай шууд холбоотой хоёр заалт бий: 3.2 дугаар зүйлд “Ан агнуурын нөөц ашигласны төлбөр” болон “Ан агнуур, барих тусгай зөвшөөрлийн төлбөрийн орлого”-ын тодорхой хэсгийг “Агнуурын нөөц ашигласны төлбөр”-ийн орлогод буюу байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн нөөцийг нөхөн сэргээхэд зарцуулна гэж заасан байдаг. 4.1 дүгээр зүйлд агнуурын нөөц ашигласан төлбөрийн орлогын 50%, байгалийн ургамал ашигласан төлбөрийн орлогын 30% -ийг байгалийн нөөцийг хамгаалахад зориулна гэж заасан.

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
24	2011	Зэрлэг амьтдын экологи, эдийн засгийн үнэлгээ батлах тухай тогтоол	
25	2018	Тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээг тогтоох тухай тогтоол	Монгол Улсын тэмдэгтийн хураамжийн хэмжээг тогтоох тухай тогтоол нь Улсын нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд хувь нэмрээ оруулахын зэрэгцээ Улсын тэмдэгтийн хураамжийг шударгаар, шуурхай авах тогтолцоог бүрдүүлэх зорилготой юм. Тэмдэгтийн хураамж нь эдийн засгийн үйл ажиллагаа, арилжааны гүйлгээнд үзүүлэх нөлөөгөөр зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд бусаар нөлөөлдөг.
26	2013	Цаатан иргэдийн талаар засгийн газарт чиглэл өгөх тухай зарлиг	Цаатнуудын талаар Засгийн газарт үүрэг даалгавар өгөх тухай тогтоол нь Монгол Улсын цаатан иргэдийг дэмжих, салбарын тогтвортой хөгжлийг дэмжих томоохон алхам болсон. Уг захирамжид цаатан иргэдэд мал сүргийг нь тэжээн тэтгэх, амьдрах орчныг нь сайжруулахад нь санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх, байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн баялаг, тэр дундаа ашиглагдаж буй газар нутгаа хамгаалах бодлого боловсруулж хэрэгжүүлэх зэрэг олон тодорхой арга хэмжээг тусгасан байна. Цаа буга малчдад орчин үеийн технологи, шилдэг туршлагыг ашиглан цаа бугын аж үйлдвэрийн тогтвортой хөгжлийг дэмжих, цаа бугын малчдын байгаль орчинд ээлтэй аялал жуулчлал, уламжлалт гар урлал, бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл зэрэг амьжиргааны өөр эх үүсвэр хөгжүүлэхийг дэмжих. Мөн эдгээр арга хэмжээний хэрэгжилтэд хяналт тавих, цаатан иргэдийн хэрэгцээг хангахад чиглэгдсэн үндэсний зөвлөл байгуулахыг уг захирамжид тусгажээ.
27	1993	Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол (2004 оны нэмэлт өөрчлөлт)	Монгол Улсын 1993 оны “Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авахыг зөвшөөрөх тухай” тогтоол нь ан агнахыг хориглосон эсвэл хязгаарласан тусгай хамгаалалттай газар нутгийг тогтоох хэмжээнд зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулсан (Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийг үзнэ үү). 1993 оны тогтоолоор Увс нуурын ай савын дархан цаазат газар, Горхи-Тэрэлжийн байгалийн цогцолборт газар, Говь Гурван Сайханы байгалийн цогцолборт газар, Угтамын байгалийн цогцолборт газар, Шарга, Манханы байгалийн цогцолборт газрыг байгуулсан.
28	1996	Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол	Монгол Улсын 1996 оны “Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авахыг зөвшөөрөх тухай” тогтоол нь ан агнахыг хориглосон эсвэл хязгаарласан тусгай хамгаалалттай газар нутгийг тогтоох хэмжээнд зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулсан (Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийг үзнэ үү). 1996 оны тогтоолоор Говийн бага дархан цаазат газар, Алтай Таван Богдын байгалийн цогцолборт газар, Хангайн нурууны байгалийн цогцолборт газар, Зарим нөөц газар, Алаг хайрхан уулын байгалийн нөөц газар, Бурхан Буудайн байгалийн нөөц газар, Эргэл амьтдын хүрээлэн, Их нартын БНГ зэргийг байгуулсан.
29	1997	Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол	Монгол Улсын 1997 оны “Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авахыг зөвшөөрөх тухай” тогтоол нь ан агнахыг хориглосон эсвэл хязгаарласан тусгай хамгаалалттай газар нутгийг тогтоох хэмжээнд зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулсан байдаг (Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийг үзнэ үү). 1997 оны тогтоолоор Хорьдол-Сарьдагийн дархан цаазат газар, Хар-Ус нуурын байгалийн цогцолборт газрыг байгуулсан.
30	1998	Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол	Монгол Улсын 1998 оны “Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авахыг зөвшөөрөх тухай” тогтоол нь ан агнахыг хориглосон эсвэл хязгаарласан тусгай хамгаалалттай газар нутгийг тогтоох хэмжээнд зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулсан (Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийг үзнэ үү). 1998 оны тогтоолоор Ноёнхангайн байгалийн цогцолборт газрыг байгуулсан.
31	2003	Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол	Монгол Улсын 2003 оны “Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах зөвшөөрөл олгох тухай” тогтоол нь ан агнахыг хориглосон эсвэл хязгаарласан тусгай хамгаалалттай газар нутгийг тогтоох хэмжээнд зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулсан (Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийг үзнэ үү). 2003 оны тогтоолоор Хөгнө-Тарна байгалийн цогцолборт газрыг байгуулсан. 2011, 2012 онд хилийн заагийг өөрчилсөн.

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
32	2011	Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол	Монгол Улсын Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай тогтоолд амьтан, зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой тодорхой заалт байхгүй. Гэхдээ энэ нь Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийн дагуу ан агнахыг хориглосон, зөвшөөрөгдсөн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хилийн заагийг тогтоох, өргөтгөх зэргээр зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой.
33	2012	Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол	Монгол Улсын 2012 оны “Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах зөвшөөрөл олгох тухай” тогтоол нь ан агнахыг хориглосон эсвэл хязгаарласан тусгай хамгаалалттай газар нутгийг тогтоох үеийн зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулсан (Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийг үзнэ үү). 2012 оны тогтоолоор Хан Хэнтийн дархан цаазат газрын хилийн заагт өөрчлөлт оруулж, Их газрын чулууны байгалийн цогцолборт газар, Заг Байдрагийн голын эхэн савын байгалийн цогцолборт газар, Чигэртэй голын ай савын байгалийн цогцолборт газар, Өндөрхаан уулын байгалийн цогцолборт газрыг байгуулахаар болсон.
34	2016	Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах тухай тогтоол	Монгол Улсын 2016 оны “Зарим газар нутгийг Улсын тусгай хамгаалалтад авах зөвшөөрөл олгох тухай” тогтоол нь ан агнахыг хориглосон эсвэл хязгаарласан тусгай хамгаалалттай газар нутгийг тогтоох хэмжээнд зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулсан (Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийг үзнэ үү). 2016 оны тогтоолоор Тост, Тосон Бумбын нурууны байгалийн нөөц газрыг байгуулсан.
35	2001	Тусгай хамгаалалттай газар нутагт түр газар зохион байгуулах журам	Монгол Улсын Тусгай хамгаалалттай газар нутагт түр газар зохион байгуулах журам нь амьтдыг тусгайлан зохицуулаагүй боловч тусгай хамгаалалттай газар нутгийн сонгогдсон бүс, байгалийн бүсэд газар ашиглах зөвшөөрөл олгох журам, газар ашиглалтын журмыг тогтоосон тул шууд бус хамааралтай байж болох юм.
36	2000	Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн газрын тухай журам	Монгол Улсын орон нутгийн ач холбогдол бүхий тусгай хамгаалалттай газар нутгийн газрын тухай журам нь зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд хамааралтай бөгөөд орон нутгийн ач холбогдол бүхий тусгай хамгаалалттай газар нутгийн газрын асуудлыг зохицуулдаг. Зэрлэг амьтдын худалдааны 3.3-дугаар зүйлд "зөвшөөрөлтэй ан агнах, барих"-ыг орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хэрэгжүүлэх зорилтын нэг болгон оруулсан.
37	1996	Тусгай хамгаалалттай газар нутагт шинжлэх ухааны судалгаа хийх журам	Монгол Улсын Тусгай хамгаалалттай газар нутагт шинжлэх ухааны судалгаа хийх журам нь зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулахгүй ч шинжлэх ухааны судалгаанаас бусад тохиолдолд зэрлэг амьтдыг хууль бусаар агнаж буйг нуун дарагдуулах зорилгод хамааралтай байж болох юм.
38	2002	Тусгай хамгаалалттай газар нутагт аялал жуулчлалын явуулах журам, ТХГН-д үзүүлэх ажил үйлчилгээний нэг удаагийн хөлс төлөх журам	Монгол Улсын Тусгай хамгаалалттай газар нутагт аялал жуулчлалын үйл ажиллагаа явуулах, байгаль орчны төлбөрийг нэг удаа төлөх журамд Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт аялал жуулчлалын үйл ажиллагаа явуулахад тавигдах шаардлага, журам, жуулчдаас байгаль орчны төлбөр төлөх журмыг тогтоосон. Энэхүү журам нь Монгол Улсын тогтвортой аялал жуулчлалыг хөгжүүлэх, байгалийн өвийг хамгаалах үйл ажиллагааны нэг хэсэг юм. Төрөөс аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг зохицуулах, байгаль орчны төлбөр хураах замаар тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хамгаалалт, менежментийг дэмжихийн зэрэгцээ аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг хариуцлагатай, тогтвортой явуулахад дэмжлэг үзүүлэх зорилготой. Тус журам нь тусгай хамгаалалттай газар нутгийн аялал жуулчлалын үйл ажиллагааг зохицуулах замаар байгаль орчин, амьтанд үзүүлэх аялал жуулчлалын сөрөг нөлөөллийг багасгах зорилготой юм. Аялал жуулчлалын зохицуулалтгүй үйл ажиллагаа нь амьдрах орчныг сүйтгэх, байгалийн нөөцийг хэтрүүлэн ашиглах, зэрлэг амьтдыг ховордоход хүргэж, улмаар зэрлэг амьтан, зэрлэг амьтдын бүтээгдэхүүний хууль бус худалдааг бий болгоход хүргэдэг.
39	1997	Орчны бүсийн тухай хууль	Монгол Улсын Орчны бүсийн тухай хуульд зэрлэг амьтдын худалдааг тодорхой заасан заалт байхгүй. 8 дугаар зүйлд хамгаалалтын бүсэд байгаа зарим амьтдыг хамгаалах, ашиглахтай холбогдсон харилцааг зохицуулах; Нутгийн Засаг дарга нар тусгай хамгаалалттай газар нутгийн захиргаа, зөвлөлтэй хамтран "нэн ховор", "ховор" амьтдыг хамгаалах, ашиглах заавар, арга хэмжээг орчны бүсийн менежментийн төлөвлөгөөнд тусгаж байхаар тогтоожээ.

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
40	2012	Ойн тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Монгол Улсын Ойн тухай хуульд ойн сан бүхий газраас ан агнуур, түүж бэлтгэхтэй холбогдсон харилцааг зохицуулах бөгөөд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой дөрвөн зүйл заалттай. 4 дүгээр зүйлд ойн сан бол төрийн өмч байна гэж заасан. Цаашлаад Засгийн газрын зөвшөөрөлтэйгөөр ойн баялгийг агнах, ашиглах эрхийг иргэдэд олгохоор заасан. 12 дугаар зүйлд ойн нөөцийн ашиглалт, түүний дотор ургамал, амьтдын ашиглалтыг хязгаарлах эрх Засгийн газарт байна гэж заасан. 18-р зүйлд ан агнуурын болон нөөц ашиглах зөвшөөрлийг орон нутгийн засаг захиргаанд шилжүүлсэн. Эцэст нь, 29-р зүйлд засгийн газрын тодорхой зөвшөөрөлгүйгээр ойд агнахыг хориглоно.
41	1995	Тусгай хамгаалалттай газар нутаг дахь чоно болон зэрлэг нохойнд хяналт тавих	Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутаг дахь чоно, зэрлэг нохойн хяналт нь зэрлэг амьтдын худалдааны түвшинд холбогддог бөгөөд үүгээр дамжуулан тусгай хамгаалалттай газар нутагт чоно агнахыг зохицуулдаг.
42	2008	Гаалийн тариф, гаалийн татварын хууль	Монгол Улсын Гаалийн тариф, гаалийн татварын тухай хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой гурван заалт бий: 3.1.1-д "бараа" гэсэн тодорхойлолтод амьтан, ургамлыг оруулсан. 28.2-т тухайн улсад ан агнуур, загас агнуурын бүтээгдэхүүнийг тухайн улсад "бүрэн үйлдвэрлэсэн" бараанд хамааруулна гэж заасан. 212-р зүйлд "ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүн"-ийг устгахыг хориглосон барааны жагсаалтад оруулсан.
43	2014	Монгол Улсын хилээр нэвтрүүлэх тусгай зөвшөөрөлтэй барааны жагсаалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай тогтоол	Монгол Улсын хилээр нэвтрүүлэх тусгай зөвшөөрөл олгох код бүхий барааны жагсаалтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах тухай тогтоол нь худалдааг зохицуулах, улс орны аюулгүй байдлыг хангахын төрөөс авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээгээр илэрч байна. Энэ хууль нь зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой гэдэг нь тодорхой байгаа зарим ангиллын барааг импортлох, экспортлоход тусгай зөвшөөрөл шаардах замаар зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаанаас урьдчилан сэргийлэх, худалдааг зохицуулах юм. Эдгээр бүтээгдэхүүнд амьд амьтад (мөлхөгчид, шувууд, хөхтөн амьтад), амьтдын арьс шир, амьтдын үс ноос, нэхий, амьтдын яс, эвэр, амьтдын бусад хэсгүүд болон бүтээгдэхүүн (зааны яс, хирсийн эвэр, барын яс гэх мэт) багтана. Энэхүү хуулиар дамжуулан зэрлэг амьтдын худалдаа, хууль бус худалдаа, наймааны эсрэг үйл ажиллагааг хянаж, зохицуулдаг. Тусгай зөвшөөрөл олгох систем нь хууль бус агнуур, хулгайн ан болон бусад хууль бус үйл ажиллагаагаар дамжуулан олж авсан зэрлэг амьтан болон зэрлэг амьтдын бүтээгдэхүүнийг импортлох, экспортлохоос урьдчилан сэргийлэхэд тусалдаг.
44	2008	Татварын ерөнхий хууль	Монгол Улсын Татварын ерөнхий хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хэд хэдэн заалтыг хоёр зүйлд багтаасан байна: 5.7-д ой, ургамлын нөөц, амьтан агнуураас авсан хөрөнгө гэж тодорхойлсон төлбөрийг татварт хамруулна гэж заасан. 7.4-т дараах зүйлийг орон нутгийн татвар гэж тодорхойлсон: байгалийн ургамал ашигласны төлбөр (7.4.8); ан агнуурын нөөц ашигласны төлбөр, ан агнах зөвшөөрлийн хураамж (7.4.10); болон бууны ашигласны төлбөр (7.4.13).
45	2002	Зар сурталчилгааны тухай хууль	Монгол Улсын Зар сурталчилгааны тухай хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой нэг заалт бий. Хуулийн 14 дүгээр зүйлийн нэгдүгээр хэсэгт "Ховор, ховордсон амьтан, ургамлын төрөл зүйл, түүнчлэн хуульд заасан дайвар бүтээгдэхүүнийг нийлүүлэх, худалдаалах, худалдан авах"-ыг сурталчлахыг хориглосон байдаг. Мөн зүйлийн хоёрдугаар хэсэгт агнахыг эсвэл хураахыг хориглосон зэрлэг амьтад, тэдгээрийг хэсэгчлэн худалдах, худалдан авах зар сурталчилгааг хориглосон байдаг.
46	2010	Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай хууль	Монгол Улсын Эм, эмнэлгийн хэрэгслийн тухай хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хоёр заалт бий. Гуравдугаар зүйлд "уламжлалт эм" гэж хүний болон мал, амьтдын өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, өвчнийг оношлох, эмчлэх зорилгоор тодорхой тунгаар хэрэглэгддэг, ургамал, амьтан, эрдэс баялгаас гаргаж авсан орц найрлага бүхий байгалийн гаралтай бүтээгдэхүүнийг хэлнэ. 16-р зүйлд уламжлалт бус эмийг эмийн санд олгохыг шаарддаг боловч уламжлалт анагаах ухаанд ижил төстэй шаардлага тавьдаггүй.

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
47	2015	Чөлөөт бүсийн тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Ерөнхийдөө Монгол Улсын Чөлөөт бүсийн тухай хууль нь тусгайлсан чөлөөт бүсэд үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжүүдэд зохицуулалт, татварын таатай орчин бүрдүүлэх замаар гадаадын хөрөнгө оруулалтыг татах, эдийн засгийн хөгжлийг дэмжих зорилготой юм. Хуульд зэрлэг амьтдын худалдааны талаар тусгайлан заагаагүй болохоор чөлөөт бүсэд үйл ажиллагаа явуулж буй аж ахуйн нэгжүүд зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаа эрхлэх эсвэл байгаль орчинд өөр бусад хэлбэрээр хор хөнөөл учруулж болзошгүй юм. Ийм ч учраас энэ хуульд байгаль орчныг хамгаалахад чиглэсэн заалтууд, тэр дундаа аж ахуйн нэгжүүд байгаль орчны хууль тогтоомжийг дагаж мөрдөх, байгаль орчны зөвшөөрөл авахад тавигдах шаардлагуудыг тусгасан байна. Монгол Улсын Чөлөөт бүсийн тухай хуульд зэрлэг амьтдын худалдааг тусгайлан заагаагүй ч байгаль орчныг хамгаалахад чиглэсэн заалтуудыг тусгасан ба Монгол Улсын Засгийн газар бусад хууль эрх зүйн баримт бичиг, санаачилгаар дамжуулан зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсээр ирсэн.
48	2001	Харилцаа холбооны тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Монгол Улсын Харилцаа холбооны тухай хууль нь өрсөлдөөнийг дэмжих, хэрэглэгчийн эрхийг хамгаалах, харилцаа холбооны салбар дахь хөрөнгө оруулалтыг дэмжих зорилготой. 2021 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтүүд нь технологийн дэвшилтэй хөл нийлүүлэн алхаж, зохицуулах тогтолцоог салбарын өнөөгийн практикт нийцүүлэх зорилготой байв. Хуульд зэрлэг амьтдын худалдааг тусгайлан заагаагүй ч харилцаа холбооны дэд бүтэц, тоног төхөөрөмжөөр дамжуулан зэрлэг амьтдын хууль бус худалдааг өөгшүүлэх, байгаль орчинд хор хөнөөл учруулах бусад хэлбэрийг бий болгож болзошгүй юм. Тухайлбал, хулгайн анчид гар утас ашиглан өөр хоорондоо юм уу худалдан авагчидтай харилцаж, зэрлэг амьтдын хууль бус наймаачид цахим платформууд ашиглан бүтээгдэхүүнээ сурталчилж болзошгүй.
49	1996	Журам батлах тухай тогтоол – Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн халдварт өвчин	Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт халдварт өвчин дэгдэхтэй тэмцэх журам батлах тухай тогтоол нь гол төлөв зэрлэг амьтдын өвчинтэй тэмцэхэд чиглэгддэг. Үүгээр байгалийн цогцолборт газар, дархан цаазат газар зэрэг Монгол Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт халдварт өвчин тархахаас урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх журмыг зохицуулна. Зэрлэг амьтдын худалдаанд зэрлэг амьтдын хууль ёсны болон хууль бус худалдааны хэлбэрээр дамжуулан шууд бусаар нөлөөлөх боломжтой.
50	2015	Галт зэвсгийн тухай хууль	Монгол Улсын Галт зэвсгийн тухай хууль нь олон нийтийн аюулгүй байдлыг хангах, Улсын хэмжээнд галт зэвсгийг эзэмших, ашиглах, худалдаалахтай холбоотой харилцааг зохицуулдаг чухал эрх зүйн орчин юм. Энэхүү хуулиар галт зэвсэг эзэмших, ашиглах, худалдаалахтай холбоотой харилцааг зохицуулах, хууль бус үйл ажиллагааг дүрэмжүүлэх замаар зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаанаас урьдчилан сэргийлэхэд хувь нэмрээ оруулж байна. Монгол Улс олон нийтийн аюулгүй байдал, галт зэвсгийн хариуцлагатай, хууль ёсны хэрэглээг хангахын зэрэгцээ өвөрмөц байгаль, зэрлэг амьтад, биологийн олон янз байдлыг хамгаалах үүрэг амлалтыг хуульд тусгасан.
51	2017	Зөрчлийн тухай хууль	Монгол Улсын Зөрчлийн тухай хуульд зэрлэг амьтдын худалдааг шууд тусгасан гурван зүйл заалт бий. 7 дугаар зүйлд зөвшөөрөлгүйгээр зэрлэг амьтдын агнах, загасчлах, хураах, худалдан авах, худалдахыг гэмт хэрэг гэж заасан байдаг. 11 дүгээр зүйлд зэрлэг амьтад, зэрлэг амьтдын хэсгийг зөвшөөрөлгүй тээвэрлэсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байна. 16 дугаар зүйлд зэрлэг амьтдыг хууль бусаар хил дамнуулан тээвэрлэсэн тохиолдолд шийтгэл оногдуулахаар заасан байна.

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
52	2015	Эрүүгийн хууль (2020 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	2020 онд шинэчлэгдсэн Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаанд шууд хамаарах хэд хэдэн заалт бий. 24.5-д зааснаар Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт ан агнах, түүнчлэн зохих зөвшөөрөлгүйгээр ховор, нэн ховор амьтдыг агнаж, худалдаалах зэрэгт эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж, хорих ялаар шийтгэнэ. 18.5-д зэрлэг амьтдын тодорхой хэлбэр бүхий “хориотой” болон “хязгаарлагдсан” барааг хууль бусаар хил нэвтрүүлэхэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэнэ. 18.6-д мөнгө угаасан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээр заасан. Энэ сүүлчийн хэсэгт зэрлэг амьтдын талаар тусгайлан дурдаагүй ба мөнгө угаах аливаа хууль бус үйл ажиллагаатай холбоотой гэмт хэрэг гарч болзошгүй.
53		Эрүүгийн байцаан шийтгэх хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд эрүүгийн гэмт хэргийг мөрдөн шалгах, яллах эрх зүйн орчныг цогцоор нь бүрдүүлсэн. 2021 онд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтүүд нь эрүүгийн эрх зүйн тогтолцооны үр ашиг, шударга байдлыг сайжруулах, яллагдагч, хохирогч, гэрчийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр хийж буй ажлуудыг тусгасан болно. Монгол Улсын Эрүүгийн байцаан шийтгэх хуульд аливаа гэмт хэргийн мөрдөн шалгалтын ажиллагаа, мөрдөн шалгалтын ажиллагаа явуулахад мөрдөгдөж буй стандарт, журмыг тогтоосон тул тусгайлан зохицуулаагүй ч зэрлэг амьтдын худалдаанд хамааралтай.
54	2013	Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль (2018 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан)	Монгол Улсын Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль бүх гэмт хэргийн шинжтэй хэдий ч зэрлэг амьтдын худалдаатай шууд холбоотой ямар ч заалт байхгүй. Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэх нь зэрлэг амьтдын гэмт хэрэгтэй зэрэгцэн оршдог тул уг гэмт хэргийн санхүүгийн асуудлыг шийдвэрлэх замаар зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай тэмцэхэд чиглэсэн заалтуудыг тусгаж өгсөн тул хуулийг бүхэлд нь хэрэглэх боломжтой. Энэхүү гэмт хэргийн үйл ажиллагааг дэмждэг санхүүгийн сүлжээг хаягласнаар зэрлэг амьтдын хууль бус наймааны ашиг орлогыг бууруулах боломжтой юм.
55	2014	Цагдаагийн албаны тухай хууль	Монгол Улсын Цагдаагийн албаны тухай хуулиар Цагдаагийн ерөнхий газрын бүтэц, үйл ажиллагаа, цагдаагийн алба хаагчийн эрх зүйн байдал, цагдаагийн байгууллагын үйл ажиллагаанд иргэний хяналт тавих эрх зүйн үндсийг тогтоосон. Цагдаагийн ерөнхий газар нь амьтдыг хамгаалах, байгаль орчны эсрэг гэмт хэрэгтэй тэмцэх хууль тогтоомжийг хэрэгжүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.

ХАВСРАЛТ II. Зэрлэг амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенц (CITES)-ийг дагаж мөрдөх

Энэ хүснэгт нь сонгогдсон зөвлөмжүүдийг (эсвэл шилдэг туршлагуудыг) CITES-ийн хууль тогтоомжийн хяналтын хуудасны ангилалд нийцүүлэн эмхэлж, Монгол Улс дагаж мөрдөж буйг баримтжуулав. Эхний баганад CITES-ийн хяналтын жагсаалтад орсон шилдэг туршлагуудын дугаарыг багтаасан; дараагийн баганад шилдэг туршлагуудын ойлголтыг нь багтаасан болно. Дунд баганад шилдэг гэж тодорхойлогдсон туршлагуудыг Монгол Улсын хууль тогтоомжид хэр зэрэг тусгасныг энгийн зэрэглэлээр харуулав. Зэрэглэл нь дараах байдалтай байна:

- ногоон = бүрэн нийцэл
- шар = хэсэгчилсэн нийцэл
- улаан = огт нийцээгүй (орхигдсон)

Бүх сайн туршлагуудын хувьд эцсийн баганад дүгнэж гаргасан тайлбарыг оруулсан болно.

Хүснэгт 13. CITES болон Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нийцлийн үнэлгээ

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
ЕРӨНХИЙ АНХААРУУЛГА			
1	Аливаа Улсын үндсэн хууль тогтоомжид байгаль хамгаалах зорилгоор аливаа төрлийн амьтан, ургамлын олон улсын худалдааг (мөн дотоод худалдаа, эзэмшил, тээвэрлэлтийг) хянах эрхийг засгийн газарт олгох ерөнхий заалтыг агуулсан байх нь чухал юм.	■	Монгол Улсын хууль тогтоомж нь энэ заалтын зорилгод нэлээн ойртсон ч санал болгож буй хэллэгийг нарийн тодорхой хэлээгүй байна. Монгол Улсын ховордсон амьтан, ургамлын гадаад худалдааны тухай хуулийг (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) CITES-ийн жагсаалтад орсон бүх ховордсон төрөл зүйлийн худалдаанд шууд мөрддөг (15-р зүйл). CITES-ийн захиргааны болон шинжлэх ухааны байгууллагууд нь байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын мэдэлд байдаг. Байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, гаалийн байгууллага, орон нутгийн холбогдох байгууллага нь тус бүрдээ эрх хэмжээнийхээ хүрээнд CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалж буй байдалд хяналт тавих бүрэн эрхтэй (13.1-р зүйл). Конвенцын хавсралтад заасан амьтан, ургамлын олон улсын худалдааны журмыг байгаль орчны болон гаалийн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүд хамтран батлах ёстой (7.4, 7.5-р зүйл).

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагаудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
ХЭРЭГЛЭЭНИЙ ХҮРЭЭ			
7	Хууль тогтоомж нь CITES-ийн гурван хавсралтад заасан бүх амьтан, ургамлын төрөл зүйл, тэдгээрийн эд эрхтэн, дайвар бүтээгдэхүүнд хамаарна.	■	Монгол Улсын ховордсон амьтан, ургамлын гадаад худалдааны тухай хууль (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) CITES-ийн гурван хавсралтад байгаа бүх амьтан, ургамлын төрөл зүйл, тэдгээрийн дайвар бүтээгдэхүүний олон улсын худалдаанд хамаарна (3-р зүйл). ChatGPT: Монгол Улсын 2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан “Ховордсон амьтан, ургамлын гадаад худалдааны тухай” хуулийн дагуу CITES-ийн I, II, III хавсралтад орсон бүх амьтан, ургамлын төрөл зүйл, тэдгээрийн дайвар бүтээгдэхүүнд зохицуулалт, хяналтад тавьдаг (3-р зүйл).
8	Хууль тогтоомжид хавсралт I, II, III-д заасан зүйлүүдийг агуулсан гурван хуваарийг тусгасан бөгөөд хавсралтад оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт хүчин төгөлдөр болмогц эдгээр хуваарьт нэмэлт өөрчлөлт оруулах (үүнийг зөвшөөрөх механизм хууль тогтоомж, журамд байх хэрэгтэй). Улс орон өөрийн худалдааны хяналтдаа тусгайлан оруулахыг хүсэж буй CITES-ийн бус төрөл зүйлийн хувьд өөр хуваарийг ашиглаж болно.	■	Ховордсон амьтан, ургамлын гадаад худалдааны тухай хуулиар Захиргааны зөвлөлд Конвенцын хавсралтад оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг хүлээн авах, няцаах, нэмэлт тайлбар хийх талаар холбогдох байгууллагад танилцуулах эрх, үүрэг хариуцлагыг олгосон (5.1 дүгээр зүйлийн (2)). Монгол Улсын хууль тогтоомж нь Конвенцод болон түүний хавсралтад оруулах нэмэлт, өөрчлөлтийн талаар Засгийн газарт зөвхөн Захиргааны зөвлөлөөс санал оруулахыг зөвшөөрдөг (12-р зүйл), засгийн газар гаргасан дүгнэлтээ Конвенцын Нарийн бичгийн дарга нарын газарт хүргүүлдэг. CITES-ийн нэмэлт, өөрчлөлтийн хэрэгжилт нь засгийн газрын шийдвэрээс хамаарна. Хавсралтад оруулсан нэмэлт, өөрчлөлтийг хүчин төгөлдөр болмогц хэрэгжүүлэх илүү хялбар механизм холбогдох хууль тогтоомжид одоогоор байхгүй байна. ChatGPT: Ховордсон амьтан, ургамлын гадаад худалдааны тухай хуулийн дагуу Захиргааны зөвлөл нь конвенцын хавсралтад нэмэлт, өөрчлөлт оруулах саналыг холбогдох байгууллагуудад танилцуулах эрх, үүрэгтэй бөгөөд эдгээрийг нэмэлт, өөрчлөлт, 5.1 (2) зүйлийн дагуу батлах, татгалзах, нэмэлт тайлбар хийх эсэх асуудлыг шийдвэрлэдэг. Монгол Улсын хууль тогтоомж нь 12 дугаар зүйлд заасны дагуу Конвенц болон түүний хавсралтад оруулсан аливаа өөрчлөлтийн талаар Засгийн газарт саналаа зөвхөн Захиргааны зөвлөлөөс гаргахыг зөвшөөрдөг. Засгийн газар гаргасан дүгнэлтээ Конвенцын Нарийн бичгийн дарга нарын газарт хүргүүлдэг бөгөөд CITES-ийн нэмэлт, өөрчлөлтийн хэрэгжилт Засгийн газрын шийдвэрээс хамаарна. Холбогдох хууль тогтоомжид хавсралтын өөрчлөлтийг хүчин төгөлдөр болмогц хэрэгжүүлэх илүү хялбар механизм одоогоор байхгүй байна.
9	Хууль тогтоомжийн амьтан, ургамлын жагсаалтад CITES-ийн нэр томъёог ашигладаг.	■	Монгол Улсын хууль тогтоомжид амьтдын төрөл зүйлийн жагсаалтад шинжлэх ухааны латин нэр, англи (хэсэгчилсэн жагсаалт) болон монгол нийтлэг нэрийн хамт (Ховор амьтдын жагсаалтыг батлах тухай тогтоол (2013 оны нэмэлт, өөрчлөлт)) багтаасан байна. Хуульд CITES-ийн зөвлөмжийн дагуу овог аймгийн нэрийг болон тухайн төрөл зүйлийн зэрлэг хэлбэр, гаршуулсан хэлбэрийн ялгааг олж харах талаар багтаагаагүй байна(Resolution Conf. 12.11 (Rev. CoP16)). Монгол Улсын хууль тогтоомжийн жагсаалтыг CITES-ийн жагсаалтад багтсан төрөл зүйлээр тодорхойлохгүй.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
12	Конвенцын "дээж" гэсэн тодорхойлолтыг хууль тогтоомжид ашиглах хэрэгтэй бөгөөд биеийн хэсгүүд, дайвар бүтээгдэхүүнүүдийг мөн оруулах хэрэгтэй.	■	Хэдийгээр холбогдох хуульд "дээж" гэсэн нэр томъёог тодорхой ашигласан боловч 2 (1), 3 дугаар зүйл, 7 дугаар зүйл гэх мэт заалтууд нь "дайвар бүтээгдэхүүн" гэж зааснаас гадна тус бүтээгдэхүүн нь илүү нарийвчилж үзвэл "материал" болон "бүтээгдэхүүн"-ээс бүтсэн гэж тайлбарлажээ. Хэдийгээр хуульд "хэсэг" гэсэн нэр томъёог ашиглаагүй ч дээр дурдсан заалтуудыг үндэслэлтэй тайлбарлах нь хангалттай бөгөөд үүний үр дүнд "бодит илэрхийлэл"-ийг тодорхойлоход хангалттай байна.
13	Худалдааны хяналт нь CITES-д тусгагдсан төрөл зүйлийн дайвар бүтээгдэхүүнүүд эсвэл хэсгүүдээс үүдэлтэй аливаа дээжид хамаарах хэрэгтэй.	■	
15	Импортыг тодорхой болгох үүднээс хэд хэдэн аргаар тайлбарлаж болох ч дамжин өнгөрөх болон шилжүүлэн ачихаас бусад тохиолдолд гаалийн журмын дагуу дээжийг нэвтрүүлэхийг Конвенцын зүгээс импорт гэж үзэх ёстой.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд амьтдын нутагшуулалтыг "импорт" гэж ямар ч эргэлзээгүйгээр авч үзсэн нь тодорхой биш байгаа бөгөөд конвенцын хавсралтууд (5.1-ийн 5-р зүйл, 6.1-ийн 1-р зүйл, 8.1-р зүйл)-д нутагшуулах, ялангуяа "далайн гаралтай" амьтдыг экспортлох, дахин экспортлох талаар хамтад нь танилцуулсан. Зөрчлийн тухай хуульд "Гадаад орны амьтан нутагшуулах" (36-р зүйл)-ыг хориглодог, мөн зөвшөөрөлгүй амьтан нутагшуулсан тохиолдолд захиргааны шийтгэл ногдуулдаг (39-р зүйл) "Амьтны тухай хууль"-д заасан зөрчлийн дотроос "Зөвшөөрөлгүй амьтан нутагшуулах" (7.6.6-д) эсвэл "зөвшөөрөлгүй нутагшуулах" (7.6.7-д) гэмт хэрэг багтсан байна. Хуульд "зөвшөөрөл" гэдэг нэр томъёо нь "импортын зөвшөөрөл" гэж тодорхойлогдоогүй тул Монгол Улсад амьтдыг "импорт" хэмээн нутагшуулах туршлага хангалттай байгаа боловч ойлгомжтой биш байна. ChatGPT: Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хууль тодорхой биш байж болох ч амьтдыг нутагшуулах, ялангуяа далайн гаралтай амьтдыг нутагшуулах нь конвенцын хавсралт дахь зэрлэг амьтдын экспорт, дахин экспорттой нягт уялдаатай байгаа нь илэрхий байна. Харин Зөрчлийн тухай хууль энэ асуудалд илүү тодорхой байр суурьтай хандсан байна. 7.6.6-д зөвшөөрөлгүйгээр амьтан нутагшуулахыг тусгайлан хориглосон бол 7.6.7-д амьтан зөвшөөрөлгүй нутагшуулах нь мөн л Амьтны тухай хуулийг зөрчсөн үйлдэл гэж зааж өгсөн байна. Түүнчлэн Амьтны тухай хуулийн 36 дугаар зүйлд гадаад орны амьтдыг нутагшуулахыг хориглосон бол 39 дүгээр зүйлд зөвшөөрөлгүй амьтан нутагшуулбал захиргааны хариуцлага хүлээлгэхээр заажээ. Хуульд амьтан нутагшуулах зөвшөөрлийн төрлийг тодорхой заагаагүй. Гэхдээ Монгол Улс энэ төрлийн нутагшуулалтыг импортынх гэж үздэг нь бүрэн цогц биш ч гэсэн хүлээн зөвшөөрөгдөхүйц хэмжээний байгааг анхаарах нь зүйтэй.
16	Дамжин өнгөрөх болон шилжүүлэн ачих тухай тодорхойлолтыг хууль тогтоомжид тусгасан байх ёстой бөгөөд эдгээр нь Conf.9.7 (Rev. CoP15) тогтоолыг дагаж мөрдөх ёстой.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд амьтдыг тээвэрлэх (9.1 дүгээр зүйлийн 5 дахь хэсэг) болон амьтдыг дамжин өнгөрүүлэх (3.4 дүгээр зүйл) зохимжит нөхцөл бүхий холбогдох гэрчилгээ, зөвшөөрөл олгох асуудлыг эдгээр нэр томъёоны тодорхойлолтыг оруулалгүйгээр авч хэлэлцдэг байна.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
18	Энэхүү конвенц нь бүрэн эрхт эрхтэй тухайн талын нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь хамаарах ёстой.	■	Хууль тогтоомжийн Монгол Улсын нийт нутаг дэвсгэрт CITES-ийг хэрэгжүүлэх талаар тодорхой заагаагүй байна. Гэхдээ тухайн улсад бүхэлд нь хэрэгжүүлэхгүй гэсэн заалт бас байхгүй. Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд конвенцын хавсралтад заасан амьтан, ургамлыг аль хилийн боомтоор дамжуулан Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт нэвтрүүлэх гэж байгаагаас нь хамааран тодорхойлох талаар дурдсан байдаг (11 дүгээр зүйл).
19	Бүхий л эргэлзээт байдлаас зайлсхийхийн тулд CITES-ийн дээжийг оролцогч этгээд байгаа эсэхээс үл хамааран аль ч улсад худалдаалахад хууль тогтоомж үйлчилнэ гэдгийг зааж өгөх шаардлагатай.	■	Монгол Улсад ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд CITES-ийн дээжийг конвенцод нэгдэн ороогүй улс орнуудтай худалдаалахад хууль үйлчлэх талаар тодорхой заагаагүй байна. Гэсэн хэдий ч 9.1(6)-д заасны дагуу импортлогч орноос одоо байгаа импортын лицензийг багтаасан экспортын тусгай зөвшөөрөл олгох урьдчилсан нөхцөлийг хуульд тусгаж өгсөн. Нэмж дурдахад, 10.2-т импортлогч улс CITES-ийн дээжийг импортлоход тусгай зөвшөөрөл шаардахгүй байх боломжийг тодорхой зааж өгсөн.
УДИРДЛАГА БОЛОН ШИНЖЛЭХ УХААНЫ ЭРХ БҮХИЙ БАЙГУУЛЛАГУУД			
20	Удирдлагын байгууллага нь конвенцод шаардлагатай зөвшөөрөл, гэрчилгээг олгохоор томилогдсон байгууллага байх ёстой.	■	Монгол Улсад ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд заасны дагуу Захиргааны зөвлөл нь тус Улсын хэмжээнд конвенцыг хэрэгжүүлэх үүрэг бүхий хоёр байгууллагын нэг нь юм. Ялангуяа захиргааны зөвлөл нь 5.1(4)-д заасан CITES-ийн худалдаалагдсан төрөл зүйлийн импорт, экспортын тусгай зөвшөөрлийг олгох, хүчингүй болгох, түүнчлэн 5.1(5)-д заасны дагуу CITES-д худалдаалагдсан төрөл зүйлийг экспортлох, дахин экспортлох гэрчилгээ олгох үүрэгтэй юм.
21	Шинжлэх ухааны байгууллага нь Удирдлагын газарт зөвлөгөө өгөх болон Resolution Conf.10.3.-т заасан Шинжлэх ухааны байгууллагын даалгаврыг биелүүлэх зорилготой бие даасан шинжлэх ухааны байгууллага байх ёстой.	■	Шинжлэх ухааны зөвлөл нь Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуулийн дагуу Захиргааны зөвлөлд (Монгол Улсын Удирдлагын газар)(6.2-р зүйл) зөвлөмж хүргүүлэх үүрэгтэй. Гишүүдийг томилох, чөлөөлөх журмыг удирдлагын эрх бүхий төрийн байгууллагын гишүүн соёрхон батлах ёстой (4.2-р зүйл) нь бие даасан байдалд нөлөөлж болох юм. Шинжлэх ухааны зөвлөлийг бие даасан гэж үзэж болох цорын ганц үзэл бол Захиргааны зөвлөл Шинжлэх ухааны зөвлөлөөс өгсөн зөвлөмжийг батлахаас татгалзсан тохиолдолд асуудлыг эцэслэн шийдвэрлэхийн тулд 6.3-т заасны дагуу Байгаль орчны яамны гишүүнд шилжүүлэх ёстой.
ЗӨВШӨӨРЛИЙН ШААРДЛАГА			
24	Хууль бусаар экспортлох, дахин экспортлох, худалдаалах аливаа дээжийг олж аваагүй байх ёстой гэж хууль тогтоомжид зааж өгөх хэрэгтэй.	■	Ховордсон зүйлийн гадаад худалдааны тухай хуулийн (7.6-р зүйл)-д заасны дагуу конвенцын хавсралтад заасан амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай дайвар бүтээгдэхүүнийг хууль зөрчин худалдахыг хатуу хориглоно. Захиргааны байгууллага тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгохдоо дараах хоёр нөхцөлийг хангаж ажиллана: - Хуульд (9.1.3)-т заасны дагуу тухайн амьтан (амьтад) болон дайвар бүтээгдэхүүн (бүтээгдэхүүнүүд) авсан тухай орон нутгийн захиргааны байгууллага, албан тушаалтны мэдэгдэл. - Дахин экспортлох зөвшөөрөл авах гэж байгаа амьтан (амьтад) болон дайвар бүтээгдэхүүн(бүтээгдэхүүнүүд) нь хуулийн (9.1(4))-т зааснаар болон зохих лицензтэйгээр анх импортлогдсон эсэхийг шалгах.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
26	Экспорт эсвэл дахин экспорт хариуцсан удирдлагын газар нь аливаа амьд дээжийг гэмтээх, эрүүл мэндэд нь хохирол учруулах, харгис хэрцгийг харьцах эрсдэлийг багасгахын тулд бэлтгэж, тээвэрлэх үүргийг биелүүлэх ёстой.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуулийн 9.1 (5) зүйлд заасны дагуу тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгох, зөвшөөрөхгүй байх тухай шийдвэр гаргахдаа удирдлагын байгууллагын чиг үүрэг бүхий захиргааны зөвлөл нь амьтан тээвэрлэхэд шаардагдах нөхцөл хангагдсан эсэхийг үнэлдэг. Хэрэв CITES-р худалдаалагдаж буй төрөл зүйлийг бэлтгэх, тээвэрлэх хангалттай нөхцөл бүрдээгүй бол удирдлагын байгууллага нь 9.2 (1) зүйлд заасны дагуу тусгай зөвшөөрөл олгохоос татгалзана.
29	Квотыг хууль тогтоомжоор, эсхүл хууль тогтоомжид эрх олгосон бол удирдлагын байгууллага, шинжлэх ухааны байгууллага тогтоож болно. Квот дүүрсэн тохиолдолд экспортын зөвшөөрөл олгохгүй байхыг хууль тогтоомжид заасан байх ёстой.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуулийн 6.2 (1) зүйлийн дагуу конвенцын II хавсралтад заасан амьтан, ургамлыг хилээр гаргахыг хязгаарлах шаардлагатай байгаа талаар Захиргааны зөвлөлд зөвхөн Эрдэм шинжилгээний зөвлөл зөвлөмж хүргүүлэх бүрэн эрхтэй. Хуульд тодорхой квот тогтоох, мөн квотдоо хүрсэн тохиолдолд экспортын зөвшөөрөл олгохыг хорих талаар заагаагүй байна.
МАЯГТ, ЗӨВШӨӨРЛИЙН ХҮЧИНТЭЙ БАЙДАЛ БОЛОН СЕРТИФИКАТ			
30	Хууль тогтоомжид зөвшөөрлийг журмын дагуу, эсвэл удирдлагын эрх бүхий байгууллагаас тогтоосон аливаа хэлбэрээр авахыг зөвлөж байна. Шаардлагатай зөвшөөрлийн маягтын загварыг журамд хавсаргах хэрэгтэй. Уг журамд зөвшөөрөл, гэрчилгээнд тусгагдах бүх мэдээллийг нарийвчлан зааж өгөх ёстой (Resolution Conf. 12.3 (Rev. CoP16)-г үзнэ үү). Зөвшөөрлийн маягт нь Resolution Conf. 12.3 (Rev. CoP16)-д санал болгосны дагуу байх хэрэгтэй.	■	Амьтан, тэдгээрийн түүхий эдийн гарал үүслийг тодорхойлох, хянах журмыг тодорхойлсон A/75 тоот тушаалаар CITES-ийн хүрээнд амьтан, ургамал, тэдгээрийн түүхий эдийн экспорт, импорт, дахин экспортлох зөвшөөрөл, гэрчилгээтэй холбоотой заалтууд тодорхойгүй байгаад санаа зовж байгаагаа мэдэгдсэн байна. Тогтоолын 5 дугаар хавсралтад зөвшөөрлийн загвар зураг багтаажээ; Гэсэн хэдий ч, журамд CITES-ийн зөвлөмжийн дагуу гэрчилгээ болон зөвшөөрөлд тусгах шаардлагатай мэдээллийн талаар иж бүрэн хангалттай зааварчилгаа зааж өгөөгүй байна. Энэхүү хайнга байдал нь захирамжийг хэрэгжүүлэн боловсруулах болон дагаж мөрдөх явцад янз бүрийн бэрхшээл учруулж болзошгүй юм. Зохицуулах ийм ойлгомжгүй байдал нь дагаж мөрдөх хяналт, хэрэгжилтэд ихээхэн саад учруулж, ховордсон амьтдыг хамгаалах ажлыг үр дүнгүй болгодог. Тиймээс хууль тогтоогчид CITES-ийн зөвлөмжийг дагаж мөрдөх, зэрлэг ургамал, амьтдын тогтвортой менежментийг дэмжихийн тулд тодорхой, иж бүрэн удирдамж өгөх нь чухал юм. Үүний тулд A/75 тоот тогтоолд зохицуулах нэмэлт, өөрчлөлт оруулахдаа олон улсын стандартад нийцтэй байдлыг хангахад, зохицуулах тогтолцооны ил тод байдлыг хангахад, нэн ховор амьтдыг хамгаалах эрх зүйн орчныг бэхжүүлэхэд чиглэсэн гэж үзэж болно.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
31	Зөвшөөрлийн хүчинтэй байх хугацааг хууль тогтоомжид заасан байх ёстой (экспорт, дахин экспортын зөвшөөрлийг олгосон өдрөөс хойш зургаан сарын дотор ирсэн тохиолдолд л импортын зориулалтаар хүчинтэй; импортын зөвшөөрлийн хүчинтэй байх хугацаа арван хоёр сараас хэтрэхгүй). Тайлбар: VI зүйлийн 2 дахь хэсгийг дагаж мөрдөх тохиолдолд модны төрөл зүйлийн зөвшөөрөлд үл хамаарах зүйлс байж болно.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд конвенцын хавсралтад заасан ургамал, амьтдыг, түүний дайвар бүтээгдэхүүнийг экспортлох, импортлох, мөн дахин экспортлох гэрчилгээ болон тусгай зөвшөөрлийн хугацаатай холбоотой тодорхой, хоёрдмол утгагүй заалтуудыг тусгасан. Тодруулбал, хуулийн 8 дугаар зүйлийн 1 болон 4-т тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгосон өдрөөс хойш зургаан сарын хугацаанд хүчинтэй байна гэж заасан. Энэхүү хуулийн хоёрдмол утгагүй агуулга нь ховордсон амьтдын олон улсын худалдаатай холбоотой тууштай, урьдчилан таамаглах зохицуулалтыг хэрэгжүүлэхэд тус болж байна. Тус хууль нь мөн ийм худалдааны үйл ажиллагаа явуулах цаг хугацааны хувьд оролцогч талуудад тодорхой байдлыг өгч байна. Лиценз, гэрчилгээний хүчинтэй байх хугацааг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд торгууль, шийтгэл, зөвшөөрлийг хүчингүй болгох зэрэг эрх зүйн үр дагаварт хүргэж болзошгүйг тэмдэглэх нь зүйтэй. Иймд тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээний хугацаатай холбоотой хуулийн заалтыг дагаж мөрдөх нь ховордсон амьтдын тогтвортой менежментийг хангаж ажиллах, тэдгээрийг хамгаалахад чухал ач холбогдолтой юм.
32	Дээжийн илгээмж тус бүрд зөвшөөрөл, гэрчилгээ шаардлагатай гэдгийг хууль тогтоомжид зааж өгөх ёстой (энэ нь VI.5-д заасан үүрэг).	■	Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны тухай хуульд конвенцын VI.5-д заасны дагуу дээжийн илгээмж тус бүрд зөвшөөрөл, гэрчилгээ шаардлагатай гэж заагаагүй. Харин Амьтан, ургамлын худалдааны тухай хуулийн 25.4-т амьтан, түүний дайвар бүтээгдэхүүнийг тээвэрлэхээс өмнө тодорхой хугацаа бүхий экспортын гэрчилгээ олгох ёстой гэж заасан байдаг. Хууль нь хангалттай тодорхой бус боловч хорио цээрийн хяналт, шалгалттай холбоотой гаалийн зохицуулалтыг биелүүлэхийн тулд ачаа тус бүрд тусдаа зөвшөөрөл авахыг шаарддаг.
33	Хууль тогтоомжид дараах хэрэгцээт шаардлагуудыг нэмж оруулж болно. а. Зөвшөөрөл олгох өргөдөл, өргөдлийн маягтыг оруулах журам. б. Өргөдөл гаргагчдаас шаардлагатай мэдээллээр хангахыг шаардах эрхийг нь удирдлагын газарт олгох. в. Өргөдөл боловсруулах, зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгоход зориулж хураамж тогтоох. г. Гаалийн байгууллагад зөвшөөрлийг хүлээлгэн өгөх, ашиглаагүй зөвшөөрлийг олгосон байгууллагад нь буцааж өгөх гэх мэт журмын шаардлагуудыг тайлбарлах. д. Зөвшөөрлийн шилжүүлэх боломжгүй байдлыг тайлбарлах		Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны тухай хуулийн 9.1 дүгээр зүйлийн 5 дахь хэсэгт тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгохдоо зохих журмын дагуу ажиллах нь зайлшгүй шаардлагатай гэж заасан байдаг. Гэсэн хэдий ч хуульд эдгээр журмын шаардлагуудыг хязгаарлагдмал тоогоор зааж өгсөн. Энэ заалтын дагуу удирдлагын байгууллага тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээнд шаардлагатай мэдээлэл, тэр дундаа тухайн амьтдыг хууль ёсны дагуу олж авсан тухайг нь нотлох баримт (9.1 дүгээр зүйлийн 3-р хэсэг), зохих тээвэрлэх, асрах нөхцөлийг (9.1 дүгээр зүйлийн 5-р хэсэг) бүрэн хангасан эсэхийг өргөдөл гаргагчдаас шаардах эрхтэй. Түүнчлэн удирдлагын байгууллагаас тогтоосон нөхцөлийн (9.1-р зүйлийн 7-р хэсэг) дагуу зохих төлбөрийг төлсөн тохиолдолд тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгох юм. Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны тухай хуульд ч зөвшөөрлийг шилжүүлэхгүй байх талаар нарийвчилсан заалтууд бий. 8.5-д тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээг гуравдагч этгээдэд шилжүүлэхийг шууд хориглосон бөгөөд 9.3-ын 3-т зааснаар гуравдагч этгээдэд шилжүүлсэн болон хугацаа нь дууссан зөвшөөрөл хүчин төгөлдөр бус болохыг тогтоосон. Хуулийн дагуу хуурамчаар зөвшөөрөл мэдүүлсэн тохиолдолд торгууль ногдуулна гэж заасан. 15.2-т зохих зөвшөөрөлгүйгээр олон улсын худалдаа эрхэлсэн тохиолдолд захиргааны хариуцлага хүлээлгэхээр заасан бол 9.2-ын 2-т хугацаа нь дууссан, хуурамч лиценз, гэрчилгээ ашигласан тохиолдолд хураах, захиргааны шийтгэл ногдуулахаар заасан байна.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
	е. Тодорхой нөхцөл байдлаас бусад тохиолдолд буцаан ашиглах боломжтой зөвшөөрлийг хууль бус болгох (Resolution Conf. 12.3 (Rev. CoP16)-г үзнэ үү). ё. Хуурамч зөвшөөрлийн мэдүүлэгт торгууль оноох.	■	Түүнчлэн, хуурамч бичиг баримт ашигласан нь тогтоогдвол тусгай зөвшөөрөл олгохоос татгалзана (9.2-р зүйлийн 2-р хэсэг).
ЗӨВШӨӨРЛИЙГ ХҮЧИНГҮЙ БОЛГОХ, ӨӨРЧЛӨХ, ТҮДГЭЛЗҮҮЛЭХ			
35	Удирдлагын байгууллага шаардлагатай тохиолдолд зөвшөөрөл, гэрчилгээнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгох эрхтэй байх ёстой бөгөөд дур зоргоороо шийдвэр гаргахгүй байх баталгаа болгон зөвшөөрлийг хүчингүй болгох, өөрчлөх, түдгэлзүүлэх ажил нь журмын дагуу байх ёстой.	■	Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны тухай хуульд заасны дагуу Захиргааны зөвлөл нь CITES-ийн удирдлагын газрын хувьд импорт, экспортын тусгай зөвшөөрөл олгох, цуцлах, дахин экспортлох гэрчилгээ олгох эрхтэй боловч тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээнд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах эрхгүй. Хуульд заасан тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээг Захиргааны зөвлөл олгохын тулд хэд хэдэн нөхцөлийг хангасан байх ёстой. • Хуулийн дагуу амьтдыг худалдаалах зорилгоор олж авсан (9.1-р зүйлийн 3-р хэсэг). • Зохио журмын дагуу малыг тээвэрлэх, асрах нөхцөлийг хангасан (9.1-р зүйлийн 5-р хэсэг). • Импортлогч нь аль хэдийн импортын тусгай зөвшөөрөл авсан (9.1-р зүйлийн 6-р хэсэг). • Холбогдох хураамжийг төлсөн (9.1-р зүйлийн 7-р хэсэг).
36	Удирдлагын байгууллага эсвэл бусад шүүх гэх мэт эрх бүхий байгууллага нь тухайн хүний зөвшөөрөл, гэрчилгээ авах эрхийг түр болон бүрмөсөн хасах эрхтэй байх ёстой.	■	Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны тухай хуульд зааснаар CITES-ийн Удирдлагын байгууллагын хувьд Захиргааны зөвлөл нь тухайн хүний тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ авах эрхийг түр хугацаагаар болон бүрмөсөн хасах онцгой эрхгүй.
ЗӨВШӨӨРЛИЙН ШААРДЛАГЫН БУС ХЭСГҮҮД			
38	Конвенцын VII зүйлд зааснаас өөр ямар ч өөрчлөлтийг зөвшөөрөхгүй. Хэрэв тухайн зүйлд заасан боломжит өөрчлөлтүүд эсхүл тусгай заалтуудын аль нэгийг хууль тогтоомжид зөвшөөрсөн бол тэдгээрийн тодорхойлолтыг хууль тогтоомжид, жишээ нь "конвенцын өмнө" болон "гаршуулан үржүүлэх" гэх мэтээр (сүүлийнх нь өгөгдсөн заалтыг дагаж мөрдөх ёстой Resolution Conf. 10.16 (Rev.)) оруулах хэрэгтэй.	■	Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны тухай хуульд зөвхөн Конвенцын VII* зүйлд заасан бусад хэсгүүд орно. 1. I хавсралтад заасан гаршуулсан амьтад, түүний дайвар бүтээгдэхүүнүүдийг II хавсралтад хамааруулна (10.1-р зүйл): VII.4-р зүйл* 2. Хувийн хэрэгцээндээ ашиглах амьтдын эд эрхтэн, түүний дайвар бүтээгдэхүүнийг импортлох (10.2 дугаар зүйл): VII.3 дугаар зүйл* 3. Амьтад болон дайвар бүтээгдэхүүнүүдийг дамжин өнгөрүүлэх (10.4-р зүйл): VII.1-р зүйл*. 4. Бүртгэлтэй эрдэмтэн, шинжлэх ухааны байгууллагуудад ашгийн төлөө бусаар түр ашиглуулах, бэлэглэх, хандивлах, солилцох, музейд хадгалах зориулалтаар ашиглах амьтад болон дайвар бүтээгдэхүүнүүд (10.5-р зүйл): VII.6 дугаар зүйл*

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
41	Арилжааны зорилгоор амьтдыг гаршуулан үржүүлэх бол Resolution Conf. 12.10 (Rev. CoP15)-д заасан удирдамжийг дагаж мөрдөх ёстой.	■	Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны тухай хуульд конвенцын хавсралт дахь арилжааны зориулалтаар амьтдыг гаршуулан үржүүлэх талаар тусгаагүй болно. Resolution Conf. 12.10 (Илч. CoP15)-т тусгагдсан удирдамжаар 1-р хавсралтад байгаа амьтдын төрөл зүйлийг арилжааны зорилгоор гаршуулан үржүүлж буй үйл ажиллагааны бүртгэл, ийм үйл ажиллагаанд өгөх мэдээллийг шинэ үйл ажиллагааг бүртгэхээс өмнөх журмын хамт авч үзнэ. Монгол Улсын хууль тогтоомжид ховор, нэн ховор амьтдыг (Конвенцын хавсралтад байгаа бүх амьтдыг оруулаагүй) хамгаалахын тулд (Амьтны тухай хуулийн 5.4.4) гаршуулан үржүүлэх талаар, тэдгээрийг бүртгэх талаар багтааж өгсөн боловч гаршуулан үржүүлэх үйл ажиллагааны (Амьтны тухай хуулийн 6.1.2) талаар болон "бусад ховор амьтад"-ыг тодорхой нөхцөлд эзэмшин үржүүлэх (14.1-р зүйл) талаар багтаагаагүй байна.
42	Хууль тогтоомжийн дагуу арилжааны зориулалтаар гаршуулсан амьд амьтдын дээжийн I хавсралт дахь экспортлох тусгай зөвшөөрөл, бусад бүх амьтдын хувьд гаршуулан үржүүлэх гэрчилгээ авах шаардлагатай.	■	Монгол Улсын CITES-ийг хэрэгжүүлдэг хууль тогтоомж нь ялангуяа арилжааны зорилгоор гаршуулан үржүүлэх тухай Хавсралт-1 дэх дээжийг экспортлох зөвшөөрөл болон өөр бусад гаршуулан үржүүлгийн гэрчилгээ шаарддаггүй байна.
43	Хууль тогтоомжид арилжааны үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрлийн журам, гаршуулан үржүүлгийн бүртгэл хөтлөхөд тавигдах шаардлага, Удирдлагын байгууллага эсвэл бусад эрх бүхий байгууллагаас байр, бүртгэлийг шалгах, мэдээлэл лавлах, шаардлагатай тохиолдолд дээжид тэмдэг тавих, зөрчил үйлдсэн, эсхүл тусгай зөвшөөрөл, бүртгэлийн болзол хангаагүй үед тусгай зөвшөөрлийг хүчингүй болгох, бүртгэлийг цуцлах зэргийг хууль тогтоомжид тусгах ёстой.	■	Монгол Улсын CITES-ийг хэрэгжүүлдэг хууль тогтоомжид арилжааны үйл ажиллагаа эрхлэх тусгай зөвшөөрөл олгох журам байдаггүй.
44	Resolution Conf. 11.11 (Rev. CoP15) дахь "зохиомлоор үржүүлсэн" гэсэн тодорхойлолтыг хууль тогтоомжид тусгах хэрэгтэй.	■	Монгол Улсын хууль тогтоомжид "Зохиомлоор үржүүлсэн" гэсэн тодорхойлолтыг Resolution Conf. 11.11 (Rev. CoP15)-д зааж өгсөн шиг оруулаагүй байна.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
45	Шинжлэх ухааны материал солилцох нь конвенцын VII.6-р зүйл болон Resolution Conf. 11.15-д зааж өгсний дагуу явагдах ба хууль тогтоомжид байгууллагын бүртгэлийг тусгаж өгөх хэрэгтэй. Шинжлэх ухааны байгууллагад бүртгэлийн стандартын талаар зөвлөгөө өгөх эрхийг олгох хэрэгтэй.	■	Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны тухай хууль нь шинжлэх ухааны байгууллагуудад конвенцын хавсралтад заасан 10.5-р зүйлийн дагуу материал солилцох тусгай зөвшөөрөлгүйгээр амьтдыг импортлохыг зөвшөөрсөн конвенцын VII.6-р заалтыг дагана. Эрдэмтэн, шинжлэх ухааны байгууллагуудыг конвенцод бүртгүүлэх ёстой гэж хуульд дурдсан бөгөөд бүртгэлийн стандартыг зааж өгөөгүй байна.
47	Хууль тогтоомжоор шаардлагатай гэж үзвэл CITES-ийн аливаа дээжид тэмдэг тавих эрхийг Удирдлагын байгууллагад олгох ёстой. Тэмдэглэгээг өөрчилсөн, будсан, арилгасан, устгасан хүн гэмт хэрэг үйлдсэн гэм буруутай гэж хууль тогтоомжид заах хэрэгтэй.	■	Монгол Улсын CITES-ийг хэрэгжүүлдэг хууль тогтоомж нь Удирдлагын байгууллагад CITES-ийн аливаа дээжид тэмдэг тавих эрх өгөөгүйгээр зогсохгүй тэмдгийг өөрчлөх, будах, арилгах, устгахыг гэмт хэрэг гэж үздэггүй байна.
ХИЛИЙН ХЯНАЛТ			
48	Экспорт/импорт хийсэн цагийг танилцуулсан CITES-ийн холбогдох баримт бичгийн шаардлагыг хууль тогтоомжид тусгасан байх ёстой. Баримт бичгийг хүлээн авахаас өмнө CITES-ийн зааварчилгаатай нийцсэн байх ёстой. Баримт бичиг, илгээмжийг шалгах эрх бүхий байгууллагыг хууль тогтоомжид тодорхой зааж өгсөн байх ёстой. Дамжин өнгөрүүлэх эсвэл шилжүүлэн ачих тохиолдолд холбогдох зөвшөөрөл, гэрчилгээг танилцуулахыг эрх бүхий байгууллага мөн шаардах нь зүйтэй.	■	Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны тухай хуульд гаалийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага бусадтай адил CITES-ийн хэрэгжилтийг хариуцна гэж заасан байна (4-р зүйлийн 13.1.). Олон улсын худалдааны тусгай журмыг гаалийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага мөн соёрхон батлах ёстой (7.5-р зүйл). Тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээний хэлбэрийг байгаль орчны асуудал эрхэлсэн засгийн газрын гишүүн соёрхон батлах ёстой (8.3-р зүйл). Амьтан, ургамлын худалдааны тухай хуульд зааснаар иргэн, хуулийн этгээд нь Монгол Улсын нэгдэн орсон гэрээ, конвенцод (9.1.1-р зүйл) амьтдын гаралтай түүхий эдийг Улсын хилийн хэмжээнд нэвтрүүлэхдээ заасан стандарт, заавар, зөвлөмжийг дагаж мөрдөх үүрэгтэй. Гаалийн Улсын байцаагч нь тээврийн хэрэгслийн экспорт, импорт, барааны гэрчилгээ, худалдааны гэрээ, дагалдах бичиг баримтыг шалгах бүрэн эрхтэй /29.1.3-р зүйл/. Экспортын гэрчилгээ нь бусад дагалдах баримт бичигтэй зөрчилдөж, тээвэрлэлтийн нөхцөл нь энэ хууль болон Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээнд заасан шаардлага, болзлыг хангаагүй тохиолдолд гаалийн Улсын байцаагч амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг хилээр нэвтрүүлэхгүй байх эрхтэй (8.1.6-р зүйл). Гаалийн байгууллага иргэн, хуулийн этгээдээс амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг дамжин өнгөрүүлэх, тээвэрлэх талаарх мэдээллийг ирүүлэх (29.1.1-р зүйл), амьтдыг дамжин өнгөрүүлэх хүсэлт гаргавал гаалийн байгууллагад урьдчилан мэдэгдэх (12.1.1)-ийг шаарддаг.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
49	Удирдлагын байгууллага нь экспортлогч орнуудын зөвшөөрлийг зохих үндэслэлээр, тухайлбал, томоохон зөрчил гаргасан гэж үзвэл хүлээн авахаас татгалзах тухай хууль тогтоомжид тусгах ёстой. Хууль тогтоомжид Хавсралтын II ба III зүйлд заасан импортын зөвшөөрлийг тус улсад дээжийг (дотоодын хэмжүүрийг чанга байлгах үүднээс) оруулахаас өмнө баримт бичиг хүчинтэй эсэхийг тодруулах үүднээс шаардаж болно.	■	Хуулийн 6.2-р зүйлийн 2-т заасны дагуу II хавсралтад орсон амьтдыг импортлох тусгай зөвшөөрлийг олгоход эдгээр тусгай зөвшөөрлийг олгохтой холбоотой үйл ажиллагааны үнэлгээний талаар эрдэм шинжилгээний зөвлөлөөс зөвлөмж авах шаардлагатай болдог. Нэмж дурдахад, 9.1-р зүйлийн 4-өөр амьтдыг хуулийн дагуу зохих тусгай зөвшөөрөлтэй анх оруулж ирсэн эсэхийг шалгах эрхийг Захиргааны зөвлөлд олгосон. Энэ нь өмнөх экспортолсон улсын экспортын журам нь импортын тусгай зөвшөөрөл, гэрчилгээ олгохыг шийдвэрлэх үйл явцад шууд бусаар нөлөөлж болзошгүй гэсэн үг юм.
ИЛГЭЭМЖ БОЛОН ЗӨВШӨӨРЛИЙН ХЯНАЛТ			
50	Шаардлагатай зөвшөөрөлгүйгээр импортолсон, далайгаас эсвэл эзлүүд талаас авч нутагшуулсан CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийн аливаа дээжийг эзэмших, тээвэрлэх, худалдах, худалдахыг завдах болон худалдан авахыг хууль тогтоомжид хориглох ёстой. Хууль ёсны эсэхийг нотлох үүргийг эзэмшигч эсвэл худалдаачинд оноох хэрэгтэй.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хууль нь Зэрлэг амьтан, ургамлын аймгийн ховордсон зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенцод (CITES) бүртгэлтэй амьтдыг олон улсад худалдах үйл ажиллагааг зохицуулах зорилготой юм. Ялангуяа, CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдын төрөл зүйлийг олон улсад худалдах тусгай зөвшөөрөл авч байхаар хуульд заасан бөгөөд шаардлагатай зөвшөөрөл, гэрчилгээгүй эдгээр амьтдыг импортлох, экспортлох, дахин экспортлохыг хатуу хориглосон. Түүнчлэн хууль зөрчиж CITES-ийн I хавсралтад орсон амьтдыг ашгийн зорилгоор худалдах, CITES-ийн аль нэг хавсралтад орсон амьтдыг олон улсад худалдахыг тус хуулиар хориглосон байдаг. Энэ нь эдгээр амьтдыг борлуулахдаа тусгай зөвшөөрөл шаарддаг дүрэм, журамд нийцсэн байх ёстой гэсэн үг юм. Гэсэн хэдий ч, хуульд хоёрдугаар хавсралтад орсон амьтан, ургамалд шаардлагатай худалдааны тусгай зөвшөөрлийн талаар дурдаагүй ба тэдгээрээс ашиг олж зарахыг зөвшөөрдөг. Зэрлэг байгалиас авсан эсвэл импортолсон CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийн аливаа дээжийг эзэмших, тээвэрлэх, худалдахыг завдах, худалдан авахыг хуулиар шууд хориглоогүй.
51	Хууль тогтоомж нь удирдлагын газар эсвэл бусад эрх бүхий байгууллагад шаардлагатай мөрдөн шалгалтын ажиллагааг үргэлжлүүлэх, дээжийг тодорхойлоход үндэслэлтэй эргэлзээ байгаа тохиолдолд мөрдөн шалгалтын үр дүн гарах хүртэл саатуулах эрхийг олгох хэрэгтэй.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд холбогдох хууль тогтоомжийг (5.8-р зүйл) зөрчиж олж авсан CITES-ийн жагсаалтад орсон дээжийг зохицуулах эрхийг тухайн дээжийг тодорхойлоход шаардлагатай үндэслэлтэй эргэлзээ бүхий мөрдөн шалгалтын ямар ч хүсэл шаардлагагүйгээр Удирдлагын байгууллагын хувьд зөвхөн Захиргааны зөвлөлд олгож байна.
52	Хууль тогтоомжид аль дээжийг ямар гарц, нэвтрэх боомтуудаар оруулж гаргах талаар тодорхой зааж өгөх ёстой.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд зааснаар Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт амьтан, түүний дайвар бүтээгдэхүүнийг нэвтрүүлэх боомтуудыг (гадаад руу гаргах боомт биш) гаалийн асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага удирдлагын эрх бүхий байгууллага болох захиргааны зөвлөлийн (11.1-р зүйл) зөвлөмжийг үндэслэн тогтоодог. Нэвтрэх боомтуудыг CITES-ийг хэрэгжүүлдэг хууль тогтоомжид болон гаалийн хууль тогтоомжид тусгагдаагүй байна.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
53	Тухайн наймаа нь CITES-ийг зөрчсөн гэж үзэх үндэслэлтэй тохиолдолд хууль тогтоомжоор битүүмжлэлийг заавал хийх хэрэгтэй.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд хууль бусаар олж авсан амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг Улсын өмч болгон битүүмжлэн авч, захиргааны шийтгэл ногдуулдаг (15.2-р зүйл).
ХУДАЛДААЧИД, ЭЗЭМШИЛ БОЛОН ДОТООДЫН ХУДАЛДААНЫ ХЯНАЛТ			
56	Хууль тогтоомжид CITES-ийн дээжийг экспортолсон, дахин экспортолсон бүх гүйлгээнийхээ бүртгэлийг хөтлөх шаардлагыг худалдаа эрхлэгчдэд тавих, Удирдлагын газар тухайн бүртгэлийг болон худалдаа эрхлэгчийн байрыг хэдийд ч шалгаж болно гэсэн заалтыг оруулж болно.	■	Монгол Улсын хууль тогтоомжид CITES-ийн дээжийг экспортолсон болон дахин экспортолсон бүх гүйлгээнийхээ бүртгэлийг хөтлөх тусгай шаардлагыг худалдаа эрхлэгчдэд тавих, удирдлагын газар тухайн бүртгэлийг болон худалдаа эрхлэгчийн байрыг хүссэн үедээ шалгаж болох талаар тусгаагүй байна.
ШААРДЛАГА, ХАРИУЦЛАГА			
58	CITES болон аливаа хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хариуцах үүрэгтэй хэлтэс, төлөөлөгчдийг хууль тогтоомжид тодорхой зааж өгсөн байх ёстой.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулийн (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) дагуу байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын эрх мэдлийн хүрээнд Конвенцыг Захиргааны зөвлөл, Шинжлэх ухааны зөвлөл хэрэгжүүлэх үүрэгтэй (4.1-р зүйл). CITES-ийн Удирдлагын газар нь CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг экспортлох, импортлох тусгай зөвшөөрлийг цуцлах (5.1.4-р зүйл), тусгай зөвшөөрлийн баталгаажуулалтын шаардлагыг хангаагүй, эсхүл худал хуурмаг баримт ашигласан (9.2-р зүйл) тохиолдолд тухайн өргөдлийг түдгэлзүүлэх эрхтэй. Эцэст нь, шүүгч, гаалийн байцаагч, байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагч нар энэ хуулийг зөрчсөн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол шийтгэлийг тогтоох эрхтэй. (15.1)-р зүйл)
59	Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх албан тушаалтны бүрэн эрхийг хууль тогтоомжоор тодорхой зааж өгөх хэрэгтэй. Эдгээр эрх мэдэлд хүн, ачаа тээш болон бусад эд хөрөнгө, тээврийн хэрэгсэлд нэгжлэг хийх эрх; байранд нэгжлэг хийх эрх (нэгжлэг хийх зөвшөөрлийн хүсэлт гаргаж болно); тодорхойлох зорилгоор мэдээлэл авах, баримт бичигтэй танилцах, дээж авах бүрэн эрх; хууль бус үйлдэл гэж сэжиглэж байгаа тохиолдолд дээжийг хураан авах бүрэн эрх; болон баривчлах эрх мэдлийг багтааж болно.	■	Хуульд CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлд тусгайлан хамаарах хууль сахиулах ажилтнуудын бүрэн эрхийг тогтоогоогүй байна. Харин амьтан, ургамлын худалдааны тухай хуулийн 8-р зүйлээр гаалийн Улсын байцаагчид хилээр нэвтэрч буй бүх мал, тэдгээрийн боодол, эд хөрөнгө, тээврийн хэрэгслийг шалгах, эрэн сурвалжлах байранд үзлэг хийх, хорио цээрийн хяналт, шалгалтын хүрээнд бичиг баримтыг шалгах бүрэн эрхийг олгосон байна. Гаалийн Улсын байцаагч нар тодорхойлох зорилгоор биш эрүүл мэндийн шинжилгээнд зориулж дээж авах эрхтэй. Мөн халдварт өвчний шинж тэмдэг илэрсэн тохиолдолд гаалийн Улсын байцаагчид дээжийг хурааж авах эрхтэй. Дүгнэж хэлэхэд, хууль сахиулах ажилтнуудын эрх мэдэл нь CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлд тусгайлан чиглээгүй бөгөөд шилдэг туршлагын шаардлагыг хэсэгчлэн хангаж байна.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагуудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
61	Боломжтой бол CITES-ийн дээжийн худалдаатай холбоотой корпорацуудын үйлдсэн гэмт хэргийг үндсэн хууль тогтоомжоор шийтгэж байх хэрэгтэй.	■	Ховордсон амьтдын гадаад худалдааны тухай хуульд CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг зохих зөвшөөрөлгүйгээр олон улсад худалдаалсан гэм буруутай хуулийн этгээдэд захиргааны шийтгэл ногдуулдаг (15.1(1)-р зүйл).
62	Гэмт хэрэг үйлдэхийг завдсан, хууль тогтоомжид заасан гэмт хэрэг үйлдэхэд тусалсан, өдөөн хатгасан зэрэгт мөн ял шийтгэл хүлээлгэх ёстой.	■	Гэмт хэрэг үйлдэх нь шийтгэлтэй гэмт хэрэг юм. Туслах, дэмжих тухай дурдагдаагүй. Энэ нь Эрүүгийн хуулийн чиг үүрэг байж болох ба эрүүгийн хуулийн хамрах хүрээний хэсэг болгон хэрэглэх боломжтой (2.8-р зүйл, 4.6-р зүйл).
63	Хууль тогтоомжид хууль бусаар худалдаалагдсан бүх дээжийг хураах, эсхүл экспортолсон улсад буцаах талаар заасан байх ёстой.	■	Монгол Улсын зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай холбоотой хоёр (2) хуульд хурааж авах талаар заалт байдаг. Эдгээрийн дотор: Эрүүгийн хуульд заасан хураан авах ерөнхий бүрэн эрх, нөхцөл (7.2-р зүйл) Түүнчлэн Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд (2015 оны шинэчилсэн найруулга) “Хууль бус аргаар олж авсан амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг Улсын өмчид авах” тухай заасан. (15-р зүйл) Мөн “холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу хурааж авсан амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг худалдах, устгах, байгальд нь буцаах” үйл ажиллагааг зохицуулах эрхийг Захиргааны зөвлөлд олгосон. (5(8)-р зүйл) Дашрамд дурдахад, эрүүгийн хууль нь зөвхөн тодорхойлогдсон гэмт хэрэгт хамаарах бөгөөд үүнд нэн ховор, ховор амьтдын хууль бус худалдаа багтдаг. (24.5-р зүйл); Харин ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд эрүүгийн шийтгэл ногдуулахгүйгээр хууль бусаар олж авсан амьтдыг зөвхөн хурааж авахыг зөвшөөрдөг байна (15(1)-р зүйл). CITES-ийн төрөл зүйл нь зарим зөвшөөрлийн шаардлагатай нийцэхгүй байгаа бөгөөд тэдгээрийг хууль бусаар олж авсныг нотлох баримт байхгүй байж болзошгүй цоорхой байдаг байна.
64	Хууль тогтоомжид заасан шийтгэл нь гэмт хэргийг үр дүнтэй таслан зогсоох хэмжээнд хангалттай өндөр байх ёстой.	■	Монгол Улсын зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай холбоотой хоёр (2) хуульд торгууль ногдуулах заалт байдаг. Үүнд: Эрүүгийн хууль (24.5-р зүйл) болон Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан) (15-р зүйл). Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд тусгай хамгаалалттай (нэн ховор, ховор) амьтдын төрөл зүйлийг олон улсад хууль бусаар худалдаалсан тохиолдолд тус бүр 2-8 жил болон 1-5 жилийн хорих ялаар шийтгэдэг (24.5-р зүйл. Хууль бус ан). Эдгээр шийтгэл нь UNTOC-ийн тогтоосон стандартаас давж, үүнээс үүдэн доод тал нь 4 жилийн хорих ял оногдуулдаг болжээ. Харин ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд зөвхөн CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийг хууль бусаар худалдаалсан тохиолдолд захиргааны шийтгэл ногдуулдаг (15-р зүйл. Хууль тогтоомж зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлага). Амьтны тухай хуульд ховор, нэн ховор амьтдыг давтан экспортолсон тохиолдолд хууль зөрчиж гэмт хэрэг үйлдсэн гэж үздэг ба нөгөө талаас эрүүгийн хуульд ховор, нэн ховор амьтдыг хууль зөрчиж хилээр гаргасан тохиолдолд шийтгэл оногдуулдаггүй байна. Зэрлэг амьтдын ховор, нэн ховор төрөл зүйлийн олон улсын хууль бус худалдааг давтан үйлдсэн тохиолдолд Эрүүгийн хуулиар тодорхой шийтгэл оногдуулдаггүй байна.

CITES-ийн дугаар	CITES-ийн шилдэг туршлагаудын ойлголт	Нийцэл	
		Зэрэглэл	Үнэлгээ
ХУРААЖ АВСАН ДЭЭЖИЙГ УСТГАХ			
65	Resolution Conf. 10.7 (Rev. CoP15)-с дэлгэрэнгүй үзнэ үү. Хураагдсан амьд дээжийг эх оронд нь буцаах, эсхүл буцаан экспортлохтой холбоотой зардлыг буруутай импортлогч болон/эсвэл тээвэрлэгчээс гаргуулах зүйл ангийг хууль тогтоомжоор олгож өгөхийг зөвлөж байна.	■	Энэхүү зөвлөмж нь Монгол Улсын хууль тогтоомжид хараахан хэрэгжиж эхлээгүй байна.
ТАЙЛАН			
69	VIII.7-д заасны дагуу хууль тогтоомжийн арга хэмжээний талаар жил бүрийн тайлан, хоёр жил тутмын тайлан бэлтгэж ирүүлэхийг Удирдлагын эрх бүхий байгууллагын үүрэг хариуцлагын нэг болгон хууль тогтоомжид тусгах нь зүйтэй.	■	Хуулийн заалтын дагуу захиргааны зөвлөл нь удирдлагын байгууллагын хувьд конвенцын хэрэгжилтийн талаарх дэлгэрэнгүй тайланг жил бүр конвенцын нарийн бичгийн дарга нарын газарт хүргүүлэх үүрэгтэй (5.1-р зүйлийн 7-д заасан).

ХАВСРАЛТ III. Шилдэг туршлагууд - Зэрлэг амьтдын худалдаа

Бүрэлдэхүүн хэсэг А. Хэрэглээ

Энэ бүрэлдэхүүн хэсэгт зэрлэг амьтдын аймагт хамаарах зэрлэг амьтдын худалдааны хууль эрх зүйн орчны субъект болон эрх зүйн хязгаарыг тодорхойлсон эрх зүйн зааварчилгааг багтаав. Энэ хавсралтад ерөнхийдөө хууль тогтоомжоор мөрдөж буй зорилго, зорилт, зарчим, мөн газарзүйн хамрах хүрээ, олон улсын гэрээ хэлэлцээрийн нийлэмжтэй байдлын талаарх тайлбаруудыг багтаав.

ШТ 1. Нутаг дэвсгэр

Энэхүү шилдэг туршлагаар зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулах хууль тухайн тусгаар тогтносон Улсын нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь хамарч чадаж байгаа эсэхийг тодорхойлох зорилготой юм. Энэхүү шилдэг туршлага нь ховордсон амьтдын хууль бус худалдааны тухай конвенцод хүлээн зөвшөөрөгдсөн ба дотоодын зэрлэг амьтдын худалдаанд ч мөн адил хамаарна.

Лавлагаа 1. Нутаг дэвсгэр:

Зэрлэг амьтдын худалдааны хууль тогтоомж хэрэгжүүлэх хууль нь тухайн тусгаар тогтносон Улсын нутаг дэвсгэрийг бүхэлд нь хамарч байна уу?

В2 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид уг хууль бүхэлдээ нутаг дэвсгэрт үйлчилнэ гэсэн шууд тодорхойлолт байдаггүй. Гэсэн хэдий ч энэ нь зэрлэг амьтдын худалдааг багтаасан зэрлэг амьтдын менежмент, хамгааллын талаар "төрийн бодлого" тогтоох эрхийг үндэсний парламентдаа (Их Хурал) олгодог (Амьтны тухай хууль, 5.1-р зүйл).

Энэ байдал нь тухайн нутаг дэвсгэрийг бүхэлдээ холбогдох зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулах хууль тогтоомж хамарсан гэсэн үндэслэлтэй дүгнэлт гаргах боломжийг олгодог. Гэсэн хэдий ч сайн эсвэл шилдэг туршлагын үүднээс зэрлэг амьтдын худалдааг улс орон даяар бүх хууль тогтоомж, харьяаллын дагуу жигд зохицуулдаг гэсэн үг биш гэдгийг тэмдэглэх нь зүйтэй. Монгол Улсад хийсэн хэд хэдэн үнэлгээнд дурдсанчлан, зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээний нэг хэсэг болсон зарим хэсэгт ихээхэн эрх мэдэл бүхий есөн (9) хууль байна.

ШТ 2. Зэрлэг амьтдын тодорхойлолт

Энэхүү шилдэг туршлагаар тухайн зэрлэг амьтан нь аль төрөл зүйлийн амьтан эсвэл аль бүлэг нь хуулийн субъект болж байгааг тодорхойлохыг авч үзнэ. Олон хуулиудад зэрлэг Амьтны тухай тодорхой тодорхойлолт байдаг бөгөөд CITES-ийн зөвлөмжийн дагуу бүх зургаан (6) амьтдын төрлийг хамааруулах нь шилдэг туршлага гэж тооцогддог.

Лавлагаа 1. Тодорхойлолт

Хуульд зэрлэг амьтдын худалдаанд хамаарах "байгаль, зэрлэг амьтан" эсвэл "зэрлэг амьтан" гэсэн нэр томъёог хялбархан тодорхойлж болохуйц, хамгаалах боломжтой тодорхойлолтыг өгсөн үү?

А2 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид (Амьтны тухай хуулийн 4 дүгээр зүйл) "амьтан" гэсэн нэр томъёог ашигласан бөгөөд Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн (3.4-р зүйл) ижил нэр томъёоны тодорхойлолтыг иш татсан байна. Энэ нь "байгаль, зэрлэг амьтан" эсвэл "зэрлэг амьтан" гэсэн утгатай дүйцэх нэр томъёо мөн бөгөөд шууд хөндлөн эшлэл нь танигдахуйц, хэрэглэх боломжтой тодорхойлолтыг бий болгодог.

Лавлагаа 2. Цогц байдал

"Байгаль, зэрлэг амьтан" эсвэл "зэрлэг амьтан" гэсэн тодорхойлолт нь иж бүрэн, тухайлбал, энэ нь хангалттай өргөн хүрээтэй байна уу эсвэл бүх зэрлэг амьтдын төрлийг дараах байдлаар тодорхойлж байна уу?

- Хөхтөн амьтан
- Шувуу
- Хэвлээр явагч
- Хоёр нутагтан
- Загас (бусад хууль тогтоомжид заагаагүй бол)
- Шавж (бусад хууль тогтоомжид заагаагүй бол)

A1 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улсын тодорхойлолтод энэ тодорхойлолтыг шилдэг туршлага гэж үзсэн бүх амьтдын төрлийг тодорхой тусгасан байна.

Үнэхээр ч энэ тодорхойлолт нь Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт түр болон байнга оршин суудаг хавч хэлбэртэн, нялцгай биетэн, эгэл биетэн болон бусад сээр нуруугүй амьтдыг оруулснаараа ихэнх улс орны хуулиас илүү гарсан юм. Энэхүү өргөн хүрээний тодорхойлолт нь Монголд байдаг ч ингэж тодорхойлж өгөөгүй байсан бол хуулиас гадуур үлдэх боломжтой байсан зэрлэг амьтдын төрөл зүйлүүдэд эерэг нөлөө үзүүлж байгаа юм. Хавч хэлбэртний тухайд нэгэн тайланд "Монгол орны гүний усны хавч хэлбэрийн амьтдын аймаг өнөөг хүртэл бүрэн мэдэгдээгүй байна. Гэсэн хэдий ч одоогийн ном зохиолд үндэслэн Монгол Улсын гүний усыг биологийн олон янз байдлыг, түүний дотор хараахан тодорхойлогдоогүй байгаа зарим таксономоор тодорхойлдог."⁶⁹

ШТ 3. Дээжийн тодорхойлолт

Энэхүү шилдэг туршлага нь хуульд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой "дээж" гэсэн нэр томъёог тодорхойлсон эсэхийг авч үздэг. CITES-ийн шилдэг туршлагыг дагаж мөрдөхийн тулд 1973 оны 3-р сарын 3-ны өдрийн ховордсон зэрлэг амьтан, ургамлын төрөл зүйлийг олон улсын хэмжээнд худалдаалах тухай конвенцод хамаарах зэрлэг амьтан, тэдгээрийн эд эрхтэн ба/эсвэл түүхий эдийг "дээж" гэж тодорхойлох ёстой. Энэ тодорхойлолт нь дотоодын худалдаанд ч мөн адил хамаарна.

Лавлагаа 1. Тодорхойлолт

Зэрлэг амьтдын холбогдолтой хуульд "дээж" гэсэн нэр томъёог бүрэн гүйцэд тодорхойлсон уу?

C1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) "дээж" гэсэн нэр томъёоны тодорхойлолт байхгүй. Гэсэн хэдий ч "дайвар бүтээгдэхүүн"-ийг олон зүйлд дурдсан (жишээ болгож 2(1), 3, 7-р зүйлийг харна уу) бөгөөд эдгээр нь "материал" болон "бүтээгдэхүүн"-ээс бүрддэг болохыг 3-р зүйлд тайлбарласан байна.

"Дайвар бүтээгдэхүүн" гэсэн нэр томъёо нь "дээж"-ийн тодорхойлолттой нягт холбоотой боловч хоорондоо ялгаатай. Хэрэв "дайвар бүтээгдэхүүн" гэсэн нэр томъёог ашиглах нь зэрлэг амьтдын бүтээгдэхүүн, материалын талаар ярьж байгаа бол "дээж" гэсэн нэр томъёоны тодорхойлолт нь "таних боломжтой" гэсэн ойлголтыг нэмж гүйцэтгэх ажиллагааны лавлагааг боловсронгуй болгох зорилготой юм. Ингэж бичсэнчлэн Монгол Улсын арга барил нь багахан боловч чухал цоорхойг (зэрлэг амьтдын эд эрхтэн) орхигдуулсан ч "бодит илэрхийлэл" гэж үнэлэгдсэн нь ойлгож болохуйц юм.

Лавлагаа 2. Тодорхойлолтын цогц байдал

Хэрэв хуульд "дээж" гэсэн нэр томъёог ингэж тодорхойлсон юм бол уг тодорхойлолтод дараах элементүүдийг тодорхой тусгасан уу?

Эд эрхтэн

Дайвар бүтээгдэхүүн

Зэрлэг амьтан

69 Мэррон. Ф болон бусад. (2015). Баян-Өнжүүл орчмын хавч хэлбэртэн (Төв аймаг, Монгол улс) (Crustacea: Branchiopoda, Copepoda, Ostracoda. NORTH-WESTERN JOURNAL OF ZOOLOGY 11 (2): 288-295.

В1 үнэлгээтэй, Бодит Илэрхийлэл - Монгол Улсын ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) "дайвар бүтээгдэхүүн" гэсэн нэр томъёог олон зүйлд дурдсан (2(1)-р зүйл, 3 болон 7-р зүйлээс жишээ болгон үзнэ үү) бөгөөд эдгээрийг 3-р зүйл ангид түүгээр хийсэн "материал" болон "бүтээгдэхүүн" гэж тайлбарласан байна. Хэдийгээр CITES-ийн санал болгож буй хэллэгийг яг таг дагаж мөрддөггүй ч (хуульд "эд эрхтэн" гэсэн нэр томъёог ашигладаггүй), үндэслэлтэй тайлбарын дагуу эдгээр тодорхойлолтууд нь хангалттай гэж үзэн "бодит илэрхийлэл" гэсэн үнэлгээгээр дүгнэсэн байна.

CITES-ийн I зүйлд заасан "дээж" гэсэн нэр томъёог "амьд эсвэл үхсэн эсэхээс үл хамааран аливаа амьтан, ургамал, түүнчлэн тэдгээрийн амархан танигдах хэсэг эсвэл түүхий эд" гэж тодорхойлсон. III хавсралтын амьтдын төрөл зүйл, II, III хавсралтын ургамлын төрөл зүйлийн хувьд дээжийн тодорхойлолт нь зөвхөн холбогдох төрөл зүйлд хамаарах эдгээр хавсралтад заасан эд эрхтэн буюу түүхий эдүүдэд хамарна. Гэсэн хэдий ч, талуудын хурлаар баталсан хэд хэдэн тогтоолын үр дүнд (ялангуяа Conf. 1.5 болон 4.24-д) "дээж" гэсэн тодорхойлолтыг туршлагаар хавсралтын 3-р зүйлийн амьтдын төрлийн хялбар танигдах эд эрхтэн эсвэл түүхий эдийг, түүнчлэн хурлаар тусгайлан хасаагүй л бол хавсралт II эсвэл III-ын ургамлын төрөл зүйлийн аль нэг хэсэг эсвэл түүхий эдийг багтаахаар өргөжүүлсэн байна.

ШТ4. Зэрлэг амьтдын худалдааны тодорхойлолт

Энэхүү шилдэг туршлага нь ямар үйлдлийг зэрлэг амьтдын худалдаанд хамааруулж тодорхойлдог зүйл заалтуудын тодорхойлолт эсвэл холбоо хэлхээг судалж, улмаар эрүүгийн болон захиргааны хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлийг бий болгодог. Энэхүү шилдэг туршлагыг CITES-оос санал болгосон бөгөөд CITES болон дотоодын худалдаанд хоёуланд нь хэрэглэх хэрэгтэй.

Лавлагаа 1. Тодорхойлолт

Зэрлэг Амьтны тухай хууль тогтоомжид "амьтдын худалдаа" эсвэл "худалдаа" гэсэн нэр томъёог хялбархан тодорхойлж болохуйц, хамгаалах боломжтой тодорхойлолтыг тусгасан уу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол улс зэрлэг амьтдын худалдааны зарим хэсэгт хамаарах есөн (9) хуультай бөгөөд зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээний зарим хэсэг дурдагдсан байдаг. Гэсэн хэдий ч тэдгээрийн аль нь ч нэр томъёоны хувьд бүрэн тодорхойлолтыг өгдөггүй бөгөөд тэдгээрийн хооронд уялдаа холбоотой бодлого байдаггүй.

Эдгээр нь:

1. Амьтны тухай хууль
2. Зар сурталчилгааны тухай хууль
3. Ховордсон амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай эд зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 онд нэмэлтээр өөрчлөлт орсон)
4. Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг улсын хилээр нэвтрүүлэх үеийн хорио цээрийн хяналт, шалгалтын тухай хууль
5. Эрүүгийн хууль
6. Зөрчлийн тухай хууль
7. Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль
8. Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль
9. Цагдаагийн тухай хууль

Хууль болгонд зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой тодорхой үйл ажиллагааны нэршил (жишээлбэл: бэлтгэх, худалдах, худалдан авах гэх мэт) нь худалдаа гэж юу болох талаар тодорхой ойлголт өгдөг. Гэсэн хэдий ч ашигласан жагсаалт нь хууль тогтоомжийн хүрээнд ижил биш байгаа нь бодлогын уялдаа холбоотой асуудал, эргэлзээг төрүүлж байна. Төрөл бүрийн нэр томъёо, жагсаалтыг энэ шилдэг туршлагын хоёр дахь лавлагаанд тайлбар болгон оруулсан болно.

Лавлагаа 2. Цогц байдал

Зэрлэг Амьтны тухай хууль тогтоомжийн "амьтдын худалдаа" эсвэл "худалдаа" гэсэн тодорхойлолт нь иж бүрэн байна уу, жишээлбэл, энэ нь дараах үйлдлүүдийг хамрахаар хангалттай өргөн үү, эсвэл тодорхой эш татсан төдий юу?

☒ Худалдаа	☒ Худалдах санал	☐ Цахим худалдаа	☒ Хадгалалт
☐ Бартер	☒ Худалдан авах	☒ Тээвэр	☒ Импорт
☐ Солилцоо	☐ Хүсэлт гаргах	☐ Эзэмшил	☐ Экспорт
☒ Борлуулалт	☒ Зар сурталчилгаа	☒ Боловсруулалт	☐ Дахин экспорт

C1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Өмнөх асуулгад дурдсанчлан, Монгол Улс зэрлэг амьтдын худалдааны зарим хэсэгт үйлчилдэг доод тал нь долоон (7) хуультай бөгөөд худалдааны сүлжээний зарим хэсгийг дурдсан байдаг. Тодорхойлолт байхгүй. Хам сэдвийг нь судлахгүйгээр эдгээр тайлбарууд нь дараах байдалтай байна:

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль

- Зэрлэг амьтан: гаршуулан үржүүлэх, импортлох, экспортлох
- Ховор амьтан: барих, агнах
- Нэн ховор амьтан: гаршуулан үржүүлэх

Амьтны тухай хууль

- Зэрлэг амьтан: борлуулах, худалдан авах, эзэмших, тээвэрлэх, агнах, барих, импортлох, экспортлох, гаршуулан үржүүлэх
- Ховор амьтан ба нэн ховор амьтан: борлуулах, худалдан авах, эзэмших, барих, экспортлох, гаршуулах
- Гадаад улсын амьтан: гаршуулан үржүүлэх

Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль:

- Ховор ба нэн ховор амьтан: олон улсад худалдах, солилцоогоор тээвэрлэх, импортлох, экспортлох, дахин экспортлох

Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны хууль:

- зэрлэг амьтан: худалдаа, тээвэр, хадгалалт, гаршуулан үржүүлэх, импорт экспорт

Зар сурталчилгааны тухай хууль:

- Зэрлэг амьтан: худалдах, худалдан авах, барих
- Ховор, нэн ховор амьтан: нийлүүлэх, худалдаалах, худалдан авах

Зөрчлийн тухай хууль:

- зэрлэг амьтан: худалдах, худалдан авах, тээвэрлэх, барих, агнах, импортлох
- Ховор ба нэн ховор амьтан: импортлох, экспортлох
- Гадаад Улсын амьтан: гаршуулан үржүүлэх

Эрүүгийн хууль:

- Ховор амьтан: худалдах, худалдан авах, тээвэрлэх, барих, агнах, гаршуулан үржүүлэх, хадгалах, экспортлох
- Нэн ховор амьтан: худалдах, худалдан авах, тээвэрлэх, хадгалах, барих, боловсруулах (бэлтгэх), экспортлох

Эдгээр заалтуудыг нийлүүлэн авч үзвэл зэрлэг амьтдын худалдааг бүрдүүлдэг олон үйл ажиллагаа Монгол Улсын зэрлэг амьтдын зохицуулах тогтолцооны аль нэг хэсэгт ч болов танигдсаныг баттай харж болохоор байна. Гэсэн хэдий ч худалдааны янз бүрийн үйл ажиллагааг өөр өөр хуулиар зохицуулсан, өөр өөр заалтуудад дурдсан нь бодлогын уялдаа холбоонд ихээхэн цоорхой үүсгэдэг. Худалдааг зохицуулах нь чухал ач холбогдолтой учраас энэ асуудлыг тусад нь шилдэг туршлагаудад (Худалдаа, зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээний зөрчлийн зохицуулалт) цаашид үнэлсэн болно. Энэхүү ВР-ын нэн даруй анхаарах асуудал бол хууль тогтоомжийн аль нь ч худалдаатай холбоотой дараах үйлдлүүдийг дурдаагүй явдал юм:

- худалдах санал
- худалдан авах хүсэлт
- цахим худалдаа
- бартер, солилцоо
- дэлгэн харуулах

Бүрэлдэхүүн хэсэг Б. Менежмент

Энэхүү хэсэгт зэрлэг амьтдын менежментийг шинжлэх ухаан, техникийн үндэслэлтэй байлгахад ашигладаг хууль эрх зүйн бүх хэрэгслийг багтаасан болно. Эдгээр хэрэгслүүд нь юу судалж байгаа, түүнчлэн тэдгээрийг хэрхэн судалж, хянаж байгаатай холбоотой юм. Энэ хэсэгт байгаа шилдэг туршлага (ШТ) бүр нь зэрлэг амьтдын худалдаатай тэмцэхтэй холбоотой менежментийн шаардлагыг бий болгох тодорхой хууль эрх зүйн хэрэгслийг тодорхойлж өгнө. Эдгээр нь зөвхөн шууд бус хамааралтай, гэхдээ худалдааг удирдах үндэс суурийг бүрдүүлдэг туршлагыг хүртэл багтаасан.

ШТ5. Зэрлэг амьтдын менежментийн зарчим

Нэгдсэн зорилго, зорилттой нягт уялдаатай зарим эрх зүйд мөн салбарын менежментийг удирдан чиглүүлэх зарчмуудын талаарх тусдаа, илүү нарийвчилсан хэсгийг багтаасан байна.

Лавлагаа 1.Зэрлэг амьтдын менежментийн зарчим

Хуульд зэрлэг амьтдын менежментийн зарчмуудыг тусгасан уу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид бусад зарим орны хууль тогтоомжид байдаг шиг амьтдын менежментийн зарчмуудын тухай шууд мэдэгдэл байдаггүй. Хэдий тийм боловч хуульд зэрлэг амьтдын менежментийн үзэл баримтлалыг багтаасан байдаг (жишээ болгон Амьтны тухай хуулийн 1-р зүйл, 3-р зүйл, 6-р зүйл болон Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 13-р зүйл, 14-р зүйл, 15-р зүйлийг үзнэ үү).

Эдгээр хэллэгүүд нь удирдлагын зарим зарчмуудыг (жишээлбэл, амьтдын хэвийн өсөлт, үржлийг хангах, тархах бүс нутгийг нь хамгаалах, нүүдлийн замыг нь чөлөөтэй байлгах (Амьтдын аймгийн тухай хуулийн 6.1.3) гэх мэт) агуулдаг ба ихэнхийг нь эрх мэдэлтэй хариуцсан төрийн байгууллагын агентлагууд боловсруулдаг боловч зэрлэг амьтдыг, тэр дундаа зэрлэг амьтдын худалдааг хэрхэн зохицуулах талаар зааварчилгаа байдаггүй байна. Тиймээс эдгээр зарчим, зорилт нь дорвитой хэрэгжээд байдаггүй.

Лавлагаа 2. Бүрэлдэхүүн хэсэг

Хэрэв тийм бол эдгээр зорилтууд дор хаяж дараах бүрэлдэхүүн хэсгүүдийг багтаасан уу?

☒ Экологийн хүчин зүйлс	☒ Зэрлэг амьтдын судалгаа	☐ Байгаль орчны хүчин зүйлс	☐ Цаг агаарын өөрчлөлт
☐ Нийгмийн хүчин зүйлс	☐ Олон нийтийн оролцоо	☒ Эдийн засгийн хүчин зүйлс	☐ Үр ашгийн хуваарилалт

C1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид энэ шилдэг туршлагыг хэрэгжүүлэхэд санал болгож буй бүх бүрэлдэхүүн хэсгүүдийн заримыг заагаагүй.

Амьтны тухай хуульд эдийн засаг, экологийн үнэлгээ (5.3.3-р зүйл), мөн зэрлэг амьтдын тоо толгойн судалгаа (5.3.4-р зүйл), амьтдын менежмент дэх иргэдийн оролцоо (5.3.7-р зүйл) зэргийг дурдсан байдаг.

Зэрлэг амьтдын менежменттэй холбоотой байгаль орчны хүчин зүйл, цаг агаарын өөрчлөлт, нийгмийн хүчин зүйл, ашиг тусыг хуваалцах талаар хуульд дурдаагүй бөгөөд үүнээс улбаалан зэрлэг амьтдын худалдаанд нөлөөлж болзошгүй.

ШТ6. Зэрлэг амьтдын менежментийн төлөвлөгөө

Хуулийн шаардлагаар зэрлэг амьтдын хууль ёсны болон хууль бус худалдааг зохицуулахтай холбоотой арга хэмжээг багтаасан зэрлэг амьтдын менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулж, үе үе шинэчилнэ.

Лавлагаа 1. Төлөвлөгөө боловсруулах шаардлага

Хуульд зэрлэг амьтдын менежментийн төлөвлөгөөг боловсруулах, шинэчлэхийг зэрлэг амьтдын холбогдох байгууллагаас шаарддаг уу?

C1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдын менежментийн ерөнхий төлөвлөгөөг боловсруулах, шинэчлэх талаар хуулийн заалт байхгүй. Харин иргэн, хуулийн этгээдийн ан агнуурын менежментийн төлөвлөгөө (Амьтны тухай хуулийн 5.3.2-р зүйл) болон иргэн эсвэл хуулийн этгээд амьтдыг хамгаалах менежментийн төлөвлөгөөг (5.3.7-р зүйл) батлах, хэрэгжилтэд хяналт тавих асуудлыг захиргааны төв байгууллагын бүрэн эрхэд багтаасан болно. Зэрлэг амьтдын менежментийн төлөвлөгөөг тодорхой нөхцөл байдалд (хувь хүмүүс ан агнах, амьтдыг хамгаалах үйл ажиллагаа) хязгаарласан нь зэрлэг амьтдын бусад хэсгийг хуулийн хамрах хүрээ, зорилгоос гадуур болгож байгаа тул шилдэг туршлагын шаардлагын дагуу энэхүү арга барилыг "хэсэгчилсэн" гэж үзсэн байна.

Лавлагаа 2. Төлөвлөгөөний бүрэлдэхүүн хэсэг

Хуульд зэрлэг амьтдын менежментийн төлөвлөгөө шаардлагатай бол төлөвлөгөөнд дараах элементүүдийг тодорхой тусгасан ч хязгаарлаагүй байна уу?

☐ Зорилго, зорилтууд	☐ Захиргаа ба хэрэгжилт	☐ Зөвшөөрөгдсөн үйл ажиллагаа

D1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Амьтны тухай хуульд заасан менежментийн төлөвлөгөө, тухайлбал ан агнуурын менежментийн төлөвлөгөө (Амьтны тухай хуулийн 5.3.2-р зүйл) болон иргэн, хуулийн этгээдийн амьтдыг хамгаалах менежментийн төлөвлөгөө (5.3.7-р зүйл)-д дурдагдсан дээр нэмээд ямар ч зааварчилгааг хуульд заагаагүй байна.

Лавлагаа 3. Төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх хуулийн шийдвэр

Зэрлэг амьтдын менежментийн төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх хуулийн үүргийг хуульд тусгасан уу?

D1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомж нь агнуурын менежментийн төлөвлөгөөг зохион байгуулах, хэрэгжүүлэх эрхийг

олгодог (Амьтны тухай хуулийн 5.8.3-р зүйл) боловч менежментийн төлөвлөгөөг хууль ёсны дагуу хэрэгжүүлэх бичиг баримт болгодоггүй. Өөрөөр хэлбэл, ийм төлөвлөгөө боловсруулаагүй, эсхүл түүний нөхцөлийг зөрчсөн үйл ажиллагаа нь ямар нэгэн хариуцлага хүлээлгэж болох зөрчилд тооцогдохгүй байна.

Бүрэлдэхүүн хэсэг В. Газар нутгийн хамгаалалт ба Байгаль хамгаалал

Энэхүү шилдэг туршлагын хэсэг нь зэрлэг амьтдын худалдаанаас үүдэлтэй хүсээгүй ашиглалтаас амьтдын төрөл зүйлийг хамгаалахад ашигладаг хууль эрх зүйн бүх хэрэгслийг агуулсан. Энэ хэсгийн шилдэг туршлага (ШТ) бүр нь тухайн сэдэвтэй холбоотой зэрлэг амьтдын төрөл зүйлийг хамгаалах хууль эрх зүйн тусгай хэрэгслийг тодорхойлдог. Эдгээрт тухайн сэдэвтэй шууд болон шууд бусаар хамааралтай, гэхдээ хүсээгүй ашиглалтын хувьд амьтдын төрөл зүйлийг хамгаалах үндэс суурь болдог туршлагыг багтааж болно. (жишээ нь, амьтдын төрөл зүйлийн жагсаалтад тавигдах шаардлага, амьтдын төрөл зүйлийн статус).

ШТ7. Хамгаалагдсан зэрлэг амьтдын төрөл зүйлийн жагсаалт гаргах

Энэхүү шилдэг туршлага нь зэрлэг амьтдыг хамгаалах хэрэгсэл болгон амьтдын төрөл зүйлийн жагсаалтын хэрэглээг судална.

Лавлагаа 1. Жагсаалтын шаардлага.

Хамгаалалттай амьтдын төрөл зүйлийн жагсаалтыг хуулиар тогтоож өгсөн үү?

В2 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын Амьтны тухай хуульд шууд тусгагдсан нэн ховор амьтан (7.1-р зүйл) болон хуулиар салбар яаманд тусад нь журмаар батлахыг чиглэл болгосон ховор амьтан (7.6-р зүйл) гэсэн хоёр жагсаалтыг тусгаж өгсөн байна. Амьтдын төрөл зүйлийн жагсаалтад тавигдах шаардлагад (дараагийн лавлагаанд авч үзэх болно) ерөнхий шаардлага бүхий элементүүд дутагдаж байгаа хэдий ч амьтдын төрөл зүйлийн жагсаалт байгаа нь энэхүү эхний лавлагааг гүйцэлдүүлж байна.

Лавлагаа 2. Ул үндэс ба журам

Заалтууд нь ийм жагсаалтыг гаргаж ирэх дараах элементүүдийн аль нэгийг агуулах эсвэл хүлээн зөвшөөрдөг үү?

☒ Амьтдын тоо толгойн судалгаа

☐ Жагсаалт гаргах журам

☒ Олон улсын жагсаалт

☐ Амьтдын төрөл зүйлийн худалдаа

☐ Жагсаалтаас хасах журам

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид хамгаалалттай амьтдын жагсаалтыг гаргахдаа хязгаарлагдмал элемент дээр, тухайлбал амьтдын тоо толгойн судалгаа (Амьтны тухай хууль, 6.1.10-р зүйл) болон олон улсын жагсаалт (Амьтны тухай хууль, 6.1.2) зэрэгт үндэслэн тогтоодог. Энэхүү шилдэг туршлагын шаардлагын дагуу энэ аргыг хоёр шалтгаанаар "хэсэгчилсэн" гэж үзсэн байна. Нэгдүгээрт, хамгаалагдсан зэрлэг амьтдын жагсаалтыг гаргах, өөрчлөхөд түгээмэл хэрэглэгддэг бусад гол элементүүдийг (жагсаалт гаргах, жагсаалтаас хасах журам, ялангуяа амьтдын төрөл зүйлийн худалдаа) авч үзээгүй байгаа нь хамгаалалтад тэнцэхүйц төрөл зүйлийг жагсаалтаас гадуур орхигдуулахад хүргэж болзошгүй юм. Хоёрдугаарт, Монгол Улсын хууль тогтоомжийн дагуу олон улсын жагсаалтад бүртгэгдсэн амьтдыг Улаан жагсаалтад оруулахыг шаарддаг бөгөөд энэ нь ховордсон статусыг нь хүлээн зөвшөөрсөн боловч хууль ёсны дагуу хамгаалагдаагүй байна.

ШТ8. Анхаарч үзэх амьдрах орчин

Энэхүү шилдэг туршлага нь хууль тогтоомжид "анхаарах амьдрах орчин"-ы хамгаалалт, түүний дотор хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх нэмэлт элементүүдийг тодорхойлж, шаардлагатай эсэхийг нь судлах болно.

Лавлагаа 1. Амьдрах орчныг хамгаалах зорилго

Хуулиар амьтдыг хамгаалах зорилго болгон амьдрах орчныг хамгаалахыг шаардсан уу?

А1 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид амьтдыг хамгаалах зорилгоор амьдрах орчныг хамгаалахыг шаарддаг

(Амьтны тухай хуулийн 6.1.3-р зүйл). Энэхүү арга барилыг тус шилдэг туршлагын шаардлагын дагуу "бүрэн илэрхийлсэн" гэж үзсэн бөгөөд зэрлэг амьтдын амьдрах орчныг хамгаалахтай холбоотой хамааралгүй зүйлийг тайлбарлах зай үлдээгээгүй байна.

Лавлагаа 2. Тодорхойлолт байгаа эсэх

Хуульд "хурцадмал амьдрах орчин" гэсэн нэр томъёог тодорхойлсон уу?

D1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид "хурцадмал амьдрах орчин" гэсэн ойлголт байдаггүй. Энэхүү шилдэг туршлагын шаардлагын дагуу уг арга барил нь "хурцадмал амьдрах орчин"-ыг тодорхойлох, хамгаалах тодорхойлолтыг агуулаагүй тул "илэрхийлэл байхгүй" гэж үнэлэгдсэн. Ийм тодорхойлолт байхгүй байгаа нь зэрлэг амьтдын амьдрах орчныг хамгаалах талаар эрх зүйн хүрээнд ихээхэн цоорхойг үүсгэж байна.

Лавлагаа 3. Таньж мэдэх, газарзүйн зураглал

Хуулиар хурцадмал амьдрах орчныг таньж мэдэн, газарзүйн зураглал хийхийг шаарддаг уу?

D1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид "хурцадмал амьдрах орчин" гэсэн нэр томъёо заагаагүй бөгөөд түүнийг таньж мэдэх, газарзүйн зураглал хийх шаарддаггүй. Энэхүү шилдэг туршлагын шаардлагын дагуу энэ аргыг "илэрхийлэл байхгүй" гэж үзсэн.

Лавлагаа 4. Томоохон бүтээн байгуулалтууд

Хурцадмал амьдрах орчинд томоохон бүтээн байгуулалт хийхийг хуулиар хориглосон уу?

C1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид хурцадмал амьдрах орчны ойр хавьд томоохон бүтээн байгуулалт хийхийг шууд хориглоогүй; харин амьтдыг устах аюулд хүргэх үйлдвэрлэл, аж ахуйн үйл ажиллагааг хориглосон байна (Амьтны тухай хуулийн 6.1.7-р зүйл). Энэ хандлагыг зөвхөн бүтээн байгуулалтын тодорхой үйл ажиллагаа, тэдгээрийн амьтанд үзүүлэх нөлөөллийн талаар дурдсан учир хэсэгчилсэн гэж үнэлэв. Үүнд зэрлэг амьтан, түүний амьдрах орчинд мэдэгдэхүйц нөлөө үзүүлэх бүтээн байгуулалтын үйл ажиллагааг оруулахгүй байж болно.

ШТ9. Төрийн хамгаалах үүрэг

Энэхүү шилдэг туршлага нь зэрлэг амьтан, тэдгээрийн амьдрах орчны хомсдол, сүйрлээс хамгаалах үүрэг төрд байгаа эсэхийг шалгасан.

Лавлагаа 1. Төрийн хамгаалах үүрэг

Хуулиар зэрлэг амьтан, тэдгээрийн амьдрах орчны хомсдол, сүйрэх аюулаас хамгаалахыг төрөөс шаарддаг уу?

B1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын Үндсэн хуульд энэхүү сайн туршлагад нийцсэн цөөн хэдэн заалт бий, гэхдээ тэдгээр нь засгийн газрын хүлээх үүрэг гэхээсээ илүү төрийн эрх мэдэл, иргэний эрх гэж заасан байдаг. Жишээлбэл, төр нь байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн баялгийг зохистой ашиглах, нөхөн сэргээх талаар арга хэмжээ авах эрхтэй. (Үндсэн хуулийн 38(2)(4)-р зүйл)

Цаашилбал, төр нь газрыг зүй бусаар ашигласан тохиолдолд газар өмчлөгчдөд хариуцлага хүлээлгэх үндсэн хуулиар олгогдсон эрхтэй бөгөөд хэрэв энэ нь байгаль орчинд сөрөг нөлөө үзүүлэх юм бол тухайн газрыг хурааж авах эсвэл олон нийтийн ашиг сонирхлын үүднээс Улсын өмч (жишээ нь тусгай хамгаалалттай газар нутаг болгох) болгох эрхтэй (6(4)-р зүйл). Эдгээр эрх мэдэл нь бүх иргэд баталгаатай эрүүл орчинд амьдрах эрхээр бэхэждэг (16.2-р зүйл). Байгаль орчны эдгээр эрх мэдэлд амьтан, тэдгээрийн амьдрах орчин багтдаг тул эдгээр нь үндэсний бүрэн эрх, төрийн хамгаалалтад байдаг (6(1)-р зүйл).

ШТ10. Иргэний хамгаалах үүрэг

Энэхүү шилдэг туршлага нь олон нийт зэрлэг амьтан, тэдгээрийн амьдрах орчны хомсдол, сүйрлээс хамгаалах үүрэгтэй эсэхийг авч үзсэн.

Лавлагаа 1. Иргэний хамгаалах үүрэг

Зэрлэг амьтан, тэдгээрийн амьдрах орчны хомсдол, сүйрлээс хамгаалах үүргийг иргэдэд өгөх талаар хуульд тусгасан уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын Үндсэн хуульд байгаль орчныг хамгаалах нийтлэг үүргийг иргэндээ ногдуулсан байдаг. Тодруулбал, Үндсэн хуульд "Байгаль, байгаль орчноо хамгаалах" нь иргэн бүрийн "ариун үүрэг" гэж заасан байдаг (17.2-р зүйл). Амьтдын хувьд энэ үүргийг Амьтны тухай хуульд заасан бөгөөд энэ нь үндсэн зарчмын хувьд тэднийг өмчлөх, эзэмших, ашиглах, агнахыг ... хүндэтгэн үзэх, энэрэн нигүүлсэхийг шаарддаг" гэж заасан байдаг (34.1-р зүйл). Бусад олон заалтуудаас гэвэл хувь хүмүүсийг зэрлэг амьтдын менежментэд татан оролцуулах (5.3.7-р зүйл), ашиглалтын хязгаарыг тогтоох (жишээ 6.1-р зүйлийг харна уу), төрөл бүрийн хор хөнөөлтэй үйл ажиллагаа, туршлагыг хориглох боломжийг олгодог байна (жишээ болгож 10, 11, 12-р зүйлийг үзнэ үү).

ШТ11 Дээжийн хууль ёсны гарал үүсэл

Дээжийн хууль ёсны гарал үүсэл нь зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээн дэх хяналтын гол механизм юм. Энэ нь зэрлэг амьтдыг олж авахдаа холбогдох бүх хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөн гэдгээ нотлох үүргийг хувь хүн худалдаачдад олгодог. Энэхүү шилдэг туршлага нь уг үндсэн шаардлагыг тогтоосон хууль эрх зүйн бүрэн эрх, журамтай холбоотой юм. Ихэвчлэн хоёр (2) арга байдаг бөгөөд тэдгээрийн нэг нь гарал үүслийн гэрчилгээний зарим хэлбэрийг олж авах, харуулах (цаасан дээр суурилсан лавлагаа), нөгөө нь хууль ёсны байдлыг тодорхойлох бусад баримтуудыг авч үзэх боломжийг олгодог (баримт дээр суурилсан арга). Сүүлийн аргын давуу тал нь худалдаалагдсан зүйлийг хууль бус болгож, буруугаар ашиглаж болзошгүй эсвэл авлигын асуудлыг авч үзэхийн тулд танилцуулсан баримт бичгүүдээс гадна өөр зүйлсийг авч үзэх боломжтой юм. Үнэлгээ нь нэг эсвэл өөр аргыг хэрэглэж байгаа эсэхийг анхаарч үзэх боловч аль нэг аргыг нь илүү арга гэж үзэж болохгүй.

Лавлагаа 1. Дээжийн хууль ёсны гарал үүсэл

Худалдаалагдсан аливаа дээжийг хууль ёсны дагуу авах ёстой гэж хуульд заасан байдаг уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улс ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд гарал үүслийн талаар шууд хуульчилсан байдаг. Тодруулбал, "зохих зөвшөөрөлгүй" (15-р зүйл) CITES-ийн жагсаалтад багтсан зэрлэг амьтдыг олон улсын хэмжээнд худалдаалахыг хориглож, шийтгэл ногдуулдаг бөгөөд цаашид "хууль бус аргаар олж авсан" аливаа бүтээгдэхүүнийг хураан авахыг зөвшөөрдөг байна.

Үүнтэй төстэй шаардлагыг Амьтны тухай хуульд заасан бөгөөд шаардлагатай 25.3-р зүйлд заасан "гарал үүслийн гэрчилгээ"-г аваагүй тохиолдолд аливаа зүйлийг худалдаалахыг хориглоно (12.1-р зүйл). Энэ арга нь баримтад тулгуурласан лавлагаа гэхээсээ илүүтэй хууль ёсны дагуу цаасан дээр үндэслэсэн лавлагаанд тулгуурлаж байгаа тул бүрэн илэрхийлэл гэж үнэлээгүй байна. Эхний аргын дагуу баримт бичгийг авсан тохиолдолд хууль ёсны байдал хангагдана. Сүүлчийн аргын дагуу гэрчилгээ нь зэрлэг амьтдыг хууль ёсны дагуу эх сурвалжаас авах гэсэн үндсэн шаардлагыг үгүйсгээгүй. Эдгээр нь хэрэгжилтэд нөлөөлж болох өөр өөр хууль эрх зүйн үндэслэлүүд юм.

ШТ12. Амьтдыг анхаарах зохицуулалт

Энэхүү шилдэг туршлага нь зэрлэг амьтдын худалдааны хүрээнд амьтдын халамжийг зохицуулах хууль эрх зүйн үндэс суурьтай холбоотой юм. Үүнтэй холбоотой олон санаа зовоосон асуудал байгаа боловч эхний ээлжид амьтдын нөхцөл байдал, түүнд үзүүлж буй эмчилгээний талаар зохих дүрэм журам, нөхцөл байгаа эсэх нь анхаарал татаж байна. Ойрын хугацаанд энэ сэдвийн шилдэг туршлагын иж бүрэн багцыг энэ шилдэг туршлагын хэсэгт нэмж оруулах болно.

Лавлагаа 1. Анхаарал хандуулах шаардлагууд

Амьд дээж бэлтгэх, тээвэрлэхэд гэмтэл бэртэл, эрүүл мэндэд хохирол учруулах, харгис хэрцгий харьцах эрсдэлийг багасгахын тулд хуульд халамжийн тусгай шаардлагыг зааж өгсөн үү?

В2 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын Амьтны тухай хуульд амьтдыг эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын шаардлагад нийцүүлэн тусгайлан тоноглогдсон тээврийн хэрэгслээр асран хамгаалах, тээвэрлэх мэргэшсэн хүмүүсийг ажиллуулах эрхтэй гэж заасан байна (34.2-р зүйл).

Амьд зэрлэг амьтдын дээжийг бэлтгэх, тээвэрлэхэд тавигдах халамжийн тусгай шаардлагыг зөвхөн импортлох, экспортлох амьтдын тээвэрлэлтийн хүрээнд тусгасан болно. Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд ховордсон амьтдыг импортлоход амьтдын зохих нөхцөлийг бүрдүүлэхийг шаарддаг (6.1.2-р зүйл).

Зөрчлийн тухай хуулиар хилийн боомт дээр дараах тохиолдолд захиргааны хариуцлага хүлээлгэдэг:

- амьтан, амьтдын гаралтай бүтээгдэхүүнийг тээвэрлэхэд ашигладаг тээврийн хэрэгслийг цэвэрлэх, ариутгах, халдваргүйжүүлэх (11.22(2)-р зүйл)
- дамжин өнгөрөх амьтдыг эмчлэх, цэвэрлэх, ариутгах, халдваргүйжүүлэх зардлыг үл тоох (11.22(7)-р зүйл).

Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хуульд амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг Улсын хилээр нэвтрүүлэх тээврийн хэрэгсэлд тавигдах шаардлага тавьсан:

- тээвэрлэгдэж буй амьтдын аюулгүй байдал, таатай нөхцөлийг хангахаар тоноглогдсон (19.1.1-р зүйл)
- температурын халуун, хүйтнийг тохируулах боломжтой (19.1.1-р зүйл)
- Тээвэрлэхээс өмнө цэвэрлэж, ариутгасан байх (19.1.2-р зүйл)

Түүнчлэн гаалийн Улсын байцаагч амьтан, тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүнийг тээвэрлэх нөхцөл нь энэ хууль болон Монгол Улсын нэгдэн орсон олон улсын гэрээнд заасан шаардлага, болзлыг хангаагүй тохиолдолд хилээр нэвтрүүлэхгүй байх эрхтэй (8.1.6-р зүйл). Иргэн, хуулийн этгээд нь амьтан, тэдгээрийн түүхий эдийг импортлох, экспортлох, тээвэрлэхдээ түүнийг саатуулах, эмчлэх, цэвэрлэх, ариутгах, халдваргүйжүүлэхэд шаардагдах зардлыг өөрөө хариуцах үүрэгтэй (29.1.6-р зүйл).

Энэхүү шилдэг туршлагын шаардлагын дагуу энэ хэсгийг "бүрэн биш" "бодит" гэж үнэлсэн. Хуулийн арга барил нь нэн ховордсон амьтдыг импортлох, хилийн боомтоор тээвэрлэх, экспортлоход чиглэсэн амьтдын халамжийн шаардлагыг хамруулж байгаа боловч дотоодын худалдааг бүхэлд нь хамруулдаггүй байна.

Лавлагаа 2. CITES-ийн удирдамж.

Амьд дээж тээвэрлэх CITES-ийн заавар болон ОУАТХ-ы агаарын тээврийн удирдамжийн доод шаардлагыг хуульд дараах байдлаар тусгасан уу?

- Засгийн газрын зохицуулалт
- Тээвэрлэгчийн зохицуулалт
- Урьдчилсан зохицуулалт
- Амьтдын зан байдал
- Бичиг баримт
- Агуулах савны шаардлага
- Ачаа боловсруулалт
- Лабораторийн амьтдад зориулсан шинжлэх ухааны логистик

C2 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид CITES-ийн тээврийн удирдамжийн наад захын шаардлагууд тусгагдаагүй. Гэхдээ уг хууль нь ховордсон амьтдыг тээвэрлэхэд тогтоосон "зохих журам"-ыг мөрдөх ерөнхий шаардлагуудыг багтаасан байдаг (Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааны журмын тухай хуулийн 9.1.5-р зүйл). Энэхүү шилдэг туршлагын шаардлагын дагуу уг хэсгийг "хэсэгчилсэн" гэж үзсэн бөгөөд энэ нь эдгээр журмыг тусгайлан тодорхойлж, өөрөөр заагаагүй бөгөөд тодорхой бус байдлыг бий болгож, тээврийн хүрээнд амьтдын халамжийн стандартын хэрэглээг хязгаарлаж болзошгүй юм.

ШТ13 Худалдаалах сүлжээний зохицуулалт

Зэрлэг амьтдын худалдаа, хууль эрх зүйн орчны талаарх хэд хэдэн тоймоос олж авсан гол сургамж бол зэрлэг амьтан худалдаалах сүлжээний хэсэг болох бүх үйл ажиллагааг тодорхойлж, зохицуулах хэрэгцээ юм. Худалдааны үндсэн хэсэг болох хэд хэдэн үйлдлийг хууль тогтоомжийн хүрээнд орхигдуулж (жишээ нь худалдах санал, зар сурталчилгаа,

эзэмшил гэх мэт), эхлэл (ан агнах, барих, гаршуулан үржүүлэх), төгсгөлд нь (худалдаалах) анхаарал хандуулах нь ердийн зүйл биш юм. Энэхүү шилдэг туршлага нь худалдаалах сүлжээний хэсэг бүрийг зохицуулах схемд тусгаж өгсөн эсэхийг шалгана.

Лавлагаа 1. Худалдааны зохицуулах хэсгүүд.

Хуулиар нь худалдааны бүх хэсгийг, тэр дундаа дараах зүйлсийг зохицуулдаг уу?

- Худалдаа наймаа
- Худалдаалахыг санал болгох
- Худалдан авах
- Худалдаж авах санал тавих
- Эзэмших
- Солилцох
- Боловсруулах
- Тээвэрлэх
- Цахим худалдаа
- Сурталчлах
- Дэлгэж үзүүлэх
- Хадгалах
- Барих
- Урхи тавих
- Агнах
- Гаршуулан үржүүлэх
- Импортлох
- Экспортлох
- Дахин экспортлох

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл- Монгол улс зэрлэг амьтан худалдаалах сүлжээний янз бүрийн хэсэгт хамаарах дор хаяж есөн (9) хуультай. Эдгээр нь дараах байдалтай байна:

Амьтны тухай хууль- худалдах, худалдан авахыг хориглоно (12.1-р зүйл)

Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)- олон улсын хууль бус худалдаанд торгууль ногдуулдаг (15-р зүйл)

Зар сурталчилгааны тухай хууль:

- Ховор болон нэн ховордсон амьтан, ургамлын төрөл зүйлийг нийлүүлэх, худалдаалах, худалдан авахыг сурталчлахыг хориглоно (14-р зүйл)
- Монгол Улсын хууль тогтоомжид заасны дагуу Улсын хилээр худалдаалах, нэвтрүүлэхийг хориглосон бүтээгдэхүүний сурталчилгаа (6.5.2-р зүйл)
- Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хууль
- Импорт, экспортын хорио цээрийн хяналт, шалгалтын зохицуулалт
- Улсын байцаагчдад дараах эрхийг олгоно:

- Худалдааны гэрээг шалгах (8.1.1-р зүйл)
- Амьтан тээвэрлэх нөхцөл шаардлага хангахгүй бол хилээр гаргахыг хориглох (8.1.6-р зүйл)
- Улсын хил дээр саатуулах (хадгалах) асуудлыг зохицуулах (14 ба 29-р зүйл)
- Хилийн боомт дээр амьтан үржүүлгийн бүтээгдэхүүнийг зохицуулах (4-р зүйл, 5.1.5-р зүйл)

Эрүүгийн хууль- хадгалах, худалдах, худалдан авах, тээвэрлэх, экспортлохыг хориглоно (24.5-р зүйл).

Зөрчлийн тухай хууль -захиргааны хариуцлага дараах байдлаар хүлээлгэнэ:

- ховор, нэн ховор амьтдын жагсаалтад ороогүй CITES-ийн хавсралт дахь амьтдын хууль бус худалдаа (7.3-р зүйл)
- хууль бус ан агнуур (7.6.1.2-р зүйл, 7.6.2-р зүйл, 7.6.3-р зүйл, 7.6.4-р зүйл)
- хууль бусаар барих (7.6.3-р зүйл)
- худалдах, зөвшөөрөлгүй худалдан авах, гарал үүслийн гэрчилгээ, дагалдах гэрчилгээ (7.6.5-р зүйл, 7.6.8-р зүйл)
- гадаад улсын амьтан үржүүлэх (харь нутгийн амьтан) (7.6.7-р зүйл)
- импорт, экспортын хорио цээрийн хяналт, шалгалтын журмын зөрчил (11.22-р зүйл)

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль

- нэн ховор амьтдыг агнах, барихыг хориглох (19.2(2)-р зүйл)
- нэн ховор амьтдыг үржүүлэх судалгаа, санхүүжилт (11.1-р зүйл)
- Зэрлэг амьтдын импорт, экспортод хорио цээрийн хяналт, шалгалт хийх засгийн газрын эрх (14.1(4)-р зүйл).

Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хууль

- мөнгө угаахтай холбоотой сэжигтэй үйл ажиллагааг мэдээлэх эрх, механизмыг тогтоох (7.2-р зүйл, 7.4-р зүйл, 11.1-р зүйл, 11.3.2-р зүйл)

Цагдаагийн албаны тухай хуулиар цагдаагийн албан хаагчид гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх, гэмт хэрэг гарсан тохиолдолд хөндлөнгөөс оролцох цогц бүрэн эрхийг олгосон (10-р зүйл, 25-р зүйл, 26-р зүйл, 27-р зүйл, 28-р зүйл, 29-р зүйл, 30-р зүйл, 31-р зүйл, 33-р зүйл, 35-р зүйл, 37-р зүйл, 38-р зүйл, 39-р зүйл, 47-р зүйл, 56-р зүйл, 61-р зүйл).

Эдгээр хандлагыг хооронд нь уялдуулах шаардлагатайгаас гадна дурдаагүй хэд хэдэн акт байгаа бөгөөд эдгээр хууль тогтоомжийн аль нэгэнд зохих ёсоор тусгагдаагүй байж болох юм:

- Худалдаалахыг санал болгох
- Худалдаж авах санал тавих
- Дэлгэж үзүүлэх

ШТ 14 Олон улсын худалдааны зохицуулалт

CITES-д заасан хязгаарлалт, хоригоос гадуур зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулах хэрэгцээ шаардлага улам бүр нэмэгдэж байна. CITES нь хэдэн мянган төрөл зүйлийг хамруулдаг ч энэ нь худалдаанд байгаа бүх төрөл зүйлийн зөвхөн нэг хэсэг юм. Мөн эдгээрийн ихэнх нь CITES-ийн жагсаалтад орохоосоо өмнө ийм худалдаанд өртдөг (жишээ нь, дэлхийн хамгийн их худалдаалагддаг хөхтөн амьтан болох панголиныг жагсаалтад оруулах гэж хэдэн жилийг зарцуулсан). Иймээс энэхүү шилдэг туршлага нь худалдааг зохицуулдаг эдгээр хуулиудыг илүү өргөн хүрээнд, зэрлэг амьтдын дээжийн худалдааг оролцуулан тэдгээрийн хэрэгжилт хэрхэн хэрэглэгдэх, эс хэрэглэгдэхийг тодорхойлохын тулд авч үзэх юм. Одоогоор анхан шатны шаардлагуудыг эрэлхийлэхийн оронд ямар зохицуулах хэрэгсэл хамгийн бат бөх үндэс суурь болж байгааг нарийн судалж үзэхээ болиод байна.

Лавлагаа 1. Зэрлэг амьтдын худалдааны зохицуулалт.

Гаалийн болон бусад ижил төстэй хууль (жишээ нь, Импорт/Экспортын зохицуулалт) зэрлэг амьтдын худалдааг таньж мэдэн, зохицуулдаг уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улс зэрлэг амьтдын олон улсын худалдааг таньж мэдэн, зохицуулдаг таван (5) хуультай бөгөөд үүнд дараах зүйлүүд орно:

Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулиар CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг олон улсын худалдааны зохицуулалтыг тусгасан.

Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хууль нь амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай бүтээгдэхүүнийг Улсын хилээр гарган олон улсад худалдаалах, тэр дундаа зэрлэг амьтанд зориулсан тусгай зохицуулалтыг авч хэрэгжүүлдэг. (1.1-р зүйл, 4.1.1-р зүйл)

Амьтны тухай хууль ...

Гаалийн тухай хууль нь Улсын хилээр "амьтан" гэсэн ерөнхий нэр томьёог өөртөө шингээсэн "бараа"-г нэвтрүүлэх үйлдлийг зохицуулдаг (3.1.1-р зүйл). Гаалийн тухай хуулиар гаалийн байгууллагад дараах зохицуулалтыг тогтоодог:

амьтдын түргэвчилсэн бүрдүүлэлт (29.1.3-р зүйл)

ховордсон амьтдыг устгалд оруулах барааны хэсэгт оруулахыг хориглоно (212.1.2-р зүйл)

Эрүүгийн хууль...

Лавлагаа 2. Импорт/Экспортын заалтууд.

Зэрлэг амьтдын дээжийг импортлох, экспортлох, дахин экспортлох талаар хуульд тусгайлан заасан заалт бий юу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын худалдааны анхан шатны хууль тогтоомжид ховордсон амьтдыг импортлох, экспортлох, дахин экспортлох талаар тодорхой заалтуудыг тусгасан байдаг (Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулийн 5 дугаар зүйл, 6 дугаар зүйл, 8 дугаар зүйл, 9 дүгээр зүйл, 1-р зүйл. 10) болон зэрлэг амьтдыг импортлохтой холбоотой тусгай журам (хорио цээр, хяналт шалгалт) (Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хууль, 4.1.1-р зүйл). Энэ нь CITES-д бүртгэгдсэн болон жагсаалтад ороогүй амьтдын олон улсын зэрлэг амьтдын худалдааг зохицуулах нарийвчилсан заалтуудыг багтаасан тул "бодит илэрхийлэл" гэж үнэлэгдсэн байна.

Бүрэлдэхүүн хэсэг Г. CITES-ийг дагаж мөрдөх

Энэхүү бүрэлдэхүүн хэсэг нь CITES-ийг хэрэгжүүлэхэд хууль эрх зүйн гол элемент (заавал дагаж мөрдөх шаардлагагүй) гэж CITES-оос хүлээн зөвшөөрсөн хууль тогтоомжийн хэрэгслүүдэд анхаарлаа хандуулсан байна. CITES-оос гаргасан шилдэг туршлагын иж бүрэн багц нь 70 элементийг багтаасан бөгөөд тэдгээрийн зарим нь үндэсний худалдаанд хамаарах бөгөөд тэдгээрийг жишиг хүснэгтийн бусад хэсэгт багтаасан болно. Бусад нь хатуу зохицуулалт шаардах элемент биш аль эсхүл хууль зүйн үнэлгээнд ашиглах боломжтой хэллэг биш тул хассан болно. Энэ хэсэгт оруулсан элементүүд нь Талуудын хурлын тогтоол болон CITES-ийг хэрэгжүүлэх хууль тогтоомжийн удирдамжаас гаргаж авсан CITES-ийн хууль тогтоомжийг хянаж үзэхэд зориулсан CITES-ийн хяналтын хуудаснаас бүрдсэн болно. Shine C. болон de Klemm, C. (1999). CITES-ийг хэрэгжүүлэх хууль тогтоомжийн удирдамж. IUCN (Хоёр дахь хэвлэл), Gland, Швейцар, Кембриж, Их Британи. Нийтлэгдээгүй.

ШТ15. CITES-ийн хууль тогтоомжийн холбоос

Энэхүү шилдэг туршлага нь CITES-ийн хууль тогтоомжтой уялдаа холбоотой засгийн газрын бүх хэлтэстэй холбогдох хуульд тодорхой зааж өгсөн CITES-ийн зөвлөмжийг тусгаж өгсөн болно.

Лавлагаа 1. Засгийн газрын бүх хэлтсүүдтэй уялдаа холбоотой байх.

Хууль тогтоомжид CITES-ийн шаардлагыг засгийн газрын бүх хэлтэстэй холбоотой гэдгийг тодорхой заасан уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын CITES-ийг хэрэгжүүлэгч хууль тогтоомж конвенцыг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой ерөнхий мэдэгдлийг агуулсан байдаг. Хэдийгээр энэ нь бусад агентлагуудын хувьд өөрсдийн нөхцөл уялдаа холбоотой байх талаар тодорхой заагаагүй ч конвенцын нөхцөлийн дээд байдлыг баталгаажуулж, мөн холбогдох тогтолцоог бүрдүүлсэн бусад хуулиудыг эш татсан байна (2-р зүйл). Наад зах нь бодлогын хоорондын уялдаа холбоог илт баталгаажуулаагүй ч гэсэн тухайн санааг агуулж байна.

ШТ16. Удирдлагын газрын томилгоо

Энэхүү шилдэг туршлага нь удирдлагын газрыг томилох CITES-ийн шаардлагад хууль нийцэж байгаа эсэхийг шалгах болно.

Лавлагаа 1. Удирдлагын газар.

Хуулиар CITES-ийн удирдлагын газрыг томилдог уу?

A1 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улсын ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын дэргэд үйл ажиллагаа явуулдаг захиргааны зөвлөл гэх CITES-ийн удирдлагын газрыг байгуулсан байна. (4(1))-р зүйл

ШТ17. Шинжлэх ухааны газрын томилгоо

Энэхүү шилдэг туршлага нь хуулийн дагуу шинжлэх ухааны газрыг томилох нь CITES-ийн шаардлагад нийцэж байгаа эсэхийг шалгадаг.

Лавлагаа 1. Шинжлэх ухааны газрын томилгоо.

Хуулиар CITES-ийн шинжлэх ухааны газрыг томилдог уу?

A1 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улсын “Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай” хуулиар байгаль орчны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагын дэргэд үйл ажиллагаа явуулдаг “Эрдэм шинжилгээний зөвлөл” гэх CITES-ийн Шинжлэх ухааны газрыг байгуулсан. (4.1-р зүйл)

ШТ18. CITES-ийн стандартыг зөрчсөн дээжийг худалдаалахыг хориглох

Энэхүү шилдэг туршлага нь CITES-ийг зөрчсөн дээжийг худалдаалахыг хориглох замаар хууль нь CITES-ийн шаардлагад нийцэж байгаа эсэхийг шалгадаг.

Лавлагаа 1. CITES-ийг зөрчиж худалдаа хийхийг хориглох.

Хуульд аливаа худалдаа CITES-ийн шаардлагыг зөрчсөн тохиолдолд дээж худалдаалахыг хориглосон тодорхой заалт байгаа юу?

A1 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улс дор хаяж хоёр (2) хуульд CITES-ийг зөрчиж зэрлэг амьтдын худалдаа хийхийг хориглосон заалт бий.

Эрүүгийн хуульд нэн ховор болон ховор амьтдыг худалдаалах нь гэмт хэрэг гэж заасан байдаг (Эрүүгийн хуулийн 24.5-р зүйл). Үүнд CITES-ийн жагсаалтад орсон зарим төрөл зүйл багтсан боловч Монголд байдаг төрөл зүйлүүдийг хамгаалах зорилготой бөгөөд өөрөөр хэлбэл CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлд хамаарахгүй.

Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) өргөн хүрээтэй бөгөөд CITES-ийн жагсаалтад орсон бүх төрөл зүйлийн худалдаанд шууд үйлчилнэ (15-р зүйл).

ШТ19. CITES-ийг зөрчсөн худалдааны торгууль, шийтгэл

Энэхүү шилдэг туршлага нь CITES-ийг зөрчсөн дээжийн худалдаанд торгууль, шийтгэл ногдуулах замаар хууль нь CITES-ийн шаардлагад нийцэж байгаа эсэхийг шалгадаг.

Лавлагаа 1. CITES-ийг зөрчсөн худалдааны торгууль, шийтгэл.

CITES-ийг зөрчсөн дээжийн худалдаанд хуулиар торгууль, шийтгэл ногдуулдаг уу?

A1 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улс зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай холбоотой хоёр (2) хуульд торгууль ногдуулах заалттай байдаг. Үүнд Эрүүгийн хууль (24.5-р зүйл), Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 оны нэмэлт өөрчлөлт) (15-р зүйл) зэрэг багтана.

ШТ20. CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг улс хурааж авах

Энэхүү шилдэг туршлага нь CITES-ийн шаардлагыг зөрчиж худалдаалсан эсвэл эзэмшиж байсан аливаа дээжийг улс хурааж авах тухай хуульд заасан байдаг.

Лавлагаа 1. CITES-ийн жагсаалтад орсон дээжийг улс хурааж авах.

CITES-ийн шаардлагыг зөрчиж худалдаалсан, хадгалсан аливаа дээжийг улс хурааж авах тухай хуульд заасан байдаг уу?

B1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улс зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай холбоотой хоёр (2) хуульд улс хурааж авах заалттай байдаг. Эдгээрийн дотор:

Эрүүгийн хуульд заасан улс хурааж авах ерөнхий бүрэн эрх, нөхцөл (7.2-р зүйл)

Түүнчлэн Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд (2015 оны шинэчилсэн найруулга) “Хууль бус аргаар олж авсан амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг улс хурааж авах” тухай заасан (15-р зүйл). Мөн “холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу хурааж авсан амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг худалдах, устгах, байгальд нь буцаах” үйл ажиллагааг зохицуулах эрхийг захиргааны зөвлөлд олгосон. (5(8)-р зүйл)

ТАЙЛБАР: Эрүүгийн хууль нь зөвхөн тодорхой гэмт хэрэгт хамаардаг бөгөөд үүнд нэн ховор, ховор амьтдын хууль бус худалдаа багтдаг (24.5-р зүйл). Харин ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд эрүүгийн шийтгэл ногдуулахгүй, хууль бусаар олж авсан амьтдыг зөвхөн хураахыг зөвшөөрдөг (15.1-р зүйл). CITES-ийн төрөл зүйл нь зарим зөвшөөрлийн шаардлагад нийцэхгүй байгаа учраас тэдгээрийг хууль бусаар олж авсан гэдгийг нь нотлох баримт олдохгүй байж болзошгүй цоорхой байдаг.

Бүрэлдэхүүн хэсэг Д. Хэрэгжүүлэх

"Хэрэгжүүлэх" шилдэг туршлагын бүрэлдэхүүн хэсэг нь хууль сахиулах байгууллагуудын аль алинд нь (үүнд мөрдөн байцаах ажиллагаа явуулах, хамтран ажиллах, цуглуулах, гүйцэтгэх ажиллагааны мэдээллийг хуваалцах эрх зэрэг), мөн зэрлэг амьтантай холбоотой ерөнхий болон тусгайлсан гэмт хэрэгт чиглэсэн.

ШТ21. Хэрэгжүүлэгч байгууллагууд

Энэхүү шилдэг туршлага нь зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хариуцах төрийн байгууллага, агентлагуудыг үндэсний хууль тогтоомжид тусгах, үндэсний болон олон улсын зохицуулах механизмыг тодорхойлох зорилготой юм.

Лавлагаа 1. Хэрэгжүүлэгч байгууллагууд.

Зэрлэг амьтдын хууль бус худалдаатай холбоотой асуудал хариуцсан хэлтэс, төлөөлөгчдийг хууль тогтоомжид тодорхой тусгасан уу?

C1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой ихэнх хуулиудад хэрэгжүүлэх эрх мэдлийг тухайн салбар хариуцсан

агентлагт шилжүүлдэг, жишээ нь байгаль хамгаалагч нар үндэсний цэцэрлэгт хүрээлэнд хэрэгжүүлэх эрх мэдэлтэй байдаг бол хилийн боомт дахь худалдааны хязгаарлалтыг гаалийн байгууллага авч хэрэгжүүлдэг гэх мэт.

Гүйцэтгэх байгууллагыг бий болгох анхан шатны хуулиуд нь дараах байдалтай байна:

Амьтны тухай хуульд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол Амьтны тухай хууль тогтоомж зөрчсөн этгээдэд захиргааны хариуцлага хүлээлгэхийг шүүгч, эрх бүхий Улсын байцаагч нарт олгосон байдаг (39.1-р зүйл).

Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) нь хэрэгжүүлэх олон төрлийн эрх мэдлийг олгосон бөгөөд үүнд:

CITES-ийн удирдлагын газар нь:

CITES-ийн жагсаалтад орсон төрөл зүйлийн экспорт, импортын лицензийг цуцлах эрх (5(1)(4)-р зүйл)

тусгай зөвшөөрөл олгох шаардлагыг хангаагүй, эсхүл хуурамч бичиг баримт ашигласан тохиолдолд материалыг хүлээн авахаас татгалзах үүрэгтэй (9.2-х зүйл).

Зөрчлийн талаар баталгаатай мэдээ ирүүлсэн хүмүүст “буруутай этгээдээс авсан торгууль, хохирлыг барагдуулсны 20 хүртэл хувиар” мөнгөн урамшуулал олгохыг Байгаль орчны яамнаас үүрэг болгов. (14-р зүйл)

Эцэст нь, шүүгч, гаалийн байцаагч, байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагч нар энэ хуулийг зөрчсөн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэхээргүй бол торгууль, шийтгэлийг тогтоох эрхтэй. (15.1-р зүйл)

Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хуульд хэрэгжүүлэх эрхийг Гаалийн байгууллага (7-р зүйл), Байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагчид (8-р зүйл) хуваарилдаг. Эдгээр заалтын дагуу Гаалийн болон улсын байцаагч нар эрх мэдлийнхээ хүрээнд хяналт шалгалт хийх бүрэн эрхтэй.

Зэрлэг амьтан худалдаалах сүлжээний зарим хэсгийг зохицуулдаг өөр хэд хэдэн хууль байдаг боловч эдгээр хуулиуд нь аливаа асуудалд зэрлэг амьтдын худалдааг оруулаагүй бол хэрэгжүүлэх эрх мэдэл нь хязгаарлагдаж, бусад хуулиар зохицуулах эсвэл энэ асуудлын талаар арга хэмжээ авдаггүй. Гүйцэтгэх эрх мэдлийн хувьд ийм хязгаарлагдмал байдал нь илт цоорхой үүсгэж байгаагаас үүдэн ихээр санаа зовоож байна. Үүнд:

Тухайлбал, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиар шүүгч, Улсын байцаагчдад зөрчил гарсан тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх эрхийг олгосон байдаг (38.2-р зүйл). Гэсэн хэдий ч эдгээр нь байгаль, зэрлэг амьтан эсвэл зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоогүй хэд хэдэн төрлийн зөрчлөөр (жишээлбэл, хорт бодис ялгаруулах) хязгаарлагддаг байна.

Ховор, ховордсон амьтан, түүнчлэн агнах, бэлтгэхийг нь түр хугацаагаар хориглосон (14-р зүйл) амьтдыг сурталчлах, худалдаалах, худалдан авахыг хориглосон Зар сурталчилгааны тухай хуулиар Оюуны өмч, Улсын бүртгэлийн ерөнхий газрын байцаагч нарт захиргааны шийтгэл ногдуулах эрхийг олгосон. Гэхдээ энэ нь зэрлэг амьтантай холбоотой гэмт хэрэгт хамаарахгүй зөвхөн тодорхой гэмт хэрэгт хамаарна.

Сая дурдсан хууль сахиулах байгууллагуудын цоорхойгоос гадна янз бүрийн хуулиудын асуудалтай уялдаа холбоо байсаар байна. Хууль болгон тусдаа салбарыг зохицуулдаг тул үйл ажиллагааны төрөл, заримдаа хамаарах хариуцлагын хэлбэрээс (жишээ нь, захиргааны эсвэл эрүүгийн) хамаарч хэрэгжүүлэх эрх мэдлийг олгох нь зүйтэй.

Лавлагаа 2. Зохицуулах механизм.

Хариуцсан байгууллагуудын харьяаллын давхцал, хэрэгжилтийг хамтран хэрэгжүүлэх зохицуулах механизмыг хуульд тусгасан уу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагуудын хоорондын уялдаа холбоотой хэд хэдэн ерөнхий мэдэгдэл байдаг боловч шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг зохицуулах тодорхой механизм байдаггүй.

Тухайлбал, Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) Монгол Улсын CITES-ийн удирдлагын газарт энэ хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой асуудлаар бусад байгууллагатай хамтран ажиллахыг даалгасан байдаг (5(1)(9)-р зүйл).

Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хуульд гаалийн байгууллагыг байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагчийг мэргэжлийн удирдлагаар хангах, мэргэшүүлэхийг шаарддаг (7.1.6-р зүйл).

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд аймаг, нийслэлийн засаг дарга нар байгаль орчныг хамгаалах үүрэг бүхий ажилтнуудын байгаль орчныг хамгаалах үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, Улсын ахлах байцаагч болон улсын байцаагч нарыг энгэрийн тэмдэг, хамгаалалтын зэвсэг, тээврийн хэрэгслээр хангах үүрэгтэй гэж заасан байдаг (16.2, 16.5-р зүйл). Үүний нэгэн адил сум, дүүргийн засаг дарга байгаль хамгаалагчдын үйл ажиллагааг зохицуулах бүрэн эрхтэй (17.2-р зүйл).

Эдгээр бүрэн эрхүүдийн нэгдэл нь зохицуулалттай үйл ажиллагааг дэмжихэд хангалттай байж болох ч тодорхой механизм (жишээ нь, зэрлэг амьтдыг хамгаалах сүлжээ) бий

болгох эсвэл хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааг зохицуулах бусад хэрэгслийг бий болгоход хангалтгүй юм.

ШТ22. Мөрдөн шалгах эрх мэдэл

Энэхүү шилдэг туршлага нь зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэрэгт мөрдөн шалгалтын тусгай арга (далд мөрдөн шалгалт эсвэл хяналттай мөрдөн шалгалт гэх мэт) болон шүүх эмнэлгийн технологийн хууль ёсны хэрэглээг шийдвэрлэх зорилготой.

Лавлагаа 1. Мөрдөн шалгалтын аргууд

Далд мөрдөн шалгалтын ажиллагаа, хяналттай мөрдөн шалгалт гэх мэт тусгай мөрдөн байцаах аргыг ашиглахыг хуулиар зөвшөөрдөг үү?

D1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Зэрлэг амьтдын худалдааны тухай Монгол Улсын холбогдох хууль тогтоомжид тусгай мөрдөн байцаах аргыг заагаагүй байна.

Лавлагаа 2. Шүүх эмнэлгийн технологи.

Зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэрэгт шүүх эмнэлгийн технологи ашиглах нь зохицуулалттай юу?

C2 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улс зэрлэг амьтдын худалдааны тодорхой үйл ажиллагаанд шүүх эмнэлгийн технологийг ашиглахыг зохицуулсан хоёр (2) хуультай.

Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг Улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглох, хяналт шалгалт хийх тухай хуульд дараах зүйлийг Улсын хилээр нэвтрүүлэхэд лабораторийн шинжилгээ шаарддаг:

- хорио цээрийн хяналт шалгалтаар гэмтсэн нь тогтоогдсон амьтан, ургамал, түүхий эд, бүтээгдэхүүн (14.3-р зүйл)
- амьтан, ургамал, түүхий эд, бүтээгдэхүүн тээвэрлэж буй тээврийн хэрэгслийг Улсын хилээр нэвтрүүлэх (20.3-р зүйл).

Зөрчлийн тухай хууль нь зэрлэг амьтдын худалдааны тодорхой гэмт хэрэгт шүүх эмнэлгийн технологийн ашиглалтыг зохицуулдаг.

- Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг Улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглох, хяналт тавих тухай хуульд заасны дагуу амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг Улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглох, хяналт шалгалт хийх тухай хуульд заасны дагуу амьтдын худалдааны журмыг зөрчиж, шинжилгээ, баталгаажуулалтын зардлыг хариуцахаас зайлсхийх (11.22-р зүйл).

Лавлагаа 3. Санхүүгийн мөрдөн шалгалт.

Зэрлэг амьтдын мөрдөн шалгалтын тодорхой тохиолдлуудад санхүүгийн мөрдөн шалгалт явуулах талаар хуульд тусгасан уу?

C3 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдын эсрэг гэмт хэргийн тодорхой тохиолдлуудад санхүүгийн мөрдөн шалгалт явуулах талаар тодорхой тусгаагүй болно. Гэсэн хэдий ч дор хаяж нэг хууль зөрчлийн тухай хэсэгт тэдгээр нь байгаа гэдгийг сануулж байна.

Захиргааны торгууль, шийтгэл:

Зөрчлийн тухай хуульд дараах тохиолдолд захиргааны торгууль, шийтгэл ногдуулдаг:

Санхүүгийн шалгалтад шаардагдах бичиг баримт, бусад материалыг гаргаж өгөхөөс татгалзсан хүн, хуулийн этгээд (11.1.7-р зүйл)

хууль бусаар буюу зөвшөөрөлгүйгээр хийсэн санхүүгийн үйл ажиллагаа (11.6.1-р зүйл)

Эрүүгийн шийтгэл:

Эрүүгийн хуулиар дараах зүйлд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг.

Гэмт хэргийн улмаас хууль бусаар олсон мөнгө, орлого, эд хөрөнгийг нуун дарагдуулах, өөрчлөх, бусдад шилжүүлэх (Мөнгө угаах, 18.6-р зүйл). Эдгээр хэрэгт санхүүгийн мөрдөн шалгалтын ажиллагаа явуулах журам нь Мөнгө угаах болон терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулийн тойм юм.

Мөнгө угаах, терроризмыг санхүүжүүлэхтэй тэмцэх тухай хуулиар хөрөнгө, орлого, гүйлгээ нь мөнгө угаах гэмт хэрэгтэй холбоотой гэх сэжиг бүхий тайлан гаргах эрх бүхий санхүүгийн мэдээллийн албыг байгуулсан (7.2-р зүйл). Санхүүгийн мэдээллийн алба нь тайлагнах механизмын хувьд тодорхой гүйлгээ, түүнд оролцогчдын талаарх мэдээллийг эрх бүхий хууль сахиулах байгууллагад (7.4-р зүйл) өгч, сэжигтэй гүйлгээг түдгэлзүүлж, холбогдох баримт бичгийг мөрдөн шалгалтад илгээж болно (11.1-р зүйл, 11.3.2-р зүйл).

ШТ23. Хэрэгжүүлэх эрх мэдэл

Энэхүү шилдэг туршлага нь зэрлэг амьтдыг үр ашигтай хамгаалах зорилгоор зэрлэг амьтдын удирдлага бүхий хэрэгжүүлэх эрх мэдлийг хууль тогтоомжоор тодорхой тогтоож, хэрэгжүүлж байгаа эсэхийг тодорхойлох зорилготой юм.

Лавлагаа 1. Зэрлэг амьтан хариуцсан ажилтнуудад зориулсан эрх мэдэл бий болгох.

Зэрлэг амьтан хариуцсан ажилтны бүрэн эрхийг хууль тогтоомжид тодорхой заасан уу?

A1 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монголд зэрлэг амьтан хамгаалдаг ажилтан байдаггүй. Хэдий тийм боловч хэрэгжүүлэх эрх мэдлийг хэд хэдэн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад хуваарилсан байдаг бөгөөд үүнд:

Экологийн цагдаагийн алба

Байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагч - (Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 27-р зүйл, 29-р зүйл)

Байгаль орчны хамгаалагчид - (Байгаль орчныг хамгаалах тухай хууль, 28-р зүйл, 29-р зүйл)

Гаалийн Улсын байцаагч (Амьтан, ургамлын худалдааны тухай хуулийн 3.1.3-р зүйл, 8-р зүйл)

Лавлагаа 2. Зэрлэг амьтдын ажилтнуудын эрх мэдлийн бүрэлдэхүүн хэсэг.

Зэрлэг амьтдын албан хаагчдад дараах бүрэн эрхийг олгохыг хуульд тодорхой заасан уу?

- Хүмүүсийг хайх
- Нэгжлэг хийх
- Тээврийн хэрэгслийн үзлэг
- Зөвшөөрөл авах
- Баримт хурааж авах
- Бичиг баримтад дүн шинжилгээ хийх
- Дээж авах
- Хурааж авах
- Баривчлах
- Улсын өмч болгон авах
- Зэвсэг хэрэглэх
- Саатуулах
- Торгууль, шийтгэл ногдуулах
- Нөхөн сэргээх хүсэлт гаргах

- Хяналт тавих

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсад Байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагч, гаалийн Улсын байцаагч, байгаль хамгаалагч нар ямар эрх мэдэлтэй байхыг заасан гурван (3) хуультай. Эдгээр хуулиудад энэхүү шилдэг туршлагаар тодорхойлсон бүх арван таван (15) эрх мэдлийг багтаасан бөгөөд эдгээр нь бүгд зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэрэгт шууд болон шууд бусаар хамаатай.

Зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд хамаарах эрх мэдэл:

Амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг Улсын хилээр нэвтрүүлэх тухай хуулиар, Монгол Улсын хилээр амьтан, ургамал, тэдгээрийн гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг Улсын хилээр нэвтрүүлэхийг хориглох, хяналт шалгалт хийх тухай хуулиар гаалийн Улсын байцаагчдад дараах бүрэн эрхийг олгоно.

- Бичиг баримтад дүн шинжилгээ хийх (8.1.1-р зүйл)
 - импорт/экспорт/барааны гэрчилгээнүүд (29.1.3-р зүйл)
 - худалдааны гэрээ (29.1.3-р зүйл)
 - тээврийн хэрэгслийн бичиг баримт (29.1.3-р зүйл)
- Тээврийн хэрэгслийн үзлэг (20-р зүйл)
- Амьтан, ургамал, түүхий эдийг түр саатуулах (халдварт өвчин, хөнөөлт шавж, мэрэгч амьтан, хогийн ургамлын шинж тэмдэг илэрвэл 8.1.5-р зүйл, 14.1-р зүйл)
- Лабораторийн дээж авах (8.1.5-р зүйл)
 - амьтан, ургамал, түүхий эд, бүтээгдэхүүнийг Улсын хилээр нэвтрүүлэх тээврийн хэрэгслээс (20.3-р зүйл)
- Нэгжлэг хийх (ажлын газар, орон байр, агуулах, хорио цээрийн дэглэмээр тоноглогдсон байгууламжууд) (8.2-р зүйл)

Зэрлэг амьтдын худалдаанд шууд бусаар хамаарах эрх мэдэл:

Монгол Улсын Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд заасны дагуу байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагч, байгаль хамгаалагч нь байгаль орчны аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор дараах хэдэн бүрэн эрхийг хэрэгжүүлж болно.

- Бичиг баримтад дүн шинжилгээ хийх (27.1 6-р зүйл)
- Баримт хурааж авах
 - мэдээлэл болон өгөгдөл (27.1 2-р зүйл)
- Торгууль, шийтгэл ногдуулах (эрүүгийн ял шийтгэл биш) (27.1.7-р зүйл)
- Улсын өмч болгон хураан авах
 - тээврийн хэрэгсэл (27.1 9-р зүйл)
- Нөхөн сэргээх хүсэлт гаргах (27.1.3 болон 28.5-р зүйл)
- Үйл ажиллагааг түр зогсоох (27.1.3-р зүйл)
- Хяналт тавих (27.1.4-р зүйл)

- Дээж авах (27.1.4-р зүйл)
- Зэвсэг хэрэглэх (29.1-2-р зүйл)

A/75 тоот “Амьтдын гарал үүсэл, түүний түүхий эдийн гарал үүслийг тогтоох, хянах журам”-аар байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагч, байгаль хамгаалагч, цагдаагийн алба хаагчдад дараах эрхийг олгосон байна:

Амьтдын гарал үүслийн гэрчилгээ, тэдгээрийн түүхий эдийн хүчин төгөлдөр байдалд хяналт тавих (3.4-р зүйл)

Цагдаагийн албаны хууль

Гэмт хэрэгтэй тэмцэх эрх мэдэл:

- Гэмт хэрэг үйлдэхийг завдсан талаарх мэдээллийг хүлээн авах, бүртгэх, барих, цуглуулах (10.1.2)
- Хэргийн газрыг хамгаалах (10.1.3)
- Нотлох баримтыг шалгах, илрүүлэх, цуглуулах, бататгах (10.1.3)
- Гэмт этгээдийг илрүүлэх, эрэн сурвалжлах, баривчлах (10.1.3)
- Хэрэг бүртгэлт, мөрдөн шалгалт, шүүхээс зайлсхийсэн сэжигтэн, яллагдагч, шүүгдэгч, гэмт хэрэгт холбогдсон этгээдийг эрэн сурвалжлах, баривчлах (10.1.7)
- Лавлагаа явуулах (10.1.4)
- Харьяаллын хүрээнд гэмт хэргийг мөрдөн шалгах (10.1.4)
- Эрх бүхий байгууллагатай хамтран ажиллах (10.1.6)
- Гэрч, хохирогчийг хамгаалах (10.1.8)
- Гэмт хэрэг, зөрчил, ял шийтгүүлсэн хүмүүсийн мэдээллийн нэгдсэн сан хөтлөх; тайлан гаргах (10.1.10)
- Бичиг баримтыг шалгах (25.1)
- Түр саатуулах (26.1)
- Хуулийн этгээдийн бичиг баримтын баталгаажуулалт (27.1)
- Тухайн хүний орон сууц/гэр, авто машин, ажлын байр, агуулах, газар эзэмшил газарт нэвтрэх (28.1)
- Байгууллагуудыг шалгах (29.1)
- Тээврийн хэрэгслийг шалгах (29.1)
- Үүрэн холбооны хэрэгсэл, бусад шаардлагатай эд зүйл, тээврийн хэрэгсэл, электрон төхөөрөмж, бичиг баримтыг хураах (30.1)
- Сэжигтэй үндэслэлээр тээврийн хэрэгслийг зогсоож хайх (31.1)
- Тээврийн хэрэгслийн хөдөлгөөнийг хязгаарлах
- Тээврийн хэрэгслийг гэмт хэрэгт холбогдсон, гэмт хэргийн шинж тэмдэг агуулсан байж болзошгүй гэсэн үндэслэлээр саатуулах (33.1)
- Тодорхой бүсэд тээврийн хэрэгсэл, хүмүүсийн хөдөлгөөнийг хязгаарлах (35.1)
- Гэмт хэргийн талаар мэдээлэл цуглуулахын тулд хувийн судалгаа/мөрдөн шалгалт явуулах (37.1)
- Хайлт/мөрдөн шалгалтын ажиллагаа явуулах (38.1)
- Төлбөртэй мэдээлэл авах (39.1)
- Хуулийн дагуу биеийн хүч хэрэглэж болно (47.1)
- Албаны нохой ашиглах (56.1)
- Тодорхой нөхцөлд галт зэвсэг хэрэглэх (47.1, 48.1)

- Статистикийн бүртгэл хөтлөх, мэдээллийн систем, мэдээллийн сан үүсгэх (61.1)
- Гэмт хэргийн сэжигтнүүд
- Гэмт хэрэг үйлдсэн гэмт хэрэгтэн
- Хяналтад байгаа хүмүүс

ШТ24. Хэрэгжүүлэх мэдээлэл

Энэхүү шилдэг туршлага нь үндэсний болон олон улсын түвшинд нэгдсэн бүртгэл, мэдээлэл солилцох зэрэг зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн талаар мэдээлэл цуглуулах тогтолцоо, журам хууль тогтоомжид байгаа эсэхийг тодорхойлох зорилготой юм.

Лавлагаа 1. Мэдээлэл цуглуулах журам.

- Зэрлэг амьтдыг худалдаалах гэмт хэргийн талаар мэдээлэл цуглуулах тогтолцоо, журмыг хуульд тусгасан уу?
- Тайлан
- Зураг
- ДНХ-ийн шинжилгээ
- Гэмт хэргийн сүлжээний мэдээлэл
- Гэмт хэргийн хэв маягийн талаарх мэдээлэл

C2 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улс зэрлэг амьтдын гэмт хэрэгтэй холбоотой мэдээлэл цуглуулах тогтолцоо, журмыг агуулсан хоёр (2) хуультай бөгөөд энэ нь Улсын байцаагчийн үүрэг, эрх мэдлийн хүрээнд юм.

Зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн талаар мэдээлэл цуглуулах үүрэг:

- Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиар Улсын байцаагчийн үүрэг:
 - Байгаль орчны зөрчлийн бүртгэл хөтлөх (27.2-р зүйл)
 - хураагдсан эд зүйл, зэвсэг, түр хураан авсан бичиг баримтын тооллого хийх (27.5-р зүйл)

Зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн талаар мэдээлэл цуглуулах эрх мэдэл:

- Амьтан, ургамлын гаралтай түүхий эдийн худалдааны тухай хуулиар гаалийн Улсын байцаагчид дараах эрхийг олгосон.
 - гаалиар бүртгэгдсэн бүх амьтан, ургамал, түүхий эд, бүтээгдэхүүний бүртгэлийг хөтлөх (8.1.9-р зүйл)

Гэсэн хэдий ч Монгол Улсын хууль тогтоомжид дараах зорилгоор мэдээлэл цуглуулах журмыг тодорхой тусгаагүй болно:

- Гэмт хэргийн хэв маягийн талаарх мэдээлэл
- Гэмт хэргийн сүлжээний мэдээлэл
- Зураг
- ДНХ-ийн шинжилгээ

Цагдаагийн албаны тухай хуулиар гэмт хэрэгтэй тэмцэх чиглэлээр цагдаагийн алба хаагчдад дараах бүрэн эрхийг олгосон.

- Гэмт хэрэг үйлдэхийг завдсан тухай мэдээллийг хүлээн авах, бүртгэх, барьж авах, цуглуулах (10.1.2)
- Гэмт хэрэг, зөрчил, ял шийтгүүлсэн хүмүүсийн мэдээллийн нэгдсэн сан хөтлөх, лавлагаа тайлан гаргах; (10.1.10)

Цагдаагийн байгууллага нь дараах эрхтэй:

- Тагнуулын мэдээлэл боловсруулах, боловсруулах чиглэлээр мэргэшсэн мэргэжлийн нэгжүүдтэй байх. (6.6-р зүйл)
- Дараах статистикийн бүртгэл хөтлөх, мэдээллийн систем, мэдээллийн сан бүрдүүлэх: (61.1-р зүйл)
 - гэмт хэргийн сэжигтнүүд
 - гэмт хэрэгтнүүд
 - хяналтад байгаа хүмүүс

Лавлагаа 2. Үндсэн бүртгэл.

Хуульд үндсэн бүртгэлийн талаар тусгаж өгсөн үү?

СЗ үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд амьтдын гэмт хэрэгтэй холбоотой тодорхой нөхцөл байдалд хамаарах үндсэн бүртгэлийг хариуцаж байхыг Улсын байцаагчийн үүрэг болгосон.

Улсын байцаагчийн үүрэг:

- Хураагдсан эд зүйл, зэвсэг, багаж хэрэгсэл, түр хураан авсан бичиг баримтын бүртгэлийг хийх (27.5-р зүйл)

Цагдаагийн албаны тухай хуулиар гэмт хэрэгтэй тэмцэх зорилгоор цагдаагийн албан хаагчдад дараах бүрэн эрхийг олгосон:

- Гэмт хэрэг, зөрчил, ял шийтгүүлсэн хүмүүсийн мэдээллийн нэгдсэн сан хөтлөх, лавлагаа тайлан гаргах; (10.1.10)

Лавлагаа 3. Мэдээлэл солилцоо.

Эрх бүхий байгууллагууд хоорондоо мэдээлэл солилцох тогтолцоог хуульд тусгасан уу?

СЗ үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улс эрх бүхий байгууллагуудын хооронд дараах хэлбэрээр мэдээлэл солилцох тухай хоёр (2) хуультай.

Эрх мэдэл:

Амьтны тухай хуулиар сум, дүүргийн асаг даргад дараах бүрэн эрхийг олгосон:

- ан агнуур, зэрлэг амьтдын мэдээллийн сангийн мэдээллийг аймаг, нийслэлийн засаг даргад өгөх (5.8.4-р зүйл)

Эрх:

Зар сурталчилгааны тухай хуулиар оюуны өмчийн хяналтын ерөнхий газар нь байгаль орчин, гааль, худалдааны чиглэлийн мэргэжлийн хяналтын байгууллагуудтай хамтран ажиллахыг хүлээн зөвшөөдөг байна (24.6-р зүйл):

- мэдээлэл солилцох (26.1-р зүйл)

Лавлагаа 4. Олон улсын мэдээлэл солилцоо.

Олон улсын түвшинд мэдээлэл солилцох эрх зүйн механизм бий юу?

СЗ үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын амьтдын худалдааны тухай хуульд зөвхөн гаальд илэрсэн малын халдварт өвчний тодорхой тохиолдлуудад олон

улсын түвшинд зэрлэг амьтдын худалдааны талаар мэдээлэл солилцох механизмыг тусгасан бөгөөд энэ нь гэмт хэрэг үүсгэх албагүй гэж заасан байдаг (12.4-р зүйл). Харин цагдаагийн албаны тухай хуульд Цагдаагийн ерөнхий газар гэмт хэрэгтэй тэмцэх ерөнхий хүрээнд гадаадын цагдаагийн байгууллагатай хамтран ажиллах чиг үүрэгтэй гэж заасан байдаг (14.2.5-д).

ШТ25. Үндэстэн дамнасан хамтын ажиллагаа

Энэхүү шилдэг туршлага нь хоёр болон олон талт олон улсын гэрээ хэлэлцээрийг зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн мөрдөн шалгалтын явцад зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой үндэстэн дамнасан хамтын ажиллагаа болгон шийдвэрлэх зорилготой юм.

Лавлагаа 1. Нөхцөлийн оршин тогтнол.

Зэрлэг амьтдыг худалдаалах гэмт хэргийг мөрдөн байцаах, яллах тал дээр үндэстэн дамнасан хамтын ажиллагаа явуулах эрх хуулиар олгогдсон уу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсад гэмт хэргийг мөрдөн байцаах, яллах тал дээр үндэстэн дамнасан хамтын ажиллагааг тодорхой хэмжээгээр тусгасан хоёр (2) хууль байдаг ч эдгээр нь зэрлэг амьтдын худалдаатай шууд хамааралгүй.

Хамтран ажиллах тодорхой эрх мэдэл

- Мөнгө угаах, терроризмтой тэмцэх тухай хуулиар (МУТТ тухай хууль) санхүүгийн мэдээллийн албанд гадаадын болон олон улсын байгууллагатай хамтран ажиллах (МУТТ тухай хуулийн 21.1-р зүйл), байгууллагын хүсэлтээр мэдээлэл өгөх боломжийг олгодог (21.2-р зүйл). Гэхдээ энэ нь тодорхой гэмт хэргүүдээр л хязгаарлагддаг. Мөнгө угаах, терроризмтой тэмцэх тухай хууль нь эрүүгийн хуулиар цаашаа тодорхойлогддог "гэмт хэргээс олсон орлого" (МУТТ хуулийн 3.1.1-р зүйл) гэх үйлдэлд хамаардаг. МУТТ тухай хуулийн 3.1.10-р зүйл нь 1-ээс 5 жил хүртэл хорих ялаар шийтгэгдэх гэмт хэргээр хязгаарлагддаг. Энэ гэмт хэрэг нь нэн ховор, ховор амьтдыг хамарсан зэрлэг амьтдын гэмт хэргийг хамруулдаг (Эрүүгийн хуулийн 24.5-р зүйл).
- Эрүүгийн хуульд хамтран ажиллах тухай дурдаагүй боловч Монгол Улсын нутаг дэвсгэрээс гадуур гэмт хэрэг үйлдсэн гадаадын иргэнийг олон улсын гэрээний дагуу шилжүүлэн өгөхийг зөвшөөрдөг (1.7-р зүйлийн 2). Бусад олон орноос ялгаатай нь Монгол Улсад хууль зүйн харилцан туслалцаа үзүүлэх ерөнхий зохицуулалт (эсвэл тусдаа хууль) байдаггүй бөгөөд гэмт хэрэг үйлдсэнийх нь төлөө Монгол Улсын иргэдийг шилжүүлэн өгөхийг зөвшөөрдөггүй. (Эрүүгийн хуулийн 1.7-р зүйлийн 1)

Гадаад болон олон улсын бусад байгууллагатай хамтран ажиллах тухай хууль тогтоомжууд байдаг боловч эдгээр нь үндэстэн дамнасан үйл ажиллагаа явуулах зорилготой бөгөөд ийм хамтын ажиллагааг хэрхэн хэрэгжүүлэх аль эсхүл хэрэгжүүлэх арга хэмжээг багтаасан тодорхой мэдэгдэл байхгүй байна.

- Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуулиар CITES-ийн захиргааны зөвлөлд энэ хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой асуудлаар бусад байгууллагуудтай хамтран ажиллах эрх, үүргийг өгсөн (5.1.2-р зүйл).
- Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулиар төрийн захиргааны төв байгууллагад байгаль орчныг хамгаалах чиглэлээр гадаад болон олон улсын байгууллагуудтай хамтран ажиллах эрхийг олгосон (15-р зүйлийн 8).

Лавлагаа 2. Олон улсын гэрээнүүд.

Зэрлэг амьтдыг худалдаалах гэмт хэргийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хамтран ажиллах зорилгоор холбогдох байгууллага гадаадын хууль хяналтын байгууллагатай гэрээ байгуулахыг хуулиар зөвшөөрсөн үү?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улс Үндсэн хуулиас бусад хуульд холбогдох байгууллагууд нь гадаадын байгууллагуудтай гэрээ байгуулж, хамтын ажиллагааг хөнгөвчлөх ганцхан (1) хууль байдаг байна.

- Амьтан, ургамлын худалдааны тухай хуулиар хилийн боомт дахь мал эмнэлгийн хорио цээрийн асуудлаар гадаад улс, олон улсын байгууллагатай хамтран ажиллах гэрээ, хэлэлцээр байгуулах эрхийг засгийн газарт олгосон (5.1.2-р зүйл).

Хэдийгээр хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдын худалдааны талаар дурдаагүй ч тус хууль нь ийм худалдааг хамарч чадахуйц өргөн цар хүрээтэй байж болох юм. Эдгээр

гэрээгээр үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэхийг зөвшөөрөх эсэх нь тодорхойгүй байна.

Бүрэлдэхүүн хэсэг Е. Зөрчил

“Зөрчлийн” шилдэг туршлагын бүрэлдэхүүн хэсэг нь зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийн аль нэг талд тэдгээрийн үйлдлийн төлөө хариуцлага хүлээлгэдэг стандарт, журам, үүнд холбогдох иргэний, захиргааны болон эрүүгийн хууль тогтоомжид заасан стандарт, журам багтсан.

ШТ26. Хууль бус дотоодын худалдаа

Дотоодын зэрлэг амьтдын худалдаанд оногдуулах торгууль, шийтгэлээр дотоодын болон гадаадын зэрлэг амьтдын бараа, бүтээгдэхүүнийг тухайн Улсын хилийн дотор хууль бусаар солилцоход ногдуулах торгууль, шийтгэл болон хоригийн нийлбэрийг илэрхийлдэг.

Лавлагаа 1. Уугуул төрөл зүйлийн дотоодын худалдаа.

Хууль тогтоомж зөрчиж уугуул амьтдыг дотоодод худалдаалахыг хууль зөрчсөн гэж үзэх үү?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсад хууль бус зэрлэг амьтдын худалдааг гэмт хэрэг гэж тооцсон дөрвөн (4) хууль бий. Эдгээр хуулиуд нь үндсэндээ Монгол орны байгальд байдаг, хамгаалах шаардлагатай болсон (тухайлбал, нэн ховор, ховор, дархлагдсан төрөл зүйл) буюу агнуурын менежментэд хамаарах төрөл зүйлүүд рүү чиглэсэн байдаг.

Захиргааны торгууль шийтгэл ногдуулах гэмт хэрэг:

Амьтны тухай хуульд зэрлэг амьтдыг хууль бусаар худалдах эсхүл худалдан авсан тохиолдолд торгох зэрэг худалдаатай холбоотой хамгийн өргөн хүрээтэй гэмт хэрэг багтсан болно. (11, 12 болон 39.1.9-р зүйлийг харна уу).

Зөрчлийн тухай хуульд тусгай зөвшөөрөл, гарал үүслийн гэрчилгээ, дагалдах гэрчилгээгүй зэрлэг амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг худалдах, худалдан авахыг гэмт хэрэг гэж заасан байна. (7.6.5 болон 7.6.8-р зүйл).

Зар сурталчилгааны тухай хуульд дараах зүйлийг сурталчлахыг хориглосон байдаг:

ховор ба нэн ховор төрөл зүйл, тэдгээрийн эд эрхтнийг нийлүүлэх, худалдаалах, худалдан авах (14.1-р зүйл)

агнахыг хориглосон зэрлэг амьтан, тэдгээрийн эд эрхтэн, түүхий эдийг худалдах, худалдан авах (14.2-р зүйл)

Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэрэг:

Эрүүгийн хууль нь Амьтны тухай хуультай зарим нэн ховор, ховор амьтдын худалдааны (олон улсад болон дотоодод) шийтгэл оногдуулах хэсгээрээ давхацдаг бөгөөд тус хуулиар нэн ховор төрөл зүйлийг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, хадгалсан, худалдсан, худалдан авсан болон экспортолсон тохиолдолд 2-8 жилийн хорих ял (24.5(2)-р зүйл) ба ховор амьтдыг зөвшөөрөлгүй агнасан, барьсан, гаршуулан үржүүлсэн, хадгалсан, худалдсан, худалдан авсан, тээвэрлэсэн, экспортолсон бол 1-5 жилийн (24.5(1)-р зүйл) хорих ялаар шийтгэдэг байна.

Амьтны тухай хуульд ховор болон ховордсон төрөл зүйлийн амьтдыг агнах, худалдах, худалдан авах, экспортлох үйлдлийг удаа дараа гаргасан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй гэж заасан байна. (39.2-р зүйл).

Гэсэн хэдий ч гэмт хэргийн тодорхойлолтод хандахдаа бүрэн уялдуулаагүйгээс болж зүйл заалтын тодорхой хэмжээний давхцал (жишээлбэл, Амьтны тухай хууль, Зөрчлийн тухай хууль хоёрын хооронд) зөрчилдөөн, зөрчил үүсэх боломжийг бий болгож, бодлогын авцалдаатай байдлын талаар санаа зовоох байдлыг үүсгэж байна. Түүнчлэн, дотоодын худалдаатай холбоотой бүх үйл ажиллагааг хуульд тусгаагүй (Худалдааг зохицуулах шилдэг туршлагын бүрэлдэхүүн хэсгийг үзнэ үү).

Лавлагаа 2. Гадаад Улсын амьтдын төрөл зүйлийг дотоодод худалдаалах.

Гадаад Улсын амьтдын төрөл зүйлийг дотоодод худалдаалах, түүний дотор CITES-ийн хавсралтад байгаа төрөл зүйлийн дотоодын худалдааг хууль тогтоомжид гэмт хэрэг гэж үздэг үү?

С2 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Гадаад Улсын амьтдын хууль бус худалдааг (Монгол улсад байгаагаас нь үл хамааран анх хаанаас худалдаж авснаас нь хамааран) шийтгэх боломжтой дөрвөн (4) хууль бий. Эхний лавлагаанаас ялгаатай нь Эрүүгийн хууль нь зөвхөн нэн ховор, ховор гэж бүртгэгдсэн зүйлүүдэд хамаарах тул эдгээрийн нэг биш юм. Эдгээр нь бүгд Монголд байдаг төрөл зүйлүүд юм.

Захиргааны хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэргүүд:

Амьтны тухай хуульд зэрлэг амьтдыг хууль бусаар худалдаалах, худалдан авсан тохиолдолд торгох зэрэг худалдаатай холбоотой хамгийн өргөн хүрээтэй гэмт хэргүүдийг багтаасан байдаг. (11, 12, 39.1.9-р зүйлүүдээс үзнэ үү).

Амьтны тухай хуульд гадаад Улсын амьтдыг ашиглах журам тогтоох эрх мэдлийг байгаль орчны асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүнд олгосон байна (Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дэх тусгай худалдааны ашиглалтын талаар дурдаагүй) (36.5-р зүйл).

Зөрчлийн тухай хуулиар тусгай зөвшөөрөл, гарал үүслийн гэрчилгээ, дагалдах гэрчилгээгүй зэрлэг амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийг худалдах, худалдан авахыг гэмт хэрэг гэж үзнэ. (7.6.5, 7.6.8-р зүйл).

Зар сурталчилгааны тухай хуульд дараах зүйлийг сурталчлахыг хориглосон байдаг:

ховор ба нэн ховор төрөл зүйл, тэдгээрийн эд эрхтнийг нийлүүлэх, худалдаалах, худалдан авах (14.1-р зүйл)

агнахыг хориглосон зэрлэг амьтан, тэдгээрийн эд эрхтэн, түүхий эдийг худалдах, худалдан авах (14.2-р зүйл)

Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэрэг:

Эрүүгийн хууль нь Амьтны тухай хуультай зарим нэн ховор, ховор амьтдын худалдааны (олон улсад болон дотоодод) шийтгэл оногдуулах хэсгээрээ давхацдаг бөгөөд тус хуулиар нэн ховор төрөл зүйлийг бэлтгэсэн, тээвэрлэсэн, хадгалсан, худалдсан, худалдан авсан болон экспортолсон тохиолдолд 2-8 жилийн хорих ял (24.5(2)-р зүйл) ба ховор амьтдыг зөвшөөрөлгүй агнасан, барьсан, гаршуулан үржүүлсэн, хадгалсан, худалдсан, худалдан авсан, тээвэрлэсэн, экспортолсон бол 1-5 жилийн (24.5(1)-р зүйл) хорих ялаар шийтгэдэг байна.

Амьтны тухай хуульд ховор болон ховордсон төрөл зүйлийн амьтдыг агнах, худалдах, худалдан авах, экспортлох үйлдлийг удаа дараа гаргасан тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй гэж заасан байна. (39.2-р зүйл).

Лавлагаа 3. Ял, шийтгэл.

Хууль бус дотоодын худалдаанд оногдуулах ял, шийтгэлийг онц хүнд гэмт хэргийн ялтай харьцуулж авч үздэг үү?

С2 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улс ял, шийтгэлийн төрлүүдийг захиргааны болон эрүүгийн гэж ангилдаг. Зөвхөн нэн ховор, ховор амьтдын төрөл зүйлийн худалдаанд эрүүгийн шийтгэл ногдуулдаг. Ийм төрлийн худалдааны хувьд хорих ялын хугацаа нь UNTOC-ын онц хүнд гэмт хэргийн тодорхойлолтоос давж, хамгийн багадаа 4 жил байдаг. "Нэн ховор" амьтдыг хууль бусаар худалдаалсан тохиолдолд Монгол Улс 2-8 жилийн хорих ял оноодог (Эрүүгийн хуулийн 24.5-р зүйлийн 2); "Ховор" зүйлийн хувьд 1-5 жилийн хугацаатай (Эрүүгийн хуулийн 24.5-р зүйлийн 1).

Зар сурталчилгааны тухай хуульд дараах зүйлийг сурталчлахад захиргааны шийтгэл ногдуулдаг (29.1.2-р зүйл):

- ховор ба нэн ховор төрөл зүйл, тэдгээрийн эд эрхтнийг нийлүүлэх, худалдаалах, худалдан авах (14.1-р зүйл)
- агнахыг хориглосон зэрлэг амьтан, тэдгээрийн эд эрхтэн, түүхий эдийг худалдах, худалдан авах (14.2-р зүйл)

CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдын гадаадад эсвэл дотоодод худалдаалах, бусад шалтгаанаар (жишээлбэл, байгаль хамгаалах зорилгоор амьтан агнахыг түр хугацаагаар хориглох, хүн, амьтдын эрүүл мэндийг хамгаалах зорилгоор худалдаалахыг хориглох гэх мэт) агнах, худалдаалахыг хориглосон амьтдын төрөл зүйлийн худалдаатай ижил төстэй шийтгэл байдаггүй.

ШТ27. Олон улс дахь хууль бус худалдаа

Зэрлэг амьтдын олон улсын хууль бус худалдаанд шийтгэл ногдуулах гэдэг нь өөр өөр улс орны хилээр дамжуулан хувь хүн, аж ахуйн нэгжүүд зэрлэг амьтдын бараа, бүтээгдэхүүнийг хууль бусаар худалдан авах, худалдаалахад ногдуулах ял болон шийтгэлийн нийлбэрийг илэрхийлдэг.

Лавлагаа 1. Олон улсын худалдааны гэмт хэрэг.

Тусгай хамгаалалттай амьтдын төрөл зүйлийг хууль тогтоомж зөрчин худалдаалахыг хуулиар хориглож, гэмт хэрэгт тооцдог уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улс зэрлэг амьтдын олон улсын худалдаатай холбоотой дөрвөн (4) хуультай бөгөөд хууль тогтоомжийг зөрчиж, олон улсын хэмжээнд зэрлэг амьтдыг худалдаалсан гэмт хэрэгт захиргааны болон эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэг.

Захиргааны хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэрэг:

Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдаанд захиргааны шийтгэл ногдуулдаг (15-р зүйл. Хууль тогтоомж зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлага).

Амьтны тухай хуульд тодорхой экспорт, импортын зөрчилд захиргааны шийтгэл ногдуулдаг:

Гадаад Улсаас импортын зөвшөөрөлгүй оруулж ирэх (39.1.2-р зүйл)

гарал үүслийн гэрчилгээгүй уугуул амьтан экспортлохыг завдсан тохиолдолд агнуурын гэмт хэрэг гэж үзнэ (25.3, 37.3, 39.1.4-р зүйл)

Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хуулиар гаалийн Улсын байцаагчид дараах зүйлийг биелүүлээгүй тохиолдолд захиргааны хариуцлага хүлээлгэнэ: амьтан, ургамлын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүн агуулсан илгээмжийг хүлээн авсан тухайгаа мал эмнэлэг, ургамлын эрүүл ахуйн хяналтын холбогдох байгууллагад мэдэгдэх (32.1-р зүйл)

амьтан, ургамлын гаралтай түүхий эд, бүтээгдэхүүн агуулсан илгээмжид хяналт, шалгалт хийх (Article 32.1)

Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэрэг:

Тусгай хамгаалалттай газар нутгаас ховор, нэн ховор амьтан, тэдгээрийн эд эрхтэн, түүхий эдийг худалдах, худалдан авах, тээвэрлэх, экспортлохыг эрүүгийн хуульд эрүүгийн гэмт хэрэг гэж заасан (24.5-р зүйл. Хууль бусаар агнах).

Амьтны тухай хуульд ховор, нэн ховор амьтдыг экспортлох гэмт хэргийг давтан үйлдсэн тохиолдолд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэлтэй (39.2-р зүйл).

Эдгээр хуулийн аль алинд нь хамруулаагүй зүйл бол жагсаалтад оруулаагүй, гэхдээ хориглосон амьтдын төрөл зүйлийн олон улсын худалдаа юм. Тухайлбал, агнахыг нь түр эсвэл бүрмөсөн хориглосон амьтдын төрөл зүйл.

Лавлагаа 2. Ял, шийтгэлийн хүнд байдал.

Олон улсын хууль бус худалдаанд оногдуулах шийтгэлийг онц хүнд гэмт хэрэгтэй холбоотой шийтгэлтэй харьцуулах боломжтой юу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд тусгай хамгаалалттай (нэн ховор, ховор) амьтдыг олон улсад хууль бусаар худалдаалсан тохиолдолд 2-8 жил, 1-5 жилийн хорих ялаар тус бүр шийтгэдэг (24.5. Хууль бус агнуур). Эдгээр шийтгэл нь UNTOC-ийн тогтоосон стандартаас давсан бөгөөд дор хаяж, хамгийн ихдээ 4 жилийн хорих ялын шийтгэлтэй байдаг. Харин ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд зөвхөн CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг хууль бусаар худалдаалсан тохиолдолд захиргааны шийтгэл ногдуулдаг (15-р зүйл. Хууль тогтоомж зөрчсөн тохиолдолд хүлээлгэх хариуцлага).

Амьтны тухай хуульд ховор, нэн ховор амьтдыг хилээр гаргах гэмт хэргийг зөвхөн давтан үйлдсэн тохиолдолд л эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл болгож байгаа нь ховор, эрүүгийн хуульд заасан нэн ховор амьтдыг хууль зөрчиж хилээр гаргах гэмт хэргийн ял, шийтгэлтэй нийцэхгүй байна. Ховор, нэн ховор амьтдын олон улсын хууль бус худалдааны гэмт хэргийг давтан үйлдсэн тохиолдолд Эрүүгийн хуульд тодорхой ял, шийтгэл оногдуулдаггүй.

ШТ28. Зэрлэг амьтдыг худалдаалах сүлжээний гэмт хэрэг

Зэрлэг амьтдыг хууль бусаар худалдаалах сүлжээний гэмт хэргийн бүх хэсэгт оногдох торгууль шийтгэл гэдэг нь худалдааны сүлжээ болох: худалдах, худалдахаар санал болгох, дэлгэн үзүүлэх, худалдан авах, авах санал тавих, сурталчлах (бүхий л хэлбэрээр), эзэмших, хадгалах, боловсруулах зэрэгт нийтэд нь болон тус бүрд нь оногдуулсан хориг арга хэмжээ, шийтгэлийн нийлбэрийг хэлнэ.

Лавлагаа 1. Худалдааны сүлжээ хэргүүд.

Дотоодын хууль бус худалдааны гэмт хэрэгт дараах үйлдлүүд багтдаг уу?

Худалдах

Дамлах

Худалдахаар санал болгох

Худалдан авах

Авах санал тавих

Эзэмших

Солилцох

Боловсруулах

Тээвэрлэх

Онлайнаар худалдах

Сурталчлах

Дэлгэн үзүүлэх

Хадгалах

Барих

Хавх, урхи тавих

Агнах

Гаршуулан үржүүлэх

Импортлох

Экспортлох

Дахин/буцаан экспортлох

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл- Монгол улс зэрлэг амьтдын худалдааны сүлжээ гэмт хэрэгтэй олон талаараа уялдсан гэмт үйлдэлд хариуцлага хүлээлгэдэг багадаа найман (8) хуультай. Үүнд:

Захиргааны хариуцлага хүлээлгэх зөрчлүүд:

Амьтны тухай хуулиар Хориотой ан хийх (39.1.4-39.1.9, 39.2-39.4 дүгээр зүйл), Хавх, урхи тавих (39.1.11 зүйл, 39.3-39.4 дүгээр зүйл), Эзэмших (39.1.3 дүгээр зүйл), зарим төрөл зүйлийг импортлох (39.1.2 дугаар зүйл) болон нутгийн уугуул төрөл зүйлийг экспортлох (39.1.11 дүгээр зүйл) зэрэгт ял шийтгэл оногдуулна.

Ховордсон амьтдын гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд (2015 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан) CITES-д худалдаалагдсан амьтдыг хууль бусаар олон улсад худалдаалсан тохиолдолд торгууль ногдуулдаг (15-р зүйл)

Зар сурталчилгааны тухай хуульд нэн ховор, ховор амьтан, түүнчлэн агнах, бэлтгэхийг түр хугацаагаар хориглосон амьтдыг нийлүүлэх, худалдаалах, худалдан авахыг сурталчилсан тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэнэ. (29.1.2 дугаар зүйл).

Зөрчлийн тухай хуульд дараах тохиолдолд захиргааны шийтгэл ногдуулдаг.

- Ховор, нэн ховор амьтдын жагсаалтад ороогүй CITES-ийн хавсралтад байгаа амьтдын хууль бус худалдаа (7.3-р зүйл)
- хууль бус ан агнах (7.6.1.2, 7.6.2, 7.6.3, 7.6.4-р зүйл)
- хууль бусаар барих/хавх тавих (7.6.3-р зүйл)
- зөвшөөрөл, гарал үүслийн гэрчилгээ, дагалдах гэрчилгээгүй худалдах, худалдан авах (7.6.5, 7.6.8-р зүйл)
- гадаад Улсын амьтан (харь нутгийн амьтад) үржүүлэх (7.6.7-р зүйл)
- импорт, экспортын хорио цээрийн хяналт, шалгалтын журмыг зөрчсөн (11.22-р зүйл)

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд хуулийг бүхэлд нь зөрчсөн тохиолдолд ерөнхий шийтгэл ногдуулдаг бөгөөд үүнд:

- нэн ховор амьтдыг агнах, барих (38.1-р зүйл)

Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хуулиар хилийн боомтод амьтан оруулж ирэх, гаргахад хорио цээрийн дэглэм, хяналт шалгалтыг зөрчсөн тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэдэг (32-р зүйл).

Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх гэмт хэрэг:

Эрүүгийн хуульд нэн ховор, ховор амьтдыг хадгалах, худалдах, худалдан авах, тээвэрлэх, үржүүлэх, экспортлохыг гэмт хэрэгт тооцдог (24.5-р зүйлд).

Амьтны тухай хуульд дараах давтан зөрчлийг эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх үндэслэл гэж үзнэ (39.2-р зүйл).

- зөвшөөрөлгүйгээр амьтан нутагшуулах (39.1.2-р зүйл)
- гадаадаас оруулж ирсэн мал (39.1.2-р зүйл)
- гэрээ, зөвшөөрөлгүйгээр амьтан эзэмших (39.1.3)
- хугацаа нь дууссан, эсхүл хүчин төгөлдөр зөвшөөрөлгүй ан агнах (39.1.4-р зүйл)
- агнахыг хориглосон арга, зэвсэг (39.1.6-р зүйл)
- нүүдлийн амьтдыг агнах, барих (39.1.6-р зүйл)
- ховор болон ховордсон агнуурын амьтдыг хууль бусаар агнах, барих, худалдах, худалдан авах, экспортлох (39.2-р зүйл)

Цаашлаад энэхүү арга замуудыг уялдуулах шаардлагаас гадна эдгээр хууль тогтоомжийн аль нэгэнд дурдагдаагүй, зохих ёсоор тусгагдаагүй байж болох хэд хэдэн үйлдлүүд байдаг. Үүнд:

- худалдах санал
- худалдан авах хүсэлт
- дэлгэн үзүүлэх зэрэг болно.

ШТ29. Цахим худалдаа

Зэрлэг амьтдыг худалдаалах агуулгын хүрээнд зэрлэг амьтдын цахим гэмт хэргийн шийтгэл гэдэг нь виртуал хэрэгсэл (компьютер, интернэт) ашиглан үйлдсэн зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн үйлдэлд оногдуулсан хориг арга хэмжээ, шийтгэлийн нийлбэрийг хэлнэ.

Лавлагаа 1. Цахим гэмт хэрэг.

Хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдын хориотой зүйлийг сурталчлах, цахим худалдаа хийхийг тусгайлан хориглосон заалт байгаа юу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын Зар сурталчилгааны тухай хуульд интернэт сурталчилгаанд тусгайлан зориулсан цөөн хэдэн заалт (12-р зүйл) байгаа бөгөөд

хууль зөрчин онлайнаар зэрлэг амьтдыг худалдах, худалдан авахыг гэмт хэрэг гэж тусгайлан заагаагүй болно. Хэдий тийм ч энэ заалт "ховор, ховордсон амьтдыг нийлүүлэх, худалдаалах, худалдан авах" зар сурталчилгааг хориглож, шийтгэл оногдуулахын чацуу агнах болон боловсруулахыг хориглосон зэрлэг амьтдыг худалдах, худалдан авахыг хэлбэр, форумар хязгаарлагдахгүйгээр шийтгэнэ. (14-р зүйл). Энэ заалтыг үндэслэлтэй тайлбарлавал интернэт зар сурталчилгаанаас үүсэх зарим харилцааг зохицуулдаг 12-р заалттай холбоогүй ч гэсэн интернет сурталчилгаанд ч хамаатай гэж дүгнэж болно.

Лавлагаа 2. Торгуулийн хүнд хэлбэр.

Зэрлэг амьтдын цахим гэмт хэрэгт оногдуулах шийтгэлийг онц хүнд гэмт хэрэгтэй холбоотой шийтгэлтэй харьцуулах боломжтой юу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Зар сурталчилгааны тухай хууль бол эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэггүй цорын ганц хууль юм. Амьтдыг сурталчлахыг хориглосон заалтыг зөрчсөн бол иргэнийг 10000-50000 төгрөгөөр, албан тушаалтныг 25000-60000 төгрөгөөр, хуулийн этгээдийг 50000-250000 төгрөгөөр торгоно (29.1.2). Эдгээрийн аль нь ч НҮБ-ын Товчооноос гаргасан хүнд гэмт хэргийн тодорхойлолтын хэмжээнд хүрэхгүй байна.

ШТ30. Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой зохион байгуулалттай гэмт хэрэг

Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой зохион байгуулалттай гэмт хэрэгт оногдуулах шийтгэл гэдэг нь гэмт хэрэгтнүүдийн удирддаг өндөр зохион байгуулалттай төв байртай үндэстэн дамнасан эсвэл үндэсний болон орон нутгийн чанартай аж ахуйн нэгжүүдэд ашиг орлого олох зорилгоор явуулсан хууль бус үйл ажиллагаанд оногдуулсан торгууль шийтгэлийн нийлбэрийг хэлнэ. Эдгээр шийтгэл НҮБ-ын Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгтэй тэмцэх олон улсын баримт бичгүүд, үндэсний хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн гол хүчин зүйлсээр зохицуулагдана.

Лавлагаа 1. Зохион байгуулалттай гэмт хэрэгүүд.

Зохион байгуулалттай гэмт хэргийн тухай хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдын гэмт хэргийг үндсэн гэмт хэрэг гэж тодорхой заасан заалт байгаа юу?

D1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд зохион байгуулалттай гэмт хэрэг гэдэгт тухайн хэрэг бодит дан ганц гэмт хэргийн сэдэлтэй үйл ажиллагаа явуулахаар бүлэг этгээд төлөвлөсөн болон үйлдэгдсэн эсэхээс үл хамааран гэмт хэрэг мөн гэж үзнэ. (20.3-р зүйл). Бусад гэмт хэргийн хувьд зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь хүндрүүлэх нөхцөл болж байгаа бөгөөд зохион байгуулалттай гэмт хэрэг нь гэмт хэргийн бүрэлдэхүүнд багтсан тохиолдолд илүү өндөр шийтгэл оногдуулдаг. Гэсэн хэдий ч зохион байгуулалттай гэмт хэргийг зөвхөн тодорхой тооны гэмт хэргийн хувьд шууд хүлээн зөвшөөрдөг. Эдгээрийн зарим нь зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой байж болох юм (Ж нь: Мөнгө угаах тухай хуулийн 18.6-р зүйл, Залилангийн тухай хуулийн 17.3-р зүйл, Хээл хахуулийн тухай 22.4-р зүйл гэх мэт), харин зэрлэг амьтдыг худалдаалах гэмт хэргийн хувьд зохион байгуулалттай гэмт хэргийг хуулийн хүндрүүлэх нөхцөлд оруулаагүй болно (24.5-р зүйл).

Энэхүү дүн шинжилгээнд бид хууль тогтоогч тодорхой үг хэллэгийг хуулийн нэг хэсэгт багтаасан боловч яг тухайн нэг актын өөр хэсэгт орхигдуулсныг зориудаар хийсэн үйлдэл гэж үзэж байна. Зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэргийг тодорхойлсон заалтад зохион байгуулалттай гэмт хэргийн тухай дурдаагүй байх нь санаатайгаар хассан гэсэн үг.

Inquiry 2. Торгуулийн хүнд хэлбэр.

Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой зохион байгуулалттай гэмт хэрэгт оногдуулах ялыг онц хүнд гэмт хэрэг үйлдсэн ялтай харьцуулах боломжтой юу?

D1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд зэрлэг амьтдын худалдааны онцлогтой уялдуулан зохион байгуулалттай гэмт хэрэгт ял шийтгэл оногдуулдаггүй.

ШТ31. Зэрлэг амьтдын худалдааны гэмт хэрэг дэх авлигын гэмт хэрэг

Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой авлигыг шийтгэх гэдэг нь эрх мэдэл бүхий албан тушаалтнуудын шударга бус, залилан мэхэлсэн үйлдэл, тухайлбал зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой хууль бус үйл ажиллагаанд оногдох ялыг хөнгөлөхөөр хээл хахууль авсан зэрэгт оногдуулсан шийтгэлийн нийлбэрийг хэлнэ. Энэ шийтгэлийг Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенц (UNODC) мэт олон улсын баримт бичиг, үндэсний хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн гол элементийн хамтаар зохицуулна.

Лавлагаа 1. Авлигын хэрэг.

Уг хуульд зэрлэг амьтдын гэмт хэргийг үндсэн гэмт хэрэг гэж тодорхой дурдан авлигын талаар тусгай заалтуудыг тусгасан уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол улс зэрлэг амьтдын гэмт хэрэгт хамаарах авлигын гэмт хэргийг багтаасан хоёр (2) ч хуультай:

Шууд бус гэмт хэрэг:

Эрүүгийн хуульд төрийн албан хаагчийн авлигын тодорхой үйлдлүүдэд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх хэд хэдэн заалт бий. Үүнд:

Орхигдуулсан/хассан (эс үйлдэх замаар):

- үүрэг, эрх мэдэл, албан тушаалаа урвуулан ашиглаж, санаатайгаар эс үйлдэх замаар давуу байдал бий болгох (22.1-р зүйл. Эрх мэдэл, албан тушаалаа урвуулан ашиглах)

Эрх мэдлээрээ (албан тушаалтны идэвхтэй үйл ажиллагаа):

- эрх мэдлээ урвуулан ашиглаж өөртөө болон хамаарал бүхий этгээдэд давуу байдал бий болгох (Албан тушаалын эрх мэдлээ урвуулан ашиглах тухай хууль, 22.2-р зүйл)
- албан үүргээ гүйцэтгэсний төлөө хахууль авах (22.4-р зүйл)
- хууль зөрчин Улсын нөөцөөс (зээлдүүлсэн, барьцаалсан, хандивласан, устгасан, худалдсан, үрэгдүүлсэн) нөөцийг гаргах (22.7-р зүйл). Энэ тохиолдолд байгалийн баялаг, ялангуяа зэрлэг амьтдын нөөцийг Улсын нөөц гэж үзнэ. (Үндсэн хуулийн Х зүйл, Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуулийн 6 дугаар зүйл). “Улсын нөөц” гэдэг нэр томъёог Эрүүгийн хуулийн бусад зүйл заалтад тодорхойлоогүй, ашиглаагүй боловч байгалийн баялаг гэдэг утгаараа багтдаг ба тэр дундаа амьтдыг ч мөн багтаан төрийн өмчид хамааруулна.

Эдгээр заалтуудад зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой авлигын талаар тодорхой дурдаагүй боловч дараах үйл ажиллагаатай хамааралтай байж болно.

Шууд хамаарах гэмт хэрэг:

Амьтны тухай хуульд авлигын асуудлыг ерөнхийд нь тусгаагүй хэдий ч холбогдох заалтыг зөрчин амьтан агнах, барих зөвшөөрөл олгосон албан тушаалтанд захиргааны шийтгэл ногдуулдаг (39.1.11-р зүйл).

Энэхүү тохиолдолд төрийн албан хаагчид эсвэл түүнтэй нэгдмэл сонирхолтой этгээдэд давуу байдал бий болсон нь нотлогдвол, тухайн албан тушаалтны зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой аливаа авлигын үйлдэл нь авлига авсан гэмт хэрэгт хамаарах болохыг анхаарна уу. (Албан тушаалын эрх мэдлээ урвуулан ашиглах тухай хуулийн 22.2-р зүйл)

Мөн Монгол Улс хоёр ба түүнээс дээш төрлийн гэмт хэргийн шинжтэй хэргийг нийлүүлж авч хэлэлцэхийг зөвшөөрдөггүйг анхаарна уу.

Цаашилбал, Монгол Улсын Авлигын эсрэг хуульд гэмт хэрэг гэж зүйлчлэхийн оронд, тэдгээрийг Эрүүгийн хуулиар (Авлигын эсрэг хуулийн 33.1-р зүйл) тогтооно гэж заасан байдаг.

Лавлагаа 2. Шийтгэлийн хүнд хэлбэрүүд.

Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой авлигын шийтгэлийг хүнд гэмт хэрэгт ногдуулах ялтай (хамгийн ихдээ эрх чөлөөг 4 жилээр хасах) харьцуулдаг уу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Эрүүгийн хуульд төрийн албан хаагч авлигын гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд дараах шийтгэл оногдуулдаг.

UNTOC-ийн "хүнд гэмт хэрэг"-ийн тодорхойлолтод нийцсэн шийтгэл (хамгийн ихдээ 4 жил хорих):

Үүрэг, эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглаж, санаатайгаар эс үйлдэх замаар давуу байдал бий болгох: 1-5 жил хүртэл хугацаагаар хорих (Эрх мэдэл, албан тушаалын байдлаа урвуулан ашиглах тухай хуулийн 22 дугаар зүйлийн 22.1).

Хууль зөрчиж Улсын нөөцөөс хөрөнгө /зээлдүүлсэн, барьцаалсан, хандивласан, устгасан, худалдсан, үрэгдүүлсэн/ гаргах: 1-5 жил хүртэл хугацаагаар хорих (22.7-р зүйл).

UNTOC-ийн тодорхойлолтод нийцээгүй шийтгэлүүд:

Эрх мэдлээ урвуулан ашиглаж өөртөө болон хамаарал бүхий этгээдэд давуу байдал олгох: 1 сараас 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих ял (Албан тушаалын эрх мэдлээ урвуулан ашиглах тухай хууль, 22.2-р зүйл)

Албан үүргээ гүйцэтгэснийх нь төлөө хахууль авах: 6 сараас 3 жил хүртэл хугацаагаар хорих (Хээл хахуулийн тухай хууль, 22.4-р зүйл)

Амьтны тухай хуулиар зэрлэг амьтдын гэмт хэргийн нэг төрөлд холбогдсон албан тушаалтанд зөвхөн захиргааны шийтгэл ногдуулдаг.

Амьтан агнах, барих хууль бус зөвшөөрөл олгосон албан тушаалтныг хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг арав (10)-с арван тав (15) дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний мөнгөн торгууль /39.1.11-р заалт/.

Эдгээр захиргааны шийтгэл нь Эрүүгийн хуулийн гэмт хэрэгт (Албан тушаалын эрх мэдлээ урвуулан ашиглах тухай хуулийн 22.2-р зүйл) хамаарах бөгөөд эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэж болохыг анхаарна уу.

ШТ32. Зэрлэг амьтдыг улсын өмчид хурааж авах

Зэрлэг амьтдын дээжийг хураах гэдэг нь шүүхийн шийдвэрээр буюу захиргааны журмаар хууль бусаар олж авсан дээжийг бүр мөсөн хурааж, гэмт хэргийн улмаас олдсон дээжийн өмчлөлийг төрд шилжүүлэхийг хэлнэ.

Лавлагаа 1. Улс хураан авах эрх мэдэл.

Хууль бусаар худалдаалагдаж байгаа, эзэмшиж байсан амьтдыг хураах нь шийтгэлийн нэг хэлбэрт багтсан уу?

В3 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсад хууль сахиулах байгууллагын албан хаагчийн хэрэгжүүлэх ерөнхий эрх мэдлийн хүрээнд болон шүүгчийн шийдвэрийн алинаар ч хууль бусаар худалдаалагдаж байгаа эсвэл эзэмшилд байгаа амьтдыг хураан авах тухай гурван (3) хууль байдаг.

ТАЙЛБАР: Хураах авах үйл ажиллагаа нь ямар хэлбэрээр явагдснаас шалтгаалан өөр өөр байж болно. Жишээлбэл, хууль сахиулагч нар түр хугацаагаар хураах эрх мэдэлтэй байдаг бол шүүгч бүрмөсөн хураах тушаал гаргаж болно. Ялгаа нь хураан авсан эд зүйлсийн субъект шинж чанар, байгалийн мөн чанараар нь санал болгох боловч захиран зарцуулах эрх мэдлийг шилжүүлэх талаар хуулиудад дэлгэрэнгүй тайлбарлаагүй, журамд тусгайлан заагаагүй болно.

Ерөнхий эрх мэдэл:

Амьтны тухай хуульд байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагч, байгаль хамгаалагчид зэрлэг амьтдыг хууль бусаар агнасан, барьсан этгээдээс амьтан, амьтдын эд эрхтэн, тэдгээрийн түүхий эдийг хураах эрхийг олгосон (39.3-р зүйл).

Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд хууль бусаар агнасан байгалийн баялгийг хураах эрхийг Улсын байцаагчид олгосон (27.1-р зүйл)

Торгууль:

Эрүүгийн хуульд ерөнхийд нь эд хөрөнгийг хураахыг албадлагын арга хэмжээ авч эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх гэж заасан байдаг (Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх зорилго, 5.7-д , Албадлагын арга хэмжээний төрөл, 7.2-т).

Зөрчлийн тухай хуульд амьтдыг худалдах, эзэмших тусгайлсан гэмт хэрэг (Амьтдын аймгийн тухай хууль зөрчих, 7.6-р зүйл)-т ногдуулах шийтгэлийн нэг хэлбэр болох хууль бусаар худалдаалагдаж байгаа, эзэмшиж буй амьтдыг хураахыг тусгасан. Үүнд:

Ан агнуурын бүсээс өөр газар агнах, барих, тээвэрлэх (7.6.4-р зүйл)

Ан агнахыг хориглосон, эсхүл хориглосон цагт, эсвэл хориглосон арга хэрэгслээр (7.6.4-р зүйл)

Гарал үүслийн гэрчилгээгүй худалдах, худалдан авах (7.6.5, 7.6.8)

Дагалдах гэрчилгээгүй худалдах, худалдан авах (7.6.5, 7.6.8)

Зөвшөөрөлгүй амьтан нутагшуулах (7.6.6)

ШТ33. Хөрөнгийг улсын орлогод хураан авах

Зэрлэг амьтдын худалдааны хүрээнд эд хөрөнгийг хураах гэдэг нь шүүхийн шийдвэр эсвэл захиргааны журмаар хууль бусаар олж авсан амьтанг бүр мөсөн хурааж, гэмт хэргээс олсон эд хөрөнгийг төрийн өмчид шилжүүлэхийг хэлнэ.

Лавлагаа 1. Улс хураан авах эрх мэдэл.

Зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой гэмт хэргийн улмаас эд хөрөнгийг битүүмжлэх, хураахыг хуульд заасан уу?

В3 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улс зэрлэг амьтдын худалдаатай холбоотой гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд зөвшөөрөгдсөн эрх мэдэл, эсвэл шийтгэл хэлбэрээр эд хөрөнгийг хураах гурван (3) хуультай.

Ерөнхий эрх мэдэл:

Амьтны тухай хуулиар байгаль орчны хяналтын Улсын байцаагч, байгаль хамгаалагчид зэрлэг амьтдыг хууль бусаар агнасан, барьсан этгээдээс олсон орлогыг хураах эрхийг олгосон (39.3-т).

Торгууль:

Хууль зүйн үндэслэлээр гэмт хэрэг үйлдсэн тохиолдолд эд хөрөнгө хураахыг эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх албадлагын арга хэмжээний нэг төрөл гэж Эрүүгийн хуульд заасан байдаг (Эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэх зорилго, 5.1-р зүйл, Албадлагын арга хэмжээний төрөл 7.2-т):

- Хохирсон хүмүүст нөхөн төлбөр олгох зорилгоор учруулсан хохиролтой тэнцэх хөрөнгө, орлого (7.5-р зүйлийн 1)
- бусдад учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх, мөрдөн шалгалтын ажиллагааны зардлыг нөхөх зорилгоор эд хөрөнгө, орлогыг хураасан. (7.5-р зүйлийн 3)
- хохирлыг нөхөн төлүүлэхэд ашигласан эд зүйл, түүний үнэлгээ, гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан тээврийн хэрэгсэл, галт зэвсэг, зэвсэг, тусгайлан бэлтгэсэн зэвсэг, (7.5-р зүйлийн 4)
- гэмт хэрэг үйлдсэнээ мэдсээр байж бусдад шилжүүлсэн эд хөрөнгийг хураах (7.5-р зүйл).

Зөрчлийн тухай хуульд дараах хөрөнгийг хураахыг заасан байдаг. Үүнд:

Ерөнхийдөө гэмт хэрэг үйлдсэн аливаа этгээдэд /Хөрөнгө, орлогыг хураах, шилжүүлэх тухай, 4.1-р зүйл/.

Гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан багаж хэрэгсэл, зэвсэг, тээврийн хэрэгслийг хураах (4.2-т гэмт хэрэг үйлдэхэд ашигласан эд зүйл, хэрэгслийг хураах)

Зэрлэг амьтдын худалдааны зарим гэмт хэргийн хувьд (7.6-р зүйл. Амьтны тухай хууль зөрчих):

Ан агнуурын бүсээс өөр газар агнах, барих, тээвэрлэх (7.6.4-р зүйл)

Ан агнахыг хориглосон, эсхүл хориглосон цагт, эсвэл хориглосон арга хэрэгслээр (7.6.4-р зүйл)

Гарал үүслийн гэрчилгээгүй худалдах, худалдан авах (7.6.5, 7.6.8)

Дагалдах гэрчилгээгүй худалдах, худалдан авах (7.6.5, 7.6.8)

Зөвшөөрөлгүй амьтан нутагшуулах (7.6.6)

ХАВСРАЛТ IV. Шилдэг туршлагууд - Зэрлэг амьтдын өвчин

Бүрэлдэхүүн хэсэг А. Ерөнхий зохицуулалт

Энэ бүрэлдэхүүн хэсэг нь зэрлэг амьтан зоонозын өвчинд нэрвэгдсэн үед бүх нийтийг хамарсан мал эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний удирдлагаар хангахыг тодорхойлсон шилдэг туршлагуудыг зохицуулна.

ШТ1. Амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль тогтоомжид зэрлэг амьтны тухай тусгах

Энэхүү Шилдэг Туршлага нь зөвхөн "зэрлэг амьтан" эсвэл түүнтэй адилтгах нэр томьёог үндсэндээ Малын эрүүл мэндийн тухай болон Мал эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний хуульд дурдсан эсэхийг үнэлэх урьдчилсан лавламж юм. Энэхүү шилдэг туршлагын лавлагааны хувьд тусдаа доод тал нь гурван (3) шалтгаан бий. Нэгдүгээрт, нэн түрүүнд амьтны эрүүл мэндийн тухай болон холбогдох хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийг хариуцсан агентлагийн хувьд зэрлэг амьтад дээрх эрх мэдлийн нэн түрүүний заалтуудыг тогтоодог. Хоёрдугаарт, агентлагийн эрх мэдэл, үйл ажиллагааг цаашид тодорхойлох эрх зүйн Зохицуулах хөгжлийг дэмжинэ. Гуравдугаарт, энэ нь дан ганц өвчний үеийн хариу арга хэмжээ бус, зэрлэг амьтанд зориулсан бусад хэрэгсэл, үйл ажиллагаа (тандалт хийх г.м)-г хэрэгжүүлэхэд чухал түлхэц болдог.

Лавлагаа 1. Зэрлэг амьтад амьтны эрүүл мэндийн тухай чухал хуульд хамрагдсан уу?

С2 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хуульд зэрлэг амьтдыг шууд тусгасан боловч импортын цэг дэх зэрлэг амьтдын хамрах хүрээг хязгаарласан (Хорио цээрийн хяналт, шалгалттай холбоотой хуулийн 4-р зүйл).

ШТ2. Зэрлэг амьтдын тодорхойлолт

Энэхүү дөрвөн хэсгээс бүрдсэн лавлагаа нь зэрлэг амьтад тохиромжтой тодорхойлолт бий эсэх, хэр чанартайг тодорхойлно. Энэхүү шилдэг туршлага нь "Амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль тогтоомжид зэрлэг амьтдыг тусгах" шилдэг туршлагын үргэлжлэл боловч тодорхойлолт (зөвхөн дурдаад зогсохгүй) байгаа эсэх, энэ нь хэрхэн бүтэж бий болсныг нарийвчлан авч үзнэ. Энэхүү шилдэг туршлага нь ямар зэрлэг амьтдыг оруулах эсвэл хасаж байгааг бусад туршлагуудаас илүү хэлж өгдөг. Үүгээр мөн асуулт дагуулсаар байдаг уламжлалт итгэл үнэмшлийг тайлбарлаж (жишээ нь: шувууд газар дээр амьдардаг уу? г.м), зэрлэг амьтдын дундах өвчинд хандах эмнэлгийн үйлчилгээний зохицуулалтыг хязгаарлах боломжтой.

Лавлагаа 1. Тодорхойлолт

Амьтдын эрүүл мэнд, халамж, өвчин эмгэгийг зохицуулдаг хуулиудад "зэрлэг амьтан" гэсэн нэр томьёо нь хялбархан танихуйц, зөвтгөж болох тодорхойлолт байдаг уу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл – Монгол Улсын Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд "амьтан" буюу "амьтад" гэсэн нэр томьёо зэрлэг амьтдын хувьд ихээхэн хязгаарлагдмал байдаг бөгөөд түүний тодруулга нь өөр хуульд түшиглэж тайлбарлагддаг.

Лавлагаа 2. Цогц байдал

Тодорхойлолт нь иж бүрэн байна уу, түүнчлэн хангалттай өргөн цар хүрээтэй юу эсвэл бүх зургаан төрөл зүйлийн амьтдыг тодорхой дурдсан байдаг уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын Байгаль орчныг хамгаалах тухай хуульд (Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд шууд иш татсан) "амьтан" гэсэн нэр томьёонд "зэрлэг амьтад" болон хөхтөн амьтад, шувууд, хэвлээр явагчид, хоёр нутагтан, загас амьтад зэрэг амьтдын ихэнх ангиллыг багтаахуйц өргөн хүрээний тодорхойлолттой ашигладаг боловч үүнд шавжийн ангилал хамрагдахгүй. (Малын эрүүл мэндийн тухай хууль, 4-р зүйл. Хуулийн нөхцөл).

Лавлагаа 3. Гаршуулж үржүүлсэн зэрлэг амьтдыг оруулах

Зэрлэг амьтдын тодорхойлолтод "гаршуулж үржүүлсэн" зэрлэг амьтдыг багтаасан уу?

Үнэлгээ D1, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын холбогдох амьтны эрүүл мэндийн тухай хуулийн "зэрлэг амьтан" буюу "амьтан" гэсэн тодорхойлолтод "гаршуулсан" зэрлэг амьтдыг оруулаагүй болно.

Лавлагаа 4. Гэрийн тэжээвэр амьтдыг оруулах

Үнэлгээ D1, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын холбогдох амьтны эрүүл мэндийн тухай хуулийн "зэрлэг амьтан" эсвэл "амьтан" гэсэн тодорхойлолтод "гэршүүлсэн" зэрлэг амьтдыг оруулаагүй болно.

ШТ3. Зэрлэг амьтдын өвчний талаар баримтлах бодлогын баримтлал

Энэ шилдэг туршлага нь амьтдын эрүүл мэнд, халамж, мал эмнэлгийн үйлчилгээ, малын өвчний тухай хууль зэрэг голлох хуулиудад зэрлэг амьтдын өвчний талаар баримтлах бодлогын баримтлал байгаа эсэхийг хардаг. Хуулийн бодлогын баримтлал нь:

- 1) хууль тогтоомжийн зорилго, зорилтыг тогтоох,
- 2) хууль тогтоомжийн агуулгыг чиглүүлэх, түүний хүрээнд хэрэгжүүлэлтийг зохицуулах,
- 3) шүүхийн тайлбарт үндэслэл болгох,
- 4) төрийн байгууллагаар эрх мэдлийн хүрээнд дэх үйл ажиллагааны шийдвэрлэлтийг дэмжүүлэх зэрэг дотоод эрх зүйн зохицуулалт бүхий дөрвөн чиг үүрэгтэй.

Сүүлчийн албан үүрэг нь өөрөөр тусгайлан зохицуулагдаагүй боловч иймэрхүү бодлогын баримтлалаар дэмжигдэх боломжтой арга хэмжээний хувьд онцгой ач холбогдолтой юм. Энэ тохиолдолд лавлагаа нь ийм баримтлал байгаа эсэх, зэрлэг амьтдыг хамарсан өргөн хүрээтэй эсэхээр хязгаарлагдаж, зэрлэг амьтантай холбоотой зохицуулалтыг боловсруулж, арга хэмжээ авах агентлагийн эрх мэдлийг цаашид баталгаажуулдаг.

Лавлагаа 1. Өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, хянах бодлого

Зэрлэг болон гаршуулсан амьтдыг хамарсан өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх хөтөлбөрийг бий болгох үндэслэл (бодлого) хуульд тусгагдсан уу?

C2 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Малын эрүүл мэндийн тухай хуульд мал, амьтдын эрүүл мэнд, өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх тухай заалт орсон боловч зэрлэг амьтдыг хамруулахыг хязгаарласан (1 дүгээр зүйл. Хуулийн зорилго).

ШТ4. Зэрлэг амьтдын өвчлөлийн асуудлаар эрх бүхий байгууллагын төлөөллийг тусгах нь

Энэхүү хоёр хэсэгтэй лавлагаа нь дээрх ШТ-н 3-т тусгагдсан бодлогын баримтлалаас давж, Мал эмнэлгийн үйлчилгээнд шууд эрх мэдэл бүхий байгууллагын төлөөлөгч байгаа эсэх, дараагаар нь энэ төлөөлөгчийн бүрэлдэхүүнд нь зэрлэг амьтан багтсан эсэхийг тусад нь авч үздэг. Бодлогын баримтлалууд (ШТ 3-т шалгагдсан) тодорхой зорилготой байх хэдий ч аливаа боловсруулалт, сорилтод нээлттэй байна. Тиймээс энэхүү шилдэг туршлага нь мал эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний хүрээнд малын өвчинд хяналт тавих эрх бүхий байгууллагад зөвшөөрөгдсөн үг хэллэгийг тодорхойлох зорилготой бөгөөд үүгээр мөн зэрлэг амьтадтай холбоотой өвчний үед шууд болон шууд бусаар ашиглахыг тусгасан эсэхийг тодорхойлох зорилготой юм.

Лавлагаа 1. Төлөөлөгчийн эрх мэдлийн илэрхийлэл

Хуульд малын өвчин, зоонозтой тэмцэх мал эмнэлгийн байгууллагад шууд төлөөлөх эрх мэдлийг олгох тухай тусгасан уу?

A1 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Малын эрүүл мэндийн тухай хуульд малын өвчин, зоонозтой тэмцэх мал эмнэлгийн албанд шууд чиг үүрэг өгсөн (Халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, 6-р зүйл; Урьдчилан сэргийлэх ерөнхий арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, 7-р зүйл).

Лавлагаа 2. Зэрлэг амьтдыг багтаах

Малын өвчин, зоонозтой тэмцэх энэ эрх бүхий байгууллагад зэрлэг амьтдыг шууд хамруулдаг уу?

D1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын холбогдох амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд зэрлэг амьтантай холбоотой эрх мэдэл бүхий байгууллагыг төлөөлүүлэх талаар ямар ч заалт байдаггүй.

ШТ5. Өвчний иж бүрэн жагсаалт

Амьтдын эрүүл мэндтэй холбоотой хууль тогтоомжийн нийтлэг практик нь бүх боломжит өвчнийг (Ж.нь, Шинэ Зеландын "хүсээгүй организм" арга) эсвэл өвчний жагсаалтыг багтаасан өргөн нэр томъёог ашиглах явдал юм. Энэхүү дөрвөн хэсгээс бүрдсэн лавлагаа нь ийм жагсаалтыг хэрхэн ашиглаж байгаа, мөн Дэлхийн Амьтдын Эрүүл Мэнд Байгууллага (ДАЭМБ)-н жагсаалтад дурдсан зэрлэг амьтдын өвчнийг хамарч чадах эсвэл шууд хамруулдаг эсэхийг тодорхойлох зорилготой. Энэ нь шинэ болон шинээр гарч ирж буй өвчинд хамаарах эсэхийг шалгахын тулд уг хуульд "ер бусын эсвэл онцгой" өвчний тохиолдлуудыг авч үзсэн эсэхэд дүн шинжилгээ хийдэг.

Лавлагаа 1. ДАЭМБ-н жагсаалтад орсон амьтдын өвчин

Хуульд ДАЭМБ-д бүртгэгдсэн малын өвчний жагсаалт эсвэл түүнтэй адилтгах лавлагаа байгаа юу?

Үнэлгээ C1, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд өвчний төрлүүдийн ерөнхий нэрсийг тусгайлсан жагсаалтгүйгээр зааж өгсөн бөгөөд анхан шатны болон холбогдох бусад хууль тогтоомжоос гадуур гаднын эх сурвалжаас лавлагаа авч болно. (Малын халдварт өвчний жагсаалтыг батлах тухай, 11 дүгээр зүйл).

Лавлагаа 2. 'Ер бусын эсвэл онцгой' үйл явдал

Хуульд малын өвчлөлийн талаар "ер бусын эсвэл онцгой" тохиолдлуудтай дүйцэх үг хэллэгийг тодотгож тусгасан уу?

A2 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль нь тухайн асуудлын хүрээнд "ер бусын" эсвэл "онцгой" гэсэн утгатай дүйцэх хэллэгийг ашиглаж, тэдгээр нэр томъёо нь ямар утгатай болохыг тодорхойлсон (Хуулийн нөхцөл, 4-р зүйл).

Лавлагаа 3. "Ер бусын эсвэл онцгой" үйл явдлын талаар мэдээлэх

Хуульд "ер бусын эсвэл онцгой" үйл явдлын талаар нэн даруй мэдээлэхийг шаарддаг уу?

B1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын Малын эрүүл мэндийн тухай хуульд Мал эмнэлгийн тусламж үйлчилгээний байгууллага нь "ер бусын" эсвэл "онцгой" гэсэн үгтэй дүйцэх (Ж.нь, этгээд өвчин) хэллэгээр тухайн халдварт тохиолдлыг тодорхой хугацаанд мэдээлэхийг шаарддаг (Тархвар судлалын судалгаа хийх, мэдээллийн сан бүрдүүлэх тухай, 8-р зүйл; Халдварт өвчний оношилгоо, шуурхай хариу арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, 15-р зүйл).

Лавлагаа 4. ДАЭМБ-н Жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын өвчин

Жагсаалт эсвэл лавлагаа нь дор хаяж ДАЭМБ жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын өвчин ашигладаг уу?

D1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын холбогдох амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль тогтоомжид ДАЭМБ-н жагсаалтад ороогүй зэрлэг амьтдын өвчний жагсаалтыг дурдаагүй байна.

Бүрэлдэхүүн хэсэг Б. Тандалт, Хяналт

Энэ бүрэлдэхүүн хэсэг нь мал эмнэлгийн тусламж үйлчилгээг зоонозын өвчний тандалтад хэрхэн хамрагдахыг тогтоох, ялангуяа зэрлэг амьтдад иймэрхүү эрх бүхий байгууллагын оролцоог өргөжүүлэх шилдэг туршлагуудыг багцалж хүргэнэ.

ШТ6. Тандалт болон хяналт

Энэхүү хоёр хэсгээс бүрдсэн лавлагаа нь хууль тогтоомжийн хамрах хүрээнд өвчний тандалт, хяналтыг хэрэгжүүлэх эрх бүхий байгууллагыг үүсгэх, шаардлагыг тодорхойлох талаар авч үздэг. Үүнд өвчин тархах эрсдэл өндөртэй бүх газарт тандалт, хяналтыг хэрэгжүүлэхэд хууль хэр хүртээмжтэй байгааг тодорхойлох зэрэг орно. Эхний лавлагаанд дүн шинжилгээгээр тухайн газар тандалт, хяналтын системтэй, эрх мэдлийн цар хүрээ ихтэй байгууллага бий эсэхийг тодорхойлдог. Хоёр дахь лавлагаа нь энэ эрх мэдлээ бүрэн хэрэгжүүлж болох газруудыг хардаг.

Лавлагаа 1. Зорилго, үйл ажиллагаа

Хуульд тандалт, хяналтын зорилт, үйл ажиллагааны жагсаалтыг тусгасан уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд тандалт, хяналтын хамрах хүрээ, төлөвлөгөө багтсан боловч үйл ажиллагааны нарийвчилсан жагсаалт байхгүй (Хуулийн хамрах хүрээ 3-р зүйл; Хуулийн нөхцөл, 4-р зүйл; Халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх тухай, 6-р зүйл, Халдварт өвчний тандалт, өвчингүй, тайван байдлыг хангах, 14-р зүйл).

Лавлагаа 2. Цогц байдал

Эдгээр тандалт, хяналтын зорилт, үйл ажиллагаа нь цогц уу?

- Амьтдын хорио цээрийн дэглэм ✓
- Үйлдвэрлэл, боловсруулалт ✓
- Хадгалах байгууламж
- Тээвэр ✓
- Зах зээл ✓

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд тандалт, хяналтын үндсэн зорилт, үйл ажиллагааны 5-с 4-ийг нь хангалттай нарийвчлан тусгасан.

Мал, амьтдын хорио цээрийн дэглэм: Урьдчилан сэргийлэх ерөнхий арга хэмжээг хэрэгжүүлэх тухай, 7-р зүйл; Бэлэн байдлын төлөвлөгөөг хэрэгжүүлэх тухай, 13-р зүйл; Халдварт өвчинтэй тэмцэх арга хэмжээг бүсчлэх тухай, 16,17 дугаар зүйл.

Боловсруулах, үйлдвэрлэх: Мал, амьтдын гаралтай хүнсний болон хүнсний бус түүхий эд, бүтээгдэхүүний эрүүл ахуйн үзлэг, баталгаажуулалтын тухай, 27 дугаар зүйл.

Хадгалах байгууламж: Тодорхойгүй

Тээвэрлэлт: Урьдчилан сэргийлэх ерөнхий арга хэмжээг хэрэгжүүлэх тухай, 7-р зүйл

Зах зээл: Мал эмнэлгийн хяналтын тухай, 31-р зүйл

ШТ7. Тандалтын зохицуулалт

Энэхүү асуулга нь тандалтын ажлыг зохицуулах шаардлага, цуглуулсан мэдээллийг хуваалцах эрхэд чиглэгддэг. ШТ6 (Тандалт ба хяналтын шилдэг туршлага) -тай адил боловч энэ практик нь өвчний хяналт, урьдчилан сэргийлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг байгууллагуудын хоорондын харилцаанд төвлөрдөг.

Лавлагаа 1. Зохицуулах шаардлага

Хуульд тандалт шалгалтын зохицуулалт, тэр дундаа мэдээлэл хуваалцах эрхийг шаарддаг уу?

А2 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд тандалтын зохицуулалт, тархвар судлалын мэдээлэл солилцох шууд эрхтэй

гэсэн заалтууд бий. (Тархвар судлалын судалгаа хийх, мэдээллийн сан бүрдүүлэх тухай, 8-р зүйл; Дархлаажуулалтын ажлыг зохион байгуулах тухай, 9-р зүйл; Бэлэн байдлын төлөвлөгөөний хэрэгжилт, 13-р зүйл; Мал эмнэлгийн салбарын зохион байгуулалт, 28-р зүйл)

ШТ8. Зэрлэг амьтдын тандалт

Энэхүү ганц лавлагаа нь мал эмнэлгийн үйлчилгээнд зэрлэг амьтдын тандалт хийх шаардлагатай эсэх талаар хуульд заасан эсэхийг тодорхойлдог. Хэдийгээр нэг лавлагаа боловч энэ асуулт нь зэрлэг амьтдын тандалт шаардлагатай юу, үүнийг явуулахын тулд мал эмнэлгийн үйлчилгээ шаардлагатай юу, үүнд "зэрлэг амьтан" тусгайлан хамаарах уу? ШТ 6 (Тандалт, хяналт) ба 7 (Тандалтын зохицуулалт)-ын нэгэн адил тандалт нь өвчнийг дотоодод болон олон улсад тархахаас өмнө урьдчилан сэргийлэх, хянах хэрэгсэл юм.

Лавлагаа 1. Мал эмнэлгийн үйлчилгээнд тавигдах шаардлага

Хуульд мал эмнэлгийн үйлчилгээ нь зэрлэг амьтдын тандалт хийх шаардлагатай юу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд малын өвчлөлийн үед мал эмнэлгийн үйлчилгээнд тандалт хийх эрх олгосон боловч "амьтан" гэсэн тодорхойлолтод зэрлэг амьтдыг оруулахгүй байж болно.

Бүрэлдэхүүн хэсэг В. Мөрдлөг шалгалт

Энэ бүрэлдэхүүн хэсэг нь зэрлэг амьтдын өвчний гаралтыг хянах зорилгоор хяналт шалгалтад оролцох эрх олгох, шаардах, бусад байдлаар тодорхойлох эрх зүйн бүх туршлагыг нэгтгэхэд ашиглагддаг.

ШТ9. Зэрлэг амьтдын захын бүртгэл, хяналт шалгалт

Энэхүү шилдэг туршлага нь зэрлэг амьтдын өвчлөлийн эрсдлийн нэмэгдүүлдэг тусгай газар нутгууд дахь захуудын хяналт шалгалт, бүртгэлийг зохицуулдаг зохицуулах хүрээнд хуулийг тодорхойлох зорилготой. Хоёрдахь асуултад мал эмнэлгийн үйлчилгээ нь нэрлэсэн ийм ийм эрх мэдэлтэй гэдгийг илүү тодруулж асууна. Амьтан, зэрлэг амьтдын захыг шалгах хууль ёсны эрх мэдлийг бий болгох нь хууль сахиулах чухал эрх мэдэл гэж ном зохиол, ярилцлагад онцлон тэмдэглэсэн байдаг. Зах зээл гэдэг нь тодорхойлолтоор бол хувь хүмүүс өөрсдийн хувийн өмчөө зардаг газар юм. Өвчин байгаа эсэхийг шалгахын тулд хувийн өмчид нэвтрэх, биет дээж авах, эд хөрөнгийг түр эсвэл бүрмөсөн зайлуулах гэх мэт хувийн өмчийн эрхэд нөлөөлж болох инвазив процедур шаардлагатай.

Хяналт шалгалт нь мал эмнэлгийн үйлчилгээ болон амьтны эрүүл мэндийн хууль тогтоомжийн стандарт арга хэрэгсэл боловч зэрлэг амьтдын захын хяналт шалгалтыг ихэвчлэн тусгайлан авч үздэггүй. Зарим тохиолдолд зэрлэг амьтдыг худалдахыг ерөнхийд нь хориглосон баримтад тусгагдаж болно. Ийм тохиолдолд хууль сахиулах байгууллагын ажилтнууд иймэрхүү худалдааг хянахын тулд хяналт шалгалтын эрх мэдлээс илүүтэйгээр албадан гүйцэтгэх ажиллагаанд найдлага тавьдаг. Зэрлэг амьтдын захтай газруудад хэд хэдэн хэсэгчилсэн аргачлал байдаг боловч зөвхөн нэг л шүүх эрх мэдэл хоёр лавлагааг бүрэн хангадаг.

Лавлагаа 1. Бүртгэл, хяналт шалгалтын шаардлага

Хуулиар зэрлэг амьтдын захыг бүртгэж, шалгах шаардлагатай юу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл -Монгол Улсын Малын эрүүл мэндийн тухай хуулиар зэрлэг амьтдын захын талаар зохицуулдаг ба зөвхөн лавлагааны "хяналт шалгалт" гэсэн бүрэлдэхүүн хэсгийг заасан байдаг.(Халдварт өвчнийг оношлох, шуурхай хариу арга хэмжээ авах тухай, 15-р зүйл; Мал эмнэлгийн хяналт, 31-р зүйл)

Лавлагаа 2. Хяналт шалгалт хийх эрх бүхий байгууллага

Зэрлэг амьтдын захуудад хяналт шалгалт хийх эрхийг мал эмнэлгийн байгууллагад хуулиар олгосон уу?

A2 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын Малын эрүүл мэндийн тухай хуулиар мал эмнэлгийн үйлчилгээнд малын захыг шалгах эрхийг олгосон.

ШТ10. Хилийн боомт дээр шинжилгээ хийх чадамж эсвэл эрх олгох

Энэхүү шилдэг туршлага нь зэрлэг амьтдын өвчлөлийн эрсдэлийн нэмэгдүүлдэг тусгай газар нутгууд дахь захуудын хяналт шалгалт, бүртгэлийг зохицуулдаг зохицуулах хүрээнд хуулийг тодорхойлох зорилготой. Хоёр дахь асуултад мал эмнэлгийн үйлчилгээ нь нэрлэсэн ийм ийм эрх мэдэлтэй гэдгийг илүү тодруулж асууна. Амьтан, зэрлэг амьтдын захыг шалгах хууль ёсны эрх мэдлийг бий болгох нь хууль сахиулах чухал эрх мэдэл гэж ном зохиол, ярилцлагад онцлон тэмдэглэсэн байдаг. Зах зээл гэдэг нь тодорхойлолтоор бол хувь хүмүүс өөрсдийн хувийн өмчөө зардаг газар юм. Өвчин байгаа эсэхийг шалгахын тулд хувийн өмчид нэвтрэх, биет дээж авах, эд хөрөнгийг түр эсвэл бүрмөсөн зайлуулах гэх мэт хувийн өмчийн эрхэд нөлөөлж болох инвазив процедур шаардлагатай.

Хяналт шалгалт нь мал эмнэлгийн үйлчилгээ болон амьтны эрүүл мэндийн хууль тогтоомжийн стандарт арга хэрэгсэл боловч зэрлэг амьтдын захын хяналт шалгалтыг ихэвчлэн тусгайлан авч үздэггүй. Зарим тохиолдолд зэрлэг амьтдыг худалдахыг ерөнхийд нь хориглосон баримтад тусгагдаж болно. Ийм тохиолдолд хууль сахиулах байгууллагын ажилтнууд иймэрхүү худалдааг хянахын тулд хяналт шалгалтын эрх мэдлээс илүүтэйгээр албадан гүйцэтгэх ажиллагаанд найдлага тавьдаг. Зэрлэг амьтдын захтай газруудад хэд хэдэн хэсэгчилсэн аргачлал байдаг боловч зөвхөн нэг л шүүх эрх мэдэл хоёр лавлагааг бүрэн хангадаг.

Лавлагаа 1. Өвчний шинжилгээнд тавих шаардлага

Хуулиар хилийн боомт дээр өвчний шинжилгээ хийлгэх шаардлагатай юу?

A1 үнэлгээтэй, Бүрэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд малын өвчний шинжилгээг хилийн хяналтын хүрээнд хийхийг шаарддаг (Хорио цээрийн дэглэм, хязгаарлалтын дэглэмийн дагуу ажиллаж буй мэргэжлийн баг, нэгжийн үйл ажиллагаа, 19-р зүйл).

Лавлагаа 2. Мал эмнэлгийн үйлчилгээний оролцоо

Хилийн боомтууд дээрх шинжилгээнд мал эмнэлгийн үйлчилгээ хамрагддаг уу?

C1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Малын эрүүл мэндийн тухай хуульд мал эмнэлгийн үйлчилгээнээс бусад хэлтэс (үүд) хил дээр өвчний шинжилгээ хийх эрх бүхий байгууллагаар тусгагдсан.

ШТ11. Зэрлэг амьтдын өвчлөлийн тохиолдлын талаар мэдээлэх

Энэхүү ганц лавлагаа нь мал эмнэлгийн үйлчилгээ нь зэрлэг амьтдын өвчний талаар мэдээлэх үүрэгтэй нэрлэгдсэн байгууллагуудын дор хаяж нэг мөн эсэхийг тодорхойлох зорилготой юм. Улс орны хувьд энэхүү шилдэг туршлагыг хангахын тулд мал эмнэлгийн үйлчилгээ, мэдэгдэл, зэрлэг амьтдын өвчний тохиолдол гэсэн асуулгын гурван бүрэлдэхүүн хэсэг байх ёстой.

Үнэлгээнд оролцсон бараг бүх улс орнууд өвчний талаар мэдээлэх тухай хуультай байдаг бөгөөд ялгаатай нь "хэн" тайлагнах ёстойг тусгайлан тодорхойлдог. Энэхүү тайлангийн асуултад мал эмнэлгийн үйлчилгээг санал болгож байгаа боловч олон улс орнууд энэ эрх мэдлийг агентлагуудад өгдөг бөгөөд мал эмнэлгийн үйлчилгээний үүргийг тодорхой заагаагүй байна.

Лавлагаа 1. Мэдэгдэл өгөх шаардлага

Зэрлэг амьтдын өвчлөлийн талаар мал эмнэлгийн алба төрийн байгууллагад мэдэгдэхийг хуульд заасан уу?

Үнэлгээ C2, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын Малын эрүүл мэндийн тухай хуульд мал эмнэлгийн үйлчилгээнээс бусад байгууллагад тайлагнах шаардлагыг зөвхөн малын өвчний тодорхой тохиолдлоор хязгаарласан байдаг бол "амьтан" гэсэн тодорхойлолтод зэрлэг амьтдыг оруулаагүй болно.

ШТ12. Тогтмол болон үечилсэн хяналт шалгалт

Энэхүү хоёр хэсгээс бүрдсэн лавлагаа нь хүчний байгууллагаас явуулдаг мөрдөн шалгалтын ажиллагаанаас ялгарах эрх мэдэл, хяналт шалгалт явуулах ур чадварт чиглэгддэг. Хяналт шалгалт нь ерөнхийдөө хянах чиг үүрэг бүхий үе үе эсвэл байнгын ажиллагаа бөгөөд зөрчлийн талаар сэжиглэх, мэдэхийг шаарддаггүй. Энэхүү лавлагааны хувьд мал эмнэлгийн үйлчилгээнд ийм эрх мэдэл байгаа эсэх, бүр тодруулбал, өвчинтэй холбоотой ийм эрх мэдэл байгаа эсэхийг тодруулдаг. Хяналт шалгалтад тодорхой эрх мэдэл зайлшгүй шаардлагатай бөгөөд нийтлэг зохицуулалттай үйл ажиллагааны төрөл юм. Хяналт шалгалт нь ихэвчлэн хувийн өмчид нэвтрэх, хураах, ашиглах, газар дээр нь дээж авах шаардлага гардаг.

Лавлагаа 1. Эрх бүхий байгууллага

Хуулиар мал эмнэлгийн үйлчилгээнд тогтмол ба/эсвэл үечилсэн үзлэгт оруулах эрх олгосон уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын малын эрүүл мэндийн тухай холбогдох хуульд мал эмнэлгийн үйлчилгээнд хяналт шалгалт хийх шаардлагыг тусгасан боловч "тогтмол" эсвэл "үечилсэн" гэсэн заалт байдаггүй.

Лавлагаа 2. Өвчний асуудал

Өвчин илэрсэн тохиолдолд мал эмнэлгийн хяналт шалгалт хийх ёстой гэсэн хуулийн заалт бий юу?

Үнэлгээ С1, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын малын эрүүл мэндийн тухай холбогдох хуульд, заавал шаардахгүй ч аливаа томилсон байгууллагаар өвчний талаар шалгалтыг хийлгэхийг зөвшөөрдөг ч тухайн хяналт шалгалт хийх хязгаарлагдмал тохиолдлыг зааж өгч болно.

Бүрэлдэхүүн хэсэг Г. Хэрэгжүүлэх

"Хэрэгжүүлэх" шилдэг туршлагын бүрэлдэхүүн хэсэг нь зэрлэг амьтдын өвчин, зоонозын ерөнхий эсвэл тусгай эрх мэдэлтэй хэрэгжүүлэгч байгууллагууд, тэдгээрийн мөрдөн шалгах, хамтран ажиллах, мэдээлэл цуглуулах, хуваалцах эрх мэдлээс гадна аливаа гэмт хэрэг, зөрчилд оногдуулах шийтгэлд чиглэгдсэн.

ШТ13. Мал эмнэлгийн үйлчилгээний мөрдөн шалгах газар

Энэхүү ганц лавлагаа нь мал эмнэлгийн үйлчилгээ нь мөрдөн шалгах эрх мэдэлтэй эсэх, үүнд зэрлэг амьтдыг багтаасан эсэхэд анхаарлаа хандуулдаг. Мөрдөн шалгах эрх бүхий мал эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлснээр тэдэнд өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, хянахтай холбоотой арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхэд илүү идэвхтэй оролцох боломжийг олгодог. Зэрлэг амьтдын хувьд энэ эрх мэдэл нь зэрлэг амьтан болон тэдгээрийн бүтээгдэхүүнийг олон улсын хууль тогтоомжийг зөрчин орон нутагт болон олон улсад худалдаалахаас магадгүй илүү чухал юм.

Хууль ёсны шинжтэй үйл ажиллагааг тогтмол шалгахад гадна мал эмнэлгийн үйлчилгээ нь хууль бус үйл ажиллагаатай холбоотой байж болзошгүй үед хүртэл ажиллах эрх мэдэлтэй байх шаардлагатай. Мөрдөн шалгалтын нэгэн адил мөрдөн шалгалтын хүрээнд авах арга хэмжээ нь түрэмгийлсэн чанартай байж болно. Бусад зүйлээс гадна мөрдөн шалгалтын явцад хууль ёсны эзэмшилгүй бол бүрэн шийдвэрлэгдэх хүртэл хувийн өмч гэж үзэх ёстой зэрлэг амьтдыг хураах, Улсын мэдэлд авах шаардлагатай. Ийм эд хөрөнгийг хураан авах, шаардлагатай бүх шинжилгээг хийх эрх мэдэл нь мал эмнэлгийн үйлчилгээ үзүүлэх, тэдэнд хариу арга хэмжээ авах, шүүхээс зохих ёсоор хамгаалагдсан байх боломжийг нь олгож өгдөг.

Лавлагаа 1. Удирдлага болон эрх мэдэл

Хуулиар мал эмнэлгийн үйлчилгээний газарт мөрдөн шалгах эрх мэдлийг олгосон уу?

Д1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд амьтдын өвчнийг илрүүлэх эрх мэдэл, мал эмнэлгийн үйлчилгээ эрхлэх эрх мэдэл байхгүй.

ШТ14. Зах зээлийн хязгаарлалт, хаалтыг дагаж мөрдөхгүй байх

Энэхүү шилдэг туршлага нь хязгаарлалт эсвэл хаалтын шаардлагыг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд торгууль, шийтгэл ногдуулах эсэхийг хянаана. Бусад хэрэгжүүлэх лавлагааны нэгэн адил тухайн шаардлагыг дагаж мөрдөж байгаа эсэхийг тодорхойлохын тулд эхлээд хууль зах зээлийг зохицуулж байгаа эсэхийг тодорхойлох шаардлагатай; ялангуяа хязгаарлалт эсвэл хаах шаардлагыг тусгасан эсэх. Ийм зах зээлээс өвчин тархах эрсдэл нэмэгдэж байгаа тул энэхүү лавлагааг сонгосон. Байгаль орчин, нөхцөл, зөвшөөрөл нь өвчний улмаас хязгаарлалт тогтоох хяналтын механизмууд юм. Гэсэн хэдий ч, хуулийн олон нөлөөний нэгэн адил тодорхой субъектийн зохицуулалт нь ихэвчлэн эрүүгийн шийтгэл гэх мэт шаардлагыг зөрчихөөс урьдчилан сэргийлэх эрх зүйн хүчин зүйл байгаа тохиолдолд л үр дүнтэй туршлага болдог байдаг.

Лавлагаа 1. Хязгаарлалт, хаалтын оршин тогтнол

Хуульд амьтан, зэрлэг амьтдын зах зээлийг хязгаарлах ба/эсвэл хаах заалт бий юу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд "амьтан" гэсэн хязгаарлагдмал тодорхойлолттойгоор мал, амьтдын зах зээлийг хязгаарлах ба/эсвэл хаах зохицуулалтыг багтаасан байна. (31-р зүйл. Мал эмнэлгийн хяналт).

Лавлагаа 2. Дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд торгууль, шийтгэл ногдуулах

Хуульд зах зээлийг хязгаарлах ба/эсвэл хаах шаардлагыг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд торгууль, шийтгэл ногдуулдаг уу?

В1 үнэлгээтэй, Бодит илэрхийлэл - Монгол Улсын мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд тухайн үйлдэлд бүхэлд нь хамаарах хариуцлага хүлээлгэхээр заасан байдаг (36-р зүйл. Хууль зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлага).

ШТ15. Өвчнийг хязгаарлах протоколыг дагаж мөрдөхгүй байх

Энэхүү шилдэг туршлага нь нэмэгдэж буй эрсдэл, тархалтыг бууруулах зорилгоор өвчний дэгдэлтийг хязгаарлах хуулийн зохицуулалт байгаа эсэхийг тогтоох зорилготой юм. Үүний дараагаар торгууль, шийтгэл ногдуулах эсэхийг тогтооно. Байдал муугаар эргэж өвчнийг хязгаарлалгүй, протоколыг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд дэлхий даяар өвчнийг тархаах аюулд хүргэж болзошгүй тул энэхүү лавлагааг сонгосон. Тиймээс ийм тохиолдолд эдгээр төрлийн дүрэм журмыг дагаж мөрдөх нь онцгой ач холбогдолтой юм. Торгууль, шийтгэл нь хүмүүсийг тодорхой зан үйлд оролцох магадлалыг бууруулахад ашигладаг хууль ёсны урьдчилан сэргийлэх арга хэлбэр юм.

Лавлагаа 1. Протоколын оршин тогтнол

Хуульд өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх протоколын талаар багтаасан уу?

Д1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын холбогдох мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх протокол байдаггүй.

Лавлагаа 2. Үл биелүүлсэн тохиолдолд шийтгэл ногдуулах

Өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх протоколыг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх тухай хуульд заасан байдаг уу?

Д1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуулиар өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх протоколыг зөрчсөн тохиолдолд ямар нэгэн шийтгэл оногдуулдаггүй.

Бүрэлдэхүүн хэсэг Д. Зөрчил

Энэхүү шилдэг туршлагын бүрэлдэхүүн хэсэг нь зэрлэг амьтдын өвчлөлийн гэмт хэрэгт холбогдсон аливаа этгээдэд үйл ажиллагааных нь хариуцлагыг хүлээлгэдэг холбогдох иргэний, захиргааны болон эрүүгийн хууль тогтоомжийн стандарт, журамд анхаарлаа хандуулсан байна.

ШТ16. Өвчин илэрсэн тухай мэдээллийн зөрчил

Энэхүү шилдэг туршлага нь хоёр хэсгээс бүрдсэн дүн шинжилгээ юм - 1) өвчин илэрсэн тухай мэдээлэх үүрэг байгаа эсэхийг тодорхойлох, 2) мэдээлэх шаардлагыг зөрчсөн тохиолдолд торгууль, шийтгэл ногдуулах эсэх. Эхний лавлагааг ерөнхийд нь томьёолсон боловч хэн тайлагнах шаардлагатай байгаагаас (энэ нь мал эмнэлгийн үйлчилгээнд шаардлагатай эсэх) хамаарч дараах үнэлгээг өгсөн. Мэдээлэх шаардлагыг дотоодын болон олон улсын гэсэн хоёр янзаар харж болно. Улс орнууд дотооддоо төдийгүй олон улсын хэмжээнд өвчний тохиолдлын талаар мэдээлэхэд тодорхой хуулийн зөвшөөрөл шаардагдаж болно. Өвчний эрсдэлийг нийгмийн эрүүл мэндийн асуудал биш харин үндэсний аюулгүй байдлын асуудал гэж үзэж болох бөгөөд энэ нь бусад улс орон, олон улсын байгууллагуудтай мэдээлэл хуваалцах, тайлагнах онцгой саад бэрхшээлийг бий болгодог.

Лавлагаа 1. Шаардлага

Хуульд өвчин илэрсэн тухай мэдээлэх шаардлагатай юу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуулиар өвчний гарал үүслийг мэдээлэх эрхийг олгосон боловч тодорхой хязгаарлалтын улмаас үүнийг шаарддаггүй (8-р зүйл. Тархвар зүйн судалгаа хийх, мэдээллийн сан бүрдүүлэх, 11-р зүйл. Малын халдварт өвчний жагсаалт батлах тухай, 12-р зүйл. Халдварт өвчинтэй тэмцэх арга хэмжээ).

Лавлагаа 2. Ял, шийтгэл

Өвчин илэрсэн тухай мэдээлэх шаардлагыг биелүүлээгүй тохиолдолд торгууль ногдуулах тухай хуульд заасан байдаг уу?

С1 үнэлгээтэй, Хэсэгчилсэн илэрхийлэл - Монгол Улсын мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд зарим төрлийн шийтгэл ногдуулах дагалдах хуулиудыг эш татсан (36-р зүйл. Хууль зөрчсөн этгээдэд хүлээлгэх хариуцлага).

ШТ17. Амьтан тээвэрлэлтийн халамжийн зөрчил

Энэхүү шилдэг туршлагыг тээврийн салбарт амьтдын халамжийн стандарт зөрчигдсөн тохиолдолд торгууль ногдуулдаг эсэхийг тодорхойлох зорилгоор бүтээв. Ном зохиолыг судалж, зөвлөлдсөн шинжээчдийн аль аль нь тээврийн салбарыг амьтдын өвчний эрсдэлийг нэмэгдүүлэх гол хүчин зүйл гэж тодорхойлсон бөгөөд үүнд илүү их хууль тогтоомжийн хариу арга хэмжээ авах шаардлагатай байна. Энэхүү ШТ нь эхлээд тээвэрлэлтэд байгаа амьтны эрүүл мэндийн стандартыг тодорхойлох шаардлагатайг, харин дараа нь холбогдох шийтгэлийн заалт байгаа эсэхийг шалгах юм. Торгууль, шийтгэлийн бүрэлдэхүүн хэсэг нь: 1. тээвэрлэлтийн хэлбэр, 2. амьтдын төрөл, 3. халамжийн хэлбэрээс үл хамааран НҮБ-ын ХХААБ нь тээврийн нөхцөл, хязгаарлагдмал байдлаас шалтгаалан олон төрөл зүйлийн амьтдын амьд тээвэрлэлт нь өвчин тархах чухал хүчин зүйл гэж үздэг. ДМАЭМБ-ын жагсаалтад орсон өвчний ихэнх нь тээвэрлэх явцад дамждаг байна. Энэ нь 2000 онд Африкийн эргээс Арабын хойг руу амьтдыг тээвэрлэх явцад гарсан рифт хөндийн халуурлын дэгдэлт нь хүмүүст шууд нөлөөлснөөр батлагдсан.

Лавлагаа 1. Стандартын оршин тогтнол

Амьтан тээвэрлэлтийн халамжийн стандартын талаар хуульд тусгаж өгсөн үү?

Д1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын холбогдох мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуульд амьтан тээвэрлэлтийн халамжийн талаар ямар нэгэн хязгаарлалт, стандарт тусгагдаагүй байна.

Лавлагаа 2. Үл биелүүлсэн тохиолдолд шийтгэл ногдуулах

Амьтан тээвэрлэлтийн халамжийн стандартыг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд торгууль, шийтгэл ногдуулдаг уу?

Д1 үнэлгээтэй, Илэрхийлэл байхгүй - Монгол Улсын малын эрүүл мэндийн холбогдох хуульд мал, амьтдын тээвэрлэлтийн халамжийн стандартыг зөрчсөн тохиолдолд хариуцлага хүлээлгэх заалт байдаггүй.

ХАВСРАЛТ V. Хууль эрх зүйн орчин - Зэрлэг амьтдын өвчин

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
1	2017	Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хууль	Монгол Улсын мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуулийг мал, амьтдын эрүүл мэндийг хамгаалах, мал, амьтдын өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх, мал, амьтдын гаралтай бүтээгдэхүүний аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор боловсруулсан. Уг хуулийг 2003 онд анх санаачилсан бөгөөд түүнээс хойш олон улсын жишигт нийцүүлэх, заалтыг бэхжүүлэх зорилгоор хэд хэдэн нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан. Мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуулийн дагуу Монгол Улсын бүх мал, амьтдыг тогтмол вакцинжуулах, өвчний шинжилгээнд хамруулах зэрэг эрүүл мэндийн хяналтын арга хэмжээг авдаг байна. Мөн уг хуулиар мал, амьтны эрүүл мэндийн үндэсний тогтолцоог бий болгож, мал, амьтны эрүүл мэндийн бодлогод хяналт тавьж, өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх чиг үүргийг Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яаманд хариуцуулж ажиллуулахаар өгөөд байна. Түүнчлэн мал, амьтдын өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ, тухайлбал хорио цээрийн арга хэмжээ, өөр өөр бүс нутаг хооронд мал, амьтдын шилжилт хөдөлгөөнийг хязгаарлах зэрэг арга хэмжээг хуульд тусгасан. Мөн мал, амьтдын гаралтай түүхий эдийг эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын стандартад нийцүүлэн импортлох, экспортлохыг зохицуулахаар тусгажээ. Мөн мал, амьтны эрүүл мэндийн тухай хуулийг зөрчсөн иргэн, аж ахуйн нэгжид торгууль ногдуулах, баривчлах шийтгэл оногдуулахаар заасан. Хуулийн хэрэгжилтийг Монгол Улсын засгийн газар, тэр дундаа мал эмнэлгийн алба, хууль хяналтын байгууллага хэрэгжүүлдэг байна.
2	1996	Журам батлах тухай тогтоол - Тусгай хамгаалалттай газар нутаг дахь халдварт өвчин	Монгол Улсын “Халдварт өвчний журам батлах тухай” тогтоолд биологийн олон янз байдлыг хамгаалахад онцгой ач холбогдолтой Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт халдварт өвчин дэгдэхээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг зааж өгсөн. Уг тогтоолд халдварт өвчний дэгдэлтийг тодорхойлох, удирдах тодорхой журам, үүнд хяналт тавих, мэдээлэх, хяналтын арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд тавигдах шаардлагыг тусгасан болно. Тус тогтоолын дагуу тусгай хамгаалалттай газар нутагт үйл ажиллагаа явуулж буй бүх хувь хүн, байгууллагууд өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх, тэмцэх тогтоосон арга хэмжээг дагаж мөрдөх ёстой. Үүнд амьтан судлаачид, байгаль хамгаалах байгууллагууд, аялал жуулчлалын операторууд багтдаг. Түүнчлэн уг тогтоолоор өвчний голомтод үр дүнтэй менежмент хийх зорилгоор Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, Эрүүл мэндийн яам хоорондын уялдаа холбоог бүрдүүлэх механизмыг тогтоож өгсөн. Үүнд сэжигтэй дэгдэлтийг судалж, хариу арга хэмжээ авах, шуурхай хариу арга хэмжээний баг байгуулах зэрэг орно. Тогтоолыг зөрчсөн тохиолдолд торгууль ногдуулах, тусгай хамгаалалттай газар нутагт үйл ажиллагаа явуулах зөвшөөрлийг нь түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгох зэрэг арга хэмжээг авна.
3	2002	Амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хууль (2021 онд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан)	Монгол Улсын мал, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааны тухай хууль (2021 онд шинэчилсэн найруулга) нь мал, амьтдын эрүүл мэндийг хамгаалах, малын өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэхэд анхаарч, Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт мал, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүний худалдааг зохицуулах зорилготой юм. Тус хуулийн дагуу Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт худалдаалагдаж буй бүх амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүн эрүүл, аюулгүй байдлын стандартыг хангасан байх ёстой. Үүнд мал, амьтны эрүүл мэндийн гэрчилгээ, хяналт шалгалт, халдварт өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх хорио цээрийн арга хэмжээ зэрэгт тавигдах шаардлагууд орно. Мөн амьтан, ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүнийг эрүүл ахуй, аюулгүй байдлын стандартад нийцүүлэн импортлох, экспортлох журмыг хуульд тусгасан. Мөн тээвэрлэлтийн өмнөх хяналт шалгалт, импортын зөвшөөрөл, олон улсын холбогдох гэрээ, дүрэм журмыг дагаж мөрдөх зэрэгт тавигдах шаардлагуудыг зааж өгсөн. Нэмж дурдахад, хууль зөрчсөн тохиолдолд торгууль ногдуулах, тусгай зөвшөөрлийг түдгэлзүүлэх, хүчингүй болгох зэрэг хариуцлага тооцдог. Хуулийн хэрэгжилтийг Монгол Улсын төр тэр дундаа мал эмнэлэг, гаалийн байгууллага хариуцан гүйцэтгэдэг.

NO.	ОН	ХУУЛИЙН НЭР	ТОЙМ
4	2012	Амьтны тухай хууль (2012 онд шинэчлэгдсэн)	Монгол Улсын Амьтны тухай хууль нь тухайн орны амьтдыг хамгаалах, тэр дундаа уугуул амьтдыг хамгаалах зорилготой юм. Энэхүү хуулиар амьтдыг удирдах, хамгаалах зохицуулалтыг бий болгосноор амьтны эрүүл мэндийн хүрээнд чухал үүрэг гүйцэтгэж байна. Амьтны тухай хуулийн дагуу амьтан болон загасны ан агнуурын бүхий л үйл ажиллагааг тогтсон дүрэм, журмаар дамжуулан зохицуулж, амьтдын тоон өсөлтийн тогтвортой менежментийг хангах ёстой. Энэхүү журамд амьтдын төрөл зүйлийг хэт их ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх, урт хугацаанд оршин тогтноулахын тулд ан агнуур, загас агнуурын үйл ажиллагаанд зөвшөөрөл олгох, квот тогтоох, хяналт тавих зэргийг багтаасан. Түүнчлэн уг хуульд ховор, нэн ховор амьтдыг хамгаалах, агнах, загасчлах, худалдаалахыг хязгаарлах заалтуудыг тусгаж өгсөн. Мөн дээрээс нь уг хуульд заасан дүрэм, журмыг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд торгох, хорих зэрэг шийтгэл ногдуулна. Энэхүү хуулийн хэрэгжилтийг Монгол Улсын Засгийн газар, тэр дундаа Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн хамгаалалтын үндэсний газар ханган ажилладаг.
5	2002	Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хууль (2015 оны нэмэлт өөрчлөлт)	Монгол Улсын “Ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай” хууль (2015 онд нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан) нь ховордсон амьтан, тэдгээрийн гаралтай түүхий эдийн олон улсын худалдааг зохицуулах зорилготой юм. Хуулийн дагуу нэн ховордсон амьтан, тэдгээрийн бүтээгдэхүүнийг импортлох, экспортлох, дахин экспортлох үйл ажиллагаа нь тогтоосон дүрэм, журмыг дагаж мөрдөх ёстой. Үүнд ховордсон зэрлэг амьтан, ургамлын төрөл зүйлийн олон улсын худалдааны тухай конвенц (CITES) гэх мэт олон улсын гэрээ, конвенцыг дагаж мөрдөх, зөвшөөрөл олгох зэрэг орно. Мөн Монгол Улсын нутаг дэвсгэр дээрх CITES-ийн жагсаалтад орсон амьтдыг хамгаалах, тэдгээрийг агнах, загасчлах, худалдаалахыг хязгаарлах заалтуудыг хуульд тусгажээ. Түүнчлэн, ховордсон амьтдын төрөл зүйлийн гадаад худалдааг зохицуулах тухай хуульд заасан журмыг дагаж мөрдөөгүй тохиолдолд торгууль ногдуулах болон хорих ялын хариуцлага хүлээлгэдэг. Уг хуулийг Монгол Улсын Засгийн газар, тэр дундаа Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, гаалийн байгууллага хэрэгжүүлдэг.
6	1992	Үндсэн хууль	Монгол Улсын Үндсэн хууль бол Монгол Улсын засаглалын эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн төрийн дээд хууль мөн. Үндсэн хуульд амьтдыг хамгаалах, халамжлахтай холбоотой хэд хэдэн заалтын тусгаж өгсөн. Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлд эрүүл, аюулгүй орчинд амьдрах баталгаатай эрхийн тухай зааж өгсөн бөгөөд үүнд мал, амьтдын эрүүл мэндийг хамгаалах, халамжлах нь байгаль орчны эрүүл мэндийн нэг бүрэлдэхүүн хэсэг хэмээн тусгасан байдаг. Энэ заалтаар байгаль орчныг хамгаалах арга хэмжээ, тэр дундаа мал, амьтдын өвчлөлөөс урьдчилан сэргийлэх, байгалийн нөөцийн тогтвортой менежментийг хангах арга хэмжээг авах эрхийг Засгийн газарт олгосон. Түүнчлэн Үндсэн хуулийн 18 дугаар зүйлээр Монгол орны байгалийн өв соёл, тэр дундаа биологийн олон янз байдлыг хамгаалахын чухлыг хүлээн зөвшөөрсөн байдаг. Энэхүү заалтаар Монгол орны үндэсний онцлог, соёлын өвийн нэг хэсэг болох амьтан, тэдгээрийн амьдрах орчныг хамгаалахын чухлыг онцолсон. Монгол Улсын Үндсэн хуульд мал, амьтны эрүүл мэндийн асуудлыг шууд тусгаагүй ч байгаль орчныг хамгаалах, байгалийн өв соёл, сайн засаглалтай холбоотой заалтууд нь малын эрүүл мэнд, халамжийн төлөө төрөөс авах арга хэмжээний эрх зүйн үндсийг бүрдүүлж байна.

Legal Atlas, LLC
info@legal-atlas.net
<https://legal-atlas.com>
<https://legal-atlas.net>
<http://twitter.com/legalatlas>

Wildlife Conservation Society (WCS)
Mongolia Program Office
<http://mongolia.wcs.org>
<http://www.facebook.com/wcsmongolia>
<http://twitter.com/wcsmongolia>